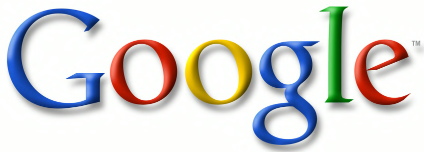
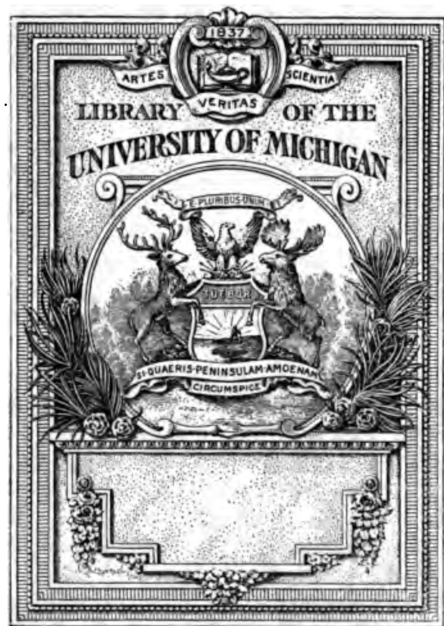
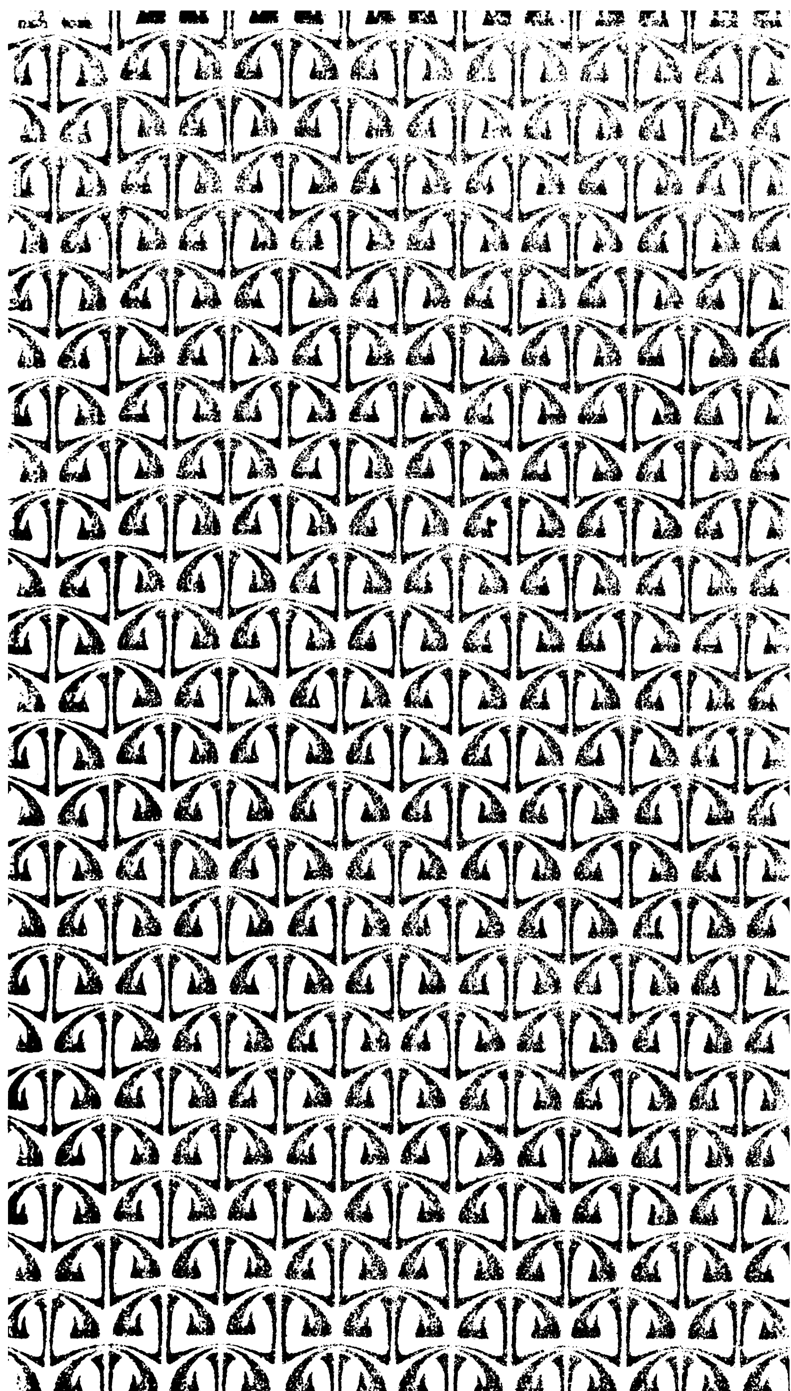

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HENRIK IBSEN

ETT SKALDEPORTRÄTT

AF

VALFRID VASENIUS

DOCENT I ESTETIK VID FINLANDS UNIVERSITET

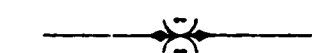

STOCKHOLM

JOS. SELIGMANN & C:IS FÖRLAG

STOCKHOLM, GERNANDTS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1882.

INNEHÅLL.

En spillemand har ikke hjem eller bo,
hans hu stevner vidt, han aldrig finder ro!
Hver den, som ejer en sangbund i sit bryst,
han er hjemlös i dale, han er hjemlös ved kyst;
i liens lövsal, på den grönnende eng,
må han synge og röre den dirrende streng,
han må lure på det liv, som lönligt bor
under fossens væld, ved den vilde fjord,
må lure på det liv som i brystet banker,
klæde folkets drömme i toner og ord
og klare dets gærende tanker.

THORGEJR (i »Olaf Liljekrans«).

Henrik Ibsen intager en rätt egendomlig ställning till den läsande allmänheten. Hans dramer motses före deras utkommande med största spänning, läsas eller åskådas med icke mindre intresse, erkännas vara storverk och — lemna sist och slutligen en stor mängd läsare otillfredsstälda.

Frågar man efter orsaken till detta besynnerliga förhållande, så skola troligen de flesta svara ungefär sålunda:

Vi intressera oss för de stora och vigtiga frågor Ibsen tager till diskussion i sina stycken; men vi finna oss icke tillfredsstälda af de svar på dessa frågor, till hvilka han kommer. Egentligen äro de inga svar, han slutar städse med en ny fråga.

På grund häraf säges det då så ofta, att Ibsen »endast rifver ned utan att bygga upp», att han visar oss endast huru usel och eländig tiden är, men icke huru detta elände skall botas, att han tecknar för oss idel

skeft utvecklade karakterer, men inga ideala, efterföljansvärda gestalter, att han »saknar ideel tro och öfvertygelse», att han är »tviflets skald».

Går man till botten med denna uppfattning, så kommer man slutligen derhän, att Ibsen egentligen icke är någon skald als. Skarpast och bestämdast har denna konseqvens dragits af Georg Brandes. »Ibsens poesi» säger han (närmast med afseende å »Brand») »kämpar i det ensidigt uppfattade religiösas tjenst, och detta ofta så hänsynslöst och uteslutande, att den uppträder fiendtligt mot hela det fantasilif, hvars förklarade bild poesin är». Detta är tydligt nog: en poesi, fiendtlig mot fantasin, är ungefär det samma som en religion, fiendtlig mot fromheten.

Synnerligen upplysande för hela detta åskådningssätt af Ibsens diktning är det exempel, hvilket Brandes anför såsom stöd för den stränga domen: »Brands förbud för Agnes att sysselsätta sin fantasi med det döda barnet». Detta visar tydligt att för kritikern Brand är ingenting annat än Ibsen sjelf, han är endast ett språkrör för skaldens åsigter om menniskans förhållande till Gud.

Just denna uppfattning är det äfven som ytterst ligger till grund för påståendet att Ibsen endast rifver ned utan att bygga upp o. dyl.

Ganska allmänt anser man nämligen hufvudkaraktererna i Ibsens stycken vara, icke poetiska individer, utan personifikationer af det moraliska eller sociala problem stycket rör, typer för hvar sin grupp af menniskoslägtet eller för hvar sin sida af menniskans själslif. Brand är för mången läsare ej Brand.

han är presten, eller rättare menniskan, i hennes förhållande till Gud; Nora är ej Nora, utan den gifta qvinnan. Och derför stäldes t. ex. under den heta Dukkehjemsfejden frågan nästan aldrig: hade Nora tillräckligt skäl att öfverge Helmer; utan det stäldes så: får en hustru öfverge sin man? Detta var, enligt mångens åsigt, den fråga Ibsen i stycket ville lösa; men då den lösning han gaf kunde väcka till lif oändliga diskussioner, var det tydligt att svaret ej kunde betraktas som definitivt — alltså: skalden hade blott »rifvit ned utan att bygga upp», hade endast lagt en ny »torpedo under arken».

Jag kan godt förstå denna uppfattning, ty äfven jag har fordom hyst en dylik.

Så gjorde jag t. ex. för åtskilliga år sedan bekantskap med »Kærlighedens komedie». Med lifligt intresse läste jag igenom boken, med ett visst förbittringens nöje helsade jag alla dess dräpande hugg mot tidens platthet och prosa — men slutintrycket? Ja det var naturligtvis, att enligt Ibsens mening ingen verklig kärlek finnes, att styckets qvintessens låg i orden:

Nå, lad forgå, hvad tiden ej kan bære;
en tevands skål til salig Amors ære!

Emellertid: endast några månader senare såg jag samma »Kærlighedens komedie» uppföras i Kristiania. Kunde jag tro mina ögon och öron? Var det stycke jag nu såg verkligen det samma bittra, pessimistiska angrepp på vår tid, som jag kort förut lärt känna? Nu upprullade sig för mina blickar en dramatisk bild,

så rik på den skönaste poesi, att jag efter åskådandet deraf var färdig att med Falk utbrista:

> Jeg råber glad endda:
> Guds fagre kærlighed på jord, hurra!

Hvad var orsaken till denna olikhet i intryck? Jag har ej kunnat finna någon annan orsak än skilnaden emellan den stämning, i hvilken jag läste stycket, och den, i hvilken jag såg det. Ena gången stod jag midt inne i hårda utvecklingsstrider; andra gången hade nya intryck och någon tids hvila hunnit plåna ur mitt sinne alla »brännande frågor»: jag var nu en lugn åskådare, icke mera en intresserad medspelare i stycket.

En liknande erfarenhet har jag sedermera ofta kunnat göra ej blott vid eget fortsatt studium af Ibsens arbeten utan ock vid åhörande af andras omdömen. Under det man ifrigt diskuterade »tendensen» i »Et dukkehjem» och ur synpunkten af denna tendens fann resultatet otillfredsställande och teckningen af Nora inkonseqvent, hörde jag en framstående naturforskare, som ej mycket visste af hela fejden, helt lugnt kalla dramat ett »vetenskapligt» stycke. För hans blick syntes alltså dramats utveckling visa en sträng följdriktighet, sådan man begär af bevisföringen i den exakta naturvetenskapen.

Hvarför såg han konseqvens der de flesta andra funno blott inkonseqvens? Emedan han, såsom vetenskapsman, var van att söka lösningen af lifvets gåtor på annat håll än i poesin, emedan han sålunda ej af stycket begärde undervisning i huru en man bör

förhålla sig till sin hustru; med ett ord: emedan styckets »tendens» för honom icke existerade.

Sådana fall kunna gifva anledning till den misstanke, att den »tendens» man hos Ibsen söker och tror sig finna må hända ej är skaldens utan läsarens. Att detta vore möjligt kan ej gerna på förhand bestridas. Huru ofta blir ej en vetenskapsman, han må arbeta aldrig så ärligt och samvetsgrant, beskyld för att ställa sin vetenskap t. ex. i ateismens tjenst? Hvarför skulle ej något liknande kunna hända en skald?

Ja, i sjelfva verket visar litteraturhistorien, att fallet ofta varit sådant. För hundra år sedan funnos många som ansågo Göthes »Werther» vara ingenting annat än ett försvar för sjelfmordet, och som ville göra skalden ansvarig för att åtskillige unge män af Werther-svärmeri föranleddes att göra slut på sitt lif. Och likvisst var Göthe ingenstädes i hela Werther så litet »tendensiös» som i berättelsen om sjelfmordet, ty denna hade han helt enkelt afskrifvit från notisen om en dylik faktiskt inträffad händelse.

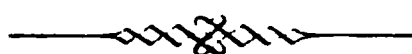
Det är min öfvertygelse, att förhållandet verkligen är enahanda med Ibsens diktning, d. v. s. att man i hans dramer ofta söker en »tendens» hvilken icke finnes i dem, eller åtminstone ej utgör deras hufvudsyfte.

Beviset för detta påstående skall lemnas här nedan, och metoden för bevisföringen blir ganska enkel.

Det gäller framför allt att af Ibsens dramer göra en så omsorgsfull analys som möjligt, samla till en hel bild de spridda dragen af de handlande personernas karakterer. Om dervid befinnes att dramerna,

sedda ur icke-tendensiös synpunkt, visa sig vara harmoniska konstskapelser, innehålla en konseqvent utveckling af sin grundidé; och om man vidare finner, att i dessa dramer med stigande klarhet och säkerhet framställes ett högt ideal, en trösterik åsigt af menniskans ställning i lifvet — då borde väl ingen tveka att ge företrädet åt denna uppfattning framför den, hvilken i dessa verk finner endast förvirring och pessimism.

Af den läsare, som vill följa mig vid en sådan undersökning, begär jag endast, att han på förhand erkänner möjligheten af att den tendensiösa uppfattning han må hända förut egt kunde vara oriktig samt att han, då ju mycket af det rika ämnet måste endast antydningsvis beröras, fullföljer dessa antydningar genom att jemnsides med denna undersökning läsa sjelfva dramerna. Om så sker, vågar jag hoppas, att denna bok ej skall förfela sitt mål, hvilket är intet annat än att visa vägen, på hvilken läsaren ur Ibsens arbeten skall kunna hemta en rikare njutning än förr, då han betraktade dessa verk ur synglas, som på ett förvillande sätt bröto strålarna af detta underbara snilles sol.

I.

UNGDOMSDRAMER.

(1850—1857.)

---

1. CATILINA. — 2. KÆMPEHÖJEN. —
3. FRU INGER TIL ÖSTRÅT. — 4. GILDET PÅ SOLHOUG. —
5. OLAF LILJEKRANS.

**Er ikke livet da en stadig kamp
imellem sjælens fiendtlige kræfter?
Og denne kamp er sjælens eget liv.**

CATILINA (1 uppl.)

1.

Bland den stora ström af turister, som årligen besöker Norge för att se och beundra dess storartade natur, är det väl få som underlåta att göra turen till Rjukan. Vägen dit från Kristiania går först på jernväg till Drammen och Kongsberg, sedan följer en tre mils skogsväg till Bolkesjö med dess redan verldsberömda fjellutsigt, derefter ytterligare en lika lång landväg och så en sjöfärd uppför den romantiska Tinsjön och till Vestfjorddalen. Denna dal och särskildt trakten kring Rjukan efterlemnar intryck och bilder, som man väl knappast någonsin kan glömma.

Man vandrar t. ex. mot aftonen från Rjukan för att gå den två mil långa vägen ned till Strand vid Tinsjön. Man gör sig ingen brådska, trakten är säker, och i hotellet vid Strand väntar en tarflig qvälsvard. Medan man så vandrar vägen längs den trånga dalen med höga fjell på hvardera sidan, faller skymningen småningom på. Men snart ljusnar det ånyo: kammen af fjellet på södra sidan krönes af silfverkantade moln och hela öfre delen af andra sidans fjell blir klart belyst. Det är månsken, men sjelfva månen ser man icke, och på vägen der

man vandrar är mörkt, och nere i dalens botten brusa Månelfvens böljor, liksom hade de ännu ej hunnit till ro efter språnget utför katarakten vid Rjukan. Och när blicken sålunda från den mörka dalens djup ledes upp längs fjellets sidor till den månbelysta aftonhimmelen, då möter den ännu en imposant syn: Gausta, jätten bland Telemarkens berg, med spetsen försvinnande i en slöja af silfverglänsande moln. Det är en syn af så storartadt vild romantik, att den outplånligt inpräglar sig i den besökandes sinne och minne.

Följande dag anträder man återfärden från Strand. En ångbåt för de resande på några timmar till Tinsjöns södra strand, och efter ytterligare några timmars landväg är man framme vid Hitterdal, der en ny ångbåt möter, och på samma gång ett nytt landskap. De sjöar man öfverfar breda ut sig, äfven landet är öppnare, och blott vid horisonten påminna fjellraderna oss om att vi äro i samma land som i går. — Men om vi fortsatte färden ända in på natten, så skulle vi kunna se huru samma måne, som i går icke hann upp öfver fjellet, nu öfver Skagerraks böljor drager en silfverstrimma ut mot ett oändligt aflägset fjerran.

Men vi stanna i god tid på qvällen och gå i land uti den lilla vänliga staden Skien. Med en känsla af högsta förvåning erinrar man sig nu, att just denna ort är den, der Henrik Ibsen den 20 Mars 1828 skådade dagens ljus. Han, som så mästerligt skildrat just denna dystra, men dock så storartade fjellnatur, af hvilken vi i går sågo ett prof, och i hvars verk vi ofta just tycka oss känna tryckningen af det öfverhängande och oss öfverskyggande fjellet, han föddes och växte upp i denna

öppna smästad, som omgifves af ganska vidsträckta fredliga åkerfält och som mot elfvens utlopp har ett perspektiv af — brädstaplar!

Men om vi sålunda icke af naturen i den trakt, der skalden föddes, kunna härleda något utmärkande drag i hans skaldeindividualitet, så tyckas deremot kulturförhållandena i hemstaden ha varit af större betydelse för hans utveckling. Skien har sedan gammalt varit ett af hufvudsätena för den norska pietismen, ty redan på 1700-talet berättar en författare, att en del af dess invånare sägas vara »hängifna åt den så kallade pietismum», han tillägger dock: »så mycket är säkert, att de icke utvisa någon skenhelighet, utan endast sky uppenbara laster, ja till och med sådana förlustelser, som mängden finner oskyldiga».

På 1850-talet utbröt här, efter den bekante Lammers' hemkomst från sin utrikes resa, den pietistiska rörelsen med ny styrka; och ehuru visserligen Ibsen redan då flyttat från orten, stod han dock allt fortfarande med personer derifrån i tät beröring, och hade alltså tillfälle att på nära håll studera både de goda och de ofördelaktiga sidorna af denna rörelse. Att dessa erfarenheter på hans skaldskap, särskildt hvad »Brand» angår, öfvat ett ganska väsentligt inflytande, kan man väl taga för gifvet.

Men äfven i ett annat afseende torde Ibsen af förhållandena i sin fädernestad hafva mottagit intryck, som medverkat till hans utveckling. Skien var vid denna tid en småstad på 3 à 4,000 invånare och då på en sådan ort sociala åtskilnader bilda sig, måste dessa bli desto starkare ju mindre förhållandena äro. Också egde sta-

den verkligen sin aristokrati och sina plebejer. Till den förra klassen hörde dels medlemmarna af åtskilliga förnäma slägter i granskapet, hvilka om vintrarna flyttade in till staden, dels lärarne vid stadens »lärda skola». Dessa bildade en krets för sig, och naturligtvis kunde då konflikter mellan dem och plebejerne icke undvikas. Ibsen tyckes ha intagit ett slags mellanställning mellan dessa båda partier, i det hans fader, Knud Ibsen, genom sin ställning i samhället (han var köpman) snarast kunde räknas till plebejernes klass, men tillika genom slägtskapsband var förenad med det andra lägret.

Om sålunda medvetandet af skilnaden mellan tvenne olika lager i samhället redan i Skien blifvit väckt hos den unge Henrik Ibsen, så kom han snart att i socialt afseende intaga en ännu mer deciderad ställning, då han nämligen i sitt sextonde år kom till Grimstad. Han hade i Skien gått någon tid uti en skola, som förestods af några teologie-kandidater och der det äfven lästes litet latin. Nu trädde han i kondition hos en apotekare i Grimstad för att uti farmacin finna dels ett medel till sitt uppehälle, dels en genväg till medicinen, åt hvilken han ämnade egna sig.

Grimstad, en köpstad på Norges sydkust, var ett ännu mindre samhälle än Skien, orten torde vid Ibsens ankomst dit ha haft endast vidpass tusen invånare. Nykomlingen gjorde sig snart bemärkt och detta på ett sätt, som icke alltid var särdeles rekommenderande hos de goda Grimstadsboarne. Skalden har sjelf, i förordet till andra upplagan af »Catilina», gifvit en målande skildring af denna period i sitt lif. Han berättar huru han eldades af tidens stora rörelser, Februari-revolutionen,

upproren i Ungern och på andra håll samt det slesvigska kriget. Sina känslor för magyarernes och Skandinaviens sak gaf han luft dels i dikt, dels i tal, men rönte icke för dessa tendenser någon särdeles uppmuntran, ty mången fann det högst egendomligt, att en ung menniska i hans underordnade ställning gaf sig till att afhandla ämnen, om hvilka icke ens de sjelfva dristade hafva någon åsigt. Men den unge diktaren var icke vapenlös mot desse sina motståndare. Han svarade med epigram och karrikatyrer, hvilka visserligen hos vederbörande, som voro föremål för satiren, väckte mycken ond blod, men deremot af andra Grimstadsboar så mycket beundrades, att epigrammen lärdes utantill och ännu länge derefter ihågkommos.

Medan Ibsen sålunda stod på krigsfot med det lilla samhälle, dit omständigheterna kastat honom, hade han äfven för sin privata del att bestå en icke så lätt kamp: med latinska grammatiken och andra dylika busar, hvilka bevaka vägen till Parnassen. Han ville bli student, men hade hvarken tid eller råd till ordentlig skolgång. Han fick, säger han sjelf, nästan sagdt stjäla sig till fritimmar för att studera och fick då naturligtvis äfven hjelpa sig fram på egen hand med sina studier. Men icke ens dessa »stulna fritimmar» fick han egna blott till läsning. Hans lust att dikta, engång väckt, kunde icke vidare qväfvas, utan fann tvärtom näring på de mest oväntade håll. Sallustius' »Catilina» och Ciceros catilinariska tal, en lektyr som eljes plägar ge skolpojkar ämne blott till de andefattigaste explikationsöfningar och på sin höjd öka förrådet af fraser i deras krior, de väckte hos Ibsen hågen för dramatisk produktion. Och så stal han från

sina stulna fritimmar ögonblick för att dikta, och så utkom i början af 1850 »Catilina, drama i tre akter af Brynjolf Bjarme».

Fåfängt skulle man dock i detta stycke söka några synnerligen djupa spår af författarens latinska studier. Det är icke Sallustius' och Ciceros Catilina vi här se uppträda, utan en helt annan. Vi se icke här denna bild af ett vilddjur i menniskohamn, hvilken genom de bägge nämnde författarne kommit att i det allmänna medvetandet förknippas med namnet Catilina; vi möta i stället en i grunden ädel, högsinnad natur, men hvilken dels af eget förvållande, dels i följd af omständigheternas tvång kommit i en belägenhet, som ej kan leda till annat än en tragisk utgång.

Lika litet få vi i detta stycke ett historiskt-politiskt drama, något som man dock kunnat vänta i följd af de känslor, som just vid tiden för styckets författande herskade i Brynjolf Bjarmes själ. Tvärtom, den unge författaren fogar till första upplagan af sitt arbete den uttryckliga reservation, att »det historiska i stycket endast delvis är användt och närmast bör betraktas blott som en omklädnad för den genom stycket gående idén». Och att denna idé icke kan vara en sådan, som skulle göra stycket till ett historiskt principdrama, det synes redan deraf att det parti, mot hvilket Catilina skall kämpa, i stycket har ingen enda representant.

Och i denna sin uppfattning har verkligen apotekarelärlingen från Grimstad visat sig ega ganska riktig historisk takt; ty i sjelfva verket är ett principdrama med Catilina som hjelte omöjligt, detta redan af det enkla

skälet, att man i Rom på hans tid alls icke kämpade för principer, utan för intressen.

Då Catilina uppträdde, hade romerska staten redan under nära sjuttio år befunnit sig i ett snart sagdt permanent tillstånd af revolution. Men denna revolution erbjuder icke, såsom t. ex. den stora franska, skådespelet af en väldig kamp mellan motsatta idéer, sådana som »menniskans rättigheter» och medeltidsarfvet. Så vidt det ankom på statsformen, egde redan den romerske medborgaren all den frihet han kunde begära; ja det var ju egentligen församlingen af desse frie medborgare som var rikets suverän.

Nej, den fråga som striden egentligen gälde var ingen politisk utan en ekonomisk. De stora jordegarne, hvilka drefvo sitt landtbruk med stöd af ett större kapital och med slafarbete, kunde lätt öfverflygla de mindre, och sålunda alstrades ett städse växande proletariat, hvilket blef den värsta faran för statens bestånd. Afhjelpandet af dess betryck blef dock ingalunda en sak för hvilken en viss samhällsklass eller ens ett visst parti kämpade: när det kom an på att vinna massans gunst täflade aristokrater och demokrater i anbud af spanmåls- och åkerutdelningar.

Under dessa strider mellan olika intressen var det slutligen sjelfva statsförfattningen, ja sjelfva den allmänna ordningen, som fick sitta emellan. Gång efter annan färgades Roms gator af medborgarblod, lagarna trampades öppet under fötterna, och bästa beviset hvart man kommit lemnades just under Catilinas sammansvärjning, då senaten tvärt emot all gällande lag dömde hans anhängare till döden endast af fruktan att ej kunna hålla

dem nog säkert fängslade. »Aldrig», säger härom en historieskrifvare, »har ett samhälle på ett eländigare sätt än det romerska här förklarat sig bankrutt».

Då nu emellertid äfven catilinarierne voro smittade af alla tidens laster, kunna de lika litet som sjelfva samhället sägas representera någon annan princip än den rena anarkin, och något principdrama kan alltså icke på sådan botten byggas.

Men detta har Ibsen icke heller velat göra, utan han har begagnat de politiska förhållandena blott såsom bakgrund, medan teckningen af Catilinas inre själshistoria blifvit hufvudsaken. Och likvisst kan man säga, att han äfven vid denna teckning stödt sig på historisk grund.

Hvilka Catilinas afsigter varit, derest han lyckats vinna konsulatet, som han så ifrigt eftersträfvade, derom är det numera svårt att döma, då, såsom äfven Ibsen framhåller, det ges få historiska personer, hvilkas eftermäle varit mer uteslutande i hans motståndares våld än Catilina. Att han dock ej torde varit endast en samhällsomstörtare, en »nihilistchef», tyckes ådagaläggas deraf att under en god del af medeltiden, då Cicero, »fäderneslandets fader», var så godt som bortglömd, åtskilliga förnäma italienska familjer räknade sig till heder att härstamma från Catilina.

Men oafsedt detta kan icke betviflas, att Catilina åtminstone var en rikt utrustad natur och egde en underbar förmåga att draga menniskor till sig. Sjelfva Cicero kan emellanåt icke tillbakahålla utbrott af beundran för honom och intygar uttryckligen att Catilinas planer åtminstone till någon tid rönte bifall hos personer af alla stånd och åldrar.

Emellertid hade Catilina till en början varit endast ett redskap för demokraternes ledare Cæsar och Crassus och deltog för deras räkning i diverse politiska omstörtningsförsök. Antagligen hade han af dem äfven erhållit löfte om konsulatet såsom lön för sina tjenster, men denna protektion skadade i stället för att gagna honom, enär fruktan för de nämnde ledarne dref motpartiet att arbeta för Cicero, hvilken sålunda vid konsulsvalet år 64 besegrade Catilina.

Nu, efter detta sitt första nederlag, beslöt han att försöka sin lycka på annat håll och uppträder följande året såsom chef för ett eget parti med utpräglade anarkiska eller socialistiska tendenser, något hvarom vi ej förut hört talas. Det var nu han, enligt Cicero, förklarade, att ingen kunde vara en trofast försvarare af de fattige, om han ej sjelf vore fattig; de förmögnes löften borde man icke tro, de ruinerade borde till anförare välja en som sjelf var ruinerad och dertill en oförskräckt man.

Catilinas djerfva uppträdande väckte emellertid motpartiet till de största ansträngningar och han blef andra gången slagen.

Detta hans andra valnederlag är det kritiska momentet i hans saga.

Han hade visserligen för att ernå konsulatet associerat sig med de sämsta element i samhället. Men såsom patricier och i känslan af sin personliga öfverlägsenhet skulle han helt visst, om han blifvit konsul, ha föraktat packet och hållit det i styr; och på samma gång hade han kunnat göra allvar af sin roll såsom de fattiges försvarare och åtminstone försökt afhjelpa de

rådande sociala missförhållandena, samt sålunda kommit att representera ett allmänt menskligt intresse.

Men nu vardt han icke konsul och detta blef afgörande för hans öde.

Han kunde icke mera träda tillbaka, åtminstone frestades han starkt att inslå den öppna rebellionens väg. Han hade partiet färdigbildadt för valet och så beslöt han att fullfölja sin hotelse att »om en eldsvåda uppstode i hans hus, skulle han släcka den icke med vatten utan med rifning.»

Hvilken vigt Catilina fäste vid konsulatet finna vi bland annat deraf att han började sitt uppror med att antaga konsulsvärdighetens insignier: han ville sålunda gifva sig åtminstone skenet af laglig myndighet. Och märkeligt är äfven att Catilina, oaktadt den vådliga ställning hvari han befann sig, icke ville mottaga slafvar i sin här; med äkta romarstolthet ville han dö endast bland friborne.

Emellertid blef hans ställning såsom rebellchef en helt annan. Han var nu i främsta rummet förpligtad att tillfredsställa sina anhängare och desse voro antagligen i de flesta fall sådane, som sjelfva förskylt sin olycka och derför ej förtjenade att hjelpas; ja genom planerna att antända staden kommo catilinarierna slutligen i direkt fiendskap äfven till proletariatet. Häraf blef då en följd, först att sjelfva det mål, för hvilket Catilina kämpade, krympte ihop och sedan att hans egen personliga öfverlägsenhet ej kunde rätt göra sig gällande, utan han kom i beroende af sina lumpne kamrater.

Och dermed var då äfven utgången af hans strid gifven. Ännu egde den romerska statsbyggnaden till-

räcklig fasthet för att icke ramla vid anloppet af en hoprafsad skara sådan som Catilinas; det var endast en verklig fältherre, hvilken i spetsen för pröfvade legioner skulle vinna herraväldet öfver verlden, ty endast han kunde förtjena denna seger genom att skänka riket lugn och trygghet.

Betrakta vi nu Ibsens stycke ur här angifna synpunkter, så finna vi teckningen af Catilinas karakter vara i sina hufvuddrag både historiskt riktig och poetiskt konseqvent, och äfven den starka idealisering hjelten på sina ställen undergått blir, då den ses i detta sammanhang, vida mindre stötande.

Alldeles riktigt karakteriserar Catilina sig sjelf (för allobrogerne) såsom:

En mand, der föler varmt för friheds sag;
en fiende af uretfærdigt vælde;
en ven af hver en undertrykt, hver svag,
med lyst og mod, den mægtige at fælde,

hvilket stämmer fullkomligt med hans ofvan efter Cicero anförda proklamerande af sig sjelf såsom den fattiges försvarare.

Den situation, i hvilken Catilina befinner sig, är likaledes historiskt riktigt vald. Det fästes i dramat stor vigt vid att hans kandidatur har misslyckats; så säger Lentulus till honom:

Tænk dig om.
Du sögte konsulatet. Al din velfærd
hang i den ene sköre håbets tråd; —
nu er den brusten; nu er alt forbi.

och äfven han sjelf betraktar sitt nederlag såsom en vändpunkt i sitt lif, ehuru han till en början tyder det som en maning att träda tillbaka.

Att han sålunda tvekar att börja ett öppet uppror är äfven ur historisk synpunkt förklarligt, likasom det ock är riktigt att denna tvekan ej motiveras af någon synnerlig vördnad för det genomruttna samhället. Och derför behöfver icke heller detta samhälle någon särskild representant i stycket: det så att säga rödjes ur vägen redan i andra scenen genom den skildring Catilina ger allobrogerne af tillståndet i Rom.

Her råder vold og egennytte;
Med list og rænker blir man hersker her o. s. v.

Nej, Catilinas tvekan beror, så vidt han tar hänsyn till yttre förhållanden, af en helt annan orsak, nämligen deraf att han känner den rätta beskaffenheten af de krafter han har till sitt förfogande för genomförandet af sina planer. I detta afseende är utvecklingen ganska omsorgsfullt motiverad. Catilinas stallbröder visa genast vid sitt första uppträdande hvad de gå för, och sedermera i beröringen med honom lägga de allt klarare sin karakter i dagen. Derför se vi ock huru Catilina redan från början föraktar dem, derför är han gjord så stark och modig i motsats mot deras feghet, derför är det med ovilja han låter allobrogerne indragas i sammansvärjningen; med ett bittert leende säger han:

Ak, dybt er Romas fald!
Dets mure rummer ikke mænd med kræfter
at styrte selv en vaklende ruin.

Äfven den gamle Manlius, den ende redbare bland de sammansvurne, säger om Catilina:

Her står han ensom mellem disse skarer
af vilde venner og af usle skurke.
De mægter ej at fatte ham, — og han
er altfor stolt til dem att ville fatte.

I samma riktning som dessa drag äro tydligen också Catilinas planer att kämpa för rätt, medborgarfrihet och »fordums romerånd» afsedda att verka: de voro för den ungdomlige författaren ett medel att ytterligare höja hjelten i förhållande till hans omgifning; om de voro historiskt riktiga, det bekymrade honom icke särdeles. Man bör emellertid lägga märke till, att Catilina, då han besluter sig för upproret, kastar äfven dessa reformplaner öfver bord, såsom blotta fantasier. Han säger väl i början:

Tilbage vil jeg mane
den gyldne alder, da hver romer glad
gav livet hen for fædrelandets hæder
og offred gods og arv for folkets lykke!

Men kamraterne äro missnöjde, de vilja njuta, herrska, bry sig ej om Roms heder. En ordvexling uppstår; Catilina finner att med desse bundsförvandter kunna hans drömmar icke sättas i verket och han utbrister vildt:

Nu vel; kan ej det gamle Roma rejses
ved denne hånd, — vort Roma skal forgå!
Snart skal, hvor marmorsöjler står i rader,
rögsöjler hvirvle mellem luers brag;
palatser, templer styrte skal i grus,
og Kapitol skal vejres fra sin höjde!

Vi se: då han uppreser sig mot samhället, tror han sig icke mer kunna uträtta något, han är sålunda, då han griper till vapen, verkligen en »nihilistchef».

Men denna nihilism har äfven en annan och djupare orsak: Catilina tror icke på sig sjelf; han har förspilt sin kraft i utsväfningar och derför är han redan i sitt inre bruten. Redan i första scenen säger han:

Foragt dig selv! Foragt dig, Catilina!
Du föler ædle kræfter i dit sind; —
og hvad er målet for din hele stræben?
Kun mættelse for sanseligt begær.

Och längre fram berättar han sig sjelf hafva ryst vid Ciceros skildring af hans lefnad.

Han är således ingalunda framstäld obesmittad af tidens förderf. — Ja, i sjelfva verket rör sig hela dramat kring denna hans inre brutenhet, denna är »den genom stycket gående idén, för hvilken det historiska är blott en omklädnad». Och såsom representanter af de makter som strida i hans själ uppträda i stycket hans maka Aurelia och vestalen Furia, den förra representerande den sedliga renheten och de lugna fridfulla barndomsminnena, den senare åter hans samvetsqval öfver förut begångna brott och hans deraf föranledda sträfvan att i nya vilda dåd skingra dessa qval. Det är sålunda i hjeltens förhållande till dessa båda qvinnor vi ha att söka styckets kärna.

Catilina är sjelf förundrad öfver att han älskar bägge på samma gång. Redan detta häntyder på att de icke skola betraktas såsom verkliga menniskor, utan mera såsom symboler af de makter som strida i Catilinas själ. Åt samma håll pekar äfven parallelismen mellan deras

handlingar — så t. ex. vilja båda ehuru i olika afsigt förmå Catilina att fly med dem från Rom — samt deras i yttre afseende ofta alldeles omotiverade uppträdande: särskildt är Furia snart sagdt allestädes närvarande och ingriper i handlingens gång nästan som ett öde.

Det är naturligt, att Furia till en början har största inflytande på Catilina. Han står ännu tveksam och känner sin handlingskraft liksom domnad. Derför kastar han sig äfven lättsinnigt, af lust för omvexling, in i ett så vågadt företag, som att intränga i Vestas tempel; och der finner han nu i Furia en beslägtad ande, hvilken liksom hans känner sig tryckt af all den uselhet, som råder i Rom.

Den hänförelse, som härigenom hos honom väckes, korsas emellertid snart af en annan känsla. Furia tager af sin »Lucius» (blott vid detta namn känner hon honom) en ed att han skall hämnas på en hennes fiende: han aflägger eden och får först derefter veta att denne fiende är — just han sjelf, hvilken såsom ung förfört Furias syster Silvia, som derför sökt sig en graf i Tibern.

Skakad af denna tilldragelse är Catilina åter benägen att följa sin milda hustru Aurelia, då hon söker förmå honom att med henne fly från Rom. Catilina, som i början ej vill »slippe sine störste tanker», ger slutligen efter. Ty Aurelias milda kärlek gör på honom ett desto större intryck, ju mer minnet af Silvia och Furia plågar honom. Dessa känslor ökas än mera, då han måste tillstå sig hafva, för att vinna penningar till röstköp, sålt Aurelias barndomshem, ty vid hennes skildring af friden i detta hem ledes hans tanke nödvändigtvis till

Silvias hem, som Furia nyss skildrat för honom och hvars frid han så grymt stört. Derför utbrister han förtviflad:

> hver dit ord, lig hævnens hvasse pile,
> igennemborrer dette pinte bryst,
> som skæbnen aldrig vil forunde hvile.

Då Aurelia emellertid äfven nu förlåter honom, känner han sig än mera förkrossad:

> Mig knuser tifold mer dit stille tålmod,
> end selv et smærtesskrig ifra din læbe!

Just nu inträder en fattig krigare och klagar sin nöd, och då är det, i den stämning Catilina befinner sig, helt naturligt, att han visar ett ädelmod, som man eljes ej kunde tilltro honom, och skänker soldaten det guld han fått för villan.

Äfven denna handling är en seger för Aurelias inflytande, och hon slutar också scenen med orden:

> O, rig og ædel er endnu din sjæl.
> Nu kender jeg igen min Catilina!

Detta hennes inflytande visar sig ännu i de svar Catilina i andra akten ger Lentulus och Cethegus; ja, man kunde säga, att det är hon som talar genom hans mun, då han förklarar sig ej vilja besmitta sina händer med borgarblod, och då han klandrar kamraternes »usle snevre hensyn». Det är liksom ville han ställa sig på Aurelias ståndpunkt och derigenom stärka sig sjelf i sitt beslut att resignera.

Men under samtalet har han fått veta att Furia förts till döden, emedan hon under mötet med honom låtit Vestas eld slockna, och denna underrättelse skakar honom så djupt, att Cethegus måste säga till honom:

> Ryst slige tanker af; de nytter ej.
> Vis dig som mand.

Och i hans monolog längre fram i samma akt visar sig åter Furias makt. Vid tanken på det lif han skulle föra borta i Gallien säger han:

> Det är ej denne dumpe dös og ro,
> afstængt fra verdens larm, som skræmmer mig.
> Hvis blot et öjeblik jeg kunde lyse
> og flamme som en stjerne i sit fald, —
> hvis blot jeg en gang med en herlig dåd
> fik knytte mig og navnet »Catilina«
> til ry og til udödelige sagn, —
> da skulde jeg med fryd, i sejrens stund,
> forlade alt, — ty til en fremmed strand;
> jeg skulde stöde dolken i mit hjerte;
> dö fri og glad; — thi da jeg havde levet!

Är icke detta ett genljud af Furias ord i första akten:

> O, denne tomme, handlingslöse færden,
> et liv så mat, som lampens sidste blus —!
> Hvor trang en tumleplads for al min fylde
> Af vide formål og af hede önsker!

Och just nu uppträder åter Furia. Catilina, som trott henne vara död och icke vet att hon räddats af Curius, viker förfärad tillbaka för henne såsom för en ande och dertill en som svurit honom evigt hat; men hon förklarar, att hatet försvunnit i grafven: hon räcker

honom handen till förbund och sporrar hans äregirighet samt lofvar bli hans Tullia. Till en början står han ännu qvar på Aurelias ståndpunkt, men hans invändningar bli allt svagare, slutligen ger han efter och lofvar att stanna.

Åter följer nu en scen med kamraterne, och uti Catilinas tal till dem kan man säga att Aurelias och Furias inflytande liksom ännu en gång drabba samman. Han börjar med att förklara sig vilja återupprätta Roms forna anda och seder; men sedan öfverger han dessa planer och stannar vid den nihilism, som förut påpekats.

Hittills har han ej varit fullt medveten om den strid, som Aurelia och Furia föra om honom. Furias inflytande har han visserligen dunkelt anat, han säger till henne:

Forunderligt! Vær, hvo du være vil, —
et menneske, en underverdnens skygge, —
der ligger dog en grufuld trylledragning
i dine ord, i dine sorte öjne.

Och längre fram i samma scen liknar han henne vid Nemesis och säger slutligen vildt:

Skönne Nemesis, —
min skygge, — billed af min egen sjæl, —
her er min hånd til mörkt og evigt forbund!

Men hvarje gång han beslutit sig åt det ena eller andra hållet har han trott sig handla fritt och sjelfständigt. »Nu er jeg först mig selv» slutar han scenen med Furia, och till Aurelia säger han i aktens slut:

Bliv ,— eller fölg os! Lukket er mit bryst
for gråd og klage.

I tredje akten drifves deremot striden till sin spets, och Catilina börjar allt mera förstå den samma. I en dröm visa sig för honom

tvende kvinder, — stræng den ene og som natten sort, —
og den anden mild som dagen, når den flygter bort.
Ah, hvor sælsomt velbekendte tyktes mig de to!
Snart den enes smil mig vugged i en salig ro;
snart den andens hvasse öjne gnistred som ett lyn;
skræk mig greb, — og dog jeg fulgte gerne dette syn.

De båda qvinnorna tycktes honom spela »et forborgent brikkespil»; den ljusa förlorade och sjönk ned i jorden och sedan hade han ej sett mera än två »blanke öjne» hvilka fästes på honom »som i sejers-glöd». Men slutet på sin dröm kunde han ej minnas och grubblar förgäfves derpå.

Som ett foster af dessa grubblerier kan man betrakta synen af Sullas vålnad. Den gamle diktatorn, han hade gått förut den väg Catilina nu ville vandra. Men han hade gått den med fast föresats och orubblig vilja, utan att rygga tillbaka för någonting. Catilina deremot tviflade på sig sjelf, derför skulle han ej heller hinna samma mål som Sulla; tvärtom, diktatorn spår honom:

Du falder for din egen hånd, —
og dog en fremmed skal dig fælde!

Denna syn vänder naturligtvis Catilinas blick allt mera inåt, i det den försvagar hans hopp att nå det faktiska mål han föresatt sig. Han känner sjelf allt mera verkan häraf:

Alt stormer ind på mig. Snart taler blidt
advarende Aurelia, — og atter

genlyder i mig Furias maningsråb.
Og mer end dette; — frem af graven stiger
de blege skygger fra den svundne tid.

Just i denna stämning träffar honom nu Curius' och Lentulus' förräderi. Det är då å ena sidan naturligt att han ej vårdar sig om att straffa förrädarne; han har vigtigare saker i sitt inre att tänka på; han ser t. ex. i Curius blott ett ödets redskap. Men å andra sidan lemna dessa tilldragelser honom ingalunda oberörd; genom dem fortsättes den redan började utvecklingen i hans själ: den yttre verlden försvinner allt mer; hans tro på vänskap dräpes, han har ingenting mera att hoppas annat än möjligen ryktet hos efterverlden. Derför afvisar han, då han går ut i striden, både Furia och Aurelia; till den förra säger han att kampen skänker:

hæder og et evigt navn;
Gå kvinde! Stolt og skön er denne time;
min barm er döv for dine hæse skrig.

och till Aurelia:

Ti!
Mitt bryst er dödt, mit blik er blindt for elskov.
Fra livets gögleverk jeg vender öjet,
og ser kun mod den store, blege stjerne
på eftermælets himmel.

Och sålunda hafva vi hunnit till slutscenen, denna scen, som man plägar finna så förvirrad och vittnande om ett nästan obegripligt raseri hos Catilina. Visst är ock att den samma, om stycket betraktas som ett politiskt drama, är fullkomligt öfverflödig. Men sedd från här angifna synpunkt innehåller denna scen endast de sista konseqvenserna af hela den föregående utvecklingen.

Medan kampen med vapen rasar utanför scenen, strida Aurelia och Furia med ord om Catilina. Den senare säger:

Svage tåbe; du vil lede Catilinas skridt?
Ser du ikke, at hans hjerte aldrig helt var dit?
— — — — — — — — — — — — —
Alt er tabt for dig! Snart slukkes gnisten i hans barm,
og som hævnens offer ligger han i dödens arm!

Aurelia svarar »med stigende ild»:

Nej, ved alle lysets guder, nej, det skal han ej!
Til hans hjerte mine tårer baner end en vej.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Hævnens bud, dit offer skal jeg vriste af din hånd,
binde ham til lysets hjemland med et elskovsbånd;
og er hjertets slag forstummet, medens öjet brast,
går vi begge bort fra livet i et favntag fast.

Hon går och Furia njuter nu i en monolog af den hämd hon ändtligen vunnit. Lik »höstens stormpust» går fiendens här fram och fejar slätten ren; först höres »klynk og gisp og stön» och ugglan stämmer in, helsande de fallne välkomna i skuggornas rike. Derpå blir allt tyst, och jublande utbrister hon:

Nu er han altså min, —
alene min, og min for alle tider.
Nu kan vi fölges ad til glemselsfloden —
og over floden hvor det aldrig dages.
Dog först jag söge vil hans lig derude,
vil mætte mig ved synet af de skönne
forhadte ansigtsdrag for de forstyrres
af sol som rinder og af ravn som venter.

För att fullt förstå dessa ord och hela det följande är det nödigt att erinra sig huru Furia förut uppträdt.

Vi minnas att hon redan från början är trött vid lifvet, som hon finner vara utan mål. När hon sedan muras in för att dö, röra sig hennes tankar helt naturligt kring underjorden, dit hon är på väg. Hon kan icke glömma Catilina och lofvar att vänta på honom vid färjan öfver Styx.

Jeg og som skygge fölge skal hans skygge; —
hvor Catilina er, må Furia være.

När sedan Curius kommer för att rädda henne, helsar hon honom som Charon. Och i denna föreställningsverld rör hon sig sedan allt fortfarande. Hennes inflytande på Catilina främjas naturligtvis icke så litet af att hon håller honom i ovisshet, huruvida hon är en menniska eller en skugga. Nu, i slutscenen, tycker hon sig sålunda ha hunnit till brädden af Styx och sitter och väntar på Catilina. När derför denne återkommer osårad från striden, är hon genast säker på att det är hans vålnad och helsar honom som sådan.

Velkommen i vort fælles hjem! Nu kan
vi fölges ad til Charons båd, — to genfærd.

Äfven Catilinas tanke glider nu småningom in i samma föreställningsverld. Då Furia frågar, hvarför han kommer ensam, ehuru dock

En hövdings skygge skulde fölges af
ti tusend faldne,

svarar Catilina, att hans kamrater sofva:

Et genfærd kaldte du mig. Ja, jeg er
et genfærd af mig selv. Men tro blot ej
at hines slummer er så ganske rolig. — —
De alle faldt for blanke romersværd.
Men Romas våben vraged Catilina. — —
Jeg stod alene mellem mine döde.
Men der var liv i disse brustne öjne;
mundkrogene fortrak sig til et smil;
og smil og öjne retted de mod mig,
der stod alene oprejst mellem ligene,
mod mig, der havde stridt for dem og Roma, —
mod mig, der stod igen foragtet, vraget —
af Romas sværd. — Da döde Catilina!

Huru riktigt och konseqvent är ej detta »Da döde Catilina!» Lifvet hade redan förut för Catilina förlorat allt värde, han hade kämpat blott »för glansen af sitt fall». Men det rykte han eftersträfvat hade han ej fått vinna; Romas vapen hade »vraget» honom — då hade han intet mer att lefva för; hela den yttre verlden har försvunnit för honom, han betraktar sig som död.

Sålunda har då detta underliga par kommit till full inbördes harmoni; hvardera betraktar både sig sjelf och den andra såsom en skugga. Och denna föreställning bibehålla de sedan hela slutscenen igenom; det är en dialog från skuggornas land vi här lyssna till.

Det är då äfven naturligt att här, der det verkliga lifvet tagit slut och endast det inre lifvet återstår, ett icke så litet utrymme fortfarande skall lemnas åt det symboliska, hvars område vi redan beträdt med Catilinas dröm och synen af Sullas vålnad. Sålunda tröstar nu Furia sin »genfærd af en fordums helt» med att äfven han nog skulle få sofva, blott hon fått smycka honom

med »sejrens krans». Han visar den ifrån sig, det är en vallmokrans. Furia bjuder honom då i stället först:

den grönne sivkrans,
som Silvia bar i de våde lokker,
da hendes lig flöd op ved Tibers munding,

sedan:

tidsel-klyngerne fra Romas torv
med brune pletter af det borgerblod,
som strömmed for din hand, min Catilina,

och sist:

en lövkrans
af vinteregen ved min moders hus,
der visned da en ung vanæret kvinde
med höje skrig sprang sanseslös i floden.

Meningen härmed är tydlig nog. Lifvet har intet mera att bjuda Catilina; endast minnena af hans brott återstå, vårdade af Nemesis-Furia, som derför också säger:

Jeg er dit eget öje, —
dit eget minde og din egen dom.

Det enda hon ännu kan låta honom hoppas är fullständig förintelse: vallmokransen skall »dræbe mindet», låta honom glömma hvad han gjort, men tillika äfven allt annat som binder honom vid lifvet.

Men ett finnes dock, öfver hvilket Furia ej har makt: Aurelias kärlek. Äfven sedan Catilina mottagit hennes krans är han ej fullt färdig att följa henne till underjorden.

Hvad binder mine skridt? Jeg föler bag mig
på morgenhimlens hvælv en tåget stjerne; —
den holder mig i livets land tilbage. — —

Jeg kan ej fölge dig för dette lys
er ganske slukket, eller slört af skyer. —
Nu ser jeg det! Det er ej nogen stjerne;
det er et hjerte, bankende og varmt;
det binder mig; det fængsler og det drager,
som aftenstjernen drager barnets öje.

Furia. Stands dette hjertes slag!

Catilina. Hvad mener du?

Furia. Du har din dolk i bæltet. Kun et stöd, —
så slukkes stjernen, knust er dette hjerte,
som stiller fiendtlig sig imellem os.

Catilina förfäras af förslaget att han skulle döda Aurelia; ja, med tanken på henne vänder åter hans sinne sig mot lifvet; han vill återinträda deri och som vilkor härför lägga sitt hufvud till Aurelias bröst och ångra alla sina brott, ångra

at jeg har været og at jeg har levet.

Men Furia är outtröttlig att som hans Nemesis framhålla för honom hans brott, och snart ger han helt och hållet efter: han vill sönderskära det sista band, som binder honom vid lifvet. När nu Aurelia inkommer, vill han ej ens höra henne nämna hans namn. Han har ju redan sagt sig vara död och han vill vara det; derför när hon full af glädje utropar: »Du lever!» svarar han förvildad: »Vig bort! Jeg lever ikke!» I full konseqvens härmed anklagar han nu henne:

Jeg ser din fule list;
du vil mig lænke til et halvlivs rædsel.

Derför måste hon dö.

Men när dådet väl är fullbordadt, är icke ens detta honom nog. Han har dräpt ej blott Aurelia,

men alle jordens hjerter, —
alt levende, og alt som gror og grönnes.

Hela jorden är förvandlad till en graf, och i denna stå Furia och han, »to hvilelöse skygger». Men ännu står han ej vid målet. En ny föreställning utvecklar sig ur dem han hittills rufvat öfver:

Ser du ikke,
jeg går med Catilinas lig på ryggen?
En pæl igennem Catilinas lig!

Furia skall förlossa honom, stöta dolken genom liket, då mister det sin makt och han är fri. Hon uppfyller hans begäran och nu, säger han, har Nemesis gjort sin gerning, nu kan han gå till skuggornas land.

Men »kärleken öfvervinner allt». Furia försvinner tyst, då hon hunnit målet för sin hämnd; men Aurelia, hon kommer, döende,

for at stilne dine smerters sö, —
for at lægge barmen mod dit bröst og dö.

Och Catilina han känner nu huru

mit liv var uvejrs rasen under natlyns glöd;
men en rosenfarvet morgendæmring er min död.
Du har sjælens mulm forjaget; i mit bryst er ro.
Se jeg fölger dig til lysets og til fredens bo!
Morgnens milde magter skuer i forsoning ned;
du har nattens ånd besejret ved din kærlighed!

Sålunda uppfattadt visar detta drama oss en allt igenom konseqvent utveckling af sin grundtanke. Och denna är, såsom redan i början antyddes, alls icke af politisk art, hvilket man dock kunnat vänta på grund

af de intressen, som vid denna tid beherskade författaren. Endast de allmännaste dragen af Catilinas bild äro tagna ur historien och tjena blott såsom bakgrund till en utveckling, hvilken är helt och hållet individuelt-psykologisk, och som kan i korthet karakteriseras med Catilinas ord i första upplagans slutscen:

Er ikke livet da en stadig kamp
imellem sjælens fiendtlige kræfter, —
og denne kamp er sjælens eget liv.

Med rätta kan derför skalden i förordet till andra upplagan säga: »Mangt og meget, hvorom min senere digtning har drejet sig, — modsigelsen mellem evne og higen, mellem vilje og mulighed, menneskehedens og individets tragedie og komedie på en gang — kommer allerede her frem». Han tillägger anspråkslöst: »i tågede antydninger» — men i sjelfva verket kan man säga att stycket är en ganska klar och tydlig föregångare till hans följande dramer.

Ville vi nu sålunda bestämma arten af den syn på lifvet och menniskan, som gör sig gällande i detta förstlingsarbete, så skulle vi stanna vid följande resultat:

Ibsen visar oss en individ i nära sammanhang med det samhälle, hvari den lefver, men från början icke i direkt kamp mot det samma. Individen har af den omgifning, i hvilken den har sin rot, rönt ett starkt inflytande, dess anlag och sträfvanden ha deraf blifvit formade på ett visst sätt, hvilket genom sin ensidighet lätt nog ställer honom uti opposition mot samhället. Men en ännu starkare motsättning åstadkommer denna ensidighet mellan individen och hans eget jag, d. v. s. nå-

gon sida af hans väsende, hvilken af omständigheterna förhindrats att komma till sin rätt, men reser sig och korsar den herskande själskraftens sträfvan. Hufvudsyftet med dramat är sålunda att visa, huru denna ena sida af själslifvet — här vildheten, lidelsen och derpå följande samvetsqval — konseqvent sträfvar att förtrampa den andra — den ädlare — till dess den kommit så långt, att ett våldsamt bakslag följer, och den stridande kan på sig tillämpa spådomen:

Du falder for din egen hånd, —
og dog en fremmed skal dig fælde!

Ty för att skildra denna inre strid i alla dess skiftningar använder skalden de yttre tilldragelserna blott föga. Handlingen får sålunda ett underordnadt rum i dramat, karaktersutvecklingen blir hufvudsak. Ja, för att kunna följa denna strid ända till slutet, tvekar skalden ej att kasta det verkliga lifvet öfverbord och gripa till visionen och symbolen.

Vi skola nu se till i hvad mån denna formel låter sig tillämpas äfven på de följande dramerna.

2.

Med »Catilina» var på sätt och vis Ibsens vidare lefnadsbana utstakad. Visserligen svarade hvarken kritikens dom om stycket eller det ekonomiska resultatet af förlaget mot hans högt flygande förhoppningar; men alldeles utan uppmuntran blef han likväl icke, och så fortsatte han snart nog sitt dramatiska författarskap; dock icke förr än han nått sitt närmaste mål och blifvit student. Med några daler i fickan hade han i Mars 1850 kommit in till hufvudstaden för att taga »examen artium». Han gick först någon tid i »Heltbergs skola» hvars föreståndares praktiska, väckande metod var bekant för att ha lyckats hjelpa mången öfverårig studentkandidat att skyla bristerna i en försummad skolbildning och öppna beqväma genvägar till examensmålet. Äfven flere andra senare bekante män gingo samma väg; så hade Ibsen till skolkamrater A. O. Vinje, Björnstjerne Björnson och Frithiof Foss.

Efter fem månaders förlopp tog Ibsen sin »artium» och blef student, dock med vilkor att, i fall han ville taga några vidare examina, underkasta sig förnyad pröfning i ett par ämnen. Men deraf vardt intet; hans håg

drog honom alltför starkt till poesin. Särdeles mycket hade han ej att lefva af; visserligen skref han ett litet stycke »Kæmpehöjen», som uppfördes på Kristiania teater och för hvilket han fick något honorar, men länge räckte detta ej, och hela hans lif var, hvad yttre knappa omständigheter angår, vid denna tid så »poetiskt» man någonsin kunde önska.

Ibsen har sjelf med utmärkt humor i företalet till andra upplagan af »Catilina» berättat om sin och sin vän Schuleruds gemensamma hushållning. Botten-Hansen förtäljer dessutom, att de båda kamraterne egentligen lefde på Schuleruds månadspengar, hvilka dock icke voro tillräckliga för en, och ännu mindre för två. Sålunda kunde de t. ex. icke äta någon middag; men att tillstå detta för sitt värdsfolk gick deras ambition för när. Derför vandrade de alltid ut vid middagstid och återvände hem först när folket i huset kunde antaga att de hade ätit. Nu drucko de sitt kaffe med bröd, hvilket då fick ersätta middagen. »Jag kom», tillägger Botten-Hansen, »nästan dagligen tillsammans med Ibsen och hans kontubernal, men muntra och glada som de städse voro, visste de att så väl dölja sin underliga hushållning, att jag icke hade aning derom förr än långt efteråt».

Länge fördrog dock icke Ibsen att lefva blott med att läsa poesi eller skrifva vers som icke trycktes. Han ville träda fram för publiken, och så grundade han i början af 1851 en tidning. Han var dock icke ensam om det stora företaget; till bolagsmän deri hade han Botten-Hansen och sin forne »skolkamrat» Vinje (som dock redan var öfver trettio år gammal, då han tog studentexamen). Bladet utkom en gång i veckan i litet

format och var till en början namnlöst, endast försedt med en vignett; sedermera fick det namnet »Andhrimner». Ibsen för sin del bidrog med flere lyriska smådikter och några satiriska stycken såsom t. ex. »Norma eller en politikers kærlighed, musik-tragedie i tre akter», äfvensom en längre sagadikt »Helge Hundingsbane».

Men ej heller på den publicistiska banan gjorde Ibsen lycka, ty bladet upphörde efter tre fjerdedels år utan att ha hunnit upp till hundra prenumeranter. Samtidigt hade han dock i vidare kretsar gjort sitt namn bekant genom en sång vid studentmötet 1851. Och samma år på hösten öppnade sig för honom utsigt till en ny och mera betydelsefull verksamhet. Ole Bull grundade då »det norske nationalteater i Bergen», och Ibsen kallades till denna teater som direktör och instruktör och »teaterdigter» och hvad man allt må ha ålagt honom. Följande sommar fick han ett reseanslag för att studera teaterväsendet, och vistades några månader utomlands, först i Köpenhamn, der han gjorde bekantskap med J. L. Heiberg, och sedan hufvudsakligen i Dresden.

Och nu, efter hemkomsten, utvecklade Ibsen vid sidan af sin direktörsverksamhet en ganska liflig dramatisk produktion, i det han hvarje år till teaterns födelsedag levererade ett nytt stycke. Sålunda uppfördes 1853 en »eventyrkomedie» kallad »Sankthansnatten» och 1854 en omarbetning af »Kæmpehöjen». 1855 följde »Fru Inger til Österråd», 1856 »Gildet på Solhoug» och 1857 »Olaf Liljekrans».

Då »Sankthansnatten» är otryckt, hafva vi närmast att betrakta »Kæmpehöjen». Ställdt i bredd med »Cati-

lina» kan detta stycke emellertid ej göra allt för stort anspråk på vår uppmärksamhet. Man påträffar icke här samma dystra energi, som i »Catilina»; tvärtom, det är liksom skalden velat återhemta sig efter skildringen af de mörka bilderna från det utlefvade Rom genom att ge en teckning i mera ljusa färger.

Äfven här föras vi till södern: handlingen försiggår på en liten ö vid Sicilien, kort före kristendomens införande i Norge. Ön hade förut lydt under en borgherre och egt en icke fåtalig befolkning. Men för några år sedan hade borgen stormats af vilda främlingar och alla dess inbyggare blifvit dödade med undantag af borgherrens dotter Blanka. Denna hade lyckats fly och påträffat en sårad man, som kallade sig Roderik och förklarade, att han dagen förut kommit till ön med ett köpmansskepp och kämpat liksom de andra mot röfvarflocken. Blanka hade vårdat honom till dess han tillfrisknade, och sedan hade de bott allena på ön. Roderik hade der uppkastat en stor hög med tillhörande bauta och tillsagt Blanka, hvilken var kristen, att hvarje dag pryda stenen med blommor och bedja för den — för henne okände — graflagdes salighet.

Roderik har sagt sig varit mycket i norden och har berättat för Blanka om lifvet der. Blankas fantasi fylles af dessa bilder och hon drömmer snart blott om norden.

Derför, när hon träffar en främling, sjökungen Gandalf, som anländt till ön, finner hon att just han var den hjelte hon sett i drömmen, och utsäger äfven detta helt frimodigt, medan han åter nu lär sig förstå hvad han ej förut kunnat fatta, att nämligen

Valfader
får kun en halvdel af de slagne kæmper;
den anden halvdel hörer Freja til.
Det har jeg aldrig kunnet ret begribe;
men nu, nu fatter jeg — jeg er jo selv
en slagen kæmpe og min bedste halvdel
er Frejas ejendom.

Emellertid hade han kommit till ön i helt andra värf än Frejas; han hade nämligen svurit att antingen hämnas sin fader, hvilken under holmgång stupat på ön eller falla sjelf. Då nu Blanka berättat sin historia för honom, börjar han ana att de »okände röfvare» hon omtalar varit just hans fader och dennes kämpar. När sedan hans egna krigare komma in med Roderik och vilja fullfölja hämnden på denne och Blanka, blir Gandalf vacklande i sitt beslut, men manas af den gamle kämpen Asgaut att icke svika sin ed. Han besluter då, för att rädda Blanka, att fylla eden genom att sjelf gå till Valhall och ger i denna afsigt befallning att tända ett bål på hans drake, hvarmed han ensam vill segla ut till hafs. — Men Roderik, som förut för att rädda Blanka uppgifvit sig såsom Gandalfs faders mördare, och sagt:

For denne hånd fandt vikingen sin bane,
nu hviler han i kæmpehöjen der,

han bekänner nu att just han är den drott man trott vara fallen, och styrker detta med att visa ett ärr som Asgaut igenkänner. Han hade ej förut yppat sitt namn för Blanka, emedan denna omhuldat honom så väl och han ej velat gå miste om hennes kärlek genom att bekänna sig vara orsaken till hennes faders död. Uti

högen hade han begrafvit sin rustning, ty Blankas milda sinne och kristendomen hade verkat äfven på honom. Så slutas allt väl, Roderik stannar qvar på ön, vårdad af Gandalfs skald, som likaledes rönt inflytande af kristna läran; Gandalf och Blanka deremot resa till norden.

Såsom af detta sammandrag synes, är den dramatiska handlingen i stycket ännu långt obetydligare än i »Catilina», medan den psykologiska utvecklingen icke heller inom denna trånga ram kan vinna samma styrka som der. »Kæmpehöjen» måste sålunda betraktas blott såsom en skizz, en hvilopunkt på vägen till nya större värf.

Emellertid träffa vi här, jemte åtskilligt som påminner om »Catilina», äfven icke så få antydningar om hvad som komma skall. Medan i Catilina utvecklingen var rent psykologisk, ser man här ett försök att äfven införa en strid mellan objektiva principer, hedendom och kristendom. Det är på religionsskiljaktigheten hela stycket hvilar: den vållar att Roderik döljer sitt rätta namn, den vållar ock konflikten i Gandalfs själ, ty Blanka finner hans ed gudlös, medan åter Asgaut pålägger honom att såsom drott beskydda den gamla tron och, då han vill bryta sin ed, säger:

Glem ej! vor gamle tro er svagt befæstet;
den vakler alt; et stöd kan rokke den;
og kommer stödet ofvenfra, fra drotten,
da har den fået banesåret. —

Alltså: det är Gandalfs pligter såsom drott, hvilka strida med hans kärlek, medan Catilina egentligen ej har andra förpligtelser än dem som påläggas honom af den stora individuela kraft han eger.

Detta första steg på principdramats område är dock ännu alltför osäkert och vacklande, så att t. o. m. — vida mer än i förstlingsarbetet »Catilina», — författaren stundom tyckes begagna dramats personer blott såsom språkrör för sig sjelf, d. v. s. låta dem uttala tankar, som man ej hos dem skulle vänta att få höra. Så t. ex. är nedanstående stycke ur en af Blankas monologer säkerligen mera ett uttryck af författarens än af denna sydländska mös uppfattning.

I orangekrattet blunder
fortids guder og gudinder,
höje marmorhugne minder
om en verden som gik under;
troskab, tapperheden, dyden,
står forstenet, dödt og rigt;
gives vel et mere ligt
billed på det sjunkne syden?

(Rejser sig).

Men min fader har fortalt
om et land bag fjerne bölger,
hvor et frodigt liv sig dölger,
ej et mejslet eller malt!
Her er guddomslivet veget,
spores kun i stenens træk,
der det ånder, kraftigt præget,
som en kæmper, stærk og kæk!

Og når aftnens lumre stilhed
tynger knugende mit bryst,
se, da stiger nordens billed
for mit öje snebelyst!
Her er smuldrende ruiner,
dösig dvale, tung og blöd,
der er styrtende laviner,
forårs liv og vinterdöd!

Må hända ännu mera gäller samma anmärkning om de verser, med hvilka Blanka slutar stycket: Hon fattar Gandalfs banér och säger hänförd:

Ja, nu afsted. Mod nord skal farten gå
igennem storm og skum på bölger blå.
Snart dæmrer dagen over jöklens tinde,
snart vorder ledingsfærden kun et minde!
Alt sidder nordens viking på sin höj;
forbi er tiden, da han vældigt flöj
fra kyst til kyst med våbenbrag og flammer.
I stövet synker tordengudens hammer,
og norden vorder selv en kæmpegrav.
Men glem ej löftet, som Alfader gav:
Når mos og blommer dækker höjens side,
skal heltens ånd på Idavold jo stride,
så stiger også norden fra sin grav
til lutret åndsbedrift på tankens hav! —

Men, så dramatiskt falskt det än må vara att lägga dylika ord i Blankas mun, så hafva dock å andra sidan dessa repliker för historien om Ibsens utvecklingsgång sitt stora intresse. Man ser: den universelt-politiska hänförelse, hvaraf skalden enligt sin egen berättelse var gripen under det han skref Catilina, den hade nu lemnat plats åt en lika varm hänförelse för nordens storhet och för dess rika minnen. Och då vi här se huru denna hänförelse liksom tränger sig in i dramat till men för dettas objektiva hållning, då kunna vi göra den slutledning tillbaka, att äfven Catilinas yttranden om sin kamp för »rätt» och »frihet» bero på ett dylikt inflytande af de idéer, hvilka för tillfället beherrskade skalden.

Men på samma gång visa dessa yttranden i »Kæmpehöjen» framåt och vi finna det, efter dem, förklarligt

att skalden nu vänder sig till nordiska ämnen, på samma gång slutverserna nästan profetiskt visa hän på att han dock ej i längden skulle känna sig tillfredsstäld af all den forntida herrligheten, utan engång låta kämparne hvila i ro uti deras graf för att i stället i sina idédramer sträfva

til lutret åndsbedrift på tankens hav.

3.

»Fru Inger til Östråt» för oss likasom de förra dramerna till en brytningsperiod, men denna gång är nu redan ämnet fullt inhemskt.

Vid början af den nya tiden stod Norge vid en vigtig vändpunkt. Skulle det, liksom Sverige, bryta föreningen med Danmark, eller qvarstanna i förbundet med fara att snart fullkomligt förlora sin sjelfständighet gent emot den mäktigare staten?

Svaret på denna ödesdigra fråga berodde på den kraft, som kunde utvecklas af Norges adel, ty sjelfva folket var redan utestängdt från direkt deltagande i det politiska lifvet.

Men Norges utveckling hade varit sådan, att adeln här icke på långt när vunnit samma ställning som dess ståndsbröder i Sverige och Danmark. I följd häraf se vi ock huru väckelsen till de sjelfständighetsrörelser, som mot unionstidens slut spårades i Norge, mest utgick från Sverige, och mot det danska partiet stod sålunda icke ett norskt, men ett svensksinnadt. Ja, vid det mest ryktbara af dessa uppresningsförsök var hufvudmannen, Knut Alfssön, till och med son till en »in-

gift» svensk, af ätten »Tre Rosor», och hans första maka var en dotterdotter af konung Karl Knutsson, medan hans motståndare Henrik Krummedike stod i ett alldeles dylikt förhållande till Danmark. — Det är bekant huru detta uppror slutades: på herr Henriks skepp utanför Akershus, der Knut Alfssön mot löfte om säker lejd infunnit sig till underhandling, blef han den 18 Augusti 1502 mördad.

Detta var den norska adelns sista försök att värna landets sjelfständighet; och lika litet lyckades det allmogen att befria sig från danskarnes ok. Herluf Hyttefads uppror (1507—1508) qvästes med sträng hand af den unge prins Kristian, som hans fader gjort till ståthållare i Norge; och så fullständigt hade landet under dessa rörelser blifvit kufvadt, att sedermera knappast något försök gjordes att begagna det gynsamma tillfälle, som erbjöd sig då Kristian II lemnat sitt rike och Frederik I bestigit Danmarks tron. Den nye konungen var, liksom Gustaf Vasa i Sverige, så upptagen af andra omsorger, att han ej hade kunnat hindra norrmännen att sjelfva ordna sina angelägenheter som de ville.

Men ingenting gjordes, ty det fans vid denna tid icke en enda infödd man i Norge med den kraft och myndighet och det inflytande som behöfdes för att ställa sig i spetsen för en resning. Tvärtom voro stormännen mest betänkta på att försäkra sig om möjligast många län och bevara sina rättigheter och fördelar gent emot de öfriga stånden, och derför höllo de sig äfven mest till Danmark. Och sålunda gick Norge på grund af sin egen svaghet det öde till mötes, som fullbordades

år 1536, då landet helt och hållet förlorade sin sjelfständighet.

En personlighet fans det dock, som hade kunnat tänka på att taga hand om Norges öden, men denna var — en qvinna. »Rigshovmesteren» Nils Henrikssön Gyldenlöves enka, fru Inger Ottisdatter hade efter sin gamle och svage mans död bibehållit största delen af dennes många förläningar och kom alltså redan härigenom att blifva en af Norges mest inflytelserika personligheter; ja hon kan i sjelfva verket sägas vara den sista representanten af Norges gamla högadel, hvilken hon för öfrigt under sin långa lifstid såg så godt som utdö. Hon var sjelf den sista ättlingen af den gamla och högt ansedda slägten Römer och derigenom äfven befryndad med flere af sjelfständighetspartiet: Knut Alfssöns fars farmoder hade varit af Römer-slägten och fru Ingers syster Ottilia var gift med Henrik Krummedikes ifrige fiende Nils Ravaldssön. Alla dessa omständigheter, i förening med en kraftfull och tilltagsen karakter, gjorde fru Inger till den enda som kunnat leda ett sjelfständighetsparti. Och att hon icke sjelf var obenägen att spela en sådan rol, det visade hon bland annat genom det bistånd hon gaf kanslern Peder Sunnanväder och sedermera den s. k. Daljunkaren, åt hvilken hon till och med ville gifva en af sina döttrar, utan tvifvel i hopp att, om hennes måg blifvit konung i Sverige, hon uti honom skulle finna ett stöd för de norska sjelfständighetsplanerna.

Af dessa historiska motiv har Ibsen för sin dram begagnat sig ungefär på samma sätt som af motsvarande förhållanden i Catilinas saga. Han ger oss äfven här de allmänna historiska dragen såsom en bakgrund, mot

hvilken han sedan tecknar en individuelt-psykologisk utveckling hos hufvudpersonen. Dervid behandlar han de historiska detaljerna ojemförligt mycket friare än i Catilina: det är omöjligt att förlika kronologin i »Fru Inger» med historien, och det är ju ett ganska djerft grepp utöfver det historiskt gifna, att Daljunkaren göres till fru Ingers son med Sten Sture. Men på samma gång har dock det historiska äfven fått en vida större plats här än i Catilina: fru Ingers historiska uppgift träder i den närmaste förbindelse med hennes innersta själslif.

Fru Inger är liksom Catilina en mäktig, rikt utrustad personlighet, som af medvetandet om sin kraft känner sig manad att ingripa i sitt fosterlands öden. Men hos Catilina sågo vi ännu icke något högre berättigande att taga fosterlandets öden om hand. Tvärtom: hans kraft är från början bruten genom att han riktat den åt andra ovärdigare mål, och vi sågo att konflikten härigenom blef en helt och hållet inre, den försiggick oberoende af yttre omständigheter endast uti Catilinas själ.

Annorlunda är det med Fru Inger. Hon har ett helt annat berättigande att kämpa för Norges sak, ja hon är till och med förpligtad dertill.

Ej ensamt derför att hon vid Knut Alfssöns bår, liksom »Norges gæveste mænd» svurit att våga lif och välfärd för att hämnas såväl frihetshjeltens död som allt landets öfriga förtryck. Utan förnämligast emedan hon sjelf kan säga:

— Jeg var knapt fuldvoksen dengang; men jeg kendte Guds kraft i mig og jeg mente, hvad mange har ment sidenefter, att Herren selv havde sat sit mærke på mig og kåret mig til at stride forrest for land och rige.

Olaf Skaktavl, Eline, ja till och med fru Ingers husfolk visa att hon varit berättigad till denna tro, ty hos dem alla möta vi en orubblig förtröstan på att hon var den utvalda.

Alltså: den ställning som Catilina först måste söka nå, för att kunna något uträtta, den egde fru Inger redan från början. Och likvisst är hennes uppgift historiskt taget lika omöjlig att lösa som Catilinas; ty »härförarn ensam vinner icke slaget» och de »djupa lederna» voro på Catilinas tid alltför djupt sjunkna; på fru Ingers tid alltför modlösa — något som äfven uti Ibsens stycke ganska tydligt framstår.

Så t. ex. få vi redan i första akten en klar och riktig bild af allmogens ställning till fosterlandets stora fråga. Fru Ingers huskarlar samt en hop bönder vilja drifva ut danskarne och välja sig en konung sjelfve, liksom svenskarne gjort före dem, och fru Inger ger slutligen efter, ehuru på ett försigtigt sätt i det hon ger sig sken af att vika för våldet.

Men strax derpå, sedan hon fått veta att Nils Lykke väntas till Östråt samma qväll, ändrar hon mening, förbjuder alla att lemna gården och säger nu i helt annan ton:

— Jeg har tænkt for jer. Hvad ved I ringe mænd af almuen om landets sager? Hvor kan I tage jer for at dömme om sligt?

Att hon äfven lyckas styra dem, kan ej synas oss underligt, då till och med en adelsman som Olaf Skaktavl, på hennes fråga hvad han ämnar göra, svarar:

— Göre? Hvad ved jeg, hvad jeg vil göre? Jeg har aldrig givet mig af med at lægge anslag op. Det er det som I

skal hjælpe mig med. I er klögtig nok til det. Jeg har kun to arme og mit værge.

Och likväl är Olaf Skaktavl bättre än de andra. Norges gäfvaste män hade svurit samma ed som fru Inger och dock kan hon säga om all Norges adel:

— Der er ikke en af dem i alle disse år, som har havt mod til at være mand; og dog lægger de mig til last at jeg er en kvinde.

Men denna svaghet hos fru Ingers bundsförvandter minskar icke hennes egen förpligtelse. Olaf Skaktavl svarar:

— Vel sandt; der er uselt malm i vore slægter nutildags; men havde der været samhold imellem dem, — hvem ved, hvad der da vilde sket? Og I kunde have holdt dem sammen; thi for eder havde de alle böjet sig.

I vida större renhet än i »Catilina» frambryter sålunda här en idé, hvilken sedermera i den Ibsenska diktningen spelar en så stor roll: idén om menniskans pligt att blifva trogen den uppgift hon känner öfverenstämma med hela sitt väsende, sin innersta natur. Gentemot denna pligt finnes ingen ursäkt: den talar mäktigt som Guds egen röst och den som sjelf tror på sanningen af sin uppgift, på honom tro äfven andra. Inga yttre omständigheter kunna sålunda hindra uppfyllandet af denna pligt, om blott den utvalde blir sig sjelf trogen.

Men just emedan denne utvalde är rikt begåfvad för det värf han skall utföra, just derför kan han också löpa fara att utveckla någon sida af sitt väsen, hvilken träder i opposition mot denna pligt. Och härvid kunna då yttre omständigheter äfven inverka, medan dock den

sålunda vilseledde sjelf tillika måste erkänna att skulden ytterst ligger hos honom sjelf.

Sålunda var Catilinas kraft bruten genom att han smittats af tidens förderf, och han kan derför å ena sidan anklaga sina kamrater för deras dålighet, men måste å andra sidan förakta sig sjelf. Fru Inger åter har icke dukat under för den allmänna svagheten: hon känner sig ännu under styckets gång såsom »den klögtigste i landet», hon kan visa att »Fruen på Östråt har endnu sin fulde samling». Derför äro hennes invändningar om folkets svaghet så matta: inför sig sjelf åberopar hon dem aldrig; ja, hon erkänner i sin monolog i första akten:

— Jeg har landets velfærd i mine hænder. Det står i min magt at rejse dem alle som en mand. Det er fra mig de venter tegnet; og giver jeg det ikke nu, så sker det — kanske aldrig.

Och derför: när hon icke ger tecknet, då kan hon ej försvara sig med något annat än detta:

— Har Gud Herren ret til dette? — Danne mig til kvinde — og så læsse en mandsdåd på mine skuldre.

Ty den makt som hindrar henne att fullfölja sin uppgift, den är äfven hos henne nedlagd af Gud: hon är moder och omsorgen för hennes son förlamar hennes handlingskraft.

Peder Kansler hade ej velat sända sonen till henne med mindre hon skulle sluta sig fast och obrottsligt till hans parti. Men huru skulle hon kunna göra detta då hon är moder och bäfvar för sin sons lif? Hur skall man kunna begära att hon skall offra hvad som ligger

henne närmast, för att fylla en ed, den äfven andra svikit? Hon är en qvinna med »en mandsdåd læsset på sine skuldre».

En man hade kanske mäktat med hvad som kräfdes. Eller ock hade han kunnat kallblodigt öfverväga ställningen, kunnat våga »slå lös» i hopp att just derigenom trygga sin sons ställning. Men så resonnerar icke en moder. Alla hennes tankar koncentrera sig kring det faktum att han är borta.

— Han vokste op mellem fremmede, som måske såede fordærvelsens sæd i ham! Olaf Skaktavl, — havde jeg, som I, vandret jaget og forladt på höjfjeldet, i vinter og uvejr, — hvis jeg havde havt mit barn i mine arme, — tro mig, jeg skulde ikke have sörget og grædt så sårt, som jeg har sörget og grædt for ham fra hans födsel og til denne time.

Hade hon fått veta att den Nils Stenssön, som fans på Östråt, är hennes son, då hade hon säkert kunnat våga allt för honom. Men så länge hon tror denne son vara borta från henne, är hon icke lugn. Blott hos sin mor kunde han vara säker.

Det är denna eviga fruktan som bestämmer hennes handlingar: den leder henne till att med det danska partiet börja ett farligt intrigspel, med det resultat att slutligen alla misstro henne: både Olaf Skaktavl och Nils Lykke äro ögonblickligen färdiga att anse sig vara den fiende, åt hvilken fru Inger föreger sig ha iskänkt gift i välkomstbägaren.

Än mer: hon ger Eline skäl att påminna henne om modern, som kastade sina barn ett efter ett åt vargarne för att rädda sig sjelf. I sina politiska beräkningar offrar verkligen fru Inger den ena efter den andra af sina

döttrar, och detta utan att ens känna synnerliga samvetsqval deröfver. Hon säger sjelf (i fjerde akten):

— Mine dötre! Gud må forlade mig det, ifald jeg ikke har en moders hjerte for dem. Mine pligter som hustru var mig et hoveriarbejde. Hvor kunde jeg så elske mine dötre? O, med min sön var det anderledes! Han var min sjæls eget barn. Han var den eneste som minded mig om den tid da jeg var kvinde og intet andet end kvinde.

Så är det ock kring sonen som alla hennes tankar koncentrera sig, och så energiskt har Ibsen fullföljt uppgiften att teckna denna hennes inre själshistoria, att han uti den yttre intrigens öfver hufvud väl spunna nät tappat en vigtig maska. Det är ju en ren slump, att Nils Stenssön kommer till Östråt just i det ögonblick, då Nils Lykke befinner sig ensam i salen, och på denna slump hänger i yttre måtto hela katastrofen.

Deremot har skalden, som sagdt, med stor omsorg tecknat den inre själsutveckling hos fru Inger, hvarigenom hon drifves till att slutligen låta döda den son, hon framför allt ville rädda, och sålunda röner straffet just från det håll, åt hvilket hon gått i sin synd, då hon för sonen uppoffrade allt annat.

Redan i första akten kämpar hon en hård strid. Bönderne vilja resa sig och välja sig en egen konung. »Tænker du på Sture-slægten?» frågar fru Inger »levende» deras talman Ejnar Huk. Och då denne svarar: »det turde vel hænde sig at der kunde findes en eller anden ætling af de gamle slægter, som» — då afbryter honom fru Inger hastigt, då har hon fattat sitt beslut och säger till sig sjelf: »Ah, mit dyreste håb!» — Men så kommer brefvet från Nils Lykke och tvingar henne ännu en

gång att afstå från detta hopp. Och med förfäran skadar hon de anklagande bilderna i riddarsalen.

— Nu er de derinde igen. Blege spögelser; — döde fædre; faldne frænder. — Fy; disse borende öjne fra alle krogene!

(Hun slår bagover med hånden og skriger):

— Sten Sture! Knut Alfssön! Olaf Skaktavl! Vig — vig! Jeg kan ikke dette!

Just i detta ögonblick inkommer, för att ytterligare öka hennes förfäran — Olaf Skaktavl, hvilken hon derför äfven helsar med ropet: »Ah, fri mig Krist i himlen!»

I andra akten har hon visserligen lugnat sig, men Olaf Skaktavl är dock för henne en lefvande förebråelse, på samma gång han snart, genom att länka talet på Peder Kansler, ånyo väcker hennes fruktan för att hemligheten kommit i dagen. Likaså begynner samtalet med Nils Lykke på ett sätt som ännu en gång, om också blott för ett ögonblick, låter henne tro det samma.

Sålunda går hon i en ständig spänning, men bibehåller dock alltid sin besinning gent emot Nils Lykke. Hon förklarar honom öppet krig och är städse på sin vakt: han skall få erfara att »fruen på Östråt har endnu sin fulde samling». Men hvilken ansträngning denna strid kostar henne, se vi af hennes ord till Olaf Skaktavl i fjerde aktens början:

— Stundom går der så mangehånde tanker gennem mit sind. Jeg kan ikke betro mig fuldt ud, hverken til eder eller til nogen. Tidt ved jeg ikke hvad der var rettest for mig.

Dessutom bör märkas att åsynen af Nils Lykke väckt till lif en hittills undanskjuten känsla: hon vill såsom moder hämnas Lucias olycka. Denna känsla gör

äfven att hon ej mera strider med kallt blod; ja för att tillfredsställa denna åtrå retar hon sin farlige motståndare än mer genom att gäckas öfver att han skulle få återvända med oförrättadt ärende. Så mycket starkare verkar det derför nu på henne, då Nils Lykke, å sin sida segerviss, förklarar sig känna hennes hemlighet. Nu är all hennes besinning försvunnen och hon utropar full af förtviflan:

— Og I ved det! I — I! — Men hvor har I ham da? Hvor har I ham? Hvad vil I göre med ham? (skriger:) Dræb ham ikke for mig!

Og denne angst —, denne kvælende rædsel —. Jeg har båret på det i mangfoldige år, — — og så skulde det briste alt tilhobe, og jeg får friste slig nöd og kvide! — Herre min Gud, er dette ret af dig? Var det derfor du gav mig ham?

Det är för att få luft åt sitt qvalda hjerta som hon nu förtäljer för Olof Skaktavl och Nils Lykke huru allt tillgått. Men derunder har hon åter hemtat sig och träffar med säker besinning sina mått och steg för att korsa Nils Lykkes planer.

I början af femte akten se vi emellertid huru alla dessa skakningar verkat på henne.

— Hvor er min klögt bleven af inat? Hvor har jeg min omtanke henne? Det ringer og suser for mine ören. Jeg ser skikkelser for mig så livagtigt, at jeg kunde gribe i dem.

(Hun springer op).

— Herre min Jesus, — hvad er dette? Er jeg ikke længer rådig over min forstand? Skulde det komme dertil at jeg —?

Snart lugnar hon sig emellertid åter, ja hon finner att fäder och fränder i riddarsalen icke som förr se ho-

tande på henne. Men på samma gång dyker en ny tanke upp i hennes själ. Tänkte hon på att blifva »kongemoder» hade Nils Lykke frågat.

— Dette flygtige ord som han således kasted hen i vind og vejr —. Hvorledes kunde han se min ufödte tanke?

Förut ha vi hört endast en svag antydning åt detta håll: utropet »Ah mit dyreste håb!» i samtalet med bönderne. Hon har dock rätt att kalla denna tanke »ofödd», ty klar har den icke stått för henne förut. När derför Nils Lykke uttalar ordet »kongemoder», då träffar det henne som en stöt. Ja, strax derpå hviskar hon till Olaf Skaktavl: »Nu ved jeg det med visshed, — Nils Lykke er en forræder!» Det är qvinnans fina instinkt som här talar: Nils Lykke måste vara en förrädare, då han på detta sätt listeligen trängt sig in i hennes mest förborgade helgedom.

Men den »ofödda tanken» gror allt mera i hennes själ. Icke för hennes egen skull, men för sonens.

— Har ikke min sön den samme adkomst til Sturestægtens rettigheder, som den anden? I Guds öjne har han det — såsandt der ellers er retfærd i himlen.

Og disse rettigheder har jeg i angstens stund fraskrevet ham. Jeg har med ödsel hånd bortskænket dem, som lösepenge for hans frihed.

Om de nu kunde vindes tilbage? — Vilde det fortörne himlen om jeg —?

För ögonblicket slår hon dessa tankar ur hågen. Men så kommer åter en stöt: Eline har gifvit Nils Lykke sin tro, har »forbrudt sit hjertes fred». Allt mera vildt blir fru Ingers sinne:

— Ha-ha-ha —! det bærer ned ad bakke med Inger Gyldenlöves slægt. Det var den sidste af mine dötre.

Det skulde så være. Det står skrevet hist oppe i stjernerne at jeg skal bryde den ene grönne gren efter den anden, indtil stammen står bladlös tilbage.

Lad gå; lad gå! Nu får jeg min sön igen. På de andre, på mine dötre vil jeg ikke tænke.

I den spänning, hvari hon nu befinner sig, fattar hon hastigt sina beslut. Hon har ej tid att låta Nils Stenssön tala ut, i synnerhet som fienden är honom i hälarne: hon är van att vara misstänksam och tror derför genast att han vill förråda henne. Och så låter hon döda honom.

Men der har på botten af hennes själ varit något, för hvilket hon ej gjort sig reda. Hon fasar öfver att ha blod på sina händer, men försvarar sig sålunda:

— Er det så mig, der har dræbt ham? Værner ikke ulven selv om sin yngel? — — Enhver moder havde gjort som jeg.

När hon nu vill skaka af sig dessa tankar med att taga sig något före, faller det genast henne in:

— Hvem vil de vælge i den dödes sted? — Kongemoder —? Det er et vakkert ord.

Omedvetet har alltså detta varit en af driffjädrarne till hennes gerning. Men på samma gång kan hon ej glömma denna gerning, utan fantiserar öfver likheten mellan »kongemoder» och »kongemorder».

Hon har nu hunnit till samma punkt som Catilina i slutscenen. Den yttre verlden försvinner för henne, hon är ensam med sig sjelf, sitt samvete och sina dröm-

mar. De order hon uttalar till Björn äro sådana, att han skakar på hufvudet och säger: »Jeg kan ikke blive klog på henne». Fasan för liket som ligger derinne, den gamla rädslan för porträtterna och tanken på döttrarna, som hon förlorat; allt detta blandar sig på ett underbart sätt i hennes sinne. Först lider hon af att från sin barndom minnas »eventyret om ridder Åge som kom med kisten på sin bag», men tröstar sig sålunda:

— Vi voksne har ikke noget med vår börnetro at skaffe. (hæftigt.) Men slige eventyr duer alligevel ikke! De volder urolige drömme. Når min sön vorder konge, skal de forbydes.

Sten Sture och de andra bilderna har hon aldrig förr sett så vilda som i natt, och från dem går tanken öfver till »den hellige jomfru Maria selv» och hon säger till denna:

— Hvorfor hörte du aldrig mine bönner, når jeg så brændende bad om at få mit barn tilbage? Hvorfor? Fordi munken i Wittenberg har ret: Der er ingen mellem Gud och menneskene!

Ja, det är numera ingen mellan Gud och henne. Hon har förut uppstält den djerfva frågan: »Har Gud Herren ret til dette?» Nu går hon än längre. Efter ett förtviflans rop: »Min sön! Mit elskede barn! Kom til mig. Her er jeg!» fortsätter hon:

— Hys! Jeg vil sige dig något. Jeg er forhadt deroppe — hinsides stjernerne — fordi jeg födte dig til verden. Det var meningen med mig at jeg skulde bære Gud Herrens mærke over riget. Men jeg gick min egen vej. Det är derfor jeg har måttet lide så meget og så længe.

Nu stiger hon opp i högsätet; hon är »kongemoder»:

— De har kåret min sön til konge. Det holdt härdt forinden det kom så vidt; — thi det var med den vældige selv, jeg havde at stride.

Nu kommer kroningstoget. Hvilken stimmel! Alle nejer de sig for kongemoderen. Ja, ja; hon har også stridt for sin sön — så længe til hun fik röde hænder deraf. — Hvor er mine dötre? Jeg ser dem ikke.

Mine dötre; — mine fagre dötre! Jeg har ingen mere. Jeg havde en igen, og hende misted jeg da hun skulde stige i brudesengen. (hviskende.) Lucia lå lig i den. Der var ikke plads for to.

Men äfven denna tanke skjutes åt sidan och hon slutar med vilda utrop af glädje öfver sonens ankomst.

— Han nærmer sig! Jeg har ham snart i min favn! Ha, ha, — *hvem sejrer, Gud eller jeg?*

Sålunda är då denna inre utveckling konseqvent drifven till sin yttersta spets. Fru Inger har haft till sin uppgift »at bære Gud Herrens mærke over riget», men hon har gått sin egen väg; hennes känsla för sonen har öfverväldigat alla andra sidor i hennes själslif: döttrarna har hon förlorat, sin samvetsfrid har hon mist och slutligen har hon blifvit stolt öfver sin otrohet mot sin mission, så att hon tror sig strida mot Gud sjelf. Hon har så arbetat sig in i denna tanke på sin son, att det ej ens faller henne in, huruledes hennes mission just uppfyldes, derest denne son blef konung. Nej: det är ingenting mellan henne och Gud; Norges rike finnes icke till för henne i detta ögonblick.

Och just så måste det vara: tanken på sonen måste öfverväldiga allt annat, för att hon sedan just här

skulle krossas, då hon får veta att hon sjelf vållat sin sons död. Nu har skalden nått sitt mål: han har ännu engång visat oss huru lifvet är

> en stadig kamp
> imellem sjælens fiendtlige kræfter;
> og denne kamp er sjælens eget liv.

Och derför: när denna kamp är slut, då är äfven dramat slut; vi få icke ens veta något vidare om fru Ingers öde och lika litet något om bipersonernas.

Dessa bipersoner äro således äfven här begagnade förnämligast såsom medel att klargöra hufvudpersonernas utveckling. Men de äro dock å andra sidan tecknade på ett helt annat sätt än bipersonerna i »Catilina».

Aurelia och Furia voro ännu inga verkliga menniskor, utan snarare så att säga personifierade stämningar hos Catilina. Man kunde tänka sig så godt som allt hvad de säga yttradt af honom, derest han ville gå tillräckligt in i sig sjelf och i en monster-monolog analysera rörelserna i sitt inre. De båda qvinnorna hafva i sjelfva verket ingen sjelfständig uppgift i lifvet, oberoende af Catilina: Aurelia är hans hustru, färdig att offra allt för honom, och Furia lefver från allra första början blott för sin hämd.

Annat är förhållandet t. ex. med Olaf Skaktavl och Nils Lykke. De intaga på sätt och vis samma ställning till fru Inger som Aurelia och Furia till Catilina, d. v. s. föra talan för hvar sin af de makter som strida hos fru Inger: den ene för fosterlandskänslan, den andre för de diplomatiska beräkningarne. Men de äro män, icke qvinnor: de lefva ett vida mer sjelfständigt lif. Olaf Skak-

tavl är visserligen sedan gammalt fäst vid fru Inger och lyder henne blindt (såsom t. ex. vid mordet på sonen), men han handlar äfven stundom fullkomligt oberoende af henne, såsom då han beger sig till Sverige för att operera tillsammans med Peder Kansler. För Nils Lykke åter är fru Inger endast en länk i hans vidtgående beräkningar. Men just derigenom låta de fru Ingers personlighet framstå med ökad klarhet och bestämdhet. Å ena sidan ser man att landet icke kunde vara betjent med endast sådana fosterlandsvänner som Olaf Skaktavl, hvilken blott har »to arme og sit værge». Å andra sidan tyckas, då fru Inger har att värja sig mot en sådan motståndare, som Nils Lykke, hennes diplomatiska beräkningar vara både vida mer nödvändiga och, i bredd med hans samvetslösa intriger, vida mer tillåtliga.

I ett dylikt kontrastförhållande till fru Inger och till hvarandra stå hennes båda barn, Nils Stenssön och Eline. Båda älska varmt sin moder, men på hvilket olika sätt! Hos sonen vållar åsynen af modern en känsla af den djupaste vördnad och af sorg öfver att han, då han har en så härlig mor, sjelf är så ringa och okunnig.

Dottern deremot blir stolt genom sin kärlek. Väl hade Eline redan som barn i leken ständigt velat vara drottning; men då hade gamle Björn sagt till henne:

— Vær ikke stolt af din fagerhed og din klögt; men var stolt som örnen på fjeldet hver gang du tænker på at du er Inger Gyldenlöves datter!

Också hade hon blifvit sin moders afbild; hon är, säger Olav Skaktavl, »kæk som Inger Ottisdatter ved Knud Alfssöns båre».

Och derför står hon invid fru Inger såsom en lefvande påminnelse om dennas ungdomslöfte, och hon sörjer bittert öfver att modern ej fylt detta löfte. Derför när modern säger: »Eline — — du tror ilde om din moder»,

svarar hon:

— Jeg tror, hvad eders færd så kvidefuldt tvinger mig til at tro.

Men på samma gång är hon något helt annat än modern, sådan denna var i sin ungdom.

Fru Ingers ungdom inföll under en upprörd tid; hon hade då stått nära medelpunkten för landets politiska lif; intresset härför och sedan bekymren för den älskade sonen, med ett ord lifvet med hela dess tyngd hade allt från tidiga år upptagit hennes sinne och gifvit detta en riktning åt det hårda, bestämda tankearbetet. Endast djupt i sitt hjerta bär hon en rik och varm känsla; men den måste hon dölja för alla menniskor. Derför är det också först när smärtan får öfverhand, som man får hos henne se drag af fantasi, såsom t. ex. rädslan för porträtterna och minnet af berättelsen om riddar Åke.

Helt annorlunda Eline.

Sagorna och sången ha varit hennes lif, der hon vuxit upp på det ensliga Östråt, långt borta från det stora, verkliga lifvet ute i verlden. Och derför har hon format alla sina föreställningar efter sagorna, ehuru hon sjelf dervid begår en mycket karakteristisk förvexling. Hon säger till modern: »Lig eder tænkte jeg mig hine kvinder, hvorom der står at læse i krönikerne og i Kæmpe-

bogen». Det är emellertid tydligt nog, att hon tvärtom bildat sin föreställning om modern just efter dessa sagans qvinnor; och när verkligheten gör våld på hennes ideal, när modern ej fyller måttet af detta, då ser hon häri »en styg, styg sandhed, som nager mig nat og dag», då säger hon till Björn: »nu kender jeg mig så mat og træt; mine eventyr kan ikke nære mig længer; de er kun — eventyr».

Huru mycket emellertid sagorna och hennes egna drömmar ännu inverka se vi af hennes löfte att handla för sin mor och hämnas på förtryckarne: huru hon skall verkställa detta löfte vet hon icke, ja derpå tänker hon ej ens. Och ännu mer karakteristiskt är det hat hon fattat till Nils Lykke blott på grund af visan om honom.

Men om detta motiv är snart sagdt romaneskt, så för det henne dock snart in i det verkliga lifvet. Hon träffar den hatade Nils Lykke och besvarar hans artigheter på ett sådant sätt, att hon aftvingar honom utropet »Guds hellige blod hvor hun er stolt og fager!».

Dermed är då, kan man säga, hennes seger vunnen: hon har förödmjukat qvinnobetvingaren. Men segern blir dyrköpt: i ett sinne sådant som hennes, hvilket närt sig blott med dröm och fantasi, slår hatet lätt öfver i kärlek.

På ett mästerligt sätt är denna öfvergång tecknad.

— De siger at Nils Lykke er anderledes end andre mænd. Det er ikke sandt! Der er intet selsomt ved ham. Der findes mange, mange, som han! Når Björn fortalte mig eventyr, da så alle prinser ud som Nils Lykke. Når jeg sad ensom her i salen og drömte kröniker, og mine riddere kom og gik, — allesammen så de ud som Nils Lykke.

Hvor det er forunderligt, og hvor det er godt at hade. Aldrig har jeg vidst, hvor södt det var — för ikvæld. Nej, — ikke for tusend års liv vilde jeg sælge de öjeblikke, jeg har levet siden jeg så ham.

Alltså åter samma användande af sagans måttstock och åter samma missuppfattning af förhållandet mellan ideal och verklighet. Idealet har för henne slutligen blifvit något hvardagligt, och hon räknar Nils Lykke till last att han fyller hennes ideal, liksom hon nyss sörjde öfver att modern icke gjorde det.

Snart lär hon sig dock förstå, att hon tolkat sina känslor orätt. Och åter är det drömmarna som gifva utslaget. Den hatade Nils Lykke förstår att tyda dessa drömmar och nästan förfärad frågar hon:

— Hvo er I, der mægter at klæde mine lönligste tanker i ord? Hvorledes kan I sige mig, hvad jeg har båret inderst i mit bryst — uden selv at vide det?

Men denna Nils Lykkes skarpsynthet gör på henne ett alldeles motsatt intryck mot på modern. Fru Inger blir öfvertygad att Nils Lykke är en förrädare, då han smugit sig in i hennes innersta tankar: helt naturligt, ty hon är en mor, som värjer sitt barn och derför ej vill låta någon komma in i hennes hjertas helgedom. Elines hemlighet deremot är af den art, som man gerna låter andra taga del i, och derför draga henne Nils Lykkes ord än mera till honom. Snart tänker hon ej mera på sitt fosterland; hennes löfte att hämnas på förtryckarne, hennes hat mot Nils Lykke, allt är glömdt. Hon hade hittills lefvat blott i drömmar; nu hade dessa blifvit verklighet, och för denna rika verklighet försvinner allt som fordom fylt hennes själ.

Så kommer hon då till detta:

— Du gode Gud, — hvor jeg har været blind for mig selv! Endnu iaftes sagde jeg til min moder: »for at kunne leve må jeg bevare min stolthed». Hvad er da min stolthed? Er det at vide mine landsmænd fri, eller min slægt hædret over lande og riger? O, nej; nej! Min kærlighed er min stolthed. Den lille hund er stolt når den tör sidde ved sin herres födder og snappe brödsmuler af hans hånd. Således er også jeg stolt, så længe jeg tör sidde vid dine födder, medens dine ord og dine öjne nærer mig med livsens bröd.

»Livsens bröd» — ja. Ty lifvet är det som hon ej förut känt, derför gör det, då hon flyttas från drömmarnes land, ett så öfverväldigande intryck på henne.

— Jeg er så let om brystet. Der er ikke længer bitterhed og had i min hu. Jeg vil göre al min uret god igen. Jeg har været ukærlig mod min moder. Imorgen går jeg ind til henne; hun må forlade mig hvad jeg har fejlet. — — Min moder er god; alle mennesker er gode; jeg bærer ikke længere nag til nogen, — undantagen en.

Denne ene är den som bragt hennes syster Lucia i olyckan. »Ham tilgiver jeg aldrig! Jeg kan ikke, selv om jeg vilde det; thi så dyrt har jag svoret». —

Ja, hon kan icke. Lucia hade hon haft kär som sitt eget lif, systerns sorg hade varit hennes egen, hatet mot förföraren hade vuxit upp ur kärleken till systern, icke ur drömmar, derför var äfven den nya kärleken vanmäktig mot denna känsla. Lucias olycka var den första erfarenhet hon haft af lifvet, derför hade den outplånligt bränt sig in i hennes sinne. Och derför hämnas nu lifvet på hennes drömmar genom att låta det dödande slaget träffa henne just från det håll, der hon sett en källa till nytt och rikt lif.

Nils Lykke är, som lätt synes, raka motsatsen till Eline: han har helt och hållet gått i lifvets skola, ständigt lekt med qvinnohjertan och vant sig att besegra dem utan möda. Dessa drömmar, i hvilka Eline lefver, äro för honom blotta drömmar; han kan till och med vid ankomsten till Östråt skämta för sig sjelf öfver den döda Lucia. Men genom Eline lär han sig förstå hvad kärlek är, lär sig fatta huru tomt och fattigt hans lif hittills varit. Han sträfvar att godtgöra hvad han brutit: han öfverger sina intriger mot fru Inger och rifver sönder hennes försäkran, han gör sitt yttersta att rädda Nils Stenssön. Men Lucias skugga kräfver hämd på honom liksom Silvias på Catilina; en återgång är omöjlig.

Att han sålunda går miste om Eline är alldeles riktigt; just då han hittills i lifvets skola lärt sig endast lättsinne, måste han äfven träffas af ett sådant slag för att lära sig förstå, att lifvet ej var blott en lek eller ett intrigspel: just härigenom kunna vi så mycket mera tro på allvaret af hans ånger.

Och detta är äfven det försonande elementet i Elines öde, hvilket visserligen är mörkt och sorgligt om det betraktas i och för sig. Hon har »forbrudt sit hjertes fred» det är sant, men hon har dock på samma gång kämpat en god kamp: hon har i verkligheten utfört hvad hon förut endast drömt om, hon har på sitt köns vägnar besegrat Nils Lykke, väl ej med stolta ord, men med sin kärlek. Genom denna har hon lärt honom att akta qvinnan, och om hon än förut genom honom förlorat en syster, så kan frukten af hennes seger ännu komma många hennes systrar till godo.

Men sin egentliga dramatiska uppgift har Eline på annat håll, nämligen deruti att hennes öde ökar det tragiska intrycket af fru Ingers strid. Eline behandlas af sin mor alldeles på samma sätt som Nils Stenssön af Nils Lykke: de båda oerfarna syskonen äro så att säga schackpjeser i spelet mellan de båda verldskloka. Men vid detta spel glömma både fru Inger och Nils Lykke att taga i beräkning en makt, som dock är stark nog att korsa deras planer: kärleken, Elines till Nils Lykke och Nils Stenssöns till sin mor.

Men just denna kärlek, som vållat att de båda schackpjeserna gått en annan väg än de förande velat, just den blir deras olycka: Nils Stenssön dör derför att han följer sin mor, och Eline har »forbrudt sitt hjertes fred» derför att hon följde Nils Lykke.

Skulden för detta deras öde faller ej på dem sjelfva, utan på dem som vållat detta öde. Det skefva, falska i dessas verldsklokhet framträder derigenom än skarpare, på samma gång de straffas just genom hvarandra, d. v. s. i följd af samma fel som båda begått: Fru Inger straffas genom Nils Lykkes handlingssätt mot sonen, och Nils Lykke genom fru Ingers mot dottern.

Fru Inger är på sätt och vis både mer och mindre ursäktad än Nils Lykke. Denne handlade hjertlöst mot Nils Stenssön, men Nils Stenssön var för honom en främmande. Fru Inger åter begagnar sig på ett beräknande sätt af sin egen dotters känslor; hon litar på att dotterns hjerta lika mycket som hennes hårdnat i lifvets kamp. Olaf Skaktavl, som »rigtignok er i slige ting så blind som en muldvarp», han varnar henne dock, ty »kvindesind er en utryg grund at bygge på». Men

fru Inger låter icke varna sig, ja hon vill begagna Eline som lockbete för att hålla qvar Nils Lykke på Östråt. Genom detta sitt handlingssätt försyndar hon sig åter mot sina ungdomsideal, hvilka just representeras af Elines varma, hänförda sinnelag.

Och likvisst kunna vi ej dömma fru Ingers handlingssätt alltför strängt. Hade hon förtrott sin dotter allt, såväl hemligheten om Nils Stenssön som Nils Lykkes handlingssätt mot Lucia, så hade allt gått helt annorlunda. Men hon har velat lemnat dottern i fred.

— Jeg har, så vidt det stod i min magt, sögt at holde dig uvidende om al den nöd og vånde, som vi nu er stedt i. Thi hvad kunde det både om jeg dryssed sorg og harm i din unge sjæl? Det er ikke gråd og kvindeklynk, som skal fri os ud af trængslerne. Der kræves mod og mandskraft.

Eline svarar:

— Hvo har sagt jer at jeg ikke ejer mod og mandskraft når det göres behov?

Men detta svar vill modern ej taga i öronen, hon vet hvilken förtvifladt kamp hon sjelf kämpat: kunde hon tro att Eline vore starkare än hon; ja, kunde hon ens önska att dottern skulle komma i samma belägenhet? Hon handlar sålunda till en del af ömhet för Eline; men å andra sidan har hon försyndat sig deri att hon, då alla hennes tankar riktats blott på sonen, ej lärt sig förstå sin dotter och bedöma henne rätt.

Äfven Elines öde leder oss alltså ytterst tillbaka till hufvudpersonen i dramat och den strid denna har att föra. Och sålunda visar det sig tydligt huru den ökade klarhet, hufvudmotivet här vunnit i jemförelse med

»Catilina», äfven verkar att bipersonerna få ett vida rikare dramatiskt lif.

Emellertid skola å andra sidan troligtvis de fleste vara böjda för att anse »Fru Inger» ännu mer än »Catilina» sakna »försoning», och slutintrycket är onekligen vida mer skärande här än der. Men detta kommer sig utan tvifvel just deraf att Ibsen här stält sitt problem vida djerfvare än i »Catilina». Grundtanken i hvartdera dramat kan visserligen uttryckas med fru Ingers ord: »Ve hver den der har fået en stor tanke at bære på». Men genom att den stora tanken här ej mera strider mot moralisk låghet och svaghet utan mot en annan i och för sig berättigad kraft i själen, blir kampen vida hårdare, motsatsen vida skarpare och så vågar fru Inger uppställa frågan: »Har Gud Herren ret til dette?» — så slutar hon till sist med det förmätna: »Hvem sejrer: Gud eller jeg?»

Från de historiska förhållandena har Ibsen sålunda åter här ledt sig till de individuela, ja han har genom att konseqvent följa hufvudpersonens inre själsutveckling kommit till frågan om individens förhållande till Gud. Vi finna lätt att han härmed tagit ett steg framåt i den riktning han senare skulle med sådan energi fullfölja: den fråga, hvarmed fru Inger slutar, visar att hon är en föregångerska till hertig Skule, »Guds stedbarn på jorden», och dermed äfven till Brand och Julianus.

4.

Vi ha sett huru Ibsen redan i sina tidigaste dramer sträfvar att gå på djupet med de karakterer han skildrar och huru han för att teckna deras utveckling i dess yttersta konseqvenser ej nöjer sig med att stanna på det yttre lifvets område, utan låter detta för den stridande individen försvinna för att i stället föra oss in i visionens och symbolens verld.

Det är då icke att förundra sig öfver om folkvisan redan tidigt på honom utöfvade stor dragningskraft, ty här har ju det öfvernaturliga, aningsfulla så stort spelrum, här erbjuder sig af sig sjelf en hel här af väsenden, lämpliga att utgöra symboler för menskliga känslor. Och härtill kom ännu en yttre omständighet: Landstads samling af »Norske folkeviser» hade utkommit just vid denna tid (1853) och hade naturligtvis ökat Ibsens intresse för denna diktning.

Det är sålunda ock i folkvisans sfer som hans nästa drama »Gildet på Solhoug» rör sig.

Då detta stycke utkommit endast i en upplaga och sålunda torde vara okändt för de fleste af mina läsare, skall jag här ge ett kortfattadt referat af dess gång.

Margit, den äldre af tvenne systrar, är sedan tre år tillbaka gift med Bengt Gautesön, herre till Solhoug. Som båda systrarna voro fattiga, har den yngre, Signe, äfven hos den rike svågern funnit ett hem, der hon lefver glad i ljusa ungdomsdrömmar. En granne, Knut Gæsling begär hos herr Bengt Signes hand, men fru Margit svarar, att Knut först borde ändra det vilda lefverne han dittills fört.

Samtidigt hemkommer Gudmund Alfssön, systrarnes frände, hvilken för sju år sedan dragit ut i verlden som en fattig sven, men sedan stigit till stor gunst hos kungen. Vid ryktet om hans hemkomst blir Margit bitter till sinnes och man får genom en hennes monolog veta, att hon gift sig med Bengt utan att älska honom, lockad genom det rika och bekymmerfria lif han kunde bereda henne. Hon är, säger hon, »bjergkongens brud», och hon yttrar till sig sjelf om Gudmund:

Hvad vil han? Er det hans agt at se,
om bittert jeg nages af kummer og vé?
Lyster det ham at pröve og friste,
hvad jeg mægter at bære, för hjertet må briste?
Mener han, at — ha, pröv kun derpå,
så ringe en fryd skal du deraf få!

Då Gudmund nu kommer, mottager hon honom kallt och stelt, och då talet faller på forna dagar, afbryter hon honom och ber honom hellre berätta om sitt lif sedan de skildes. Gudmund svarar:

I kongens hal var jeg aldrig så fro,
som dengang jeg var smådreng i den fattige bo.
Margit (uden at se på ham).
Og jeg — hver dag jeg på Solhoug boede,
takked himlen, at den gjorde mine kår så gode.

Gudmund. Vel Eder, dersom I kan takke fordi —
Margit. (heftigt.) Og er jeg da ikke hædret og fri,
kan jeg ikke byde, som det huer mig bedst,
kan jeg ikke, alt som det lyster mig, råde?
Her er jeg den förste, ingen sidder mig næst,
og det, ved I, var mig altid til måde.
I tænkte nok at finde mig kummerlig og træt;
men I ser, jeg er fro, mit sind er let;
se derför kunde I sparet Jert komme
til Solhoug, det vil Jer kun lidet fromme!
Gudmund. Hvad mener I, fru Margit?
Margit. Tilfulde jeg ved,
hvad der förer Jer hid i min enlige stue.
Gudmund. I ved, hvi jeg kommer, og det er Jer ikke med?
(tager sin hat)
Guds fred og farvel da, min ædle frue!

Till ett sådant svar har Gudmund fullt skäl, ty snart får man genom en vändning af samtalet, hvilket Margit allt fortsätter i samma hårda ton, veta att Gudmund är fredlös och redan tre nätter hvilat ute på fjellet. Hos främmande hade han ej velat söka skydd.

Jeg tænkte, når du til Solhoug kommer,
da er du frelst fra al din kvide,
der finder du venner, på dem kan du lide. —
Men håbet er skört som markens blommer!
— — — — — — — — — — — — —
Nu tykkes mig livet en usselig gave;
det agter jeg fast for intet værd.
Skrinlagt har I alt, hvad der var mig kært,
mit fagreste håb jeg måtte begrave!
Farvel da, fru Margit!

Vid denna underrättelse ändrar Margit ton och berättar honom rent ut hvad som vållat hennes förra bitterhet. Gudmund hade fordom sjungit för henne om

al den lyst,
der mægter at rummes i et menneskes bryst.
Du havde sjunget om det frejdige liv
blandt herrer og fruer.

Så hade hon gift sig med den rike Bengt; men

Tro mig, der gik ikke lang tid hen,
för jeg måtte så bitterlig græde; —
at tænke på dig, min frænde, min ven,
det blev min eneste glæde.

— — — — — — — — — — —

Og sådan har jeg levet i årene tre;
mit liv var en evig, en endelös vé.
Dit komme rygtedes; vist du kender
den stolthed, som dybt i mit hjerte brænder;
jeg dulgte min nöd, jeg gemte min kvide;
thi du måtte mindst af alle den vide!

Efter denna förklaring blir allt godt igen mellan de förra barndomsvännerna, och Gudmund berättar nu orsaken hvarför han var fredlös. Han hade nämligen följt med kansleren Audun fra Hægrenæs, då denne förde kungens brud, en fransk prinsessa, till Norge; men under öfverfarten hade han blifvit vittne till ett hemligt möte mellan prinsessan och kansleren, hvilka öfverenskommit att förgifta kungen. Öfverraskade hade de båda brottsliga flytt bort från skeppets däck, och Gudmund hade der hittat en giftflaska, som han sedan förvarat. Vid hemkomsten hade han genast flytt, ty han visste att Audun skulle vålla hans fall, hvilket ock skett.

Efter denna scen af dyster karakter följer snart en af helt olika skaplynne, då Signe skrattande kommer in till sin syster och berättar att Gudmund icke ville tro att det var hon. Hon hade nämligen medan Gudmund

varit borta vuxit upp från barn till jungfru, eller som han säger till sig sjelf:

> Sprungen ud, som den fagreste rosenblomme,
> der endnu var knop ved dagens komme!

Hon hade bevarat honom i kärt och vänligt minne, har hållit hans harpa blank, och redan förut, innan någon annan visste att Gudmund skulle komma, hade hon ute i naturen tyckt sig höra en sång, lik den han fordom sjungit. Så är det icke underligt att hon med sitt varma, glada, trogna sinne gör intryck på Gudmund; och i andra aktens början får man äfven höra honom förklara sin kärlek. Detta sker under det »gilde» som Bengt håller för att fira sin bröllopsdag. — Gudmund skall tala med Margit om deras kärlek, men blir afbruten af Knut Gæsling, och hvad han hunnit säga inger Margit tron att det är henne han menar. Knut åter förtror till Gudmund sin kärlek till Signe, utan att dock nämna dennas namn, och Gudmund, hans vän sedan gammalt, gillar hans beslut att gifta sig. Under tiden talar Signe för Margit om sin kärlek, och Margit tror hon menar Knut. Så komma slutligen alla fyra till sammans och allt uppenbaras. Margit fattar sig hastigt, men Knut blir vred och tror att Margit haft reda på saken förut samt drifvit gäck med honom, då hon bedt honom till gillet för att han skulle visa, om han kunde hålla sig lugn uti ett gladt lag. Sitt löfte skulle han hålla och fred skulle råda till midnatt; men derefter hotade han med ofred.

I tredje akten höra vi Margit uttala de bittra känslor, som väckts af upptäckten att det var Signe som

Gudmund höll kär. Denna bitterhet ökas, då hennes man Bengt inkommer »kendelig beruset» efter gillet, och säger bland annat:

— Hör Margit! En ting kan du takke himlen for, og det er, at jeg tog dig tilægte, för Gudmund Alfssön kom igen. (Margit standser.) Ja for hans hele eje er ikke tiendedelen så stort som min fædrenearv, og dog er jeg sikker på, han havde bejlet efter dig, dersom du ikke havde været frue på Solhoug.

Margit. Tror du?

Bengt. Ja, det tör jeg sværge på. Bengt Gautesön har to kloge öjne i panden. Men nu kan han jo tage Signe.

Margit. Og du tror han vil —

Bengt. Tage hende — ja siden han ikke kan få dig; men havde du været fri, så — Ha, ha, ha! Gudmund er ligesom de andre, han misunder mig, at jeg er din husbond; det er derfor, jeg kan så godt lide dig, Margit! — Skænk mig bægeret fuldt, — til randen!

I denna ton fortfar han en stund, medan Margit kämpar en inre strid med sig sjelf. I andra akten har Gudmund velat kasta giftflaskan i fjorden, men hon har tagit den ifrån honom och låtsat kasta den i vattnet, men behållit den. Nu har hon, redan förrän Bengt inkommit, tänkt på att använda den för att bli fri, ty hon tror att Gudmund dock ännu älskar henne; och vid Bengts ofvan anförda ord fattar hon sitt beslut och säger afsides: »Dette er mere, end et menneske kan bære!» Hon häller giftet i bägaren, kastar ut flaskan genom fönstret och så säger

Margit. Dit bæger er fuldt!

Bengt. Det er godt!

Margit (går mod venstre, men standser kæmpende med sig selv og nærmer sig atter bægeret, som om hun angrede sit forsæt).

Bengt (leende, idet han lægger sig tilbage i stolen). Nå, venter du på mig? Gå du kun, jeg kommer snart efter.

Margit (pludselig bestemt). Dit bæger er fuldt, der står det! (går hurtig ud).

Innan emellertid Bengt hunnit dricka ur bägaren, kommer en huskarl in och berättar, att några af gillegästerne sett Knut Gæsling med väpnadt följe rida opp mot gården samt återvändt för att varna honom. Bengt griper till vapen och går ut för att möta Knut. Derpå inkommer Gudmund jemte Signe, som han öfvertalt att fly med sig, då han ju var fredlös och hon dessutom hotades af Knut. Signe föreslår, att de i den fylda bägaren skulle dricka för Margits välgång och önska att snart

> Hendes sind må igen vorde frejdigt og klart,
> og at Gud hendes kvide læger.

Gudmund går in härpå, men ser att bägaren är Margits, och minnes att vid afskedet fordom

> Hun drak mig til på et frydeligt möde,
> men det blev hende selv till sorg og nöd.

Derför vill han ej låta Signe dricka ur denna bägare, utan slår ut vinet genom fönstret. I det samma höres larm i bakgrunden och Margit kommer in, ser bägaren i Gudmunds hand och tror ett ögonblick förfärad, att Signe och han druckit. Samtidigt kommer bud att Knut Gæsling dräpt herr Bengt. Margit får nu veta af Gudmund att ingen druckit ur bägaren och sjunker ned i en stol med utropet: »Da priset være Gud som frelste os alle!» — Emellertid ha Bengts husfolk och gäster öfvermannat Knut, som infördes bunden, förklarar att han

dräpt Bengt i våda och erbjuder sig att gifva hvad bot Margit kunde begära. Hon fordrar blott att han skall öfverge sina onda anslag mot Signe, hvilket han lofvar. Stycket slutar med att ett sändebud från kungen inkommer och berättar, att kansleren Audun blifvit afrättad och Gudmunds oskuld uppdagats. Margit uttalar sitt beslut att gå i kloster och lägger de ungas händer tillsammans.

Hvad som vid detta stycke främst måste väcka vår beundran är skaldens märkvärdiga förmåga att på en gång göra oss fullt hemmastadda i den romantiska verld der han rör sig och ändå i grunden ställa sig på real botten. Detta visar sig redan uti formen.

Såsom af ofvanstående prof synes, omvexla i stycket vers och prosa, men denna omvexling har sin alldeles bestämda motivering i de handlande personernas karakterer. Ty det är att märka att blott de tre hufvudpersonerna tala vers. Och detta med rätta, ty Gudmund är sångare, Margit och Signe ha lärt sig sångens konst af honom; och dessutom är, som en granskare anmärkt »Margit en lidande själ, som ej kan röra vid en tanke utan att den förvandlas till poesi, Signe ett drömmande barn, för hvilket natur och menniskor, saga och verklighet ännu flyta tillsammans till ett». Men yttermera får ej förbises, att dessa tre öfver hufvud ej ens tala vers i de andras närvaro, annat än der innehållet är sådant, att det särskildt rättfärdigar denna form. Så tala t. ex. i första scenen Bengt och Margit på prosa med Knut om dennes frieri, ända till dess fru Margit säger till Knut:

— Min söster kender eder jo kun af rygtet, og eders rygte klinger ilde for höviske ören.

Eders fædres gård er et utrygt hjem
mellem alle de vilde gæster;
både nat og dag har I gilde med dem,
Christ hjælpe den ungmö, I fæster!
Christ hjælpe den ungmö, I lokker med guld,
med gods eller grönne skove, —
snart vil I se hende sorrigfuld
at længes under muldet at sove.

Genom det sätt, hvarpå dessa verser, de första Margit yttrar, äro inledda ge de intrycket af att vara ett citat ur någon visa, som om Knut är gängse bland folket, ett intryck som än mera stärkes af det omqvädesartade »Christ hjælpe den ungmö». Kort derpå följer en annan dylik versifierad replik, och nu får man redan föreställningen att det är fru Margit sjelf, som vidare utför temat. Och dermed är då hennes diktande skaplynne fullt tillfredsställande betecknadt. Yttermera framhålles hennes förmåga i detta afseende vid »gildet», och att hon der berättar ett »eventyr» på vers är — i synnerhet då det varit fråga om »en stevkamp» (täfling i sång) — lika naturligt som att Gudmund, sångaren, sjunger en visa om »alfekvinden». Utom i dessa scener tala hufvudpersonerna ej i främmandes närvaro på vers annat än i slutscenen, der äfven bipersonerna kunna anses ha blifvit gripne af den inträffade katastrofen, och sålunda en annan stämning än den vanliga är rådande. — Slutligen har skalden ännu dragit försorg om att äfven Signes första versifierade parti, likasom Margits, är väl förberedt genom några repliker på prosa, dem vi strax skola anföra.

Men ännu mera, än genom blotta versformen, skilja sig de tre hufvudpersonerna, såsom representanter för

poesin, från de öfriga genom de romantiska föreställningar, åt hvilka de ge uttryck och hvilka, så att säga genomträngt hela deras väsen.

Margit känner sig redan från början som den »bjergkongens brud», om hvilken Gudmund fordom sjungit. Och just i hennes djupa förtviflan inkommer Signe hastigt med orden: »Margit! Margit! han kommer!»

Margit (springer op, i det hun söger at fatte sig). Kommer? Hvem kommer?
Signe. Gudmund, vår frænde!
Margit. Gudmund Alfsön her, — hvor kan du tro —
Signe. O, jeg er vis derpå.

— — — — — — — — — — — — —

Margit. Du har da set ham?
Signe. O, nej, nej! men nu skal du höre!
Margit. Fortæl, fortæl!
Signe. Det var sig årle, da klokkerne klang,
mig lysted at ride til kirke.
De vildene fugle kviddred og sang
alt mellem siljer og birke.

— — — — — — — — — — — — —

Jeg trined så tyst på kirkegulvet ind; —
præsten stod höjt i koret,
han sang og læste; med andagt i sind
lytted mænd og kvinder til ordet,
Da klang der en röst over fjorden blå,
mig tykkedes alle de billeder små
vendte sig om for at lytte derpå.
Margit. Hvad mere, Signe! Tal ud, tal ud!
Signe. Det var som et dybt, et ufatteligt bud
maned mig udenfor kirkens mur
over hej og dal, gennem li og ur.
Mellem hvide birke jeg lyttende skred,
jeg vandrede fast som i drömme, —
öde stod bag mig det hellige sted;

thi præst og kirkefolk vandrede med,
mens det koglende kvad monne strömme.

— — — — — — — — — — — — —

Fuldtvel jeg kendte den dejlige sang;
Gudmund har sunget den mangen gang;
Gudmund har sunget den mangen kvæld,
Og alt hvad han har sunget, det mindes jeg vel.

Margit. Og du tror det skulde være —?

Signe. Jeg ved det forvist!
Tro mig, mit ord skal du sande.
Kommer ikke hver liden sangfugl tilsidst
igen fra de fremmede lande?

När sedan Gudmund verkligen kommer, finner han att hon förändrat sig från ett barn till »en huldre som kogler og gækker». Signe svarar skälmskt:

Ja vogt dig! Hvis huldrens harme du vækker, —
pas på — hun hilder dig i sit garn!

Gudmund (afsides). Næsten bæres mig for, som det alt var sket.

Och slutligen säger Signe, då Gunnar för henne tolkat sin kärlek, att hon förut liknat den jungfru han fordom sjungit om, hvilken af necken lockats ned i djupet och glömt både himmel och jord, men räddats af en »smådrengs» harpolek på stranden. Ty, säger Signe

Som hun
gik også jeg i en drömmende blund.
De gådefulde ord du ikvæld har mig sagt
om kærligheds magt har mig frydeligt vakt.
Aldrig tyktes himlen mig för så blå,
aldrig så fager den verden vide,
mig tykkes jeg kan fuglenes röst forstå,
når jeg vandrer med dig under lide.

Lika stor om ej större rol spelar romantiken uti Margits förhållande till Gudmund. Då hon i första akten

förtror honom sin förtviflan, säger hon om det lif hon fört på Solhoug:

Der var ikke en som ret mig forstod,
ikke en som fatted min jammer!
Jeg frös, som sad jeg *i bjergets kammer,*
dog værked mit hoved, dog brændte mit blod!

Sedan, i andra akten åberopar hon sig på ett af hans qväden för att visa att

kirken kan ej skille dem, som har hinanden kær.

Och då hon får veta att Gudmund vill äkta Signe, ber hon honom berätta ett »eventyr» för gästerna, men förtäljer tillika att »han har set huldren i kvæld, hun vilde forlokke ham; men Gudmund er en trofast svend». Till Gudmund säger hon några hotande ord i samma ton; och då svarar han med ett qväde om en »alfekvinde» som ville hindra två ungas lycka. Han slutar:

Hör mig, du alfekvinde,
lad fare den besvær;
to hjerter kan ej skilles ad,
der har hinanden kær.

Förbittrad svarar nu Margit å sin sida med ett »eventyr» om »Bjergkongens brud», som hört en ungersvens harpolek och kunde ha blifvit frälst deraf, ty

Vel må I vide, hver og en,
at den, som er fængslet til fjeldets sten,
kan löses så let ved harpeleg! —
Han så henne bunden, hörte hun skreg,
men han slængte sin harpe bort i en vrå,
hejsede silkesejlet i rå,
stevnede over den salte sö
til fremmede lande med sin fæstemö.

Slutligen må märkas det fina drag, hvarmed, i slutet af första akten, de båda systrarnas ställning till Gudmund angifves, på samma gång äfven här hufvudpersonernas poetiska stämning får ytterligare en vacker belysning. För att försöka sin harpa, som Signe hållit blank, sjunger Gudmund en visa om huru kärleken uppstår:

Den vokser som egen i årene lange,
den næres ved tanker og sorger og sange.
Den spirer så let; i den flygtigste stund
fæster den rödder i hjertets grund!

Af denna strof tyckas Margit och Signe höra blott hvar sin hälft, hvilken de för sig sjelfva upprepa, i det de försjunka i tankar. De visa sålunda bägge, hvilket djupt inflytande Gudmund och hans sånger på dem utöfva och huru vana de äro att låta lifvet och sången flyta ihop till ett, men huru de å andra sidan betrakta lifvet och sången från alldeles motsatta sidor: den ena från sorgens, den andra från glädjens.

Emot all denna poesi hos hufvudpersonerna har nu skalden stält Bengt, såsom en representant af prosan ej blott i tal utan ock i tanke. Han kan ej tänka sig något annat än att Margit skall vara nöjd med honom och sin ställning; för honom äro sagorna och sångerna vid gillet endast sagor och sånger; det är som skulle han höra till en helt annan verld.

De romantiska motiven i stycket stå sålunda uti ett nära sammanhang med hufvudpersonernas karakteristik; men på samma gång äro dessa motiv strängt hänvisade till det område dit de egentligen höra, det lyriska. Det är stämningen i det hela som alstras af dessa roman-

tiska föreställningar; men det i egentlig mening dramatiska, sjelfva handlingen är något fullkomligt realt, framgår endast ur karakterernas beskaffenhet, ej ur några öfvernaturliga orsaker.

Och häruti visar sig då det Ibsenska styckets stora företräde framför t. ex. Hertz' »Svend Dyrings hus», af hvilket drama man ofta, men fullkomligt utan skäl påstått Ibsens vara endast en imitation. Hertz utsträcker romantiken äfven till det rent dramatiska: drömmar, spådomar, runor och andeuppenbarelser utgöra de egentligen verkande krafterna i dramat, och då dessa leda till en tragisk utgång, såras på det känbaraste vår tids stränga uppfattning af förhållandet mellan orsak och verkan. Ibsen har deremot undvikit en tragisk utgång, ehuru en sådan mycket väl kunnat byggas på de i stycket gifna premisserna. Det hade ej varit onaturligt om Margit, då hon trodde sig ha förgiftat Gudmund och Signe, hade gjort slut på sitt eget lif. Men Ibsen går en annan väg. Han låter den obetydlige Bengt falla, ty med honom kan Margit icke lefva efter hvad som förefallit. Men han dräpes i våda, och så låter skalden Margit gå i kloster; och härigenom stannar han alltså i sferen af medeltidens föreställningar, på samma gång han vetat att begagna dessa på ett sådant sätt, att folkvisans ton, som är mera melankolisk än tragisk, allt igenom blifvit bibehållen.

Sålunda visar det sig att Ibsen äfven här förblir trogen den bana hans snille en gång för honom utstakat. Han behandlar romantiken i detta stycke alldeles som det historiska i de föregående: såsom bakgrund för den psykologiska utvecklingen.

Och betrakta vi nu närmare denna, så återfinna vi här samma hufvuddrag som i de föregående dramerna. Margit hade låtit dåra sig af Bengts rikedomar; men hon är ej derför, som någon kallat henne, »ett stackars fruntimmer, som gift sig för pengar». Det var Gudmunds sånger om lifvets herrlighet, alltså hennes fantasilif som hade lockat henne till giftermålet med Bengt; men dervid glömde hon, att all denna herrlighet är ett yttre tomt skal, om kärnan, kärleken, saknades. Och nu hämnade sig hennes fantasilif genom att låta henne se sig sjelf såsom bergkungens brud och leda henne på onda tankar, hvilka hon dock sedan försonar genom att helt och hållet försaka verlden och gå i kloster. Gudmund och Signe åter ha blifvit sina ideal trogna och derför bli de lyckliga med hvarandra, medan Bengt, den oblandade prosans representant, rödjes ur vägen.

Om sålunda, hvad beträffar grundtanken i detta stycke, Ibsen icke förnekar sig sjelf, så kan det å andra sidan ej bestridas, att utvecklingen här är vida enklare än t. ex. i »Fru Inger». Gudmund och Signe hafva långt ifrån en så rik inre historia som Nils Lykke och Eline, de blifva stycket igenom stående på samma punkt. Och likaså har Margit icke på långt när samma tragiska styrka som fru Inger.

Denna större enkelhet i handlingens gång är dock delvis betingad af att större utrymme behöfdes för de romantiska, alltså de lyriska partierna; men å andra sidan bero ej här, som i »Fru Inger», lif och död af en ren slump; ty att Bengt dröjer med att dricka ur giftbägaren till dess han blir utkallad kan godt förklaras af det tillstånd hvari han befinner sig, och Gudmunds

skäl att ej dricka står i öfverensstämmelse med hans hela skaplynne.

Men för öfrigt är att märka, att »Gildet på Solhoug» icke står utan samband med Ibsens öfriga stycken. Om vi der icke återfinna samma hänsynslöshet, om vi så få kalla det, i karakterernas utveckling, som eljes, så är detta blott till en del att tillskrifva inverkan af folkvise-romantiken. Till en annan och vigtigare del har detta förhållande sin förklaring deruti att stycket är en omedelbar föregångare, man kunde säga en förstudie till »Hærmændene på Helgeland». Det är liksom skalden åter uti denna jemförelsevis ljusa tafla velat söka en hvilopunkt, innan han djerft trädde in i den dystra verld, dit vi snart skola följa honom.

5.

Dessförinnan hafva vi dock att kasta en blick på ett mellan »Gildet» och »Hærmændene» liggande stycke, »Olaf Liljekrans», romantiskt skådespel i tre akter, uppfördt i Bergen 1857.

I konstnärligt afseende kan detta stycke icke mäta sig med »Gildet på Solhoug»: vers och prosa omvexla här ofta utan inre orsak, och lyriken intager ej sällan ett alltför stort utrymme i bredd med det dramatiska. Men ur synpunkten af Ibsens utveckling har »Olaf Liljekrans» en icke ringa betydelse, liksom der ock förekomma partier af framstående skönhet och effekt.

Ämnet är äfven här hemtadt ur folkvisan. Olaf Liljekrans skall, enligt aftal mellan hans förnäma, men fattiga mor, fru Kerstin, och dennes granne, den rike men lågättade Arne från Guldvik, gifta sig med den sistnämndes dotter Ingeborg; men han försvinner på bröllopsdagen och anses vara bergtagen. Emellertid är handlingen här åter fullt real: »alfekvinden» som lockat Olaf är en verklig mö, Alfhild. Olaf återfinnes dock nnan kort och ger efter för sin moders föreställningar, och bröllopet med Ingeborg skall ega rum; men då tänder Alfhild i förtviflan eld på bröllopshuset. Fru

Kerstin, som får henne i sitt våld och har domsrätt på sitt gods, dömmer henne till döden med mindre någon trovärdig man kunde förklara henne oskyldig och taga henne till äkta. Då framträder Olaf, som de öfrige trott vara omkommen vid eldsvådan, och förklarar sig villig att uppfylla detta vilkor, och fru Kerstin ger slutligen sitt bifall, sedan hon fått höra att också Alfhild hade att vänta ett godt arf.

Äfven här betingas, såsom synes, handlingens gång på intet sätt af de romantiska motiven, hvilka liksom i »Gildet» användas blott för att ge stycket en viss stämning och karakterisera de uppträdande personerna. Och äfven här är romantiken motiverad, åtminstone hos Alfhild. Thorgejr, hennes fader, är spelman och har som ung röfvat bort en annans brud på sjelfva bröllopsdagen och af denna orsak sedermera lefvat i enslighet nere vid elfven i en skogig dal. Det är då naturligt att han och hans dotter blifva genomträngda af romantiska föreställningar, liksom å andra sidan just en visa om den af »necken» bortröfvade mön citeras såsom stöd för de öfrigas förmodan att Olaf blifvit bergtagen.

Hos Olaf deremot är romantiken icke så väl motiverad, och i förhållande till den viljefasta modern och den i sin romantiska logik konseqventa Alfhild förefaller han derför ock svag och vacklande. Men detta härleder sig af en allmän orsak: den romantik som i »Gildet på Solhoug» ännu, från de handlande personernas ståndpunkt sedd, egde sin fulla giltighet och kraft, den befinner sig här i upplösning och detta på ett sätt som med hänsyn till Ibsens senare dramer erbjuder betraktaren ett synnerligen stort intresse.

Redan hos Alfhild, hvilken dock näst Thorgejr mest oblandadt representerar romantiken, märkes denna brytning. Hon skämtar redan i början med Olaf öfver att han tror henne vara »alfekvinden»; hade hon varit en sådan, då hade hon gifvit honom en »glemselsdrik».

Det hade hon också gjort, förklarar Olaf. Tre nätter hade han varit hos henne, och första natten glömde han vänner och fränder, den andra sitt kristennamn och sina fäders hem, men tredje natten »glemte jeg mere end Gud og hjem, mere end himmel og jord, jeg glemte mig selv».

Alfhild svarar:

— Er det en glemselsdrik, det som du der nævner, da har jeg koglet mig selv dermed. Mig er det gået som spillemanden, der lærte nökkens kvæde for at kogle sin hjertenskær; han koglede og koglede så længe til kogleriet omspandt hans eget sind og han aldrig kunde vinde sig ud deraf.

Snart ombytas dock rollerna, och det blir Olaf som representerar det nyktra förståndet.

Alfhild jemför sig med »en ensom birk höjt på fjeldet, som længes efter sine söstre i den friske frodige lund og higer efter at plantes ind i det solvarme liv dernede». Så hade hon längtat efter Olaf. Fadern hade sjungit visor, och alla riddare och fruar hade lefvat upp i hennes drömmar, men när dagen kom, voro de alla borta.

— Ak, det liv var mig dog ikke nok; en mægtig længsel fyldte mit bryst, aldrig var den blevet stillet, om ikke du var kommen.

Vi se: hon är en syster till Eline och Signe. Men nu skilnaden.

I lycklig okunnighet om att Olaf var ämnad åt en annan säger hon:

Ja, livet er dejligt i Olafs hjem —
Fast så fagert som at bæres til döden frem.

Ty fadern hade beskrifvit för henne döden så skön och poetisk:

En alf med hvide vinger frier mennesket fra nöd,
og kummer; reder en seng så blöd,
virker af liljer de lagen små
og bolstre af roser röd.

På dessa bolster bäres barnet till himlen. — Nu får hon se en verklig begrafning, den döda ligger på spänor och strå; alfen finnes ej, men väl

en moder hvis hjerte vil briste
og de småbörn som fölge den sorte kiste.
Og hvor er hjemmet, det dejlige sted,
der den döde drömmer og sover?

Olaf. Det ser du: de sænke ham i jorden ned
og kaste muldet derover.

Alfhild (stille og tankefuld efter en pause).
Ej var döden så i min faders kvæde.

Olaf tröstar henne sålunda:

Vel sandt, den megen gammen og glæde
sletingen ved om hernede. —
Har du aldrig hört om haugkongens skat,
der lyser som röden guld hver nat;
men vil du med hænder tage derpå,
intet du finder, uden grus og strå;
og hör mig Alfhild! det vel dig hænder,
at livet artes på samme sæt:
kom det ikke for nær, det træffer sig let,
at fingrene små du brænder.
Vel sandt: det skimrer som himmelens stjerne,
men kun når du ser det fra det fjerne.

Vi se huru romantiken så att säga reser sig upp mot sig sjelf: dess egna vapen begagnas af Olaf för att bevisa ohållbarheten af hela denna verldsåskådning. Och snart går äfven Alfhild öfver på samma sida.

Då hon fått veta att Olaf skall gifta sig med Ingeborg, icke med henne, och Olaf ändock vill söka blidka henne, utbrister hon:

På en eneste nat
er verden bleven gammel. Da jeg gik forladt
derinde og segned af kval og skam,
da blegnede livets gyldne ham. —
Intet lever igen uden svig og bedrag,
det har Olaf lært mig på min bryllupsdag!

Min fader löj; han böd mig tro,
at den döde bæres til englenes bo;
men Olaf kendte et sandere ord:
den döde sænkes i sorten jord!
(udbryder med den dybeste smerte)
Ja, jeg kan vidne, du vidste besked,
Selver er jeg sænket i jorden ned.

Denna föreställning, att hon sjelf är död och ligger på spånor och strå men utan att någon sörjer henne, den utför hon sedan med en energi, som till och med påminner om slutscenen i »Catilina».

Motsatsen mellan dröm och verklighet kommer sålunda äfven här fram; den romantiska helgjutenhet som fans t. ex. hos Margit, hvilken ännu i sin förtviflan kände sig som bergkungens brud, den har här lemnat rum för en brutenhet, hvilken gör att Alfhild, äfven hon, slutligen kommer att bekämpa romantiken med dess egna vapen. Hon säger:

Min fader har nævnt mig en trolddomsskat,
deraf drypped ni blanke perler hver nat;
men hvormange perler den end monne föde,
lige stor og rig blef dog skatten hin röde!
Min sorg er for mig en trolddomsskat;
deraf skal dryppe ved dag og nat
ikke ni, nej tusinde perler små,
Og skatten vil dog aldrig forgå!

Också blir slutet af Olafs och Alfhilds historia en bestämd öfvergång från den romantiska bilden till det verkliga reala lifvet. Olaf grubblar i början på en spådom af följande lydelse:

Olaf Liljekrans, ved du hvor lykken gror,
ved du når fred for dig er at vinde?
Mellem alle de urter små på rad
må du den fagreste finde
og plukke den sönder, blad for blad
og drysse den ud for alle vinde.
Da — först da skal du lykken finde.

Denna spådom tolkar han nu i slutet sålunda:

— En kvindes hjerte er den fagreste blomst i verden; alle de rige og gyldene blade deri har jeg sönderrevet og dryssset ud for alle vinde. Men tröst dig Alfhild! Mangt et sædefrö har fulgt med, sorgen har modnet det og deraf skal spire et rigt liv for os her nede i dalen.

Denna tolkning och den stora betydelse för menniskans utveckling, som både Alfhild och Olaf tillägga *sorgen,* den visar oss att vi här närma oss ett nytt skede af Ibsens diktning: »Olaf Liljekrans» är en tydlig förelöpare till »Kærlighedens komedie».

Och åt samma håll ledas vi, märkvärdigt nog, från »Olaf Liljekrans» äfven på en annan väg, hvilken likaså

kan betecknas såsom en upplösning af romantiken, ehuru i helt olika riktning, mot det komiska.

Denna riktning representeras i stycket af Guldviksfolket: Arne, hans dotter och svennen Hemming, som i hemlighet älskar Ingeborg och äfven till slut lyckas vinna henne. — De äro alla vanliga, beskedliga menniskor, hvilka väl stundom försöka att lyfta sig till samma romantiska höjd som de öfriga, men icke lyckas deri och sålunda göra både sig och romantiken löjliga.

Det är ännu ej så mycket att förundra sig öfver om Hemming ej kan följa Olaf då denne (i första akten) svärmar i den högre stilen om sitt bröllop med Alfhild.

Olaf. Min höjsal er smykket til gilde.
Ser du de tindrende perler små?
Stå stille, Hemming; her må du ikke gå,
du træder på de blinkende rader.

Hemming. Det er kun månen, som skinner på
alle de duggede blade.

På samma sätt, när Olaf hör »et lokkende kvæde» svarar Hemming:

I fejler, det er elven som suser der nede.

Och när Olaf pekar på

de jomfruer hist, som i dansen skride,

vet Hemming åter att upplysa:

Ej herre, det er kun tåger som glide
ned over elven.

Men värre är att äfven skön Ingeborg tyckes behandla allt hvad romantiskt heter på ett ytterst ringaktande sätt. Ett par prof!

När de öfriga i första akten gå ut för att söka den bergtagne Olaf, förklarar Ingeborg spotskt:

— Ikke blev det sunget for min vugge at jeg skulde löbe om i skog og mark for at finde min brudgom igen.

Arne. Ti stille!

Ingeborg. Er han koglet i fjeldet, så lad den tage ham, som har gjort det; jeg agter ikke at dele min fæstemands hu og hjerte.

Nu fattar Hemming mod og säger »sagte og inderligt: Herren signe jer for de ord!» — Men dertill svarar åter Ingeborg blott »med et stolt og afvisende blik: Hvad nu?» Och medan de öfrige gå ut, säger hon sakta till Hemming, »der står nedslået»:

— Hvi går du ikke med de andre? Bedre var det, at du skaffede mig min fæstemand igen, end at du står her og signer mig for ord, som jeg lidet mener.

Men knappast gör han min af att gå, förrän hon åter ändrar sig och befaller honom fästa hennes skospännen. Så blifva de unga tu allena, och Ingeborg börjar utan vidare preludier:

Herr Hjalmar sejled til Sjællands ö,
der lod han sit unge liv;
i höjenloftssal sat alt imens
skön Ingeborg hans væne viv.

(i det hun flytter den anden fod frem:)

Der, spænd mig også den fast!

Og der hun fik det klagelige bud,
da blev hun så sorrigfuld og mod,
at bæltet sprængtes om hendes midje
og sölvspænden brast om hendes fod!

Sådan gik det mig med, da jeg fik det bud om min fæstemand, at vætterne havde lokket ham. Det er derfor mine spænder brast.

Då ej detta tyckes göra tillbörlig verkan på Hemming, som allt fåordig och nedslagen sysslar med hennes skospännen, serverar hon andra versen:

Og der hun fik det klagelige bud,
da blev hun så sorrigfuld og mod,
at bægge hendes öjne brast derved,
og blodet sprang fra hjerterod.

Ja sådan gik det nu ikke med mig, men det tör vel komme — (vender sig pludseligt om mod ham; heftigt:) og så siger han: »Herren signe jer for de ord», ret som om —

Så fortgår scenen med den ena vexlingen efter den andra i jomfru Ingeborgs sinne. En stund språkar hon vänligt med Hemming om diverse lustiga barndomsminnen, men derpå heter det plötsligt:

— Hvad er det du her står og siger? Hvorfor går du ikke? Sömmer det sig at tale så til din herres datter? — Gå, gå, du skulde jo finde min fæstemand.

Strax derpå blir hon åter vänlig och lofvar honom »en baldyret tröje» till julklapp om han kan finna hennes fästman, »så glad bliver jeg derved». Hemming vill ingen tröja ha, men lofvar göra sitt bästa för att gläda henne. Till tack får han då höra — huru fattig han är; men innan kort kommer åter en vändning.

Så lidet monne mit hjerte stunde
til ham, som ejer både gård og grunde;
langt bedre huer mig den fattige svend,
til ham står min tanke, han er min ven.

Hemming (i höjeste glæde) Ingeborg! Nej, er det sandt som du siger, da må jeg tifold prise min armod.

Ingeborg (vender hovedet og siger koldt:) Jeg skönner dig ikke, det jeg sang var kun en gammel vise. (Nærmer sig med to hæggekvister i hånden, i det hun betragter ham stivt). Men jeg kender en vise til, og den vil jeg sige for dig.

I kongens gård stander gangeren god;
den bejler, som ejer en ridderes mod,
han skoer den gule, han skoer den grå,
den rappeste lægger han sadlen på.
Han löfter sin brud på gangerens ryg;
hun fölger ham villig, hun fölger ham tryg;
han rider med hende så langt under ö,
med ham vil hun gerne både leve og dö.

Hemming (som ude af sig selv:) Ingeborg, Ingeborg! da skal intet skrække mig mere! Ej at du har en fæstemand, ej at du er min husbonds datter; ja, så sandt jeg lever, jeg röver dig endnu i nat.

Ingeborg (heftigt, i det hun stedse kæmper med et frembrydende smil:) Hjelpe mig Gud, hvordan er det fat med dig? — Hvad er det du tænker på? — Vil du röve din herres datter? Du må være syg eller gal, siden du kan falde på sligt! — Dog, det skal være glemt — for denne gang. Gå nu, og tak himlen at du slap så let; thi vel har du fortjent et rap — (löfter kvisterne, men lader dem synke og siger med forandret stemme:) — og min röde guldring, — se der, tag den.

Dermed kastar hon åt honom sin armring och springer sin väg. Det är ej underligt om ung Hemming efter allt detta är smått vimmelkantig, och hans stämning förbättras ej synnerligen då Ingeborg, sedan Olaf återfunnits, helt sans façon tar igen sin ring, just som om ingenting passerat.

Men när det sedan riktigt gäller, visar sig jomfrun dock resolut. Hon tillsäger Hemming att taga faderns apelgrå häst ur stallet, och på den rida de unga tu i all stillhet sin väg från bröllopsgården. Då kort derefter eldsvådan uppstår, tror man att båda omkommit och de älskande kunna således i allsköns lugn söka sig en fristad i samma skogstrakt der Alfhild bor.

Emellertid skulle man bedraga sig mycket om man trodde resultatet af enleveringen blifva endast en ny upplaga af den gamla idyllen »en koja och ett hjerta». Kojan fins nog färdig, flere stugor i trakten ha blifvit öde efter en stor farsot, och Ingeborg säger väl i början att der skall lefvas »et dejligt liv».

Men så komma betänkligheterna. Hemming, som skulle jaga och fiska, hade hvarken båge eller fiskeredskap med, och Ingeborg erinrar sig, att hon ej heller hade några tärnor, som kunde gå henne tillhanda, ja hon har icke ens några andra kläder än »brudestakken» som hon går och står i. Men hon är dock icke rådlös.

Ingeborg. Du skal en nat liste dig ned til Guldvik og tage med dig af klæder og andre ting så meget som jeg har brug for!

Hemming. Og blive hængt som tyv!

Ingeborg. Nej derfor skal du vare dig vel, det byder jeg! (Betænkeligt). Men når så den lange vinter kommer? Ingen mennesker er heroppe, dans og sang får vi aldrig at höre — — Hemming! skulde vi blive her, eller —

Hemming. Ja, hvor skulde vi ellers ty hen?

Ingeborg (utålmodigt). Ja, men der kan jo ingen mennesker leve her!

Hemming. Jovist kan de leve!

Ingeborg. Ej, du ser jo selv, de er döde allesammen! — Hemming, jeg mener det er bedst, jeg rejser ned til min fader.

Hemming. Men hvad skal der blive af mig?

Ingeborg. Du skal ride i krigen!

Hemming. I krigen? Og blive slået ihjel!

Ingeborg. Vist ikke! Du skal udföre en berömmelig gerning, så bliver du riddersmand, og så vil ikke min fader være dig imod.

Hemming. Ja, men om de nu slår mig ihjel?

Ingeborg. Nå, det kan vi alltid tænke på.

»Og dermed var hans livs roman tilende» skulle man med skäl kunna säga här, så nära kommer denna historia pastor Stråmands. Skilnaden är blott att här ännu ej finnes någon Falk, som håller spegeln för det älskande paret.

Slutet på idyllen är lustigt nog.

Herr Arne är såsom parveny synnerligen ömtålig om sin värdighet, men på samma gång är Hemming för honom oumbärlig. Den sluge svennen har visserligen redan tidigare, för att bana vägen för sig sjelf, sökt förmå sin herre att bryta öfverenskommelsen med fru Kerstin; men derom vill Arne ej höra talas: hans ord står i pant. En svår knäck för hans värdighet är det dock, att fru Kerstin vid gästabudet låtit sina huskarlar dricka Arnes goda öl, af hvilket han sändt henne tre fulla tunnor, medan för de förnämare gästerna framsattes »söd vin og most». som smakade herr Arne lika litet som allehanda »ugudelige udenlandske retter», dem han tvangs att äta. Till slut måste han derför stjäla sig till en ölstånka, för att få en klunk af sitt eget öl, »for at de ikke skal skelde mig for en grov bonde, der ikke forstår sig på fornemme drikkevarer».

Men när nu Hemming vill begagna sig af denna stämning för att berätta att Olaf älskar Alfhild, vill Arne ej höra talas derom.

Arne. Du er ilde sindet mot Ingeborg, fordi hun stundom gækker dig, — og derfor under du hende ikke dette anselige gifte; jo, jo, jeg kender dig nok!

Hemming. Ej, husbond, kunde I tro at — —

Arne. Bilde mig ind at Olaf Liljekrans har den tiggerkvinde kær! En anselig, höjbyrdig herre som han! Det var jo ligervis, som en vilde sige, at Ingeborg, min datter, havde sind til dig!

Hemming (forlægen). Til mig — hvor kunde I vel falde på — —

Arne. Nej, jeg falder ikke på! — Men det ena er ligeså urimeligt som det andet. Se der, drik, og kom ikke mere med den snak!

Hemmings utsigter förbättras icke heller då Arne småningom får nys om rätta förhållandet med svennens känslor för hans dotter. Ond kan herr Arne dock icke bli på sin oumbärlige sven: han hedrar honom blott med epitetet »en listig hund». Ja, sedermera då fru Kerstin förmodar att de unga tu flytt, förklarar Arne, att saken kunde vara sannolik hvad Ingeborg beträffar; men Hemming skulle man då aldrig mer få se.

— Han var bleven slig en listig, udtænkt djævel på den sidste tid. Han har ladet sig brænde inde, bare för at få hævn over mig; han vidste jeg kan ikke være ham en dag foruden. O, jeg kender ham.

Men så faller han till slut i den grop hans egen känsla af sin värdighet gräfver. Fru Kerstin har med åberopande af gammal sed lofvat Alfhild åt den, som

förklarade henne oskyldig. Herr Arne vill icke vara sämre och säger »med värdighet»:

— I ædle herrer og velbyrdige mænd, hörer mit ord! Det er kommet mig for öre, at jeg blandt mange af jer holdes for en mand, der er lidet bevandret i höviske sæder og skikke. Jeg vil nu vise, at der er lögn i jer hals! I de gamle krönniker fortælles, at når en brav konge mister sin datter, så udlover han hendes hand og halvdelen af riget til den, som finder hende igen. Jeg vil göre som de gamle brave konger. Den der finder Ingeborg igen, får hendes hånd og mit halve gods og eje dertil.

Naturligtvis finnes nu Hemming till hands för att uppträda som Ingeborgs räddare och vinna den utlofvade belöningen. Herr Arne vill dock ej genast ge med sig, utan säger till Ingeborg:

— Ham gjaldt det ikke! Nu skönner jeg det nok! Han har selv fört dig bort.

Men jomfru Ingeborg är ikke buskablyg, utan svarar fermt, att det tvärtom varit hon som fört bort Hemming. Och då hon hotar att berätta detta för allt folket, får ju herr Arne lof att ge sitt bifall för att undvika skandal.

Jag har varit utförlig i detta referat, emedan här möter oss ett fullkomligt enstaka stående exempel på Ibsens sätt att behandla motiv af harmlöst komisk art. Här är ännu ingen satir i samma mening som i »Kærlighedens komedie»; här finnes, såsom sagdt, ingen som påpekar huru »fernis og romantik går af med tiden». Och likvisst: allt under det Ibsen förblef i den harmlösa ton som påbjöds af hans ämne, har han i upplösningen af romantiken gått så långt, att steget från »Gildet på Solhoug» hit förefaller vida större än det ytterligare steget härifrån till »Kærlighedens komedie».

»Olaf Liljekrans» kunna vi betrakta såsom slutpunkten af Ibsens poetiska lärotid.

Så upplysande de stycken vi hittills betraktat än äro för historien om utvecklingen af de idéer, kring hvilka Ibsens diktning rör sig, så kunna de dock icke i förhållande till de senare dramerna anses annat än som förstudier. Att skalden äfven sjelf betraktat dem så, framgår af den sjelfkritik han mot dem öfvat: endast tvenne, »Catilina» och »Fru Inger», hafva utkommit i mer än en upplaga och båda dessa stycken hafva dervid, då de utgifvits å nyo, underkastats ganska stora förändringar i formen. Å andra sidan bör deremot märkas att ändringarna äfven i »Catilina» icke det ringaste röra gången af det hela och karaktersteckningen, hvilket visar huru Ibsen i detta afseende redan tidigt fann sin egen väg.

Men äfven i den rent dramatiska tekniken visar sig skalden ännu icke i sin fulla styrka. Vi ha redan förut anmärkt, att Aurelia och Furia äro blotta skuggor, att Blanka i »Kæmpehöjen» stundom är blott ett språkrör för skalden sjelf, att katastrofen i »Fru Inger» hänger på en ren slump, att den romantiska lyriken i »Gildet på Solhoug» minskar utrymmet för handlingen, samt att äfven »Olaf Liljekrans» lemnar åtskilligt öfrigt att önska.

Emellertid hade Ibsen uti sin befattning som teaterdirektör i Bergen godt tillfälle att studera denna dramatiska teknik och att han äfven begagnat sig af detta tillfälle, det visar hans nästa stycke »Hærmændene».

När detta utkom, hade dock Ibsens ställning äfven i yttre afseende undergått vigtiga förändringar. Han hade lemnat Bergen för att såsom artistisk direktör öfver-

taga ledningen af »det norske teater» i Kristiania. Och samtidigt hade han äfven i Bergen vunnit en maka, nämligen Susanna Daae Thoresen, en dotter af kyrkoherden vid Korskyrkan i Bergen, prosten Hans Conrad Thoresen och hans första hustru Sara Margareta Daae.

Det är sålunda af både yttre och inre anledning vi här afsluta den första perioden af vår undersökning.

Såsom resultat af denna undersökning kunna vi nu till en början konstatera, att Ibsen i dessa ungdomsdramer ännu icke visar något spår af »tendens», ty alla dramerna röra sig på en ganska aflägsen forntids botten, och uti ingen beröras vår tids »brännande frågor».

Deremot se vi, att der en individ framställes i strid med samhället (Catilina, Fru Inger), denna strid städse reduceras till en rent psykologisk kamp mellan tvenne själskrafter uti den stridandes inre.

Vidare ha vi funnit, att endera af dessa själskrafter (t. ex. fru Ingers fosterlandskärlek) kan af den kämpande menniskan identifieras med Guds röst uti henne, i följd hvaraf hon fattar sin strid såsom en strid mot Gud.

Och slutligen ha vi sett, att skalden från olika sidor belyser äfven förhållandet mellan den romantiska drömverlden och det verkliga lifvet, dock så att det senare städse visar sig som det mäktigare, vare sig att drömmarna af detta lif förstöras (Eline, Margit) eller uti det samma finna sin högre förklaring (Olaf Liljekrans).

II.

SORGEDRAMER.

(1858—1864).

---

6. HÆRMÆNDENE PÅ HELGELAND.
7. KÆRLIGHEDENS KOMEDIE.
8. KONGSEMNERNE.

Jeg fik sorgens gave og så var jeg skald.
JATGEJR.

6.

Det sätt, hvarpå Ibsen i de två stycken vi sist behandlat för sina behof använde de romantiska föreställningarna, motsvaras till fullo af hans förfaringssätt i afseende å de motiv från den hedniska hjeltesagan, dem han upptog i »Hærmændene på Helgeland». Äfven här är handlingen fullt real och rent mensklig: Völsungasagans halfgudar äro här förvandlade till vikingar, ingen glömskedryck kommer Sigurd att förgäta sin första kärlek, och den ödesdigra handling, genom hvilken Sigurd åt Gunnar vinner den brud denne sjelf ej kunde eröfra, den är afklädd alla mytiska och öfvernaturliga element och förvandlad till en strid som väl fordrar stora, men icke öfvermenskliga krafter.

Deremot är äfven här grundstämningen hos den tid, i hvilken stycket rör sig, väl bevarad: den verldsåskådning som rådde under vikingatiden har åtminstone i sina grunddrag blifvit lika troget återgifven som den historiska stämningen i »Catilina» och »Fru Inger» och den romantiska i »Gildet på Solhoug».

Och just uti valet af vikingatiden till område för detta drama visar sig ett framsteg från de föregående

styckena. I synnerhet jemförelsen med »Gildet på Solhoug» skall klargöra detta.

De fyra hufvudpersonerna i »Gildet» äro i sjelfva verket ingenting annat än utkast till motsvarande personligheter i »Hærmændene». Särskildt är Margit redan en nästan fullfärdig Hjördis. Och likvisst blir både karaktersteckningen och konflikten i »Gildet» en vida spakare än i »Hærmændene». Hvarför?

Jo, ty »Gildet» är förlagdt i en tid, då man älskade att låta verkligheten uppgå i en lekande natursymbolik eller en öfversvinnelig religiös hänförelse, då menniskan hade förlorat sitt fotfäste på jorden och egde sitt rätta fosterland uppe i skyarna. Vida kraftigare måste deremot personligheten utvecklas under den nordiska hjelteåldern. Den enskilde individen synes visserligen i yttre måtto fullkomligt fri; vikingen ströfvar omkring på alla haf och hela verlden hör honom till. Men uti sitt eget bröst bär han en makt som helt och hållet har honom i sitt våld: och denna makt är den ärfda seden, den uppfattning af rätt och orätt, ärofullt och nesligt, som under tidernas lopp utbildat sig hos hans folk. Fostbrödralagets eller blodshämdens bud fordra ovilkorlig lydnad, oberoende af den individuela känslan: och sviker man sin pligt, så följer straffet omedelbart i brottets spår, ej såsom någon yttre hämmande makt, utan en inre: medvetandet att af allmänna meningen stämplas som »niding» är straffet för att man ej lydt den röst, hvilken — likaledes i form af medvetande om den rådande rättsuppfattningen — talat ur ens eget hjerta.

Den mest typiske representanten för denna verldsåskådning är i »Hærmændene» Örnulf. Han har helt

och hållet underordnat sig de rådande begreppen om hedern; hans färd till Helgeland föranledes ej af någon stark ovilja mot Gunnar och Sigurd, utan af hans grannars hån för att han låtit qvinnorofvet vara ohämnadt. Sjelf är han derför nog så benägen till förlikning; men så fordrar Hjördis å sin sida böter för sin faders dråp. Denna fordran bringar Örnulf i den lifligaste vrede: Jökul hade fallit i ärlig holmgång och dessutom hade Hjördis ingen laglig målsman, då hon var »härtagen».

Huru denna vrede dock hänför sig blott till hans begrepp om heder, ej till hans personliga känsla, det se vi strax derpå af det svar han ger Kåre bonde. Denne är raka motsatsen till Örnulf: han frågar aldrig efter hederns bud, utan tar råd blott af sin egen ondska. Med djupt förakt afvisar derför Örnulf hans förslag att gå till Gunnars gård och bränna folket inne. Ja, då han får höra att Kåre har ondt i sinnet mot Egil, Örnulfs son, är han genast färdig att »strida med honom om detta byte». Så, men icke annorlunda vill han gifva böter för Jökul.

Äfven efter Thorolfs död visar Örnulf samma sinnelag. Då han får höra att sonen fått banehugget tvärs öfver pannan, säger han: »det er hederligt sted». Och ingen får följa honom: »sönnelös går jeg; men ingen skal sige, at han så mig böjet».

Emellertid öfverväldigas han af sin sorg; men hvad är det som återger honom hans spänstighet? Jo, Dagny påminner honom om att ett qväde bör sägas om de fallne sönerne: »ilde vil det tykkes dine grander på Island når arveöllet skal drikkes over Örnulfs ætlinge, og intet kvad er digtet». Och då han fylt denna pligt,

då är han »stærk och sund igen». Men liksom Dagny här bestämmer äfven Sigurd sedermera hans handlingssätt blott med påminnelsen om hvad han borde göra för att få hämd på Kåre och Gunnar.

Närmast Örnulf stå Dagny och Gunnar: de representera en dylik vördnad för sed och bruk, som väl hotas, men ej brytes af impulser från deras eget inre.

Dagnys känslor för Hjördis bestämmas i väsendtlig mon af att denna är hennes fostersyster. Såsom sådan har Hjördis rätt till hennes kärlek och beundran. Deraf då denna vackra replik till Sigurd, då denne i första akten berättat hemligheten:

— Hjördis, denne stolte og ypperlige kvinde, kunde du vundet, og kåred dog mig! Tifold kærere måtte du være mig nu, ifald du ikke alt var mig det kæreste i verden.

Snart sättes dock denna hennes kärlek till fostersystern på ett hårdt prof. I början af andra akten berättar Hjördis saker, som hos henne väcka tvifvel om ej Sigurd möjligen älskat Hjördis. Och under intrycket af denna känsla har hon svårt att täla Hjördis' skryt öfver Gunnars hjeltedåd; hon säger sakta till Sigurd: »Det er formeget — selv for en ven». Men Sigurd hejdar henne blott med orden: »Ti, min hustru». — Redan i första akten, då han berättade hemligheten började han: »Dagny, min hustru» och slutade »Dagny min gode hustru, nu ved du alt». Han vet att hon känner sin pligt som hustru, han vet att på henne kan han lita.

Så kommer Thorolfs dråp och Örnulfs återkomst. Dagnys känslor ge sig luft endast i korta utrop: »Min broder! O min broder!» »Min fader!» »O, Thorolf min

broder!» — Men nu vänder sig Hjördis direkt till henne med det hånande utropet: »Nu Dagny, — nu tænker jeg det er sidste gang din fader stævner fra Island i sligt ærind!» Och då hon sedan i samma andedrag ånyo påminner om att Gunnar är ypperligare än Sigurd, då är det slut med Dagnys tålamod. Hon är kränkt både som dotter och maka, hon måste tala. Men icke ens nu glömmer hon hvad som höfves.

— Fordölges skal det ikke mere; jeg taug indtil du håned min fader og mine faldne brödre; jeg taug mens Örnulf var inde; *thi han skulde ikke höre at Thorolf faldt for en nidings hånd;* men nu; — pris aldrig Gunnar for hin dåd på Island; thi Gunnar er ræd!

Att hon dock icke talar endast som Örnulfs dotter, det ser man af hennes utgångsreplik till Hjördis: »Hvem er nu den ypperste mand i laget, min husbond eller din!»

Men i tredje akten har hon redan ångrat sig. Liksom hon vid gästabudet sade till Hjördis: »Fostersöster, såsandt du nogentid har havt mig kær, så væk ingen strid», så säger hon nu: »Hjördis, fostersöster, bær ikke had til mig». Hon endast sörjer djupt öfver att hon varit vållande till all ofärden genom att öfvertala Sigurd att stanna hos Gunnar. — Ännu olyckligare blir hon emellertid nu genom samtalet med Hjördis. Denne låter henne ana att hon icke är »den rette hustru for Sigurd». och hon besluter att skiljas från honom. Men i fjerde akten har Sigurd åter tröstat henne, hon »er glad igen og vil pröve at glemme alt det onde værk, som her er övet». Ja, då Sigurd säger sig framdeles icke vilja höra talas om Hjördis, svarar hon mildt förebrående: »Ubilligt

er dit had til hende. Sigurd, Sigurd, det ligner dig lidet». Då Sigurd sagt att hon är honom värdig, och således allt är som sig bör mellan man och hustru, då kan hon ej mera falla på den tanken att någon annan känsla än hat skulle vara vållande till Sigurds yttrande; men detta hat är hon som fostersyster skyldig att söka mildra.

Lika fast är äfven Gunnars känsla för hederns och fostbrödralagets bud. På Sigurd litar han orubbligt och afvisar i början med bestämdhet Hjördis' försök att egga honom till ofrid med fosterbrodern eller med Örnulf, hvars kraf han finner rättvist. Till och med i affären med Kåre är han redo till förlikning.

Men äfven hos honom har vaknat ett likartadt tvifvel som hos Dagny, och så säger han till Hjördis: »Sigurd skulde blevet din husbond». Af denna hans stämning vill Hjördis begagna sig för att locka honom till att dräpa Sigurd. Först vägrar han bestämdt, men börjar slutligen vackla — till dess i rätta ögonblicket han erfar hur trogen Sigurd är mot honom. Och sedan består vänskapen så orubbligt, att Gunnar till och med bjuder Sigurd ett godt svärd då de skola mötas i holmgång.

Synnerligen betecknande för Dagny och Gunnar äro de repliker de vid Sigurds lik fälla om Hjördis:

Dagny. Så bittert har hun da hadet ham!
Gunnar. Fældet ham — natten for holmgangen; så har hun endda elsket mig.

Man ser: båda dessa personligheter äro genomträngda af den uppfattningen, att hjertats bud ej blott bör vara men äfven i sjelfva verket städse är öfverens-

stämmande med den allmänna sedens fordringar. Det är blott Sigurd och Hjördis som få erfara att emellan dessa båda kraf kan råda en svår och oförenlig motsättning.

— Der går ett sikkert sagn om at Jökul engang gav sine börn et ulvehjerte at æde, så at de blev grumme i hu; Hjördis har forvist fået sin del, det kendes på hende.

Så säger Örnulf redan i första akten, och icke utan fog. Men han glömmer att äfven Hjördis' barndom haft sin del i denna vildsinthet. Hennes fränder hade med list fått hennes faders baneman att knäsätta henne; kunde man då vänta att hon skulle i detta sitt nya hem lära sig respektera de allmänna rättsgrundsatserna, dem vi hos Örnulfs egen dotter finna så djupt rotfästa? Nej, hon stod redan från början på fiendtlig fot med samhället och längtade efter frigörelse.

Så kommo då de båda främlingarne till Island, och en af dem sade en afton:

— Hugprud hustru har helten behov. Den, jeg vil vælge, må ikke finde sig i at sidde i ringe kår; ingen hæder må tykkes hende så höj, at hon jo higer efter den; i viking må hun villig fölge mig; hærklæder må hun bære; hun må ægge mig til strid og ikke blinke med öjnene, der sværdene lyner; thi er hun ræd af sind, da times mig liden hæder.

Detta var en man för Hjördis och nu gjorde hon löftet att följa endast den som dräpte björnen utanför hennes bur.

Men hon hade icke tagit i beräkning att Sigurd ej, såsom hon sjelf, stod fri från alla band. Äfven han älskade Hjördis, men fostbrödraskapets pligt bjöd honom

att offra sin kärlek. Och då nu Hjördis fick den fridsamme Gunnar i stället för Sigurd, då hade hon genom sitt löfte snärjt sig sjelf, då var hennes äktenskap blott en boja. Det är också betecknande, att Gunnar aldrig kallar henne »hustru»: när Sigurd säger till Dagny »Ti, min hustru», säger Gunnar till Hjördis: »Ti, kvinde, jeg byder dig».

Och sjelf frågar Hjördis af Dagny: »Får du ikke de tanker at jeg må være död i den lange tid, og at det er en genganger, som her står hos dig?» Hon drömmer om att »sidde som heksekvinde på hvalens ryg, at ride foran snekken, vække uvejr og lokke mændene i dybet ved fagre galdrekvad». Hon har ingen rast eller ro, hon eggar Gunnar till strid mot Kåre, hon tager af honom löftet att hämnas Jökuls död, hon vill väcka split mellan honom och Sigurd, och mellan Sigurd och Dagny.

Men öfverallt stöter hon på en mur af dessa begrepp om heder och pligt, hvilka för henne icke existera. Den fasta vänskapen mellan fosterbröderne, kärleken mellan Sigurd och Dagny, Gunnars löfte till Kåre, allt detta hindrar utbrottet af hennes vildhet. Väl använder hon äfven sjelf samma begrepp, men märkvärdigt är att se huru hon då städse blir slagen. Hon har af Gunnar tagit löfte om hämd för Jökuls dråp; men detta löfte är ogiltigt då hon är »hærtagen kvinde». Hon »påsiger Örnulf den værste udåd, nogen mand kan öve» att ha dräpt Jökul med trolldom — och sjelf sjunger hon galdrar öfver sina pilar.

Sålunda sviker henne också den som hon tror osvikliga grund hon har att kräfva andras aktning: att

Gunnar har öfvat stordådet på Island. Ju mer hon känner svagheten i sin ställning, desto mer färdig är hon att framdraga denna sak, i synnerhet som hon derigenom tillika finner ett slags hämd på Sigurd. I följd af Sigurds jemnmod blir dock detta vapen oskadligt och för att då på något sätt ge sitt hjerta luft, begynner hon smäda Thorolf och Örnulf. Men derigenom uppkallar hon åter emot sig en af dessa sedliga makter som hon är fiendtlig emot, Dagnys kärlek till far och bröder, och så drabbas hon som hårdast just der hon tror sig säkrast.

Dessa sedliga makter som hos de öfriga lefva i deras inre, de äro sålunda för Hjördis yttre fiendtliga krafter. Egil, hennes son, är »ufrels födt»; derför är han vek, »skændselen har suget sig ind i blodet». Dagny måtte väl med galdrar ha lockat Sigurd. Och i det afgörande samtalet med Sigurd i tredje akten säger hon:

— Vel sandt, onde norner råder over verden; men deres magt er ringe, ifald de ikke finder hjælpere i vort eget bryst. Lykken times den, der er stærk nok til at stævne i strid mod nornen; — det er det jeg nu vil göre.

Detta är en qvinnas svar på hvad hjelten Sigurd yttrat:

— Mangt værk mægter mænds vilje at fremme; men de store gerninger styres af skæbnen.

Vi se här klarligen skilnaden mellan deras uppfattning. »Skæbnen» som Sigurd talar om är i sjelfva verket intet annat än den sedliga kraften i hans eget bröst, som förmådde honom att offra sin kärlek på fostbrödraskapets bud; men Hjördis fattar detta öde såsom »onde norner». Och derför är det i sjelfva verket han

som står fri gent emot de styrande makterna, medan Hjördis förgäfves kämpar emot dem. Detta se vi förnämligast mot styckets slut, der Sigurd med tillhjelp af dessa begrepp om pligt och heder, sådana de finnas hos andra, styr hela handlingens gång. Huru han inverkar på Örnulf är redan anfördt; och Gunnar skaffar han grannarnes hjelp genom att stämma honom till holmgång, ty »ræd vil ingen nævne den mand, som bærer våben på Sigurd viking». Och med samma utmaning har han äfven afklipt Hjördis vilda planer att de ändock skulle komma samman.

Ty äfven hon har ej helt och hållet kunnat ställa sig oberoende af hederns lagar. Sigurd vet att »hæder mellem mænd har hun dog skattet höjt», och om han fäller hennes man, är hon förpligtad att taga hämd på honom.

Detta är naturligt och riktigt. Ty visserligen har hon förut kunnat säga:

— Det er ikke som din hustru jeg vil fölge dig; thi jeg har hört en anden til, og den kvinde lever, som för har hvilet dig nær. Nej, Sigurd, ikke som din hustru, men som hine stærke kvinder, som Hildes söstre vil jeg fölge dig, ildne dig til strid og til mandig færd, så at dit navn kan gå vidt over landene; i sværdlegen vil jeg stå dig næst, færdes blandt dine kæmper i uvejr og vikingstævne; og når dit drapa kvædes, da skal det bære bud om Sigurd og Hjördis tilhobe!

Men just i dessa ord visar det sig huru stor beståndsdel hedern i alla fall utgör i hennes drömmar om lycka; och sålunda hade, om Sigurd fält hennes man, hon omöjligen kunnat förverkliga dessa drömmar, drapat hade aldrig då kunnat »bære bud om Sigurd og Hjördis tilhobe».

Så har hon då ännu en gång stött på dessa fiendtliga makter mot hvilka hon fåfängt kämpat. Nu har hon blott en utväg qvar: att dö med Sigurd och sålunda komma bort ifrån lifvets tvedrägt.

Men ännu bortom jordlifvets gräns möter hon högre makter: gudarne. Äfven de måste bort; och så kommer hon till detta förmätna:

— Ja Sigurd, så må det være; her i landet gror ikke lykken for mig; — den hvide gud kommer nordover; ham vil jeg ikke stedes til möde med; de gamle er ikke stærke som för; — de sover, de sidder halvt som skygger; — med dem vill vi strides! Ud af livet, Sigurd; jeg vil sætte dig på himlens kongestol, og selv vil jeg sidde dig næst!

Så ha vi åter liksom i »Catilina» och »Fru Inger» fått följa lifvets strid utöfver lifvets gräns och skåda den yttersta konseqvensen af disharmonin i den stridandes inre. Och konseqvent är det derför äfven att striden slutas såsom här: att Hjördis för evigt skiljes från Sigurd, emedan denne är kristen. Detta drag är ingalunda en teatereffekt, det är endast ett klart uttryck för Sigurds hela karakter i förhållande till Hjördis. Endast så få vi en tillräcklig förklaringsgrund för hans ädla sinnesro och hans nyss omtalade öfverlägsenhet gent emot de andra, hvilkas sedliga begrepp han betraktar från en högre synpunkt. Rent kristlig är slutligen äfven den försakelse han visar: alla sina ärelystna ungdomsdrömmar hade han uppgifvit, hans saga är »tung som livet selv».

Och likvisst: så hög denna försakelse än är, måste vi dock i ett afseende ge Hjördis rätt emot honom, nämligen då hon säger:

— Jeg blef hjemlös i verden fra den dag du tog en anden til viv. Ilde handled du dengang! Alle gode gaver kan manden give til sin fuldtro ven, — alt, kun ikke den kvinde han har kær; thi gör han det, da bryder han nornens lönlige spind og to liv forspildes.

Härtill kan Sigurd ej svara annat än detta:

— Unyttig er den klage nu. Mener du det er lysteligt, det liv jeg har ivente? Hver dag at være Dagny nær og gögle en elskov, som hjertet klemmes ved. Og dog, det må så være; ændres kan det ikke.

Här se vi hans skuld: han har icke lydt den röst som talade i hans inre, utan i stället sedens bud; och denna sed var i sjelfva verket här osedlig, då dess bud fyldes genom ett bedrägeri. Ja, det är ej blott Hjördis han bedragit, utan äfven Dagny, för hvilken han nödgas gyckla älskog.

Det kan sålunda på visst sätt sägas vara Sigurd som vållat äfven Hjördis' olycka; men delvis har hon sjelf varit skulden dertill, då hon likaledes af falska begrepp om heder låtit Sigurd tro att hon ej älskade honom. »Kunde jeg byde min elskov frem, da var jeg dig lidet værdig». Denna delning af skulden, samt Sigurds sträfvan att genom ett lif i redlighet och trohet mot Dagny godtgöra hvad han brutit, göra att vi för dessa båda rikt anlagda naturer dock kunna hysa ett varmt deltagande.

Blicka vi nu tillbaka från detta stycke till de föregående, så kunna vi lätt finna att »Hærmændene» betecknar ett stort och vigtigt framsteg i Ibsens poetiska verldsåskådning.

Samhällets kraf på Catilina, Gandalf och fru Inger var obetingadt; dess röst talade t. ex. hos den sistnämnda mäktigt som »Guds röst».

I »Gildet på Solhoug» försvann, kan man säga, hela samhället med dess normer för rätt och orätt, och i »Olaf Liljekrans» blefvo de bestående rättsnormerna, sådana som fru Kerstins domslut och herr Arnes löfte, rentaf bortgycklade.

Här, i »Hærmændene», har frågan en alldeles ny gestalt: Hjördis uppträder direkt fiendtligt mot de bestående rättsnormerna — men samhället är sjelft delaktigt i skulden härför, ty Hjördis är hvad hon är i följd af den uppfostran hon fått, i följd af det våld hennes naturliga känslor lidit då hon uppvuxit hos en fiende.

Sigurd åter är den rådande sedens förkämpe och upprätthållare, och likvisst har just denna sed förmått honom att bryta mot sitt hjertas bud och dermed äfven invecklat honom i ett förhållande som, från högre synpunkt sedt, ej tillfredsställer de etiska fordringarna. Och det är detta sitt brott han sonar med sitt lif, liksom Hjördis äfven går under i sin strid mot den rådande sedens bud.

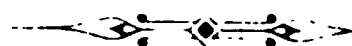
Om man sålunda anser »tendensen» t. ex. i »Et dukkehjem» ligga i Noras fråga, hvem som har rätt, samhället eller hon, då kunde man finna alldeles samma tendens äfven i »Hærmændene», ty denna fråga uppställes faktiskt äfven af Hjördis och Sigurd, fastän den döljer sig under uttrycken »skæbnen» och »onde norner». Eller menar man att »Et dukkehjem» blefve mindre tendensiöst, om Nora i stället för att göra denna fråga skulle säga: »jag rår ej för hvad jag gjort, ödet har skulden»?

Hvarför faller det då ingen in att förklara »Hærmændene» för ett tendensdrama i denna mening?

Af tvenne skäl. Det ena är att vikingatiden ligger oss så fjerran, att vi kunna kritisera bristerna i den då gällande verldsåskådningen, finna att fostbrödrapligtens seger hos Sigurd berodde på tidens ringaktning af menniskovärdet hos qvinnan, enär Hjördis som annat byte kunde skänkas af den ena vännen åt den andra, och att samhället, tidsmedvetandet alltså verkligen hade orätt.

Det andra skälet är att samhället, de rådande åsigterna, ej heller här framträda för våra blickar såsom någon yttre makt utan, såsom nyss visades, dessa åsigter lefva såsom verkande krafter i de tragiska personernas eget inre, så att striden med samhället åter här liksom förut reduceras till en psykologisk strid mellan olika sidor i individens själ. Sigurd kan icke liksom Nora direkt sätta i fråga det berättigade i den rådande rättsuppfattningen, d. v. s. i fostbrödraskapets bud, ty aktningen för dessa bud är en del af hans eget jag; och lika litet kan Hjördis sätta i fråga riktigheten af det rådande begreppet om hedern, då hon sjelf altid »skattet hæder iblandt mænd höjt».

Allt under det Ibsen sålunda här beträdt ett nytt område visar han sig dock fortfarande i grunden vara den samme som förr.

7.

I det s. k. allmänna medvetandet förefinnas åtskilliga begrepp dem hvar och en anser sig förbunden att på god tro hålla för sanna, utan att närmare undersöka deras giltighet. Ett sådant begrepp är det om kärlekens allmakt. I århundraden har läran derom, förkunnad i tusentals romaner, gält som en trosartikel. Det är knappast mera i vår tid värdt att tala om tyranniska fäder, egennyttiga förmyndare, slägtfiendskap eller ståndsskilnad såsom hinder för tvenne älskandes förening — allt detta är en öfvervunnen ståndpunkt: kärleken kan ingenting stå emot.

Det finnes då säkert ganska få, som komma att tänka på att denna styrka i besegrande af yttre hinder icke alltid motsvaras af en dylik styrka inåt, i det egna hjertat. Man har svårt att tänka sig, att den general, som fört så många älskande par till seger, skulle ha att frukta myteri i sin egen armé. I forna dagar var det icke heller så. När kärleken slagit läger i ett menniskohjerta och utdelat parolen »jag älskar dig!» då egde också hvar och en i lägret att ställa sig denne generalorder till obetingad efterrättelse. Den moraliska känslan, som sofvit under fanan, vaknade upp och stod snart

rak i ledet. Den kritiska reflexionen, som må hända ströfvat omkring och maroderat i bondgårdarna samt förstört dessas hela förråd af idealitet, den lemnade sitt byte och infann sig under fanan, glad att ödmjukt få som simpel soldat kämpa under den obetvinglige segerhjeltens befäl.

Men i vår tid har disciplinen slappats, och faran för myteri är i starkt tilltagande. Allt som oftast upphäfver sig en underordnad och gör anspråk på att befalla i generalens namn. Men han saknar naturligtvis den rätta »prestigen» och under sådana omständigheter blir stridens utgång lätt nog ganska oviss.

Om ett sådant myteri handlar »Kærlighedens komedie».

Vi möta här icke mindre än fyra par, som alla hvart på sitt håll göra anspråk på att representera kärlekens allmakt, och som alla svika fanan.

Först presten Stråmand och hans Maren, om hvilkas »livs roman» fröken Skære allt sedan sin barndom hört talas »med stor respekt»

og det af folk, hvis ord har megen vægt.

Äfven fru Halm är full af beundran för »romantiken» i prestens saga. Och hvari bestod då denna romantik?

Fröken Maren var dotter af ett »trælasthus» och egde i följd deraf god tillgång på »friere af förste sort». Men i »Dramatiken» hade hon spelat emot den »genialiske» Stråmand, som »forstod sig på kritik og nye moder», skref vers, komponerade musik och sjöng sina »Syv sonetter til min Maren» med gudomligt ackompanjement på guitarr.

För en blott någorlunda romantiskt anlagd dam var denna fogel Fenix naturligtvis vida att föredraga till och med framför en »kammerjunker». Ja »se og elske ham, det var nu et». Men ack der fans

en gammel grusom far,
som bare gik omkring og skilte hjerter;
jeg tror der også en formynder var
for endnu mer at öge deres smerter.

Men kärleken är ju som bekant allsmäktig och så gifte de sig trots slägtens motstånd, och hade det nog så bra, ty

Man trænger ej, hvor kærligheden troner;
to ömme hjerter klarer sig med lidt.
Han elsked hende til guitarens toner,
og hun gav på klaver informationer —

Fru Halm. Og så forstår sig tog de på kredit —
Guldstad. Et år, til handelshuset gik fallit.
Fru Halm. Men så fik Stråmand kald et steds der nordpå.
Fröken Skære. Og i et brev, jeg siden så, han svor på,
han leved blot for pligten og for hende.
Falk (supplerende). Og dermed var hans livs roman tilende.

Huru vackert och rörande är icke allt detta! Skada blott att saken för den oförvillade betraktaren ter sig i en något annan dager.

Fröken Skære afvisar visserligen med indignation allt som »hörer til den trivielle side» i berättelsen. Men vi få ej låta afskräcka oss deraf, utan böra söka all den upplysning vi kunna vinna om herr Stråmand.

Främst är då att märka, att Guldstad om honom redan i början säger:

Ja, i sin ungdom var han nu en skalk

och litet längre fram:

Hm — somme mente nu at han var gal.

Må hända är dock herr Guldstad partisk efter ju också han, som vi sedan få veta, varit en af Marens beundrare. Men i sjelfva fröken Skæres berättelse finnas äfven drag af ganska betänklig art.

En »genialitet» som förstår sig på »nya moder» är redan något misstänkt. Men en äkta man, som spelar guitarr och lefver på kredit, medan hans hustru ger lektioner på klaver, han synes oss redan något luta åt hvad man kallar odåga. Och att denna hushållning gick öfver ända efter ett år, då svärfar gjorde konkurs, låter oss ytterligare misstänka, att herr Stråmands genialitet må hända varit blott ett medel att komma åt trälasthusets pengar. Likaledes få vi senare veta att hans hustru var ganska »forknyt» då hon måste lemna »hovedstadens goder» för att i sällskap med sitt geni gräfva sig ned på en landtprestgård.

Kan man då undra öfver att hon nu »har ganske glemt hvad den ting er, at elske» och att han, som blifvit prest af nödtvång, fortfar att spela komedi och citerar bibelspråk som stöd för den satsen att man främst skall söka skaffa sig goda inkomster?

Det visar sig sålunda att det skimmer af romantik, som omgaf deras ungdomshistoria, i sjelfva verket var fullkomligt oberättigadt. Och derför är det äfven helt naturligt, att herr Stråmand nu med djup indignation frågar:

Når var mit liv romantisk?
Jeg skulde gjort mig skyldig i forgåelse
mod skik og brug! Der lyver De gigantisk!

Han fruktar nämligen att det skall gå honom illa som stortingsman, om hans »livs roman» blir känd och kommenterad i pressen.

Falk genmäler att detta ej vore mer än rätt.

Har en forsyndet sig imod ideen,
så kommer pressen, dens årvågne vagt,
og man får finde sig i efterveen.

Men Stråmand går ännu längre i sin förnekelse. Han svarar:

Men Herregud, når slutted jeg kontrakt
med den »ide», som føres her i munden!
Jeg er jo ægtemand, familjefar, —
husk på at tolv umyndige jeg har; —
jeg er jo af min dagliggerning bunden.

Det är sålunda egentligen den allmänna meningen som har felet, då den gjort Stråmand till representant för »idén», för något som står öfver det hvardagliga. Den kärlekens allmakt, som han skall representera, den känner han icke till, åtminstone ej på det sätt den framställes i fröken Skæres berättelse.

Men sjelf är han naturligtvis ej heller utan skuld: han har en gång begagnat sig af det falska glitter, hvarmed denna allmänna opinion smyckade honom, och derför är det som han nu känner sig så träffad af Falks kritik, att han icke anser sig kunna resa hem innan Falk återtagit sitt omdöme öfver honom.

Med Styver är förhållandet alldeles likartadt. Han har också för sju år sedan varit »romantisk» och skrifvit vers till sin fröken Skære. Han har heller ingenting emot att derför blifva framhållen såsom en icke liten kaxe. Men när så Falk vill trycka hans dikter, då blir han rädd, ty de voro skrifna på embetsrummet och

i et tidspunkt som nærværende,
da gagerevisjonen står for tur,

det er ej klogt at ytre sig belærende
om arbejdstidens brug og dens natur.

Och då Falk påminner honom om »idéns» kraf, undskyller han sig på samma sätt som Stråmand:

O var jeg velstandsmand,
jeg skulde spænde pandseret om hærden
og slå i bordet til den hele verden.
Og var jeg enligt mandfolk, jeg som du,
da kan du tro, at gennem prosa-sneen
jeg skulde bryde bane for ideen!

Men nu då han är förlofvad kan han det ej, ty då Falk i afseende å Lind sagt:

At lide for ideen er dog södt!

så har fröken Skære med rätta svarat:

Skal man for kærestens ideer lide?
Til sligt er man, ved Gud, dog ikke nödt!

Äfven han har sålunda svikit idéns fana, men har, liksom Stråmand, en känsla af att han gjort orätt då han alls uppträdde som målsman för »idén». Och det är derför han kommer till detta vemodiga resultat:

Se, ungdomslivet er en stor proces
og den unödigste af alle trætter;
gå på akkord, og tænk ej på regres;
thi sagen taber du for alle retter.

Allra hastigast bär det utför med Lind och hans Anna. Dem träffa vi midt uppe i deras romantiska stämning. När Falk sjungit sin visa om njutningen af ögonblicket, utbrister Lind »med et strålende udtryk»

jeg sidder her og l e v e r.
Berust i nuet intet mer jeg kræver.

Jeg har en fölelse, som om jeg stod
med verdens rigdom drysset for min fod!
Tak for din sang om glædens liv i våren;
den var som af mit eget inre skåren!

Äfven Anna säger vid Falks mest extravaganta yttranden:

O, det han siger kan jeg godt forstå;
der må dog noget sandt på bunden være.

Men så har också något storartadt inträffat, och det är ej underligt om de unga äro i exstas, ty, berättar Lind,

Hör; jeg fik lov at holde hendes hånd,
da hun tog kaffetöjet bort fra bordet!

Och dagen derpå har Lind offrat »sin fremtids bedste dröm», verksamheten som missionär i Amerika — ty, som fröken Skære säger:

Hvem vil tro
i vor civiliserte tid på drömme?

Ja hvad som värre är: han har sjelf blifvit öfvertygad om att han handlar rätt d. v. s. att

den indre trang — ja Gud;
den fölger man, når man er lös og ledig;
men en forlovet fölger kun sin brud;

i följd hvaraf han vackert stannar hemma och »söger plads som lærer på en pigeskole».

Här visar sig allra klarast hvilken skuld den »allmänna meningen» har i att riddaren sviker idéns fana. Det göres af Linds förlofning — liksom af förlofningar i allmänhet — en sådan affär som skulle jättestora hinder rest sig i vägen för hans förening med Anna. Fröken

Skære är alldeles öfverväldigad af rörelse då hon säger till herrarne: »Tænk Dem, han har fåt hende!»

Och ändå önskar fru Halm — den enda från hvilken ett hinder skulle kunna möta — intet bättre än att Anna skall gå samma väg som de sju systerdöttrarna, hvilka »gåt forsörget ud fra dette hus», och — »alle med logerende». — Och sedan allt detta bryende och fjäsande (i andra akten) — måste icke Lind deraf komma till den slutsats, att hans förlofning var en synnerligen vigtig händelse, och att han derför äfven var skyldig att finna sig i hvad tanterna bestämde? Ty

de mener det så vel, den hele flok;
skönt noget mindre kunde være nok.

Men Falk, han förstår den rätta arten af detta oväsende, då han säger:

Der slagter de en elskovs poesi. —
Hin fusker, som stak koen ubehændigt,
så den i döden pintes unödvendigt,
han fik sit vand og bröd i dage ti;
men disse — disse der —, de slipper fri.

I sjelfva verket är detta sätt att behandla älskande och nyförlofvade en af de bedröfligaste sidorna i vårt moderna sällskapslif. Det är åter den falska romantiken som går igen. Hvad vore naturligare och rättare än att en ung man i otvunget umgänge kunde lära känna den qvinna han tänker välja till ledsagarinna genom hela lifvet. Jo vackert! Deri låge ju alls ingenting intressant. Nej, man skall genom bryendets hetsjagt hos dessa unga väcka den konstgjorda känslan att de liksom Romeo och Julia måste för att närma sig hvarann riskera de mest

halsbrytande vågstycken, sådana som att — hålla hvarandra i hand. »Ikke sandt, — da er vi jo forlovet?» frågar Lind af Falk när detta hunnit ske, och Falk svarar

Jeg må formode det; men for at være
aldeles tryg, så rådspörg — fröken Skære.

Man skulle tycka det varit naturligare att Lind frågat Anna; men »sligt lar sig ikke sige». Det stora vågstycket är fullbordadt utan ord, en elektrisk ström har naturligtvis gått mellan de älskandes fingerspetsar — via »kaffetöjet» — och så veta de att de stå »med verdens rigdom drysset for sin fod». Men om sedan lifvet ger dem idel kopparslantar, det angår ju ej den på lur liggande tanten: villebrådet är uppdrifvet, förlofningen är eklaterad och ett nytt skede af sporten begynner, då man får fröjda sig åt »herr Lind med Annas handske» och dylika intressanta scener, samt sörja för de älskandes framtida lycka.

Det finnes i »Kærlighedens komedie» en replik, som i synnerhet visar systemet i hela dess nakenhet. Det är fröken Skæres upprörda svar och tanternas korus, då Anna berättar att hon lofvat resa med Lind till Amerika.

Fr. Skære. Så har han snakket for dig!
Damerne (slår hænderne sammen). Nej — hvor snedig!

Den närmaste konseqvensen deraf vore väl då att Lind är en kanalje, som borde jagas bort från hvarje hederligt sällskap. Men så uppfattas saken ingalunda af tanterna. »Kæresten» har »idéer» och flickan stackare har liksom han varit bortkollrad af älskog; men nu såsom förlofvade, då de få »elske for åbne döre» nu är det tid att förnuftet återvänder. Ingen tänker uppå

att om Anna vore något så när lika romantisk som Maren var på sin tid, så skulle hon på ögonblicket säga upp bekantskapen med alla tanterna »som bare gik omkring og skilte hjerter».

Men nu är det i stället den beskedlige Lind som på sin fästmös bud säger upp bekantskapen med Falk, för det denne sagt dem sanningen.

Med ett ord: alla dessa tre par visa oss huru det häfdvunna begreppet om kärlekens allmakt icke mera träffar in på verkligheten, men dock icke är officielt af det allmänna medvetandet förnekadt, utan tvärtom användes såsom skylt för små själars små känslor.

Detta är det Falk menar då han talar om:

Et folk som tror — hvad hele folket lyver!
Se presten og hans kone, Lind og Styver
som kærlighedens julebukke taklet,
med lögn i hjertet og med tro i munden, —
og endda respektable folk i grunden!
De lyver for sig selv og for hverandre;
men lögnens inhold, det tör ingen klandre.

Men om alla dessa tre par svika idéns fana, hvarför kommer ej heller det sista paret, Falk och Svanhild, till ett bättre resultat?

Derför att äfven Falk i sin kritik af lögnen hos de andra är ensidig, skjuter förbi målet. Han kan godt visa huru begreppet af kärlekens allmakt är en skylt, som ej motsvaras af verkligheten, och i denna mening har han fullt rätt då han säger:

Nå lad forgå, hvad tiden ej kan bære.
En thevandsskål til salig Amors ære!

Men i stället för att nu söka »idén» på ett annat håll, der den kunde finnas i större renhet, upphöjer han just detta redan föråldrade romantiska kärleksbegrepp till den norm, efter hvilken menniskornas värde skall bedömas.

Och sålunda visar han en ganska nära slägtskap med Lind, något som ådagalägges redan deraf att hans visa om njutningen af ögonblicket hos Lind väcker ett så lifligt gensvar. Visserligen inser Falk den rätta arten af Linds hänförelse, då han talar om huru en prosaist kan gödas

så ubarmhjertigt, som en strasburgsk gås
med rimet sludder og med metrisk vås,
så alt hans indre, lever, sjæl og kräs,
når ud det krænges, findes ganske fuldt
af lyrisk ister og retorisk smult.

Men af det understöd han finner hos Lind bringas vi i alla fall att misstänka, att hans egen hänförelse i sjelfva verket icke har mycket stadigare rötter än Linds och Annas.

Men sitt begrepp om »idéns» allmakt drifver han ännu längre: han önskar sig en »knusende, en kæmpesorg», då skulle han »synge livets jubel ud» och framför allt önskade han sig en brud, som dock sedan åter »midt i lykkens vilde jubeljagt» finge gå tillbaka till »evighedens urland». Den sorg, som han då skulle känna, kunde ge honom »lidt åndig gymnastik» som han tyckte sig behöfva.

Nu höra vi för första gången Svanhild tala. Hon lofvar bedja för honom om en sådan sorg; »men når den kommer, — bær den som en mand!»

Dessa ord och den verkan de utöfva på Falk visa oss redan skilnaden mellan honom och Svanhild. För honom är lifvet blott en lek, medan Svanhild redan vida mera pröfvat på lifvets allvar.

Från en annan sida kritiseras Falk äfven strax derpå. Guldstad rekommenderar framför allt kroppslig motion:

Lig ikke her og glo i lövet op
den lange dag; hug ved om ikke andet.
Det måtte også være rent forbandet,
om ikke inden fjorten dage De
for Deres gale nykker da var fri.

Än klarare framträder Falks karakter i hans första samtal med Svanhild, hvilket äfven för uppfattningen af hela stycket är af största vigt.

Då Svanhild omtalat att hon i »sin stille tanke» ofta i frihet jagat ut kring verlden, då svarar Falk:

Ja det er gammelt. I den »stille tanke»,
der ændser ingen af oss grind og skranke,
der ræddes ingen for att bruge sporen; —
i gerning holder vi os smukt til jorden.

För sin del vill han en »færd for færdens skyld». Härtill svarar nu Svanhild med liknelsen om päronträdet, och Falk genmäler:

Jeg vidste nok, De fandt det rette spor igen
i romantiken — bagud i historien.

Denna uttryckliga hänvisning till romantiken får ej förbises. Jag förstår den sålunda:

»Færd for færdens skyld» var ett alster af romantiken, då riddaren hängaf sig helt och hållet åt den makt,

för hvilken han kämpade, och då han sålunda uppgick helt och hållet i denna strid. Derför blomstrade i denna tid dessa idealiska strider, t. ex. för religionen. Men derför är det icke sagdt att det vore »frækt når vår tids Zacharias kræver pæren» d. v. s. något annat än »färd för färdens skull;» ty vilkoren för denna verldsåskådning finnas ej mera:

Ja, vor tids dyd er af en anden slags.
Hvem ruster sig for sandhed nutildags?
Hvem er personens indsats vel tillags?

Ja, sjelfvaste Falk, idéns fanbärare, var ej en smula bättre:

Da troen truedes ifjor i Syrien,
gik De da did som korsets svorne mand?
Nej, på papiret var De varm som taler, —
og sendte »kirketidenden» en daler.

När nu han, mannen, visade så liten förmåga att fullfölja sina idéer, är det då oberättigadt af Svanhild att säga:

peg på målet og jeg sætter over;
men da må målet være springet værd.
Et Kalifornien bag örkensandet, —
hvis ikke, blir man hvor man er, i landet.

Men strax derpå får Svanhild af Falk ett svar som gör att vi dock känna ett varmt deltagande med honom. Han är en disharmonisk natur och Svanhild frågar efter grunden härtill. Falk genmäler:

Grunden? Jo, fordi jeg hader
at gå omkring med frækt udringet sjæl,
lig godtfolks kærlighed i alle gader, —
at gå omkring med blottet hjertevarme,
som unge kvinder går med nögne arme!

Huru sant tänkt är ej detta svar! Gent emot ett sällskap sådant som det, hvilket eljes i stycket presenteras, gent emot den sig förhäfvande, poesislagtande plattheten och flackheten — huru skulle ej en rikt utrustad natur draga sig inom sig sjelf, och spara sig till dess han kunde vinna en annan likstämd själ. Men felet var nu att Falk icke stod i något förhållande till det verkliga lifvet. Han hade aldrig egt ett hem, han var diktare, hade inga pligter att fylla, ingen strid att kämpa. I stället sålunda för att, då han drog sig inom sig sjelf, arbeta på sin egen utveckling till mogen man, riktade han sin uppmärksamhet endast utåt, på kritiken af de andra.

Och derför blir äfven denna hans kritik skef. I stället för att gent emot den som skylt uthängda »idén» visa huru menniskan genom arbetet kämpar sig fram till förädling och verklig styrka, vill han att menniskan skall vara så fri som möjligt, han vill fresta Styver att bryta sin förbindelse, talar om äktenskapet som en »gallej» »med lænker trælleliv og frihedstabet;» han föredrager »balheltinden» såsom »skönhedsbarn» framför en »kogebogs-professorinde». I synnerhet kommer denna hans teori fram i det ryktbara talet om »the og kærlighed», der han ifrar mot »reglernes Siberien»; och derför anser att hos hvar och en »fantasiens små kineserdukker» fått de finaste knopparne af kärleksteet, medan de öfriga delarne af menniskonaturen, alltså det verkliga lifvet, fick nöja sig med

en efterslæt, mot hin, som hamp mod silke, —
en höst, som fås af træet ved at sparke det —
Guldstad. Det er den sorte the.
Falk (med et nik) Den fylder markedet

Det är intressant att se huru Svanhild ursprungligen utgår från en alldeles likartad sträfvan som Falk. Äfven hon säger:

Jeg var en hjemlös i min moders hus,
jeg var en ensom i mit eget indre,
en ubedt gæst i glædens glans og sus, —
gjaldt intet der — ja stundom endnu mindre.

Äfven hon har sålunda slutit sig inom sig sjelf och vill spara sig åt en. Hon har medlidande med sin stackars syster, »verdens lykkebarn».

Har hun ikke delt
sit sjæleguld med ham og alle frender,
sat ud sin kapital på hundred hænder,
så ingen skylder henne summen helt?
Hos ingen af dem har hun alt at kræve,
for ingen af dem har hun helt at leve.

I denna sin ensamhet kommer hon då till hvad hon redan i sitt första samtal säger:

Ved De hvad fuldt og fast jeg tror? Hver den,
som her på jord blev nægtet sangens gave,
hun fik af Gud en liden fugl til ven —
for en kun skabt og for den enes have.

Hon såsom qvinna kan ej gå sina egna banor, ty »Valkyrien bruges ej i dette land». Hennes försök att »bryde sine egne veje» ha genom tanternas mellankomst ej ledt till annat än — »en plads som gouvernante», alltså raka motsatsen till sjelfständighet. Derför väntar hon på den som skall ge ord åt hennes längtan, föra henne till frihet. Vi återfinna här, blott i större klarhet, samma riktning som hos Eline, Signe och Alfhild.

Men huru begagnar sig Falk häraf? Jo, i sitt andra samtal med Svanhild börjar han med förslaget:

Nu vel; vi to gör oprör mod en orden,
som ej naturens er, men kunstigt skabt.

Han vill sålunda i henne ha en bundsförvandt i sin kamp mot de former, i hvilka han tror felet ligga.

Se målet for personlighedens virke
er dog at stå selvstændig, sand og fri.
Det svigter ikke jeg og ikke De.
Et sjæleliv i Deres årer banker,
De ejer varme ord for stærke tanker,
De vil ej tåle formens snörliv lagt
om Deres hjerte; frit må det pulsere;
De fik ej stemme til at sekundere
i fælleskoret efter vedtægts takt.

Och så bjuder han henne »friheten» som består i

at göre heltud fyldest i sit kald;
og De, det ved jeg, blef af himlen viet
til værn for mig mod skönheds syndefald.

Med andra ord: hon skulle bereda honom den »andliga gymnastik» han behöfde, hvad som sedan blef af henne, det bekymrade honom ej.

Med fullt fog svarar hon:

Jeg kan ej takke for den gode vilje,
skönt klart den viser Deres hjertelag.
De ser på mig, som barnet på en silje,
der skæres han till flöjte for en dag.

Hon vet att lifvet har större värde, hon har åtminstone försökt att kämpa och derigenom fått en vida

större fasthet än han. Och så kommer hon med den präktiga liknelsen om »digterdragen» och slutar:

Nej tro mit ord,
til slig en börneleg er jeg for stor:
men De, som födtes til en åndens dåd, —
De nöjes med en flugt mod skyens kyster —
og hænger Deres digtliv i en tråd,
som jeg kan slippe når og hvor jeg lyster!
Falk (raskt). Hvad skriver vi i dag?
Svanhild (mildere). Se det var smukt;
lad denne dag en mærkedag Dem være;
lad farten gå for egne vingers flugt,
så får det enten briste eller bære.
Papirets digtning hörer pulten til,
og kun den levende er livets eje;
kun den har færdselsret på höjdens veje;
men vælg nu mellem begge den De vil.

Nu beslnter Falk att följa Svanhilds råd, att »digte i dåd og handling» och han börjar med — att rifva ned fru Halms gardiner, ty

Hun, som offrer alt på de logerende,
selv sösterbarn og dötre, — skulde hun
ta' slig en småting op med sure miner!

Denna begynnelse är rätt karakteristisk, ty fortsättningen svarar deremot: Falk rifver med stort hjeltemod ner en hel mängd — gardiner, qvasi-romantiska förhängen för prosaiska förhållanden. Men i det hela taget är han alldeles den samme som förr. Visserligen säger han sjelf:

Nej, den er forbi,
hin isolerthedspagt med mig og himlen.
Endt er min digtning indfor stuevæg;
mit digt skal leves under gran og hæg,
mit krig skal föres midt i dögnets rige; —
Jeg eller lögnen — en af os skal vige!

Men i sjelfva verket känner han ännu lifvet lika litet som förut.

Hans hänförelse har dock en annan verkan, han vinner Svanhild. Ty, säger han:

Vi skal vise verden,
at kærligheden har en evig magt,
som bær den uskadt og i al sin pragt
igennem dögnets dynd på hverdagsfærden.

Och att vara med derom, det var »kvindens sande mål» och derför säger han:

En sjæl som Deres, holder hvad den lover;
se sluget for dem, — Svanhild, sæt nu over!

Betecknande äro slutreplikerna:

Svanhild (næppe hörligt)
Og hvis vi faldt? —

Falk (jublende). O nej, jeg ser et skær
i Deres öje som vor sejr forkynder!

Svanhild. Så tag mig hel og holden, som jeg er!
Nu springer lövet ud; min vår begynder!

Alltså: sin segervisshet bygger Falk ännu på hvad han ser hos henne. Han är sålunda ej als längre kommen än nyss då han bjöd henne »siljens kår». Om någon utveckling hos honom sjelf är als ej fråga. Och derför komma äfven nu hennes tvifvel fram. Men hvad är det då som besegrat dessa? Det få vi veta i tredje akten.

Se da kom du! For förste gang på jord
jeg fandt min tanke bag en andens ord;
hvad spredt jeg drömte vidste du at samle,
du ungdomskække mellem livets gamle!

Det var hans käcka mod att öppet strida mot lögnen, — hvilket hon såsom qvinna ej kunde göra — det var detta mod, som besegrat hennes tvifvel. Och då han talade om lifvets kraf, kunde hon tro att han i sjelfva verket ej kände detta lif?

Och dock är det så, det synes af Falks nästa replik:

Og takket være Gud, at han har döbt
min kærlighed i smertens bad. Jeg vidste
knapt selv hvad trang mig drog, för dyreköbt
jeg så i dig den skat, jeg skulde miste.
Ja, priset han, som i min livsensbog
med sorgens insegl har min elskov adlet,
som gav os fribrev på vort sejerstog,
og böd os jage hjemad gennem skog
som adelspar, på vingehesten sadlet!

Hans fruktan att mista Svanhild, den ensam hade gifvit honom fribref på hans segertåg! Man ser: Falk är diktare, han anar det sanna, sorgens förädlande makt, men har ej pröfvat den i lifvet.

Men snart skall han få erfara den, och tillika få erfara huru hans kritiska reflexion hämnar sig sjelf. Han har förklarat krig mot alla de öfriga, och Lind, som ej heller har någon erfarenhet i lifvet att stödja sig på, han har ingenting annat att svara med än att uppsäga vänskapen med Falk. Men Styver och Stråmand upptaga striden med honom och visa att de ej äro så blottade på idealitet som han tror.

Då Falk har uppmanat kopisten att bryta med sin fröken för att kunna kämpa för idén, afvisar han detta förslag med djup ovilja, och strax derpå, då fröken Skære kallar på honom med: »Ach, du lieber Augustin», som hon sjungit första gången då de träffats, säger han:

når vår kærlighed tilslut har endskab,
og afdör, til opstandelse som venskab,
skal sangen binde mellem för og da.
og kröges end min ryg iflugt med pulten,
og blir mit dagværk end en krig med sulten,
så går jeg glad dog vejen til mit hjem,
hvor det forsvundne står i toner frem.
Er der en stakket kveldstund helt vor egen, —
da er jeg sluppen skadeslös fra legen!

Med samma värme försvarar sig Stråmand:

Mit hjem — herr Falk! Ja ved De hvad et hjem er?
Falk (kort). Det har jeg aldrig vidst.
Strämand. Det vil jeg tro.
Et hjem er der, hvor dejligt rum for fem er,
skönt der blandt fiender tykkes trangt for to.
Et hjem er der, hvor alle dine tanker
kan lege frit, som börn på faders fang,
hvor ej din röst på hjertedören banker,
för svaret lyder i beslægtet sang.
Et hjem er der, hvor dine hår kan gråne,
og ingen mærker, att du ældes dog,
hvor kære minder dæmrer for at blåne,
som åsens rygning blåner bagom skog.

För detta hem hade han arbetat och stretat och det hade varit den ersättning han fick då ungdomsdrömmarne gått under.

Sannerligen: här visa sig Styver och Stråmand bestämdt såsom vida bättre poeter än de voro då den ene »konciperte remser poesi» och den andra komponerade sina »Syv sonetter til min Maren». Här lära vi oss nu fullt inse hela svagheten i Falks ställning: han håller allt fortfarande på sin »færd for færdens skyld» medan de andra under ett lif af försakelse lärt sig förstå, hvad de hafva att lefva för.

Att Falk i denna diskussion legat under och att Svanhilds tvifvel åter begynt vakna, det se vi af hennes första replik: »Falk, lad os rejse!» Hon blir rädd. Men Falk har ännu ej kommit till besinning. Han har ju dock äfven från en viss sida rätt i sin kritik och framhåller nu närmast denna sida för Svanhild. Och åter beundrar hon hans styrka.

Hvad kraft er dog i dig, du stærke træ,
som står i vindfaldsskogen rank og frodig,
som står alene, og som dog har læ
for mig —?
Falk. Guds sandhed, Svanhild! — den gör modig.

Men så kommer det sista afgörande profvet — Guldstad. Han talar af erfarenhet, han har i sin ungdom varit Falks jemlike.

Ja, ja, De ser på mig; men gråsprængt hår
har også flommet frit og brunt en vår,
og panden, som ens dagliggerning dynker
med trældomssved, bar ikke altid rynker.

Han har också älskat i sin ungdom, men han vann ej den älskade. Han blef henne dock trogen:

For hende sörged jeg i mange år,
og i dem alle stod hun for mit minde,
som den hun var, hin unge, fagre kvinde
dengang vi mödtes i den friske vår.

Nu hade han mött sin älskade — det var prestens prosaiska fru och — »intet er tilbage». Med fog kan han således tala om huru man kan grunda sitt bo

ved illusjonskreditten,
ved langsigtsveksler på en evig rus, —
på permanents af aldren atten-nitten,
og på umulighed af gigt og snus.

Men detta är humbug, eger ingen borgen för sitt bestånd. Men äktenskapet eger också en annan grundval, nämligen

den stille hjertevarme ström
af venlig agt, der kan sit genstand hædre
så fuldt, som jublen i en örskedröm.
Den er en fölelse af pligtens lykke.
af omsorgs velbehag, af hjemmets fred,
af viljers böjning mod hinanden ned,
af vågen for at ingen sten skal trykke
den kårnes fod, hvor hun i livet skred.
Den er den mildhedshånd, som læger sårene,
den mandekraft, som bær med villig ryg,
den ligevægt som rækker gennem årene,
den arm, som stötter tro og löfter tryg.

Det är hvad han kan bjuda Svanhild och nu må hon välja mellan honom och Falk. Och för att intet främmande motiv skall influera på valet lofvar han att dela med sig af det verldens goda han äger åt dem, ifall de äro säkra på att kunna bli lyckliga med hvarandra.

Nu kender de mig, Falk; gransk nu dem selv,
glem ej, at farten nedad lifvets elv
er ingen leg, er ej at nyde, svælge; —
og så, i Herrens navn, — så får I vælge!

Så blifva de unga allena — och nu är deras segervisshet bruten. »Han var os værst» säger Svanhild och Falk bekänner för sig sjelf »Han stjal mig styrken fra». Hvarför? Hörom Svanhild:

Hvor vi var rige, rige i hinanden,
da hele verden havde os forladt,
da vore tanker steg som slag mod stranden
af bölgebrydning i den stille nat.

Da var der sejersmod i vore sjæle,
og lid på evig elskov mellem to; —
han kom med verdens gaver, tog vor tro
og planted tvivl, — og så forgik det hele!

Med andra ord: deras »kärlek» var grundad på den gemensamma kritiken af plattheten och prosan hos de andra. Denna prosa hade för dem visat sig förnämligast såsom omsorg om den jordiska utkomsten. Svanhild har sagt om Stråmand og Styver:

De kom som onde fristere, de to,
hver talsmand for sin halve del af slægten.
En spurgte: hvor kan ungdomselskov gro,
når sjælen luder under velstandsvægten?
Den anden spurgte: hvor har elskov liv,
når kravet er en evig armodskiv?
Forfærdeligt — at præke denne lære
som sandheds ord, og endda livet bære!

Falk hade då frågat:

Og hvis det nu gjaldt os?

och Svanhild hade svaradt:

Gjaldt os? Hvad da?
Kan ydre vilkår göre til og fra?

Hon hade känt sig höjd öfver denna svaghet, och på medvetandet härom grundade hon sin tro på deras seger. Men nu hade Guldstad förtagit dem tillfället att på detta håll visa verlden kärlekens allmakt, och derför hade han »tagit deras tro». Ty han hade nu gått saken närmare in på lifvet. Det var ej förmögenhetsfrågan som var hufvudsaken, utan frågan om de två som förenade sig verkligen egde den själens utbildning, att de kunde blifva lyckliga med hvarandra. Det är ej att undra på om

Guldstad, dä frågan är om Stråmand, tillskrifver Maren felet:

> Hun var jo skabt for ham til elskerinde, —
> til viv for ham hun skabtes ingensinde.

Det är den färska svedan af den ramlade illusionen som här talar. Men å andra sidan är det till Falk som han riktar sitt afskedsord »gransk nu Dem selv». Det är sålunda lika mycket mannen som qvinnan som skall pröfva sig sjelf.

Märkvärdigt, men fullt konseqvent är det, att nu då de unga blifva allena, och denna pröfning skall sättas i verket, den samma uteslutande gäller Falk. Ty af allt som föregått se vi att Svanhild redan nått den utveckling som fordras, medan Falk ingalunda ännu är fullmognad man.

Derför är det ock Svanhild som först uttalar sin farhåga öfver att det skall gå dem som alla andra. Falk svarar ännu modigt:

> De andre delte sig mod spredte mål;
> jeg vil din elskov kun, og den allene.
> Se, de forskriger sig i livets skrål,
> jeg stilt skal stötte dig med stærke grene.

Men Svanhild fortsätter:

> Men dersom den alligevel gik under,
> den kærlighed, som skulde bære alt, —
> har du da det, som endda lykken grunder?
> *Falk.* Nej, med min kærlighed det hele faldt.
> *Svanhild.* Og tör du helligt love mig for Gud,
> at aldrig den, lig visnet blomst, skal hænge,
> men dufte, som idag, og holde ud
> for hele livet?
> *Falk* (efter et kort uphold). Den vil holde længe.

Dermed är nu pröfningen slut. Falk har icke »det som endda lykken grunder», den på lifserfarenhet stödda förmågan att lefva för sin maka; och utan denna förmåga eger hans »kärlek» icke mera sin forna tillförsigt.

Nu är Svanhilds beslut fattadt: de skola skiljas. Med qvinligt ädelmod tar hon skulden på sig.

Til viv for dig blev evnen ej mig givet,
det ser jeg nu, det föler jeg og ved!
Jeg kunde elskovs glade leg dig lære,
men tör din sjæl ej gennem alvor bære.

Men just derigenom visar hon sin öfverlägsenhet, visar att hon egde den förmåga af sjelfförsakelse, som hade kunnat grunda deras lycka.

Men Falk är den som ännu skall lära sig försaka, och just af det sätt, hvarpå han tillegnar sig denna lärdom, visar sig dock att han är en rikt anlagd natur.

Jeg forstår dig!
Ja, det er kun på denne vej jeg nåer dig!
Som grav er vej til livets morgenskær,
så er og elskov först til livet viet,
når löst fra længsler og fra vild begær
den flyer til mindets åndehjem befriet!
Kast ringen, Svanhild!

Och nu svarar hon »jublende»:

Jeg har löst min pligt!
Nu har jeg fyldt din sjæl med lys og digt!
Flyv frit! Nu har du dig til sejer svunget, —
nu har din Svanhild svanesangen sunget!

Hon har rätt, ty nu har han lärt sig att förstå hvad lifvet är, och säger sjelf:

Vi smittet var af tidens feberdamp;
vi vilde sejrens lön foruden kamp,
sabbatens fred foruden virkedage,
skönt kravet er, at kæmpe og forsage.

Dessa verser kunde sägas innebära hela dramats grundtanke: endast lifvet lär menniskan att lefva; denna »idé», som påtages såsom en söndagsdrägt och håller sig förnämt skild från lifvet, icke den utgör grundvalen för mensklig lycka, utan den som kan uppenbara sig i det verkliga lifvet och under ständigt fortgående kamp segra öfver all prosa. Och derför, då Svanhild säger:

Og du går opad mod dit mål som digter!

svarar Falk:

Som digter; ja, thi det er hver den mand,
i skolestue, thingsal eller kirke,
hver den, i höjheds som i ringheds stand,
der öjner idealet bag sit virke.
Ja opad går jeg; flugtens hest er sadlet;
Jeg ved, min gerning er for livet adlet!

Och nu skiljas de båda, ingalunda sorgsna, Svanhild säger:

Nu kan jeg glad for dette liv dig miste!

och Falk utropar:

Jeg råber glad endda —
Guds fagre kærlighed på jord, hurra!

Detta, att de båda älskande skiljas, är ett snilledrag af Ibsen. En mindre energisk skaldenatur hade nöjt sig med att de erkänt sig ha haft orätt och sedan låtit dem »få hvarann». Men sådant kan ej komma i fråga hos Ibsen, hvilken städse blir konseqvent in i det sista.

Vi ha sett att Falks och Svanhilds brist bestod uti att de, stälda af omständigheterna hvar på sitt håll ensamme i lifvet, kommo att främst utbilda sin kritiska reflexionsförmåga. Denna tar nu hela deras väsen i sin tjenst och gör till och med anspråk på att gå och gälla som »kärlek». Så följer omslaget, deras kritik riktar sig mot dem sjelfva och de finna sin halfhet. Men då de nu se, att de ej lärt sig lefva, så är ju insigten derom likaledes stödd på blott deras reflexion och det vore således i högsta grad inkonseqvent om de trodde denna nyvunna »idé» starkare än den de förr omfattat. Endast skiljsmessan kan bekräfta denna idé, ty i och genom skiljsmessan göra de sitt första prof i lifvets skola. Och att de nu kunna skiljas med fröjd, detta ger deras tro styrka, det bevisar att de ha rätt. Och just genom denna förmåga af försakelse visa de sig stå så oändligt högt öfver den alldagliga hopen, som deraf alls ingenting förstår, utan tror att Falk fått korgen.

Men vi få följa Falk och Svanhild ännu ett steg till på den nya bana de beträdt. Falk, då han går på sin fjellvandring med studenterne, lofvar sjunga tenor i Norges ungdoms kor och säger till kamraterne:

Godt; sværm da, biflok, i det grönne löv,
hjem bær vi engang hjemmets blomsterstöv
til kubens dronning, til vor store moder!

Han, som förut stått utanför lifvet, som en betraktare, han har nu ett mål att arbeta för — fosterlandet. Och hvarför? Jo, ty sorgen har mognat honom, nu kan han känna sympati med sina medborgare, dem han förut blott kritiserat. Derför säger han med skäl:

Jeg har en dobbelt sangbund i mit bryst,
en langelek med underspundne strenge,
med tvefold klang, en höj for livets lyst,
og en som dirrer under dybt og længe.

Svanhild åter, hon tar äfven steget fullt ut, då hon ger sin hand åt Guldstad. Man har mycket klandrat denna yttersta konseqvens; mig förefaller den fullkomligt berättigad. Hon har ju kommit till erfarenhet af att Guldstad har rätt, att han förstår lifvets konst och då hon ger honom sin hand, är detta ingalunda något martyrskap i annan mening än att genom denna handling inseglet tryckes på hennes erkännande af sitt misstag. Hon blir derigenom alldeles jemnställd med Guldstad, hvilken samtidigt, äfven han, offrat en ungdomsillusion, och just denna ömsesidiga uppoffring utgör borgen för att de äfven skola kunna vara mäktiga den »viljers böjning mod hinanden ned», som Guldstad med rätta anser vara grundvalen för äktenskaplig lycka.

Sålunda visar oss detta drama åter samma obebevekliga konseqvens i karaktersutvecklingen som vi redan funnit i »Catilina» och »Fru Inger». Här liksom der se vi personligheter, ensidigt utbildade och i följd deraf inkomna på en falsk väg, på hvilken de dock fortfara att vandra fram ända tills en bitter erfarenhet lär dem att de kommit på villoväg.

Men det anmärkningsvärda i »Kærlighedens komedie» är att omslaget här ännu mindre än i något föregående stycke vållas af några yttre krafter, dem denna ensidighet uppkallat till strid, utan att den i början segrande själskraften, den kritiska reflexionen, så att säga förtär sig sjelf. Falk och Svanhild äro i sina handlingar full-

komligt fria, intet yttre band hindrar deras förening, det är blott inre motiv som göra denna omöjlig.

Härmed sammanhänger då att man ej hos dem kan tala om skuld i samma mening som hos fru Inger eller Sigurd. Hela utvecklingen i dramat står fullkomligt utanför det etiska området. Visserligen finnes det folk som äro mycket förgrymmade öfver Falks speglosor mot äktenskapet och förlofningarna; men de fleste torde dock vara villiga att medge att denna hans synd väger fjäderlätt t. ex. i jemförelse med Brands beteende mot hustru och barn. Och i hvarje händelse är denna skuld icke nog att motivera det i det hela dock ganska tragiska slutet af stycket.

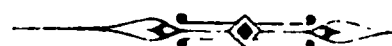
Emellertid är å andra sidan »tendensen» vida starkare framträdande än i »Hærmændene». Med vida större eftertryck framställes här frågan huruvida ej de åsigter som herska inom samhället kunna ofördelaktigt inverka på individernes utbildning, göra dem till »et folk som tror, hvad hele folket lyver».

Men just emedan här ej hos Falk och Svanhild finnes någon etisk skuld, blir det fullkomligt omöjligt att betrakta denna »tendens» såsom styckets hufvudinnehåll. Det blir, ur denna synpunkt sedt, en gåta, hvarför just Falk och Svanhild, som bekämpa lögnen, måste skiljas, medan alla representanterna för de rådande åsigterna efter den dräpande kritik de undergått fortfara att känna sig lyckliga. Resultatet af en sådan uppfattning blir en ren nihilism, blir att, enligt Ibsens mening, ingen verklig kärlek skulle existera.

Helt annat blir, som vi sett, förhållandet om dramat betraktas ur psykologisk synpunkt: då framträder deri

en fullt konseqvent utveckling och Falks och Svanhilds skilsmässa blir straffet icke för en etisk skuld, men för en psykologisk: de kunna ej komma till sammans emedan de ej äro mogna för hvarandra. Och sålunda bildar då detta stycke ett slags fortsättning till de båda romantiska dramerna: med ojemförligt större energi än der förkunnas här läran att menniskan ej kan drömma sig till insigt i hvad lifvet kräfver, utan att lifvet sjelft måste lära henne det. Hon må böja sig under de gängse åsigterna eller kämpa emot dem: det är allt lika; den abstrakta »idén» gör ingen lycklig; menniskan måste sjelf lefva sig till lycka.

Detta är all den »tendens» som verkligen finnes i »Kærlighedens komedie».

8.

Från den fullkomliga friheten, obundenheten hos hufvudpersonerna i »Kærlighedens komedie» föras vi uti Ibsens nästa dram »Kongsemnerne» till en historisk bundenhet, så sträng, att till och med de allra flesta faktiska detaljer i stycket äro hemtade ur »Håkon Håkonssöns saga». Sålunda är då också här hufvudpersonernas ställning angifven i full öfverensstämmelse med historien. Läser man t. ex. Sars' framställning af denna tid, så skall man finna att Håkons »kongstanke» uttrycker just den historiska uppgift han hade att utföra, fullföljandet af Harald Hårfagers och Olaf Haraldssöns verk. Ja, äfven i historien återfinna vi till och med den fasta tro på sin rätt och sin uppgift som utmärker Ibsens Håkon.

Så t. ex. förtäljer Håkons saga att då han var åtta år, berättade en gammal Birkebejner för honom, att en öfverenskommelse om tronföljden träffats mellan den då regerande kung Inge och dennes broder Håkon Galin. Härtill svarade då gossen att öfverenskommelsen var ogiltig, ty »hans ombudsman var icke tillstädes».

— Hvem är då din ombudsman? sporde veteranen.

— Gud och den heliga Maria och den helige kung Olaf, i deras hand har jag lagt min sak och de skola sörja för att det ej sker mig orätt hvarken vid landets delning eller vid någon annan min välfärd. — Ej mindre historiskt riktigt äro äfven Skule och Nikolas tecknade.

För uppfattningen af det sätt hvarpå Ibsen behandlat detta historiska material är det emellertid af stort intresse att se, hvad han till detsamma tilldiktat. Väsendtligen är detta endast Håkons förhållande till Kanga och Inga samt den genom Trond prests skriftemål gifna möjligheten att Håkon kunde vara »den urette». Och se vi närmare till, så finna vi att just dessa båda omständigheter hvar på sitt håll ganska väsendtligt betinga karaktersutvecklingen hos de handlande personerna.

Ty här liksom redan i »Catilina» och »Fru Inger» bildar det historiska endast underlaget, på hvilket bygges närmast en etisk konflikt; men i och med den samma äfven en individuelt-psykologisk. Denna sistnämnda utgör äfven här dramats egentliga kärna och framhålles än starkare genom den stora roll som uti stycket tilldelas personernes förhållande till Gud.

Hos Håkon se vi alla dessa element klarast förbundna, emedan de öfver hufvud äro i harmoni med hvarandra. Den historiska »kungstanken», Håkons förhållande till Inga och Margrete, samt hans förhållande till Gud äro på det närmaste inflätade i hvarandra.

Redan hans allra första replik är högst kännetecknande. Under jernbörden griper Ivar Bodde honom om armen och säger: »Bed til Herren din Gud, Håkon Håkonsson». Håkon svarar: »Behöves ikke; jeg er viss

på ham». Och då han går till kungavalet, säger han, efter att ha afskedat alla sina tjenare:

— Nu, I andre kongsemner, nu står det lige mellem os; jeg vil intet have forud for jer, undtagen den ret, som jeg har ovenfra; den hverken kan eller vil jeg dele med nogen.

Likaså säger han längre fram till Skule, att om kungadömet bestode blott i yttre makt, »da kastede jeg det i eders hat, som jeg kaster en skærv til en tigger». Nej, det är hans »kungstanke» som ger kungadömet värde, och denna uppgift kan endast han sätta i verket.

— Norge var et rige, det skal blive et folk. — — Det er hvervet som Gud har lagt på mine skuldre; det er gerningen som skal göres af Norges konge nu. Den gerning, hertug, den tænker jeg I lader ligge, thi sandelig, i årker den ikke!

Och då Skule genmält:

— Samle —? Samle til et Trönder og Vikværing, — alt Norge —? Det är ugörligt! Sligt melder aldrig Norges saga om för,

svarar Håkon:

— For eder er det ugörligt; thi I kan kun göre den gamle saga om igen; men for mig er det let, som det er let for falken at klöve skyerne.

Ja, han går ännu längre. När Dagfinn (i tredje akten) berättat att Skule tänker på uppror, säger Håkon till sig sjelf:

— Nej — det vilde være utænkeligt! Hertugen tör ikke rejse sig imod mig. Gud giver ham ikke lov til det, — Gud som har gjort det så vidunderlig godt for mig hidtil. Nu må

jeg have fred, nu skal jeg jo til at begynde! — Jeg har virket så lidet endnu; men jeg hörer Herrens usvigelige röst råbe i mig: du skal fremme et stort kongsværk i Norge.

Det är denna hans orubbliga förtröstan på sin högre rätt som gör att alla andra äfven tro på honom, att allt lyckas för honom.

Men Ibsen har en alltför oförvillad syn på lifvet för att kunna framställa en sådan visshet fullkomligt orubbad: Håkon skulle då ej mera vara menniska. Derför låter han äfven honom fela, men i tid erkänna sitt fel och just derigenom nå en så mycket större styrka.

Håkons fel är att han i början alltför mycket tänker på sitt rike. Han vill icke hafva någon omkring sig, som vore honom alltför kär, derför bryter han förhållandet till Kanga och sänder bort sin mor. Och allt af samma politiska skäl begär han Margrete till äkta. Domen öfver detta hans förfarande fälles redan i Margretes mästerliga repliker: »Ja, jeg ved det vil vare længe, för I sender mig bort», ty »det gör Håkon kun med dem, som er ham altfor kære»; och, då modern säger till henne: »Du blir dronning», svarar hon: »Kun dronning; — men jeg tror jeg er glad ved det endda».

I andra akten är Håkon fortfarande den samme, såsom vi finna af Skules ord:

— Der sidder dronningen. Håkon taler mildt til hende; hun blir röd og bleg af glæde. Han tog hende til hustru, fordi det var klogt at kåre datteren af den mægtigste mand i landet. Der var ikke en varm tanke i hans hjerte for hende dengang; men det vil komme; Håkon har lykken med sig. Hun vil lyse over hans liv.

Huru litet han dock ännu sjelf känner sin pligt mot Margrete, synes af att han vid den begynnande oenigheten med Skule på hennes bön: »Håkon, vær mig en mild og nådig husbond!» svarar blott med en afvärjande åtbörd. Och ännu i tredje akten, efter mötet med Skule, har han ej funnit sitt fel. Då han får veta, att Skule tagit kunganamn, begär han af Margrete ett råd huru han skall få hertigen dräpt, innan denne kommer till Nidaros och då hon svarar: »O, glemmer du da så rent, at han er min fader», först då fattar han sig något och säger:

— Din fader —; ja, ja, det er sandt; det glemte jeg. — Sæt dig Margrete, du får være tröstig; græd ikke; du har jo ingen skyld i dette.

Men så straxt derpå:

— Hertug Skule bliver mig værre end alle andre fiender! — Gud, Gud, — hvorfor slår du mig så hårdt, mig, som intet har forbrudt!

Nu klappar någon på dörren: der ute är »en som fryser». Nu går det upp för Håkon:

— Min moder! Siddende som en hund udenfor sin söns dör! Og jeg spörger, hvi Gud slår mig!

Och så bekänner han öppet:

— Margrete — min moder, — jeg har syndet svarligen; jeg har stængt mit hjerte for eder to, som er så rige på kærlighed.

Och derför: nu när han är förenad med dessa två, då känner han åter Herrens styrka i sig, då säger han:

— Det har ingen nöd, gamle Dagfinn! Er der end to konger i Norge, så er der kun en i himlen — og *han* grejder det nok!

Huru förändrad han blifvit se vi i fjerde akten. Skakad af brodermordet på Oslo gata säger han: »Ved Gud den almægtige, dette må have en ende!» Och när så Skule synes, säger Håkon: »Skule Bårdssön, lad os dele riget», och tillägger »Tænk på dronningen, eders datter». Och likvisst hade han sjelf förut vid ett liknande delningsförslag från Skules sida sagt:

— Hver trælös holme er en sten i den bygning, som Harald Harfager og den hellige kong Olaf rejste; og I vil at jeg skal bryde fra hinanden, hvad de har föjet sammen? Aldrig!

Men nu är han, hvad han ej förut var, först menniska och sedan konung; nu vill han skaffa frid åt riket och åt sin drottning.

Men Skule vill nu ej höra talas om delning; och i sin vildhet hotar han att dräpa »kongsbarnet». Nu kan Håkon ej längre ge efter.

— I hörte det; han dömte mit barn fredlös, — mit skyldfri barn, Norges kårne konge efter mig!

Och så dömer han Skule till döden. Ty nu gäller striden icke mera Håkons egen rätt till kronan, utan hans sons. Sålunda har »kungstanken» blifvit renad från hvarje skymt af sjelfviskhet, då sonen uppträder som dess representant; nu gäller det än mera Håkons pligt som konung, och han fyller denna pligt icke med likgiltighet, såsom då han sände bort modern, utan med liflig känsla af den smärta hans beslut kunde vålla Margrete och derigenom äfven honom sjelf; ty, som han säger till henne:

— Der kan ikke ramme mig nogen smerteligere lod end at jeg skulle leve mit liv langt fra dig; men dersom du finder

det må så være efter det jeg nu siger dig — nu, så får vi skilles ad — leve hver för sig, — og jeg skal ikke laste dig for det.

Det är genom den förädling han sålunda genomgått som han blir värdig det förtroende Margrete visar honom då hon icke ens vill veta hvad Skule begått utan blott resigneradt säger: »Min husbond og höje herre, du dömmer retfærdigt!»

Och till gengäld se vi i sista akten Håkon färdig att, på det han ej må behöfva fylla sin ed, låta Skule fly ur landet — allt »for sin fromme, elskelige hustrus skyld».

·I den utveckling Håkon sålunda genomgår, kan han sägas vara det Ibsenska idealet af en man; och särskildt klart blir detta genom jemförelsen med Nikolas och Skule.

Nikolas är på alla punkter Håkons fullständiga motbild. Gent emot kungstanken representerar han den eviga splittringen, »perpetuum mobile». Gent emot Håkons fasta förtröstan på Gud står Nikolas' rebelliska förhållande. Han erkänner att allt lyckas för Håkon, men för honom är allt detta också endast lycka.

— Den lykkeligste mand er den störste mand. Den lykkeligste er det, som gör de störste gerninger, han hvem tidens krav kommer over ligesom i brynde avler tanker dem han ikke selv fatter, og som peger for ham på den vej, han ikke selv ved hvor bær hen, men som han dog går og må gå, til han hörer folket skrige i glæde, og han ser sig om med spilte öjne og undrer sig og skönner, at han har gjort et storværk.

Derför då Skule till svar på hans frestelser att resa sig mot Håkon säger: »Håkon har retten bisp», — genmäler Nikolas:

— Han har retten fordi han er den lykkelige; — den störste lykke, er den, at have retten. Men med hvilken ret fik Håkon retten og ikke I?

Och derför vågar han gå ännu längre:

— Er I da blind? Ser I ikke, at det er en stærkere magt end Birkebejner-flokken, som står bagved Håkon og fremmer al hans gerning? Han får hjælpen deroppefra, fra dem — dem, som står eder imod, — fra dem, som var eders avindsmænd fra födselen af! Og for disse avindsmænd böjer I eder! Rejs jer, mand; skyd ryg! Hvad fik I ellers eders ubændige sjæl til? Hom ihug, at det förste storværk i verden blev övet af en som rejste sig mod et stærkt rige!

Skule jarl. Hvem?

Bisp Nikolas. Engelen, som rejste sig mod lyset!

Skule jarl. Og som blev slængt i afgrundens gab —

Bisp Nikolas (vildt). Og skabte et rige der, og blev konge, en mægtig konge, — mægtigere end nogen af de titusinde — jarler deroppe!

Det är med skäl som Skule jarl efter denna replik frågar:

— Bisp Nikolas, er I noget mere eller noget mindre end et menneske?

I sjelfva verket är bispen både det ena och det andra.

Likasom Håkons personlighet blef menskligare, mindre abstrakt genom hans etiska förhållande till Inga och Margrete, likaså är icke heller bispen endast en symbol för det absoluta tviflet: äfven han är en individ och bestämmes af sin ställning i lifvet. Men denna ställning är rakt motsatt Håkons: medan denne vinner allas kärlek och tillförsigt, står Nikolas fullkomligt ensam; ingen älskar honom, han har endast tjenare omkring sig. Men det synes nästan som om Ibsen menat, att sådant ej

under annat än helt ovanliga förhållanden kan hända en menniska och derför är bispen något mindre än en menniska: han hatar emedan han ej kan älska, han är »magtstjålen fra födselen af». Detta blir då yttersta grunden till hans upproriskhet; han säger sjelf:

— Og endda kræver de deroppe af mig — halvmanden, —, hvad de har ret til at kræve af hver den, der fik evnen fuldt ud til sin livsgerning! Der har været tider, da det tyktes mig, sligt krav kunde være billigt; her har jeg ligget på sottesengen, slagen af rædsel for straf og dom! Nu er det over; jeg har marg i sjælsknoklerne igen! Jeg har intet forbrudt; det er mig uretten er övet imod; jeg er, klageren!

Och likvisst kan han ej, så länge hans själ bor uti den bristfälliga kroppshyddan, befria sig från inverkan af denna: räddheten, som varit hans lifs olycka, förföljer honom ända till det sista. Först när han sluppit de jordiska banden är han fullt sig sjelf, först då visar det sig att han är något mer än en menniska och derför är det äfven fullt konseqvent att han återvänder såsom frestare.

Emellan Håkon och Nikolas står Skule. På alla områden visar han endast halfhet. Först på det politiska.

Håkons kungstanke synes honom visserligen först vara ett »galmansord»; men han vill icke derför ställa sig på Nikolas' sida, hylla den absoluta splittringens politik. Tvärtom: han visar sig förmögen att fatta denna tanke; han vill göra den till sin. Skilnaden mellan honom och Nikolas visar sig allra tydligast i sista akten. Visserligen säger »korsbroderen» med rätta:

for din skuld er jeg kommen tilbage.
På selvsamme skude, for selvsamme bör,
har vi sejlet i år og i dage.

Men han lyckas dock ej i sitt frestande, ty den absoluta egoism Nikolas redan förut predikat (se samtalet mellan honom och Skule i andra akten), den har ej kunnat vinna insteg hos Skule: han vill Norges väl på samma gång han vill sin egen makt. När Gregorius Jonssön vid jernbörden säger till honom: »Dette er en stor time for dig og mange» svarar han: »En stor time for Norge». Och då kungavalet skall ske, säger han till Gregorius om Håkon: »Så du, han havde Sverres öjne da han talte? Godt blir valget enten de gör ham eller mig til konge».

Derför kan Nikolas ej rubba hans respekt för Håkons rätt; blefve Skule engång fullt öfvertygad derom, då, säger han »får jeg pröve på at bede — bede om ydmygt sind til at tjene ham som ærlig hövding og af al min evne».

Derför är det ock som Skule i sista akten kan motstå frestelsen, oaktadt det blott fordras att han »föjer sin egen higen». Kyrkorånaren skall ej bli kung i Norge, Skule kan ej offra sitt fädernesland för sin ärelystnad.

Harmsen utbrister »korsbroderen»:

Forbandet! Nu gik dog det hele så glat;
jeg tænkte så visst, jeg havde ham fat;
men lyset har gjort et kærligt træk,
som jeg ikke kendte, — og spillet er væk.

Hvilket är detta drag som Nikolas ej kände? Helt visst det att Skule har kunnat älska.

Skule står icke ensam som Nikolas, han har rik tillgång på kärlek. Men han går i början alldeles samma väg som Håkon: han skjuter ifrån sig sin ungdomskärlek Ingebjörg, och är kall mot sin maka Ragnhild.

Men detta gör han ej, liksom Håkon, för fosterlandets skull, utan för sin egen; det är hans ärelystnad som eder honom: han tog sig sin hustru för att hon skulle öda honom söner och han fick blott döttrar; derför ir han främmande för henne. Och liksom Håkon finner an sitt fel — fastän först när det är för sent.

> — Jeg sögte efter lykken ude i det fremmede, og agtede drig på at jeg havde et hjem, hvor jeg kunde fundet den. g jog efter kærlighed gennem synd og bröde, og vidste aldrig, t jeg ejede den i kraft af Guds og menneskenes lov.

Då Skule i jemförelse med Håkon är den mera elande, så behöfver detta hans fel äfven en starkare motivering än den förres; och sålunda äro äfven de qvinnor, mot hvilka han felar, vida starkare framhållna än de som stå vid Håkons sida. Kanga synes alls icke och Håkons förhållande till henne inverkar blott medelbart på handlingens gång, medan deremot Ingebjörg uppträder personligen och genom det löfte hon tar af Skule verkar bestämmande på hans öde. Margrete är mot Skule kärleksfull men passiv liksom mot Håkon; men hvilken vida mer markerad ställning intager ej fru Ragnhild till Skule än Inga till Håkon. Och yttermera finnes på Skules sida det förkroppsligade samvetet, Sigrid, som slutligen leder honom in på det rättas väg.

Enahanda är förhållandet mellan de bägge »kongsemnernes» söner. Håkons är blott ett barn; men han är »Norges kårne konge», det är för hans skull som Håkon ej kan ge vika. Skule kämpar också liksom Håkon för sin son; men denne är en yngling, som kan handla, och så begår han för faderns skull det dåd, som i sjelfva verket bryter Skules kraft. Håkon får styrka

af tanken på sitt oskyldiga barn; Skule brytes af tanken på att hans son, kyrkorånaren, skulle efter honom bli konung i Norge.

Vigtigare än dessa båda sidor, den politiska och den etiska, blir dock äfven hos Skule den tredje, den individuelt-psykologiska, hvilken också här, likasom hos Håkon och Nikolas, förenar sig med den religiösa. Äfven Skule vill städse öfverföra hvarje fråga till området för hans förhållande till Gud. Och detta förhållande står likaledes på ett ganska egendomligt sätt midt emellan Håkons och Nikolas'. Icke Håkons förtröstan, icke Nikolas' uppstudsighet, men ett mellan dem bägge liggande tvifvel.

Lika karakteristiskt som Håkons vägran att under jernbörden bedja till Gud, emedan han »er viss på ham», är Skules svar vid samma tillfälle. Då Gregorius Jonssön omedelbart förut sagt till jarlen: »Kald på den hellige kong Olaf for det som ret er», svarar

Skule (hurtigt og afværgende:) Ikke nu. Bedst, ikke at minde ham om mig.

Men när han går ut till kungavalet säger han:

— Her står jeg på rettens grund; nu gemmer jeg mig ikke for helgenen.

Men en sålunda anlagd karakter hade ej blifvit tillräckligt stark för att uppbära hela den tragiska utvecklingen, derest han ej kunde drifvas till någon afgörande handling. Och det är härtill som motivet med Trond prests bref tjenar. I det första samtalet mellan Skule och Nikolas söker den senare förgäfves egga Skule till resning. »Håkon har retten bisp», är hans svar och

på den försåtliga frågan: »Med hvilken ret fik Håkon retten og ikke I?» svarar han afvisande:

— Der er ting, som jeg vil bede Gud frelse mig fra at tænke på.

Men snart följer en replik, som visar hvad Skule dock kan vara förmögen af. Han säger:

— Hvorfor satte de mig ind i verden, når de ikke vilde stelle det bedre for mig? Håkon har så fast og uryggelig en tro på sig selv, — alle hans mænd har så fast og uryggelig en tro på ham —

Men förgäfves frestar Nikolas än en gång:

— Dölg at I ikke har slig tro på eder selv! Tal, som om I havde den; sværg höjt og dyrt på at I har den, — og alle vil tro på jer.

Härtill svarar Skule blott:

— Havde jeg en sön! Havde jeg en sön, som kunde tage al den store arv efter mig!

Den bristande tron på sig sjelf är Skules olycka. Han behöfver ett yttre stöd; har han icke rätten, så vill han hafva åtminstone skenet deraf, genom att ega en son, för hvilken han kan verka.

Så kommer berättelsen om att Trond prest må hända bytt bort kungsbarnet: må hända är Håkon ej den rätte. Men denna underrättelse gör honom ej alls starkare. Han svarar:

— Håkon — kongen — han som styrer over alt land og rige, han skulde ikke være den odelsbårne! — Og hvorfor er det ikke rimeligt nok? Har ikke alt held vidunderligt fulgt ham, — hvorfor da ikke også det, at tages som barn ud af en fattig kotkarls hus og lægges i kongsbarnets vugge —

Dermed har han då faktiskt stält sig på samma ståndpunkt som bispens då denne frågade: »med hvilken ret fik Håkon retten og ikke I?» Men när nu Nikolas till Skules sist anförda replik infaller:

— Mens hele folket tror, han er kongens sön —

svarar Skule:

— Mens han selv tror det, bisp, — det er det meste af lykken, det er styrkebeltet! Se hvor fager han sidder på hesten. Ingen sidder som han. Det ler og glitrer som solskin i hans öjne, han ser udad i dagen, som om han vidste sig skabt til at gå fremad, altid fremad. (vender sig om mod bispen). Jeg er en kongsarm, kan hænde et kongshoved også; men han er den hele konge.

Det är fortfarande tron på sig sjelf han saknar. Finge han engång visshet om att Håkon är den orätte, då skulle intet kunna hejda honom — men är han den rätte, då vill han ödmjuka sig.

Men bispen är ej nöjd med någotdera alternativet: han vill »perpetuum mobile» och bränner Tronds bref. Nu är rättsfrågan definitivt undanskjuten såsom olöslig; tviflet är evigt, och just tviflet blir nu den drifvande kraften hos Skule.

Nu vågar han engång det afgörande steget och tar kunganamn; och så vinner han segern vid Låka. Men denna seger fyller honom med en hemlig fasa.

— Du store himmelens Gud, der er altså ingen sikker lov deroppe, som alt skal gå efter? Der ligger ingen sejrende magt i det at have ret?

En annan fråga har nu undanträngt rättsfrågan:

— Kommer tanken om kongsretten uforvarende over mig, da er det altid Håkon, aldrig mig, som er den sande konge.

Det är Håkons kungstanke som vållat dessa tvifvel.

— Om der glimtede et Guds kald i disse sælsomme ord?
Om Gud havde siddet inde med tanken til nu, og vil strö den
ud — og har kåret Håkon til såmand?

Så kommer då hans säregna plan att bemäktiga sig denna Håkons tanke och sjelf utföra den, samt hans deraf föranledda samtal med Jatgejr skald.

I de svar Jatgejr ger ligger i sjelfva verket domen öfver Skule. Det är, säger han, mest ofruktsamma qvinnor som älska andras barn. Och vidare förklarar Jatgejr: »skaldskab læres ikke» — men »jeg fik sorgens gave og så var jeg skald». Det är egendomligt att se huru Jatgejr här anknyter vid samma erfarenhet, med hvilken Falk slutar: att endast lifvet sjelft lär menniskan att lefva, kan hos henne rotfästa tron på idealen. Derför, när Skule frågar: »Hvad gave trænger jeg for at blive konge», svarar skalden: »Herre, I er jo konge». Det vill säga: lef, verka som konung, så lär I er att vara det: »tro på eder selv, da er I frelst». Visserligen skulle han icke lefva ett blott egoistiskt lif: när Skule ej vet sig någon råd frågar Jatgejr: »Har I aldrig elsket?» och hänvisar på hans hustru och dotter.

Väl hade han ock kunnat bli räddad på ett annat sätt, t. ex. genom »tvivlens gave»; »men da må den tvivlende være stærk og frisk». En sådan tviflare var t. ex. Falk; vid all den kritik han öfvade mot menniskorna omkring honom stod alltid idealet för honom såsom det, hvilket egde rätt till menniskans obetingade hängifvenhet. Men Skule är »en ufrisk tvivler»; en »som tvivler på sin egen tvivl». Han tviflade på att Håkon var den rätte, men på samma gång tviflade han

på detta tvifvel, ty Håkon kunde ju ha haft »lyckan» att vara »Guds såmand».

Så kommer han då ej till annat resultat än detta »Hvor det er dödt og tomt indeni mig — og rundt om».

Men äfven häri liknar han Falk, som ju i början är »doven så det er en gru», ja som sjelf säger sig vara »tanketom». Och liksom Falk »trænger 'til lidt åndig gymnastik», så vill äfven Skule hafva någon som tror på honom helt och obrutet, någon »som kun lever for at lyse og varme over mit liv, som må dö om jeg falder» — »gå til evighedens urland», heter det hos Falk. Träffande svarar Jatgejr: »Köb eder en hund, herre».

Och han får en hund — ty Peter är ingenting annat. Han hade tjenat kyrkan och dervid öfvat sig i blind lydnad; och den beundran för Skule, som hans moder hos honom väckt var äfven fullkomligt blind.

Men dermed ådrager sig äfven Skule ett etiskt ansvar. Han lefver af Peters tro liksom Falk velat lefva af Svanhilds; men Falk hinner aldrig så långt att han behöfver svara för hvad han gjort af Svanhild; Skule deremot hade såsom Peters far bort vara dennes stöd, icke tvärtom.

Derför träffar honom också straffet på samma område der han felat: för Peters skull hade han lofvat dräpa »kongsbarnet i dronningens arm», för hans skull hade han förgätit sin trogna hustru Ragnhild. Nu, i slutscenen, finner han sitt fel. Margrete älskar honom fortfarande så varmt och Ragnhild, hon har trott på honom från första dag hon sett honom; hos henne hade han kunnat finna den tro han behöft.

Derför är det också fullt konseqvent att han försonar sin skuld på samma område genom att frivilligt

gå i döden för att ej hans skugga skulle stå mellan Håkon och Margrete.

Men för denna hans handling finna vi äfven ett annat motiv: han ödmjukar sig för sig sjelf och för Gud. Till Peter säger han:

— Kongspjalterne, som jeg har pyntet mig med, de var länte og stjålne, — nu lægger jeg dem af, en for en — — — Jeg vilde være den störste i landet. Gud, Gud; se, jeg ydmyger mig for dig, og står som den ringeste af alle.

I detta sitt erkännande af att han ej var en värdig målsman för den idé han föregifvit sig omfatta, mötes han än en gång med Falk, som kommer till samma resultat.

Denna jemförelse må synas paradox, men visar i sjelfva verket klart det egendomliga och stora i »Kongsemnerne».

Detta ligger just i den underbara föreningen hos alla hufvudpersonerna af historiskt-politiska, etiska, psykologiska och religiösa motiv. Frånvaron af den etiska synpunkten hos Falk och Svanhild lät visserligen den psykologiska träda så mycket klarare fram; men å andra sidan är det just mångsidigheten hos personerna i »Kongsemnerne» som gör att detta stycke intager en så central ställning i hela den Ibsenska diktningen. Strax derpå skiljas ånyo, såsom vi snart skola se, dessa element för att kunna, hvart för sig eller i mindre mångsidig förening, behandlas med större energi.

Men frågar nu någon hvilken sida hos de här skildrade karaktererna skall anses vara den hufvudsakliga, så tror jag man ej behöfver tveka om svaret: det är den psykologiska, hvarmed såsom nämndt, här äfven

förenar sig den religiösa. Detta tyckes mig framgå redan af Håkons slutord: »Skule Bårdssön var Guds stedbarn på jorden; det var gåden ved ham».

Dessa märkvärdiga ord uppfattas, skulle jag tro, oftast orätt: man ser i dem ett uttalande att Skule af Gud skulle varit behandlad som ett stjufbarn. Visserligen kunde nu en sådan utlåtelse läggas i Håkons mun utan att derför vara Ibsens egentliga mening; men icke ens med Håkons uppfattning för öfrigt skulle den stämma. Den, hvilken som han känner och är tacksam för alla de välgerningar han åtnjutit, riktar icke en anklagelse mot Gud; men han kan känna deltagande för den, hvilken liksom Skule känt sig såsom Guds stjufbarn.

Och detta har äfven Skule verkligen gjort. Han har ej liksom Håkon känt sig stå under Guds beskydd, ej heller varit rebellisk som Nikolas, utan osäker såsom ett stjufbarn, hvilket är skyldigt sin fader vördnad och lydnad, men ej vet om det af honom kan vänta kärlek.

En sådan uppfattning af dessa ord stämmer äfven fullt öfverens med det sätt hvarpå det religiösa elementet eljes i stycket behandlats. Öfverallt framträder det nämligen från den subjektiva sidan, öfverallt utgör det så att säga en fördjupning af menniskans sjelfmedvetande. Den som är i harmoni med sig sjelf är äfven i harmoni med Gud och tvärtom. — Alldeles det samma är fallet redan med fru Inger: äfven hon fattar striden med sig sjelf såsom en strid med Gud

Och just härigenom visar sig Ibsen vara sann skald, ty skalden har att skildra menniskor, ej att afgöra teologiska och metafysiska frågor. Men naturligt är å andra sidan att spörsmål som gå åt det senare hållet

äfven skola följa med då skalden sålunda framställer individen i dess känsla af sitt förhållande till Gud. Redan i »Fru Inger» mötte vi den djerfva frågan: »Har Gud Herren ret til dette?» Här träffa vi Nikolas' ännu djerfvare yttrande: »Jeg har intet forbrudt; det er mig uretten er övet imod; jeg är klageren!» och likaså Skules vemodiga: »Der gives mænd, som skabtes til at leve, og mænd, som skabtes til at dö».

Blicka vi nu åter tillbaka på de tre dramer vi senast betraktat. så finna vi till en början i formelt afseende ett betydande framsteg. I »Hærmændene» möter oss för första gången den Ibsenska prosan och kompositionen i sin fulländning: korta kraftfulla satser, så godt som inga monologer, få personer, dramatisk spännande handling. I »Kærlighedens komedie» åter vinner den Ibsenska versifikationen sin fulländning: det gnistrar och sprakar af qvickhet uti dessa verser, ehuru naturligtvis styckets beskaffenhet gör att dialogen emellanåt utdrages på bredden. Likaså kan ej »Kongsemnerne hvad diktionen beträffar i det stora hela mäta sig med »Hærmændene» — herrliga enskildheter finnas i rikt mått — men i stället visar oss detta stycke en underbar förmåga att med korta drag teckna en biperson. Huru litet hafva ej Margrete, Inga och Sigrid att säga, och huru klara stå dock ej deras karakterer för oss!

Men vigtigare än dessa formela framsteg är dock att de idéer, som uti ungdomsdramerna framträdde, här vunnit en rik utveckling. Den inre striden mellan olika krafter i menniskans själ har fått ett vida större område, i det vi se huru den stridande individen kan ledas på villospår genom att han är en produkt af en viss tids

åskådningar (Sigurd) eller vissa ogynsamma omständigheter som verkat under den tid då individen ännu blott kunde mottaga intryck, ej behärska dem (Hjördis). I båda dessa afseenden kan »Hærmændene» sägas vara pokgörande: väl har i det senare afseendet Hjördis sina föregångerskor uti Furia och Eline, hos hvilka äfven ungdomsintrycken spela en stor roll; men verkan hos dem är af mera partiel art: de hata endast sina systrars förförare, medan hos Hjördis hatet mot Jökuls baneman utvidgar sig så att hon blir fiendtlig mot hela verlden.

Äfven den andra af de grundtankar vi funno uti ungdomsdramerna har nu blifvit väsendtligen fördjupad. Det är nu icke mera fråga om endast den romantiska drömverldens förhållande till det verkliga lifvet, utan om förhållandet mellan ideal och lif öfver hufvud (»Kærlighedens komedie»). Och äfven här förkunnas samma lära som i ungdomsdramerna: att idealet för att ega något värde bör uppgå i lifvet; men att der individen ej förstått detta, han skall lära sig det genom att erfara lifvet sjelft, genom sorgen.

I handlingens verld visar sig detta lefvande ideal såsom tro på sig sjelf, på rättmätigheten af det värf man har sig pålagdt och dermed äfven tro på Guds röst i det egna hjertat; men på samma gång såsom förmåga att älska andra: Håkon. Såsom Håkons motsats i detta afseende fattar Skule rätten såsom en yttre makt, »kungstanken», idealet, såsom något hvilket han kan röfva från Håkon; och dermed har han äfven blifvit »Guds stedbarn på jorden;» det eviga tviflet har fäst sitt bo i hans hjerta.

Den höga uppfattning af idealet Ibsen i dessa dramer visar, motsvaras af en lika hög tanke om menniskan och hennes förmåga att genom uppoffrande af sitt eget jag vinna en högre förädling. Sigurd, den mäktige sjökungen, böjer sig för hvite Krist, emedan han känner att han felat mot sitt hjertas innersta bud; och han vinner äfven resignationens frid. Falk och Svanhild erkänna, utan att tvingas af någon yttre makt, att de ej varit värdiga representanter för den idé de förfäktat. Och Skule lägger frivilligt af sig »kongspjalterne», ödmjukar sig inför Gud och går i döden för sin dotters skull.

Och den skald som skapat dessa höga idealiska gestalter, han skulle »sakna ideel tro och öfvertygelse»? Han skulle »rifva ned utan att bygga upp»?

Och vet man väl under hvilka förhållanden dessa dramer, i synnerhet »Kongsemnerne», diktades?

Ibsen hade fortfarit med sin befattning som direktör för »det norske teater» i Kristiania ända till 1862 om sommaren, då teatern gjorde konkurs och skådespelarne begynte spela för egen räkning. Men redan dessförinnan hade hans ställning icke varit den angenämaste. Lika litet som snart sagdt hvarje teaterdirektör hade han kunnat undgå en mängd skonslösa angrepp från pressens sida. Och derjemte hade äfven »Kærlighedens komedie» på hvilken han arbetat i tre år, och om hvilken han gjort sig stora förhoppningar, vid sitt utkommande (1862) väckt en storm af ovilja hos publiken: det var nu första gången skalden fick pröfva på anklagelsen för otillständig »tendens».

Då nu äfven hans ekonomiska ställning efter teaterns konkurs blef ytterst vansklig, kan man förstå att vilkoren ej voro gynsamma för alstrandet af dikter i hvilka en stark tro på idealet röjer sig. Och likväl: just nu — medan hans vänner starkt tänkte på att skaffa honom nödtorftig bergning såsom »undertoldbetjent» — just nu diktade han »Kongsemnerne» (1863). Väl må man beundra spänstigheten af denna skaldeande, som just i sorgens och bekymrens tid djerft och säkert skapar ett sådant verk. Helt visst har Ibsen talat ur sitt eget hjerta då han låter Jatgejr säga: »Jeg fik sorgens gave og så var jeg skald», på samma gång dessa ord med fog kunna användas som motto äfven för hela hans skaldskap under denna period. I sorgens höjande och förädlande makt ha vi utan tvifvel att söka enheten mellan lif och dikt under detta skede.

Snart ljusnade det dock ånyo för skalden. Redan år 1860 hade han hos stortinget anhållit om »digtergage» i likhet med hvad Björnson redan erhållit. Denna gång erhöll han dock intet, dels på grund af budgetens ställning, dels emedan hans anhållan kom så sent. Sedermera hade han ett par år erhållit mindre stipendier för att insamla folkvisor och sagor (i Söndmöre och på Romsdalskanten) och slutligen år 1863 fick han ett resestipendium på 3,200 kronor (800 spd), och med ytterligare bidrag af enskilde lyckades han 1864, som Dietrichson säger »rifva sig lös från de tryckande förhållanden, under hvilka han lefde i Kristiania, en stad, som, trots all sin uppblomstrande kraft, ännu ej tyckes i stånd att erbjuda en skald tillräcklig lifsluft inom sina råmärken».

Bort från hemmets stränder gick nu hans färd. Långsamt drog han mot södern, först öfver Danmark och Tyskland, der han i Berlin med djup sorg såg de eröfrade preussiska trofeerna från öfverfallet på Danmark föras in i Preussens hufvudstad. I juni kom han till Rom och slog sig sedermera ner der för en längre tid.

Här, säger en af hans biografer, återvann Ibsen fred och ro att arbeta. Väl voro hans yttre omständigheter ännu torftiga, han lefde under den första tiden mycket knappt i sitt nya hem, men »han hade brutit sina bojor» som han sjelf kallade det, han hade kastat af sig alla band från hemlandet. Han insöp med fulla lungor klassicitetens luft, han lefde i skönhetens, fredens, de eviga minnenas land. Han fann just hvad han behöfde, han som — sjelf stadd i orolig längtan och gäsning — kom ifrån ett nybyggarland, hvilket på alla möjliga håll kämpade och arbetade med ansatser till en ny tingens ordning. Delad mellan lugn läsning och fruktbringande studier, i otvunget samlif med begåfvade konstnärer från hemlandet och grannländerna, omgifven af ett kärleksrikt familjelif, slutligen under den klaraste blå lyckliga himmel, den strålande söderns rika sol — kände Ibsen sina krafter likasom förnyas.

Under det skalden sålunda i Rom stärkte sin ande till nya storverk, utagerades i Norge det sista efterspelet af hans hemlifsdrama. Till 1865—66 års storting hade Ibsen inlemnat en förnyad anhållan om »digtergage»; men nu vägrade ecklesiastikdepartementets chef, statsrådet Riddervold, att medverka till dess beviljande. Orsaken uppgifves vara den, att han fann sig på kyrkans vägnar böra anse författaren af »Kærlighedens

komedie» som en kättare, dels på grund af de uttalanden i nämnda stycke i allmänhet gjordes om kärlek och förlofningar, dels och särskildt med anledning af det sätt, hvarpå kyrkans representant, pastor Stråmand hade blifvit behandlad. Ibsens sak hade varit förlorad om icke fyra män, till hvilkas anseende statsrådet icke kunde underlåta att taga hänsyn, hade hos honom lagt sig ut för skalden. Riddervold gaf då efter, föreslog stortinget att bevilja detta »digtergage», och med alla röster mot fyra antogs propositionen. Snart derpå erhöll Ibsen äfven stipendium från »Videnskabernes selskab» i Trondhjem och honorarium för »Brand», som under loppet af 1866 utkom fyra gånger. Sålunda hade hans utsigter ljusnat så mycket att han kunde fortfarande stanna ute, först i Italien, sedan i Tyskland (München och Dresden). Så vidt man vet har detta förut så oroliga skaldelif sedermera fortgått lugnt och utan störingar, dess epoker utgöras blott af de arbeten Ibsen tid efter annan skänkt samtiden och hvilka, det ena efter det andra, burit hans namn uti allt vidare kretsar.

III.

IDÉDRAMER.

(1866—1873.)

---

9. BRAND.

10. PEER GYNT.

11. KEJSER OG GALILÆER.

At være sig selv, er: sig selv at döde.
Dog, på dig er sagtens den forklaring spildt;
og derfor, lad det kaldes: overalt at möde
med Mesters mening som udhængsskilt.
KNAPPESTÖBEREN.

9.

Då vi sett huru Ibsen i »Kongsemnerne» ådagalade en utmärkt förmåga att skildra olika sidor af menniskans lif i förbindelse med hvarandra, kunna vi redan på förhand vänta, att när han i »Brand» tar en af dessa sidor, den religiösa, till mera speciel behandling, han icke heller nu skall förbise de öfriga. I sjelfva verket är också särskildt hufvudpersonen i »Brand» ingalunda någon blott personifikation af en idé, utan han eger ett ganska rikt utveckladt individuelt lif, ehuru detta antagligen för mången läsare ej synnerligen mycket faller i ögonen, lifligt intresserad som läsaren vanligen är af den religiösa frågan, som utgör styckets kärna.

Vi böra då först fästa oss vid det arf Brand fått från sitt barndomshem och från modern.

Denna var dotter till en rik bonde och hade på sin faders råd glömt den hon älskade, för att taga en annan, ett affärsgeni som skulle göra henne rik. Hon säger sjelf:

Det er jo gammel brug,
at köbe gods for sind og hug.
Jeg gav fra först en större pris;
Jeg tror jeg gav mit livs forlis.

Jeg noget gav, som nu er slukt;
det står mig for som lys og flugt,
som noget både dumt og smukt; —
jeg gav, hvad knapt jeg længer ved; —
folk kaldte det for kærlighed.

Med denna handel var hennes öde afgjordt: hon hade blifvit sig sjelf otrogen och derför gick det allt mera nedåt med henne; hon gräfde ner sig allt mera uti sin jordiska omsorg; all hennes energi koncentrerade sig på att verkligen vinna hvad fadern förespeglat henne, att »öge ejet dobbelt op». Och då mannen ej hann dermed under sin lifstid, känner hustrun sig besviken, och deraf följer då denna hennes hemska undersökning vid mannens dödsbädd, hvilken blef henne än dyrare, emedan intrycket deraf bränner sig in i Brands sinne, och, som han sjelf säger: »mit sönnesind det stjal dig fra».

Sålunda hade Brand redan från barndomen varit obekant med hvad kärlek är; och hans öfriga intryck från tidigare år äro ingalunda af ljusare art. Dystert är hans hem:

Derhjemme så jeg aldrig sol
fra lövet faldt til hanen gol.

Och i skolan stod han, enligt Ejnars intyg, likaledes ensam, hade nog i sig sjelf.

Men ännu ett annat arf från modern ha vi att fästa oss vid.

Man ser af hennes ord att hon har en stark känsla för slägtbandet. Brand är hennes ende son, han bör lefva, uppehålla ätten och arfvet. Detta är det enda sätt hon känner att höja sig öfver sin egen egoism: de

egodelar hon samlat med »sin sjæls forlis» de skulle åtminstone komma ätten till godo.

Denna hennes känsla af slägtbandet har nu öfvergått på sonen, men leder hos honom till helt andra resultat. Den vidriga synen vid faderns dödsbädd har en gång för alla bragt honom att ej blott med likgiltighet, men med motvilja åse de jordiska egodelarna. Han vill intet ärfva af dem; men väl vill han ärfva hennes skuld och godtgöra den. Han säger:

Guds bo på jord har du forringet
dit sjælelån har du förödt,
det billed, hvori du blev födt,
har du med dyndets skimmel dækt;
den ånd, som engang var bevinget,
har du i myldret vingestækt.

Denna skuld ville sonen taga på sig.

Gudsbilledet, som du har plettet,
i mig skal rejses viljetvættet!

Men, tillägger han:

Den sum af menneske, som blev
forskingret i en jordtræls stræv,
kan indtil sidste rest og hvid
betales ved en andens id;
men at den ödtes, det er bröden;
for den er anger — eller döden!

Derför har han ingen förlåtelse för modern innan hon skiljer sig från allt det hon eger.

Detta Brands beslut, att godtgöra moderns skuld genom att i hennes ställe återuppresa Guds beläte, är nu utgångspunkten för dramat.

Närmast skall detta beslut fullföljas genom att i motsats mot hennes ande som pekade nedåt, han skall lära verlden att se uppåt.

Det är en omständighet af vigt att det är moderns skuld han skall godtgöra. Girighet hos en qvinna måste för en manlig ande städse synas såsom svaghet. Derför är det ock mot svagheten i viljan hos menniskorna, som Brand förnämligast anser sig böra kämpa, det är viljans styrka han vill främja.

Och denna viljestyrka fattar han så abstrakt, att det till och med blir honom likgiltigt hvad som är viljans innehåll. Han ser i menniskan en mörkrädd uggla, en fisk med rädsla för vatten, som icke vågar lefva det lif han är satt uti.

Han skabtes til et dybets yrke,
han skulde leve livets mörke —
og det er det som gör ham ræd.

Och till Ejnar säger han:

Lad gå at du er glædens træl, —
men vær det da fra kveld til kveld.
Vær ikke et idag, igår,
og noget andet om et år.
Det, som du er, vær fuldt og helt,
og ikke stykkevis og delt.

Med denna uppfattning stämmer fullkomligt det begrepp han gör sig om Gud, såsom den oböjlige, skräckinjagande, undergörande. Här liksom i »Kongsemnerne» är frågan främst om gudsmedvetandet hos menniskan, och detta är hos Brand liksom hos Skule och Håkon bildadt efter individens sjelfmedvetande. Om den dogmatiska sidan bryr sig Brand als icke, ja han säger uttryckligen:

Det er ej dogmer eller kirke
Som jeg vil löfte med mit virke;

thi begge så sin förste dag,
og derfor var det muligt vel,
de begge ser sin sidste kveld.
Alt skabt har jo et *finis* bag;
det fanger mén af möl og orm,
og må ifölge lov og norm
afvejen for en ufödt form.
Men det er noget til, som står; —
det er den ånd, som ej blev skabt,
som löstes, da den var fortabt,
i tidens förste, friske vår,
som slog med frejdig mandetro
fra köd til åndens ophav bro.

Det är sålunda med fog han om sig sjelf säger till Ejnar:

Knapt ved jeg, om jeg er en kristen;
men visst jeg ved, jeg er en mand.

Det var i sjelfva verket manlighetens mest betecknande egenskap, viljan, han hos sig sjelf utvecklat och hos andra ville utveckla.

Men det är redan från början tvifvelaktigt huruvida han är tillräckligt rustad till sitt värf, att godtgöra moderns skuld. Ty den ensidigt utbildade viljan är dervid icke tillräcklig. Visserligen är Brand färdig att offra sitt lif, då det gäller att frälsa en medmenniska ur själanöd — den lekamliga nöden deremot vill han ej hjelpa, den är blott en väckelse från Gud — men äfven detta gör han på ett sådant sätt, att redan bonden i första scenen, hvars dotter Brand skall hjelpa, säger: »Hu, du er hård» — dessa ord som sedan upprepas af styckets nästan alla personligheter.

Och bonden har rätt: att Brand vågar sitt lif är ej af någon betydelse, emedan lifvet sjelft för honom är

af intet värde. Bonden har »barn og kone hjemme»; Brand står utanför lifvet; inga band binda honom. Han lefver ju blott för att godtgöra sin mors skuld, als icke för egen räkning; och om han dör för »idén» så är detta honom endast välkommet, såsom ett medel att betala moderns skuld. Men just denna hans obundenhet gör tillika att han saknar något vida vigtigare än viljan: kärleken. Ville man också ingå på Brands mening, att en menniska kunde godtgöra en annans skuld, hvad beträffar förskingrandet af dennas »sum af menneske», så är att märka att detta här bort ske just genom rikedom på kärlek, ty förräderiet mot kärleken var ju det som utgjorde grunden till moderns synd. Men detta har Brand ej lärt sig, utan erfarenhet som han är af hvad kärlek är; och derför inslår han redan från början en oriktig väg.

En finnes dock, hvars uppgift det just tyckes vara att skänka honom denna erfarenhet af kärlekens makt: Agnes.

Hennes utveckling har gått i rakt motsatt riktning mot Brands: om allt för honom varit blott mörker och sorg, har allt för henne varit ljus och glädje. Men äfven hon har att lära sig något: att lifvet är allvar, ej endast lek. Ejnar, konstnärssjälen, har aldrig lärt sig det och kan derför ej heller lära henne: han kan blott lofva henne:

Nej, jeg skal löfte dig varligt på hånd
og lukke dig ind i mit hjerte;
der kan du lege dit hele liv
den gladeste leg du lærte!

Men midt i den glada leken träffar hon på Brand Hennes första känsla för honom är förskräckelse, då han

till Ejnar säger sig vilja begrafva »den Gud, som nys du kaldte din». Sedan hör hon tyst på ända tills han skiljes från dem med orden:

Skil lys fra dunst.
Husk — det, at leve, er en kunst.

Då han slutat, är hennes första fråga: »Gik solen ned?» Hon känner att leken är slut, det blir kallt och trångt omkring henne. Men på samma gång känner hon »hvor han vokste mens han talte».

Snart mötas de åter, då Brand i stormen vill segla öfver fjorden för att rädda den döendes själ, men ingen vill följa honom, icke engång hustrun: hon har samma undskyllan som nyss bonden: »husk de små». Agnes är den enda som fullt förstår att uppskatta storheten i hans gerning; men såsom qvinna faller det henne till en början icke in att sjelf hjelpa honom, utan hon bjuder Ejnar. Men äfven han undskyller sig: han har henne att lefva för; hans lif är »ungt och dyrt». Med qvinlig instinkt fattar hon ögonblickligt sitt beslut. Han är icke mannen för henne: »nu blev der lagt et verdenshav imellem oss».

Hon, som är helt och fullt qvinna, kan ej följa någon annan än den som helt och fullt visar henne manlighetens förnämsta egenskap, viljestyrkan.

Mötet med Agnes blir afgörande för Brand.

Han hade hittills, såsom nyss nämndes, stått löst från lifvet, varit en bestraffande åskådare, en idéns riddare, hvilken skulle uppträda på verldens stora skådeplats. Häruti liknar han Falk, om än hans område är ett annat, viljans, icke såsom Falks, känslans. Men Falk lär sig af Svanhild förstå, att han ej är någon

värdig riddare för den sak han åtagit sig att föra. Detta kan Svanhild lära honom, emedan hon kan möta honom på området för hans kritik. Agnes åter tyckes till en början icke kunna gifva Brand en liknande lärdom, då hans område är den fasta manliga viljans, dit hon väl i ett ögonblick af hänförelse kan följa honom vid en enstaka handling, men der hon dock eljes blott kan erkänna hans storhet, ej kritisera honom. Hennes uppgift, derest hon för Brand skall blifva hvad Svanhild var för Falk, vore således att på sitt eget område, känslans, nå en så rik utveckling, att hon genom sitt exempel kunde draga också honom öfver dit.

Snart visar det sig äfven att Agnes på detta sitt område i själsstorhet kan fullt mäta sig med Brand. Det är då bygdens män vilja hafva Brand till prest och han ej vill uppge den stora roll han har att spela på verldens skådeplats, och då han mötes af sina egna ord:

Hvis alt du gav foruden livet,
så husk, at du har intet givet.

Då är det som Agnes skildrar sina inre syner. Efter den våldsamma brytningen med hela hennes föregående lif, som skedde då hon följde Brand, ser hon nu en ny jord, »en umålt örkens öde»

og jeg hörer stemmer tolke:
nu du frelses eller tabes;
gör dit værk, det ansvarstunge; —
denne jord skal du befolke!

Det är i sitt inre hon skall verka detta ansvarsfulla verk.

Hjertet, lig en verden, vider
stort sig ud til alle sider,
og jeg hörer stemmer tolke:
denne jord skal du befolke.

De inre krafternas fält hade förut under den glada leken för henne varit endast en öken: nu, efter den väckelse hon fått, skall detta fält odlas och befolkas, skapas till en ny verld.

Och Brand gripes af hennes hänförelse; det är ej mera utåt han vill verka; det är ej hos andra han vill återupprätta gudsbelätet:

Indad, indad! Det er ordet!
Did går vejen. Der er sporet.
Eget hjerte, -- det er kloden,
nyskabt og for Gudsliv moden; — —
Plads på hele jordens hvælv
til at være helt sig selv, —
det er lovlig ret for manden,
og jeg kræver ingen anden!

Men så komma genast de gamla tankarna.

Være helt sig selv? Men vægten
af ens arv og gæld fra slægten?

Och dessa tankar hade nyss förut vunnit en ökad styrka genom åsynen af barnen i den döendes stuga, hvilka påminde honom om hans eget öde,

de, hvis sjæle fik en plet
ætset ind, som ej de skrubber
af i tidens slid og tvæt,
selv som böjde sölvhårsgubber.

Nu kommer samtalet med modern för att ytterligare stärka dessa tankar. Men Agnes' ord ha dock gjort verkan: han försakar den glänsande lefnadsbanan utåt och besluter att stanna och verka i det lilla, i det tysta.

Grant jeg ser, at fejl jeg tolked
frelsens helsebod for folket.

Ingen bramfuld storværkshandling
löfter slægten til forvandling;
vækkelsen af rige evner
böder ej dens sjælerevner.
Det är viljen som det gælder!
Viljen frigör eller fælder,
viljen hel, i alt det spredte,
i det tunge som det lette.

Och då han sålunda gått Agnes till mötes, är det äfven naturligt att hon stannar hos honom utan att frukta Ejnars mörka spådomar, ja utan att akta på Brands påminnelse att han fordrar intet eller allt.

Så börja de sitt nya lif tillsammans och genom Brands förhållande till Agnes och senare till Alf tyckes han ha blifvit mycket förändrad. Till Agnes säger han derför:

med dig drog kærligheden ind
som solklar vårdag i mit sind.
Den havde för jeg aldrig kendt;
ej faer, ej moer, den havde tændt;
de dulmed helst den flyvegnist,
som sprang af asken her og hist.
Det var som al den sum af mildt,
jeg havde båret dulgt og stilt,
blev sparet til en glorie-glöd
om ham og dig, min hustru söd.

Och med rätta finner han att detta var vägen att lära sig älska andra, ty:

ej nogen sjæl kan alle favne,
hvis ikke först han elsked en.

Emellertid svarar Agnes härtill:

Og dog — din kærlighed er hård;
den, som du klappe vil, du slår.

Brand erkänner att han ofta nog har svårt att kräfva, hvad han anser sig böra fordra: »intet eller allt».

og dog, når for den enkle sjæl
jeg står og stiller rejsnings-kravet
da er det, som jeg svam i havet
stormslagen på en vragstumps fjæl.
I kval og gråd jeg lönligt bed
den tunge som jeg tugted med, —
og löfted armen jeg til slag,
jeg törsted mod et favnetag!

Men redan häraf se vi att det nya lif han börjat icke kunnat utplåna intrycken från det gamla. Agnes har ingenting kunnat verka på hans förhållande till modern, och såsom konseqvens af detta följer hans förhållande till andra. Den verldsåskådning, som engång bildat sig under hans ungdoms utvecklingsstrider, den har Agnes' inflytande ej kunnat besegra. Och derför när doktorn säger till honom:

Ja, mandeviljens *grantum satis*
står bogfört som din rigdoms rad; —
men, prest, dit *conto caritatis*
er bogens hvide jomfrublad,

svarar Brand, som fortfarande vill föra viljestyrkans talan:

Ej noget ord blef sölet ned
i lögn som ordet kærlighed; —
det lægger de med Satans list
som slör udover viljens brist.

Agnes känner att han ej har rätt, men kan ej gendrifva honom, hon säger:

Ja det er falskt, og endda må
jeg tidt mig spörge: er det så?

Så kommer Brand då till denna teori att viljan först skall renas ända derhän att man kan »vilja korsets död» och derefter kommer kärlekens tid. Men han ser ej att häri ligger en motsägelse: att vilja korsets död är att döda sig sjelf och dermed äfven att döda förmågan af kärlek.

Snart skall han erfara detta i sitt eget lif.

Modern dör med orden: »Gud er ej hårdhændt, som min sön!» Brand har således ej kunnat mot henne fylla den pligt han påtagit sig; men just deraf hämtar han ny anledning att på annat håll söka godtgöra detta.

Död uden bod. Död som han leved.
Er ikke der Guds fingerpeg?
Igennem mig skal vorde hævet
den skat, som hun har fra sig skrevet; —
nu tifold ve mig, om jeg sveg!

(rejser sig).

Med sönnens pligt, på hjemmets grund
uryggelig fra denne stund
som kåret korsmand slå jeg skal
for åndens sejr i ködets fald.
Gud har mig rakt sin tunges stål,
har tændt i mig sin vredès bål; —
nu står jeg i min viljes vælde
nu tör, nu kan jeg knuse fjelde!

Och just nu ljuder doktorns ord:

Beskik dit hus og drag herfra!

Brand svarar:

Om jorden skalv, jeg blev endda!

Men så säger doktorn:

Så er dit barn till döden dömt!

Och nu är Brand — åtminstone för ett ögonblick — färdig att öfvergifva sitt kall för att rädda sitt barn. Men efter en hård kamp segrar hans känsla af sin pligt och han besluter att stanna.

Med barnets död har Agnes' inflytande å ena sidan minskats, å den andra ökats. Genom uppoffrandet af sitt barn har Brand tagit ett vigtigt steg på martyrskapets bana, och nu kan man ännu mindre än förr vänta att Agnes skall kunna draga honom öfver på sitt område. Men å andra sidan har sorgen öfver barnets död minskat hans styrka, han behöfver tröst och kunde sålunda väntas vara mottaglig för mildare inflytanden.

Redan i början af fjerde akten kunna vi dock ana huru det skall gå. Brand beskrifver sin sjöfärd i stormen och säger:

O, da vokste jeg ved roret,
jeg var den, som förte ordet,
kendte godt, en stor mig döbte
til mit kald, det dyreköbte.

Härtill svarar Agnes:

Let at stå i stormen stiv,
let at leve kampens liv;
o, men tænk på mig som sidder
stilt i sorgens spurvekvidder,
mig, som ej kan döve tiden,
om jeg nok så gerne vil;
tænk på mig, som, stængt fra striden,
ej får glimt af dådens ild;
tænk på mig, hvem kun en liden,
snever gerning hörer til;
tænk på mig; jeg sidder hjemme,
tör ej mindes, kan ej glemme!

Brand svarar visserligen att hennes gerning ingalunda är liten. Han kunde ej nalkas Gud såsom en fader, jag, säger han,

tör ej spærre
vejen for hans eget værk —
jeg må se ham stor og stærk
himmelstor, — så kræver tiden,
just fordi den selv er liden.
O, men du kan se ham nær,
se ham som en fader kær,
i hans favn dit hoved böje,
hvile, hvile, er du træt
gå ifra ham, sund og let,
med hans afglans i dit öje,
bære glansens glorie med
ned til mig, som led og stred.
Ser du Agnes, slig at dele,
er just ægteskabets kærne;
en skal stride, storme, værne,
en skal alle dödshugg hele;
da först kan med sandheds ret
siges, at de to er et.

Men denna uppfattning är i sjelfva verket ej mera hållbar än Falks, då han säger:

se, hvor det er let for to at vinde,
når han er mand og hun er heltud kvinde; —
det var ugörligt, at to slige faldt!

Ty Falk var icke man och Brand tillåter ej Agnes att vara qvinna. Skall hon se Gud såsom en fader, då skall hon också få lefva sitt känslolif helt och fullt, lefva i sin sorg och sina minnen. I stället rifver Brand våldsamt ifrån henne alla dessa minnen och då blir det henne omöjligt att fylla den uppgift han velat tilldela henne.

Gud, som du mig lærte kende,
er en konge på sin borg; —
hvor tör jeg til ham mig vende
med min lille modersorg?

Och när hon i stället fylt hans fordran, dödat alla sina minnen, då är det ej mera fadern hon skådar, det är Jehova, den starke hämnaren, honom hvars kämpe Brand är. Men »den som ser Jehova dör!» Hennes vilja har segrat; hon har lärt sig »vilja korsets död»; men för att vinna denna seger har hon nödgats döda det menskliga hos sig och dermed visat å ena sidan att hon hvad själsstyrka vidkommer är Brands jemlike, å den andra hvart hans fordran leder.

Sålunda har Brand då offrat både son och maka för det kall han ansåg vara honom pålagdt. Men det är ej blott åt sin egen teori om viljan som han hembär detta offer; denna teori har nu en yttre representant: Brands församling. Vid hvarje steg han tar för att hos andra höja viljestyrkan blir han sjelf allt mera bunden. Från början har han tänkt sig sitt värf blott som en riddarfärd, der han sjelf skulle stå fri och endast väcka den slöa, sofvande viljan hos andra. Men ju mer han sjelf fordrar af andra, desto mer fordras äfven af honom. Om hans predikan gör verkan, om de han talar till erkänna att deras vilja är svag, så blir det hos dem en naturlig konseqvens att begära, att han som är stark skall stöda dem. Härpå grundar sig redan i början böndernes fordran att han skall stanna hos dem. Och då han vill resa bort för Alfs skull, säger en af hans socknebor:

Jeg venter trygt det bud:
min prest ej slipper mig og Gud.

Och på samma sätt vändes hans kraf på Agnes mot honom sjelf. Då hon kämpat sin strid till slut, då säger hon:

Nu står du i valgets dal
over dig nu vægten faldt
af dets »intet eller alt»!

På samma gång se vi huru hans första villfarelse öfver allt hämnar sig. Han hade velat godtgöra den »sum af menneske» som modern låtit gå till spillo; men genom att utgå från orätt håll, viljan i stället för kärleken, har han tvärtom kommit att dräpa många andras »sum af menneske»; ja genom att predika viljans styrka så abstrakt som han gjorde det (t. ex. i läran att »et er målet: det at blive tavler hvorpå Gud kan skrive») har han i sjelfva verket predikat viljelöshet, utplånat sjelfständighetskänslan både hos Agnes och sin församling. Han har störtat en afgud, den gamle efterlåtne guden, men har satt en annan i stället — sig sjelf.

Och dermed har han då kommit allt närmare något, för hvilket han säkerligen hyser allt annat än vänskapliga känslor: det officiela.

Detta representeras i stycket förnämligast af fogden, som också uppträder vid alla de afgörande momenten i Brands lif. Första gången står han ännu fullkomligt främmande för Brand; då denne reser öfver fjorden för att rädda den döende, finner han endast att

det formlöst er i alle fald,
at træde op i fremmed kald,
og gribe ind og vove liv
foruden tvingende motiv, —

och han tillägger:

Jeg gör bestandig og min pligt, —
men altid indom mit distrikt,

ord, som i sjelfva verket kunna sägas utgöra mottot för hela hans verksamhet; ett annat dylikt är det af skolmästaren anförda vid eldsvådan i fogdehuset, när frun ber honom frälsa sin själ:

Min sjæl? Til helvede med den, —
hjælp blot at bære bort arkivet!

Äfven Brand erkänner att han är

retsindigt tænkende, velvillig
på sit vis virksom, varm og billig;

men han tillägger:

og dog en svöbe for sit land.

Fogden intager samma ställning till Brand som Stråmand, Lind och Styver till Falk, hvilken ju också erkänner att desse äro »respektable folk i grunden». Fogden är, liksom Stråmand & C:o, en »akkordens» man; så säger han t. ex. om poesin, hvilken här representerar idealen öfver hufvud:

Jeg liker godt lidt poesi.
Det gör igrunden alle vi
fra denne bygd; — dog alt med måde;
i livet bör den aldrig råde, —
kun mellem klokken syv og ti
om aftenen, når folk er fri,
når man, af dagens gerning træt
kan trænge til en löftnings-tvætt.

Att Brand, stäld i strid mot dessa principer, erhåller ett högre berättigande det kan ju ej förnekas; men deraf följer lika litet som i »Kærlighedens komedie» att idéns målsman valt den rätta vägen för vinnande af sitt mål.

Tvärtom: det visar sig, såsom redan antyddes, att Brand kommer fogden småningom allt närmare. Vid det första samtalet dem emellan stå de visserligen på krigsfot med hvarandra, fogden finner det orätt att alla sträfvanden för materiel förkofran sättas åsido, att man gör »helligdag af yrkets sex»; han förklarar det ogörligt i ett litet samhälle att, som Brand vill, förena lif och idé.

Dessa satser väcka naturligtvis Brand till opposition och styrka honom uti beslutet att offra sin son. I synnerhet då just fogden, »akkordens» man, talat om att Brand borde tänka på hustru och barn och resa bort till en större verkningskrets, blir detta tvärtom för Brand en maning att stanna.

Men nästa gång fogden möter Brand, talar han ur helt annan ton: Brands seger är ett fullbordadt faktum, och för detta har fogden respekt. Han vill visst ej sluta sig fullt till Brands parti. Mängden säger ofta att snön är svart, men

Jeg råber ikke sort men grå.
Human er tiden: folk må mödes,
ej bums imod hinanden stödes.
Husk på at dette land er frit;
her skal jo alles mening gælde; —
hvor tör da en mod alle fælde
sin særdom over sort og hvidt? —
Kort sagt, da De har fleretallet,
så er De förste mand i kaldet;
jeg slutter mig, som alle andre,
til Dem så godt jeg kan og ved,
og håber, ingen sjæl vil klandre,
at ej jeg til det sidste stred.

Såsom majoritetens hjelte är alltså Brand för fogden en officiel person, till hvilken han anser sig böra

sluta sig, till och med om det gäller uppgifvandet af hans egen plan till distriktets förkofran för att i stället understöda Brands plan att bygga en ny kyrka. Redan detta, att Brand vinner fogdens understöd vid kyrkobyggandet, häntyder på att han dermed styr in i det officielas farvatten; och än mer tydligt blir detta ju längre han hinner.

Det allmänna ropet på att kyrkan var för liten — fastän vi af fogden få höra att den aldrig var full — visar ingenting annat än att något fattats i förhållandet mellan presten och hans församling. Brand har sjelf förundrat sig öfver att det städse varit qvinnorna som höjt detta rop. Och dock är detta naturligt: de kände instinktmässigt kyrkan trång, emedan der ljöd endast predikan om viljan, ej om kärleken.

När nu Brand begynte bygga den nya kyrkan, så tog han det yttre för det inre, skenet för verkligheten. Och då kyrkan är färdig, är han ej heller tillfreds, den synes honom fortfarande liten. Helt naturligt äfven detta, ty han bygger i sin själ på viljans kyrka och viljan känner inga gränser, för den är all verklighet liten. Men märkvärdigt nog säger han:

Hm, hvis Agnes havde levet,
var det anderledes blevet;
stort i småt hun kunde se,
lyse fra mig tvivlens ve,
favne jord og himmel sammen,
lig et lövtag over stammen.

Det var kärleken som kunnat se det stora i det lilla; men kärleken hade Brand sjelf dödat. — Och dermed hade äfven förhållandet till menigheten förlorat sin rätta kärna; ty han har ju sjelf sagt:

Ej nogen sjæl kan alle favne,
hvis ikke först han elsked en.

Derför kan han ej heller nu ge sig sjelf helt åt församlingen, utan ger endast något yttre, kyrkan, »idén».

Och dermed har han nu trädt in bland »de officiela», ty för dem är likaså kyrkan och allt annat ideelt något yttre, som ger dem deras bröd och hvars sak de föra utan att inblanda sin egen person deri. Klockaren och skolmästaren äro de första och krassaste representanter för denna åskådning:

Vi er distriktets embedsmænd;
se vi skal holde stramt igen,
skal stötte kirketugt og videnskaber
og ej befatte os med lidenskaber, —
kort sagt, stå udenfor partierne.

Detta är skolmästarens princip och derför skall man som embetsman qväfva alla menskliga känslor, det är en skam att »föle». Af hvilket värde denna åskådning är synes af konklusionen:

Bag om alle tings begreb
der noget står som ligner kneb,
men som er ganske ligefrem, —
at sige da for alle dem,
der tælle han til mer end fem.
At love er tilsidst at lyve;

— en sats som finner riklig användning i »den officiela sanningens» logik; man tänke blott på alla brutna högtidliga fördrag folken emellan.

Så kommer fogden, idel solsken; gratulerar och berättar om den pokal och den orden Brand skall få, allt nya band som skola fästa honom vid »det officiela». Och äfven fogden för den officiela sanningens talan. När Brand finner att kyrkan dock är liten, menar fogden,

att det ej mera går an att säga det, man måste rätta sig efter allmänna opinionen.

Det gör ej til, ej fra, en snus,
om kirken er et hundehus,
når folk kun uforstyrret tror,
at den er overmåde stor.

Sist kommer prosten och drar konseqvensen i afseende å Brands förhållande till församlingen.

Nu har De skænket
til statens nytte denne kirke,
og fölgelig må Deres virke
til statens ophjælp være lænket.

Det borde således nu vara slut med all revolutionär verksamhet, sådan som visade sig deri att

För var enhver et kirkens led,
nu er han en personlighed,
og det er staten ikke tjent med;

och som varnande exempel anföres Babels torn, vid hvars byggande folket ej höll tillsamman, utan blef personligheter, ty

Den, Gud vil slå i livets strid,
ham gör han först til individ.

Summan af hela prostens visdom kan fattas i dessa ord:

Af korporal med hånd om stokken
må takten bankes ind i flokken;
thi tidens förer-ideal
er hertillands en korporal.
Som korporalen förer sine
i kirken ind afdelingsvis,
så skal og presten före sine
i sognevis til paradis.
Alt er så let; til grund for tro,
De har auktoriteten jo;

og da den er på lærdom bygt,
så kan den fölges blindt og trygt;
og hvordan troen frem skal bæres,
af lov og ritual jo læres.

Hvarför blir Brand så förfärad öfver denna lära? Emedan han känner sig träffad deraf: han har i sjelfva verket icke gjort menniskorna till individer, utan tvärtom dödat individualiteten t. ex. hos Agnes. Derför har han heller ingen som står honom när, derför har han redan förut känt att »håblös er en ensom kriger» — ord som ursprungligen sagts till honom af fogden. Nu efter prostens tal utbrister han:

Forfærdeligt at stå alene, —
hvorhen jeg ser, at skimte död;
forfærdeligt at rækkes stene,
så hedt jeg hungrer efter bröd.
Hvor sandt, hvor rædsels-sandt han talte, —
og lige vel, hvor afgrunds-hult,
Guds klarheds due sidder skjult; —
ve, aldrig over mig den dalte —
O, mödte mig kun en i tro —
og gav mig tryghed, gav mig ro!

Och så möter han — Ejnar, honom, som tror, men blifvit hjelpt till sin tro af tre fromma systrar och en teolog, och hvars eget jag således är fullkomligt dödt. Denna syn styrker honom åter, ty på detta sätt hade han aldrig dödat någons individualitet och på samma gång väcker den absoluta osjelfständigheten hos Ejnar till nytt lif hans sjelfständighetskänsla.

Det var manden som jeg trængte!
Nu er alle lænker sprængte;
eget flag skal om mig bölge,
selv om ikke en vil folge!

Nu besluter han att frisäga sig från allt officielt. Och så håller han sitt tal till folket öfver texten »Akkordens ånd er Satan», om huru hela lifvet borde vara en kyrka, större än denna med händer bygda. Till slut kastar han kyrkonycklarne i elfven och det hänförda folket följer honom på hans uppmaning bort till strid mot »akkorden», till trots för sjelfva fogden som »læser oprörsakten».

Men brytningen med det officiela för snart med sig en annan brytning: mellan Brand och hans församling. Han har kunnat hänföra folket, men hänförelsens eld slocknar snart. Hans predikan om viljans styrka hade ledt mängden till viljelöshet och följden blir att folket nu af Brand begär mirakel och ropar: »Han er profet». Men på samma gång resa sig alla de makter som Brand föraktat eller förbisett: omsorgen om de närmaste (»Vent, vent, min gamle faer er træt») och om den materiela existensen (»Stil vor sult og sluk vor törst»). Och emedan dessa sidor af lifvet ej blifvit genomträngda af Brands abstrakta viljepredikan, följa med dem andra, vida sämre drag: fegheten (»Prest, kræves det at være modig?») och den rena egoismen (»Hvad blir min del af sejrens lön?») Och derför när Brand på deras fråga hvad som skulle blifva segerns pris svarar:

Viljens renhed
i troen flugt, i sjælen enhed, —
hin offerlydighed, som gav
med jubel indtil död og grav, —
en tornekrans om hvermands tinding, —
se, det skal vorde eders vinding!

då finna de sig bedragne och gifva lätt efter för prostens och fogdens lockelser om mindre abstrakta fördelar.

Det är betecknande att hufvudangreppet mot Brand, det som fullkomligt omstämmer mängdens tankar om honom, är påminnelsen om de offer han bragt sin församling.

Prosten. Hans gamle moer forgæves vented;
han nægted hende sakramentet!
Fogden. Han fast tog livet af sit barn!
Klokkeren. Af konen med!
Kvinder. Tvi, tvi, det skarn.

Åter är det qvinnorna som fälla domen öfver honom, derför att han offrat kärleken till de närmaste för den abstrakta idén.

Sålunda har nu Brand hunnit slutet af sin lifsgerning. Han hade ödelagt sitt eget själslif för samhällets, församlingens skull; och denna har öfvergifvit honom: då han ville leda folket in i den abstrakta viljans ödemarker har han sjelf lemnats ensam i naturens ödemark.

Der genomgår han då åter i sitt eget inre hvad han förut upplefvat. Fogdens och prostens ord om skilnaden mellan stora och små samhällen ger honom nu anledning till bittra betraktelser öfver tiden och dess svaghet, folkets trälande för penningen och skygghet för att deltaga i de stora verldsrörelserna. Så frestas han genom synen af Agnes och Alf, och fordran på att offra sitt valspråk »intet eller alt». Men han förblir stark, han vill

leve hvad til nu er drömt
göre sandt, hvad end er skrömt.

Detta är alldeles rigtigt: har han kunnat bära den verkliga förlusten af Alf och Agnes, så kan icke för-

lusten af hans menighet vara förmögen att bryta honom så att han önskade ogjordt hvad som skett. Och sålunda tror han allt fortfarande att »en kan give lys til mange».

Men på samma gång se vi dock efter denna syn en vigtig förändring hos Brand. Han vill »leve hvad til nu er drömt,» han erkänner alltså att han med sin predikan stått utom lifvet och sjelf ej fylt hvad han bort; nu vill han i sitt eget hjerta »göre sandt, hvad end er skrömt». Visserligen säger han ännu: »Stort en enkelts vilje mægter», men då anden erinrar:

Husk at en med flammeriset
manden drev af paradiset!
Porten har han lagt et slug for; —
over det du springer ej!

svarar Brand:

Åben lod har længslens vej.

Med att vilja gå »længslens vej» har han sålunda i sjelfva verket från viljans område kommit öfver på känslans, som förut städse varit honom främmande. Men detta är ännu blott en begynnelse; ännu är han så mycket qvar i den hårda viljans verld att anden ropar: »Dö! Dig har ej verden brug for!» Blott i döden kan detta klippfasta sinne brytas.

Och så kommer Gerd.

Vi ha mött denna underliga gestalt flere gånger förut i dikten; ja, hon uppträder alldeles som fogden vid alla de afgörande momenten i Brands lif. Hon står också i nära förbindelse till Brand: hennes far var den af Brands moder öfvergifne »husmandsgutten», hvilken, som fogden berättar:

sörger halvt sig fra forstanden,
og fæster sluttelig en anden
af taterslægt; — og för sin död
han med en afkom öged banden,
som stryger om i synd og nöd.

I följd af detta egendomliga föreningsband mellan henne och Brand kommer hon också att på sitt håll ingripa bestämmande i hans öde. Hon representerar liksom andra hälften af Brands moders synd, hvilken Brand ser endast från den ena sidan: viljesvaghetens. Hon är ett barn af den svikna kärleken, som i sin förtviflan blifvit fiendtlig mot hela samhället, slutit förbund med laglöshetens, den hejdlösa frihetens representanter. Hon har på sitt sätt bevarat den »sum af menneske», som Brands moder och i arf efter henne Brand sjelf förlorat: den absoluta individuela friheten, obundenheten af yttre band och likaså af all materiel omsorg. Medan Brand är slaf af sin idé, är Gerd på sitt sätt fullkomligt oberoende; medan han står i samhällets tjenst, firar hon sin gudstjenst uppe i naturens stora kyrka: den andra, »styggekirken» är henne för liten. Men känslan af pligtens, lagens, samhällets bud har hon dock icke kunnat helt och hållet utplåna, den följer henne i skepnad af den svarta höken. Derför fröjdar hon sig, när hon får höra att presten skall resa bort, höken flög sin kos och presten på hans rygg.

Nu står bygdens kirke tom,
stængt med både lås og bom;
styggekirkens tid er omme;
Nu skal min til ære komme.

Nu skulle banden lösas, alla vara fria och följa henne upp till iskyrkan.

Dessa hennes fantasier medverka på sitt håll till Brands beslut att stanna och offra sin son. Och att häri ligger en nemesis, erkänner han sjelf, då han fått veta Gerds härkomst.

Mit lille barn, skyldlöse lam,
du fældtes for min moders gerning;
en brusten sjæl bar bud fra ham,
som troner over skyens kam,
og böd mig kaste valgets terning; —
og denne brustne sjæl blev til,
fordi min moders sjæl foer vild.
Så bruger Herren skyldens gröde
til ligevægts og retfærds föde;
så slynger han fra höjden ned
hjemsögelsen i tredje led.

Och tanken härpå är det som nu åter gör honom hård, då det gäller att ställa det svåra valet för Agnes; och åt samma håll verkar naturligtvis att det just är en qvinna af »banden», åt hvilken han bjuder henne att ge bort Alfs kläder.

Gerd har sålunda varit den enda som kunnat imponera på Brand. I sin obundenhet stod hon utanför viljans område, och Brands predikan kunde alltså ej på henne ha någon tillämpning; derför ser han ej i henne en menniska, utan ett Guds redskap: »hende har en större sendt». Men hon är ett Guds redskap på annat sätt än han sjelf tror: hon är nemesis ej blott för hans moders skuld utan ock för hans egen: hon är på sätt och vis hans samvete.

Detta visar sig nu i slutscenen. När Brand öfvergifvits af folket, följer honom Gerd allena, hvarför ock prosten till grafskrift öfver Brand föreslår:

Her hviler Brand; hans sejr blev skral:
en sjæl han vandt — og hun var gal!

Men det är i sjelfva verket Brand som nu närmat sig Gerd: han har löst sig från samhället liksom hon; han är nu liksom hon endast en individ. Här liksom så ofta förut se vi huru uti slutscenen den yttre verlden försvinner för den handlande personen och hela slutet af utvecklingen förlägges i hans egen inre verld. Derför kunna vi betrakta det sista mötet mellan Brand och Gerd såsom en symbol för återföreningen af tvenne till hvarandra hörande hälfter, försoningen af tvenne motsatta ensidigheter.

Gerd har städse till Brand intagit en i det hela taget vänskaplig ställning. Hon har blott velat locka honom upp till sin kyrka, naturens, men han har ej följt henne. När hon sedan såg höken flyga bort med presten på sin rygg, så är denne prest ingalunda för henne Brand, ty höken var de abstrakta, för henne döda pligtbudens representant, men Brand stod just då i begrepp att bryta med dessa bud genom att resa bort med sin son, d. v. s. följa sina naturliga, menskliga känslor. Emellertid besluter han snart annorlunda och inkommer sålunda åter på den abstrakta pligtens område. Först nu i slutscenen, då han står i begrepp att beträda »længslens vej», har Gerd åter hopp att kunna döda höken, och nu blir Brand kyrkogäst i hennes, naturens, kyrka, dit höken aldrig slipper in.

I stället för hennes fruktan för höken visar sig nu hos henne uti en annan form den känsla, från hvilken ingen menniska kan helt och hållet frigöra sig: känslan att vara beroende af en högre makt. Så vakna i Gerds

själ de dunkla minnena af hvad fadern berättat om »frelsermanden», och på grund af de sår hon ser hos den af folket misshandlade Brand sluter hon att just han är denne »frelsermand». Att hon sålunda fäster sig blott vid de yttre tecknen är helt naturligt: på hennes ståndpunkt kan man ju ännu ej vänta förmåga af en ideelare, abstraktare uppfattning; äfven förut har hon ju sett eller trott sig se höken lekamligen.

Men på samma gång är denna hennes tro att hon ser »frelsermanden» mer än en blott fantasi. Brand hade i sjelfva verket på visst sätt gått i sin frälsares fotspår, om han ock å andra sidan gått vilse. Han hade försakat sig sjelf, invigt hela sitt lif till en botgöring för moderns skuld, denna hans förmåga af sjelfuppoffring är det som gör att vi för honom kunna hysa deltagande. Men han hade, som vi sett, gått en oriktig väg, fattat sin uppgift ensidigt och derigenom kommit att åsidosätta hela känslans, kärlekens område. Huru han sjelf lidit deraf synes ofta under styckets gång; och genom den erfarenhet han till slut gjort har han dock blifvit ledd in på rätta vägen. Men ännu står han blott »ved det förste trin af trappen».

Gerds tillbedjan verkar nu förkrossande på honom. Hon står utanför viljans område och frågan om viljan är alltså här fullkomligt eliminerad. Men viljan har varit Brands styrka, kärleken har varit »bogens hvide jomfrublad». Derför när nu Gerd visar honom en hängifvenhet, som på en gång är af ideel art och riktad mot honom personligen, hvad skall han ge henne i utbyte? Han har ingenting att ge, han är ju utfattig på känslans område.

Och ändå har han fördristat sig att vilja godtgöra en annans skuld, ändå har han uppträdt så att han för andra stått som en afgud. Med rätta hade »de usynliges kor» nyss sjungit: »aldrig, aldrig blir du lig ham».

Nu, engång inne på længslens vej» finner han hvilken synd han begått, och på Gerds ord:

Du ödte ju det blod
som har magt at frelse alle,

svarar han:

O jeg ved ej frelsens fjæl
for min egen arme sjæl

och sedan brister han i gråt osh säger:

Jesus, jeg har råbt dit navn;
aldrig tog du mig i favn,
tæt forbi mig er du gledet,
gammelt ord på tungen lig.

Kärnan af Jesu lära, läran om kärleken, hade han aldrig förstått.

Men lika litet hade Gerd förstått denna lära. Naturen, som hon dyrkat, hade för henne varit en iskyrka; hennes absoluta, individuela frihet hade varit lika steril som Brands hängifvenhet åt idén. Äfven hon har ju aldrig haft någon att älska, aldrig erfarit blidare känslors makt. Derför blir äfven hon öfverväldigad af Brands gråt:

Hvad er det? Du græder, du, — —
varmt, så isen i mit minde
löses op i gråd herinde, —
varmt, så messekåben glider
nedad jökel-prestens sider —!
(bævende).
Mand, vi græd du ej för nu?

Men Brand svarar »klar, strålende og ligesom foryngget»:

Frostvej bær igennem loven, —
siden sommersol fra oven!
Til idag det gjaldt at blive
tavlen, hvorpå Gud kan skrive; —
fra idag mit livsensdigt
skal sig böje varmt og rigt.
Skorpen brister. Jeg kan græde,
jeg kan knæle, — jeg kan bede!

Fatta vi Brand och Gerd i denna slutscen såsom två sammanhörande hälfter, så få vi också låta dessa sist anförda repliker representera tvenne sidor af Brands själslif: natursidan och den ideela. Bägge äro i och för sig sterila, men förbundna och värmda af kärlekens sol väckas de till nytt lif.

Dermed är då omslaget hos Brand fullbordadt: han har blifvit en hel menniska i stället för en half. Men på samma gång har han lefvat nog, de nyvaknade krafterna i hans själ stöta tillsammans med minnet af hvad han varit och hvad han gjort och denna konflikt krossar honom. Symboliskt antydes detta af att iskyrkan smälter och sedermera af det skred som väckes af Gerds skott. Lagens, pligtens hök har sväfvat äfven öfver Brands lif; nu när Gerd förjagat från honom tvånget under lagen, väckes hos honom ett skred af starka och mäktiga känslor. För detta hans nyvaknade känslolif måste minnet af hvad han gjort Alf och Agnes, tanken på att hela hans lif varit förfeladt, verka förkrossande. Och denna sin skuld erkänner han uti sina sista ord. Han som ännu nyss sade att »en kan give lys til mange» finner nu:

Ja hver slægtens sön tildöde
dömmes må for slægtens bröde!

Han som nyss sade: »stort en enkelts vilje mægter» han finner nu att »mandeviljens *quantum satis*» ej gäller »et frelsens frug» inför kärlekens Gud. I de sista orden, svaret från höjden: »Han er *deus caritatis*» ligger således på en gång hans dom och hans förlåtelse, ty han har ödmjukat sig och kärlekens Gud skall ej försmå hans ånger.

Vi ha sålunda genom att följa samma metod som i »Kærlighedens komedie» kommit till alldeles samma resultat. »Tendensen» i Brand är ingalunda fordran på absolut hängifvenhet under idén; alla försök att se stycket ur denna synpunkt sluta med att finna dikten oklar, inkonseqvent. Endast ur den rent psykologiska synpunkten visar sig stycket såsom ett harmoniskt afslutadt helt med både konseqvens och »försoning». Och den lära stycket, sålunda sedt, förkunnar är åter den samma: den abstrakta »idén» äfven i en så hög form som fordran på viljans renhet, får icke qväfva det menskliga hos individen: hur hög än sjelfförsakelsen hos Brand må synas, är den dock endast en villfarelse, hvilken dels verkar ödeläggande på andra (Agnes), dels slutligen krossar äfven Brand sjelf.

10.

Att »Peer Gynt» är motsatsen till »Brand» har redan ofta blifvit utsagdt, men vanligen i den abstrakta meningen af motsats mellan viljestyrka och viljesvaghet. Hvad man icke ser är att denna motsats finnes lika mycket redan i den individuelt-psykologiska motiveringen i bägge styckena. Peer Gynt är alldeles likasom Brand en produkt af sina barndomsintryck; men dessa hafva gått i alldeles motsatt riktning mot dennes.

Äfven här är det modern som haft största inflytandet. Men huru olika mot Brands är icke Peers förhållande till sin mor. Åse berättar för Solvejg om Peers barndom:

O, vi holdt sammen i nöd og ve.
Ja, for du skal vide, manden min drak,
for bygden rundt med dårskab og snak,
ödte og trådte vor velstand med fod.
Og imens sad jeg og Vesle-Peer hjemme.
Vi vidste ikke bedre råd end at glemme;
for det falder mig så svært at stå rigtig imod.
Det er så fælt at se skæbnen under öjne;
og så vil en jo gerne ryste sorgerne af sig,
og pröve som bedst at skyde tankerne fra sig.

En bruger brændevin, en anden bruger lögne;
a, ja! så brugte vi eventyr
om prinser og trolde og alleslags dyr.

Uti denna berättelse ligger utgångspunkten för dramats hela utveckling.

Först är att märka att mor och son allt fortfarande hålla »sammen i nöd og ve». Sällan ger sonen henne ett ondt ord. Tvärtom: då hon ger honom ovett för hans historia om bocken och säger: »Peer, du er og blir forloren», svarar han:

Kære, vakkre, lille mor,
du har ret i hvert et ord; —
vær så blid og glad —

Då Åse vill gå med honom till bröllopsgården säger han lika undfallande »snille mor, du har ej kræfter»; och då han sätter henne opp på qvarntaket är det också med den utmärktaste förbindlighet detta sker.

Åse å sin sida, fastän hon af sin moderspligt känner sig manad att förehålla sonen hans odygder, är dock mån om hans anseende inför andra. Hon blir ytterst förbittrad då Peer berättar, att han fått stryk af smeden; och när hon kommer till bröllopsgården säger hon först:

Er sönnen min her? Nu skal han ha' stryg.
Nej, hvor inderligt jag skal dænge ham!

Men när smeden då vill hjelpa henne och lofvar hänga Peer, blir hon vred och säger i helt annan ton:

Hvad? Hænge min Peer? Ja pröv, om I tör; —
Åse og jeg, vi ha tænder og klör!

På samma sätt strax derpå, då hon får höra om brudrofvet, säger hon först hotande: »O gid du faldt ned og —!» men strax derpå, med ett skrik af ångest:

»Træd varsomt i hældet». Och när Hægstadbonden säger: »Jeg tager hans liv for det brudrerov», svarar Åse: »Å nej, Gud straffe mig om I får lov!»

Ty Åse finner dock att Peers brudrof på sätt och vis är ett storverk. Till Solvejgs fader säger hon om Peer: »Han er så glup. Der er ingen ham lig», och då hon får till svar: »Du dårlige kvinde!» går hon in derpå.

Å-ja, å-ja;
jeg er dårlig; men gutten er bra.

Sitt ypperligaste uttryck får dock förhållandet mellan mor och son vid Åses dödsbädd, en scen som är att lägga märke till, emedan just den är en så fullkomlig motsats mot Brands moders död. Åse har icke kunnat sända bud till Peer, men han kommer ändock, till och med fastän hans lif står på spel.

Å, livet får være det samme.
Jeg måtte nu se herned.

Och så tröstar han både sig och henne med att lefva sig in i sagoverlden från sin barndom. Åse låter hänföra sig af hans tal och säger:

Jeg vil ligge og lukke öjne
og lide på dig, min gut!

Och han kör till slottet, der Sankt Peder står på vakt.

Hvad siger du, herr Sankt Peder?
Får ikke mor slippe ind?
Jeg mener du længe leder,
för du finder så ærligt et skind.
Om mig vil jeg ikke snakke;
jeg kan vende ved slottets port.
Vil I skænke mig, taer jeg tilltakke;

hvis ej, går jeg lige-nöjd bort.
Jeg har digtet så mangen skröne,
som fanden på prækestol,
og skældt min mor for en höne,
fordi hun kagled og gol.
Men hende skal I agte og hædre
og göre det rigtig tillags;
her kommer ikke nogen bedre
fra bygderne nutildags.
Ho-ho; der har vi Gud Fader!
Sankt Peder, nu får du dit!
(med dyb stæmme).
»Hold op med de kögemester-lader;
mor Åse skal slippe frit».

I detta utomordentligt rörande förhållande ha vi också att söka en god del af grunden till Solvejgs känslor för Peer. Hon har bedt Åse berätta »alting» om Peer: och hurudan denna berättelse skall blifva är lätt att förstå. Och verkan af hvad Åse har att förtälja ökas af Solvejgs förhållande till sina föräldrar. Fadern representerar den abstrakta moralen; han vet ingen annan utväg med Peer än denna:

Under mestermands hænder
tör ske, at hans sind sig til anger vender.

Men Solvejg, hon känner att denna dom är för hård, hon förstår att Peer är menniska, hon vill veta huru han blifvit hvad han är, och lär sig att älska honom just emedan hon finner att han af fadern dömes för strängt. På samma gång är att märka, huruledes just den pietistiska riktningen hos föräldrarne måste än mer draga henne till Peer, representanten för det fria fantasilifvet.

Vigtigast är dock naturligtvis det inflytande barndomsintrycken utöfva på Peer sjelf. Också är grunddraget hos honom just detta: »Det är så fælt at se skæbnen under öjne», och för att undgå detta, lefver han till en början blott i diktens verld. Och när ej denna räcker till, anlitar han det andra medlet som Åse nämner: bränvin, ett godt medel för att väpna sig mot de andras ringaktning, hvilken plågar honom.

Med lusten för fantasilif följer naturligen också lust för lifvets glädje. Han tänker redan på att bli borta från bröllopsgården, men utbrister sedan:

Hejsan hvor hallingen går over tråkken!
Ja, han Guttorm med felen er glup!
Det låter og sprætter som fos i et stup.
Og så hele den glittrende jenteflokken! —
Ja, pidskende död må jeg med i laget!

Så kommer han till gillet och der får han se Solvejg. På hans poetiska sinne gör hon genast ett starkt intryck; hon är något annat än de vanliga hvardagsmenniskorna.

Hvor lys! Nej, skulde du set en slig!
Skotted ned på skoen og det hvide sprede —!
Og så holdt hun i moderens skörteflig,
og bar en salmebog svöbt i et klæde —!
Jeg må se på den jenten.

Men när han så skall dansa med henne, får hon veta hans namn och drar sin hand ifrån honom. Detta tecken på ringaktning har för Peer den vanliga följden: han dricker och begynner med sina »rægler». Så kommer Solvejg tillbaka och vill icke dansa med honom, emedan han druckit. Peer utbrister:

Den, som havde sit knivsblad stukket
tvers igennem dem, — en og hver!

ett kraftigt uttryck för hans ånger öfver att ha gått miste om Solvejg genom att följa lockelserna af de andra.

Denna stämning verkar att han talar vilda ord med Solvejg, hvilket naturligtvis ej förbättrar hans sak. Och ju mer harmen växer, dess mer benägen blir han att taga revanche på något annat sätt. Och så röfvar han bort bruden.

Åse anmärker att de sagor, i hvilka han lefvat som barn, äfven rört sig kring brudrof, och dessa sagor hade Peer nu velat sätta i verket. Redan häraf kunna vi sluta, att den moraliska sidan af hans handling ganska litet framträdt för honom; han hade blott velat utföra ett kraftprof. Det samma se vi äfven då han öfverger Ingrid; han aktar föga på hennes hot: »Ja, men boden blir dig dyr!» Det är blott en synpunkt som gäller för honom.

Har du salmebog i klædet?
Har du guldfaks over nakken?
Skotter du nedover spredet?
Holder du din mor i stakken?
Har du blygsel over öjet?
Kan du nægte når jeg beer?
Blir der helg, når en dig ser?

Svar!

Ingrid. Nej, men —

Peer. Hvad er så resten?

Ja, han finner en viss förnöjelse uti att vara jagad.

Det er noget andet end at baske med en smed!
Det er liv! En blir björn i hvert et led.
Bryde, vælte, stemme fossen imod!
Slå! Rykke furuen op med rod!
Det er liv! Det kan både hærde og höjne!
Til helved med alle de vasne lögne!

Men detta lif har naturligtvis intet positivt mål, det är hvad Falk kallade en »færd for færdens skyld». Derför kastar sig Peer in i nya äfventyr, endast för att få användning för den kraft han eger, och följer så först med de tre »jenterne», för hvilka han känner en viss naturlig sympati, då dessa äfven hvar på sitt håll blifvit öfvergifna eller utstötta från samhället. Men att han går till dem med deladt sinne synes af hans ord:

Hugen sturen og tanken kåd.
I öjet latter; i halsen gråd.

Tillfredsställelse finner han ej heller häruti. Efteråt säger han:

Der sejler to brune örne.
Mod sör går de vilde gæs.
Og her skal jeg traske og törne
i mudder og söl tilknæs!
(springer ivejret).
Jeg vil med! Jeg vil vaske mig ren i
de hvasseste vindes bad!
Jeg vil höjt! Jeg vill dukke mig ven i
det skinnende döbefad!

Så komma minnena från barndomen, och han erinrar sig förtjusningen öfver den unge ättlingen af den rike Jon Gynt. Då hade hans tillvaro varit höjd öfver alla jordiska omsorger och bekymmer; han hade ej behöft fara fram med lögn och dikt, och sänka sig ned till »mudder og söl;» och han tänker tröstad:

Peer Gynt, af stort est du kommen,
og till stort skalst du vorde engang!

I denna stämning passar det sig godt att han träffar »Dovrekongens datter»; med henne får han skryta i kapp; men allt sammans är dock för honom blott ett »even-

tyr», det synes af hans ironiska stämning under hela samtalet, bland annat af repliken: »Mor min kan ride gennem strideste elven». Det är derför ock med fog han från sin synpunkt försvarar sig mot Dovregubben: han har ej kommit hans datter for nær».

Men dermed har han ändock kommit in i trollens rike. Detta bör man väl, på grund af de många djuren der uppträda, fatta såsom en symbol af de lägre, åt det djuriska liggande lasternas verld. Fantasins man kan lätt bli kung i detta rike, ty diktens gyllene skål kan lätt vara ett kärl för det vämjeligaste innehåll. Men om han skall bli kung här, så skall han också dräpa allt det högre menskliga i sig, icke gå utom detta rike, och lefva sig så in deri, att han är »sig selv nok — ty detta är ju den som lefver helt i sina lägre lustar. Åt samma håll syftar väl ock svansen, som i detta rike är nödvändig. Kristenmandstron deremot, den finge Peer gerna behålla, ty sådan som den gemenligen är beskaffad, hindrar den en alls icke att lefva som troll. Men om man än fyller alla dessa vilkor, kan det dock hända att man ångrar sig och ser hela vederstyggligheten i detta lif; derför måste ens syn bli så förbytt, att allt hvad man ser tyckes »gildt og gævt». Detta är den yttersta konseqvensen af det fantasilif, hvilket behandlar allting som en lek, för hvilket sålunda hvarje handlings etiska värde förflyktigas. Men från denna konseqvens räddas Peer, han har ännu en för stark känsla af sitt menniskovärde för att kunna sjunka fullkomligt. Han har visserligen följt sina lustar, men har ej uppgått i dem, och han har ej varit »sig sjelf nog», han står i ett starkt etiskt förhållande till sin mor; det

är också henne han kallar på då nöden blir störst: »Hjælp, mor, jeg dör!» — och det är den af henne föranstaltade klockringningen som räddar honom.

Men han har dock å andra sidan gifvit sig dessa lustar i våld, och Dovregubben hotar med rätta att han skall få erfara följderna. I den symboliska verld der han nu rör sig, heta dessa följder närmast — »Böjgen».

Så vidt detta gåtfulla väsen kan tolkas på vanligt språk, betyder det väl Peers vaknande känsla af att han är på väg att förspilla sitt eget jag då han sålunda kastat sig in i de äfventyr som tillfället förde i hans väg, men likvisst icke har kraft att vara »sig sjelf», taga ett afgörande steg. Hans fruktan för att »se skæbnen under öjne» är så stark, att han drifves till att gå »udenom». Med näfvarne söker han visst slå sig igenom, men Böjgen hånar honom blott för att han litar på kroppen; hufvudsaken är ju dock att hans själ är maktlös. Känslan af denna maktlöshet stämmer väl med beskrifningen på Böjgen.

Ikke dödt. Ikke levende. Slimet; taget.
Ingen skikkelse heller! Det er som at törne
i en dynge af knurrende halvvågne björne.

Böjgen är »sårlös», den är död och lefvande på samma gång, den slår icke, den »vinder uden at kæmpe». Denna känsla af maktlöshet är för Peer vida svårare att uthärda än till och med samvetsförebråelser för verkliga handlingar; han önskar derför:

Var her bare en nisse som kunde mig prikke!
Var her bare så meget, som et årsgammelt trold.
Bare noget at slås med.

Ja han biter sig i armar och i händer för att känna att han ej helt och hållet förlorat sig sjelf.

Men Böjgen är nära att öfvervinna honom: då i sin förtviflan ropar han på Solvejg liksom han nyss ropade på modern.

Skal du berge mig, jente, så gör det snart!
Glan ikke ned for dig, lud og böjet!
Spændebogen! Kyl ham den bent i öjet!

Ty vid mötet med Solvejg har han dock en gång varit sig sjelf, känt att med henne skulle han lyckas blifva något helt, föra ett allvarligt sträfvande igenom. Derför räddar hon äfven nu honom från den förkrossande tanken på sin egen maktlöshet.

Han var for stærk. Der stod kvinder bag ham.

Äfven Solvejg har nu från sitt håll närmat sig Peer. Vid det första mötet med honom gick hon ännu helt och hållet i sina föräldrars ledband, så att Peer gäckades med hennes: »ikke for langt, sa' mor». Och då han sade sitt namn, lät hon af den allmänna opinionens omdöme om Peer förleda sig att gå ifrån honom. Men hon känner snart att hon gjort orätt, ty då han säger:

Du skæms, fordi jeg ser ud som en fant,

svarar hon »hastigt»:

Det gör du ikke; det er ikke sandt!

Emellertid, då han ber henne dansa, svarar hon ännu: »Tör ikke nu, om jeg vilde». Hon är »ræd for far».

Men småningom emanciperar hon sig allt mer, och möter honom, just då han sluppit från Böjgen. Peer, förvildad af sina drömmar, skrämmer bort henne, men slutar dock med den ödmjuka bönen till Helga: »bed at hun ikke glemmer mig».

Nu får han, såsom fredlös, försöka på lifvets allvar och gör allt för att finna sig till rätta deri, söker för-

jaga alla drömmar; men kraft till någon uppoffring har han icke, skulle det ock gälla blott ett enda finger, liksom för gutten som ville »fri sig fra kongens tjeneste».

Ja, tænke det; önske det; ville det med; — —
men göre det! Nej; det skönner jeg ikke!

Så kommer Solvejg till honom.

Bud har du skikket med Helga lille
flere kom efter med vind og i stille.
Bud bar din mor i alt hun fortalte,
bud som yngled, da drömmene dalte.

Nu har hon fullkomligt skilt sig från allt hvad hon fordom haft kärt, huru svårt det än föll sig för henne; men hon kände sin uppgift:

På skier har jeg rendt; jeg har spurgt mig frem;
de fritted, hvor jeg skulde; jeg svarte: jeg skal hjem!

Ty hon förstår att Peer dock i grunden står öfver vanliga menniskor genom att han är hemmastadd i fantasins verld:

Dernede var det klummert; en kendte sig klemt;
det er halvvejs det, som har fra bygden mig skræmt.
Men her, hvor en hörer furuen suse, —
for en stilhed og sang! — her er jeg tilhuse.

Nu tror sig Peer frälst. Men så komma följderna af att han nyss förut gifvit sig i trollens våld. Det gäller att välja mellan hans forna käresta och Solvejg. Kunde han glömma den sistnämnda, skulle nog den förra »miste trynet» och se bra ut; men det kan han ej. Och då skola naturligtvis »nissebukstankerne» följa honom ständigt och jemt. Till ånger, till att gå »tvers igennem» detta förhållande har han ej mod, han vill gå »udenom», ber Solvejg vänta, och vandrar så först till sin mors dödsbädd och sedan ut i verlden.

Den nu följande perioden af hans lif är den verklighet som skall svara mot hans hittills förda fantasilif. Allt emellanåt återkomma ord och uttryck från detta, mestadels använda parodiskt. Ty äfven han sjelf blir småningom en parodi på sitt forna jag; hans »kejsardöme» blir något helt annat än han drömt om.

Sjelf är han dock fortfarande den samme: fantasin är allt fortfarande hans herskande egenskap. Den förgyller allting, och derför är Peer allt ännu en »förtviflad optimist». Har han hopp att bli kejsare genom sitt guld, så är han glad; om hans vänner förråda honom är han lika glad, ty han vet sig »separat beskyttet». Han är nöjd som profet och nöjd af att slippa profetskapet. Han kan »godsnakke» med apor och af öknen i sin fantasi göra ett haf. Han är nöjd med Anitra.

Hun har noget extravagante former, —
ikke ganske stemmende med skönhedens normer;
men hvad er skönhed? En vedtægt kun, —
en mynt, som er gangbar til sted og stund.
Og just det extravagante behager,
når man har tilbunds det normale nydt.

Och derför extravagerar han också med henne och gör allehanda »spas och spilopper» med påföljd att han blir »plukket slemt». Men sak samma: han som nyss tyckte att »det middels gör vammel», han finner nu, då han i alla fall har »lidt i baghånden gemt», att dette middels er igrunden bedst».

Det är tydligen icke endast »skönhetsnormerna» dem han betraktar såsom »en vedtægt kun», utan det samma gäller också moral, religion och ideala sträfvanden öfver hufvud: han gör sig ej samvete af att handla med negrer och gudabilder eller af att hjelpa turken

mot Grekland. Men å andra sidan ser man att hans verldsåskådning hjelper honom att gå fri från åtskillig moralisk låghet: så t. ex. är han dock betydligt bättre än v. Eberkopf & C:o, som bära vackra fraser på tungan, men annektera en annans egendom, eller än Anitra, hvars hela åtrå står till »profetens» guld. Likaså står ju hans tro på fatum i sina resultat vida öfver »tyvens» och hælerens» fatalism (»min fader var tyv; hans søn må stjæle»).

Samma dubbelhet återfinna vi i hans sträfvan att »være sig selv».

Det gyntske selv, — det er den hær
af önsker, lyster og begær, —
det gyntske selv, det er det hav
af indfald, fordringer og kvav,
kort alt, som netop mit bryst hæver,
og gör at jeg, som sådan, lever.
Men som Vorherre trænger muldet,
skal han bestå som verdens Gud,
sa har jeg og behov for guldet,
skal jeg som kejser ta' mig ud.

Alltså: å ena sidan är han »sig selv nok»; å den andra sidan behöfver han likvisst något, behöfver andras hängifvenhet eller underdånighet. Derför har han tagit de fyra parasiterne ombord.

Jeg trængte til et danserkor
af venner om mit guldkalv-altar.

Snart finner han det dock vara bättre att agera profet.

Være sig selv på grundlag af guld,
det er som at bygge sit hus på sandet.
For uhr og for ring og for alt det andet

loggrer de godtfolk og kryber i muld,
de löfter på hatten for brystnål-kronen;
men ring eller nål er jo ikke personen. —
Profet; se det er en klarere stilling.
Da ved man dog på hvad fod man står.
Slår man an, så er det en selv som får
ovationen og ej ens pundsterling og shilling.

Men äfven profetvärdigheten lägger han af inför Anitra:

Væk med vås! I tetatet'en
er jeg Peer, — ja, den jeg er.
Hej, nu jager vi profeten;
og mig selv, mig har du her.

Han vill ej veta af annat än qvinnor. Ty

mændene, barn er en skröbelig slægt, —
ret hvad man kalder nogle arrige skarn!
Anitra du kan ikke tænke dig, hvor frækt
de har snydt — hm, jeg mener syndet, mit barn!

Men när hon i stället för en själ begär en opal, då blir han hänryckt:

Anitra! Evas naturlige datter!
Magnetisk jeg drages; thi jeg er mand,
og som der står hos en agtet forfatter:
das ewig weibliche zieht uns an.

Hon behöfver ej äga någon själ: »jag taer plads i sjælestedet». Ty det var dock för honom hon skulle lefva. I hennes hjerta hade han grundlagt »sit væsens kalifat»; genom hennes kärlek skulle han bli ung och herska som en sultan

på grundlag af det færske,
i en kvindes jomfru-tanker

Och då hon somnar vid hans tal fröjdar han sig åter.

Det stempler just min magt,
att hun flyder bort i drömme
på min elskovstales strömme.
Sov! Isövne har du kronen
på din kejsers pande sat!
Sejr på grundlag af personen
vandt Peer Gynt i denne nat.

Vi återfinna här samma villfarelse som hos Falk och Brand: mannen vill ega qvinnan hel och hållen, och ger henne ingenting. Och huru nära Peer kommer Falk visar sig uti hans bön till Anitra:

gör mig en heftig sorg;
det är södt for elskende hjerter at lide;

men, väl förståendes:

En voldsom, men kort, — for en to-tre dage.

»Anitra lyder profeten» — och galopperar bort med alla hans dyrbarheter. Peers »sejr på grundlag af personen» blef således ej synnerligen lysande. Men som vanligt fattar han sig, för att i stället bli kejsare i andens verld, egna sig åt forskning i forntidens häfder.

Jeg vil svömme som en fjær på historiens ström,
leve den op igen, som i en dröm, —
se heltenes kampe for stort og godt,
men i sikker behold, som tilskuer blot. —
se tænkerne falde, martyrerne blöde,
se riger grundes og riger forgå, —
se verdensepoker slå ud af det små;
kort sagt, jeg vil skumme historiens flöde.

Och just nu höra vi en qvinna högt uppe mot nord, sjunga:

Kanske vil der gå både vinter og vår,
og næste sommer med, og det hele år; —
men engang vil du komme, det ved jeg visst;
og jeg skal nog vente, for det lovte jeg sidst.

Nu har hon hopp om honom, ty nu har han lemnat lifvets område för att komma till ett annat der han snart skall finna vägen stängd: det abstrakta tänkandets fält.

Hvarför har Peer ej lyckats vinna någon som hängifver sig åt honom? Emedan mot sträfvandet åt detta håll strider hans andra sträfvan att gå »udenom», alltid vara »stillingens herre», att städse

stå med valgfri fod
imellem livets lumske fælder.

Denna sträfvan är det som nu har segrat, och dermed har han löst sig från lifvet, står såsom en blott åskådare. Han är sjelf stolt deröfver:

Bryde, pa alle kanter og ender,
de bånd som binder til hjemstavn og venner, —
sprænge i luften sin rigdoms skat
sige sin kærlighedslykke godnat, —
alt for at finde det sandes mysterium
(torrer en tåre af öjet).
det er den ægte forskers kriterium!
Jeg föler mig lykkelig over al måde.
Nu har jeg löst min bestemmelses gåde.
Det svundnes facit og sum vil jeg eje;
aldrig slide de levendes veje; —
samtiden er ej en skosåle værd;
både trolös og marglös er mændenes færd;
deres ånd har ej flugt, deres dåd ej vægt; — —
(trækker på skulderen).
og kvinderne, — det er en skröbelig slægt.

Alltså ha qvinnorna nu fått gå samma väg som männen nyss. Och nu är äfven Peer nära sitt mål: att bli kejsare — i ett dårhus.

I Memnonsstoden har Peer funnit en viss likhet med »de såkaldte Dovregubber» och Sfinxen liknar

Böjgen. Ej under då att han lätt har till hands ett svar på Begriffenfeldts fråga hvad Sfinxen är: »Han er sig selv — så siger han idetmindste».

Men detta svar, uppfattadt såsom ett abstrakt begrepp utan förbindelse med lifvet, är liksom hvarje sådant begrepp ett tveeggadt svärd. Lifvets gåta löses ej genom filosofernas lek med bleka abstraktioner. Den ena systemets man är för den andre ett dårhushjon och saken är endast den att de stridande kommit till en så abstrakt uppfattning af begreppen, att all åskådning går förlorad och samma ord kan för den ene hafva ett innehåll, för den andre ett annat. Den af Peer proklamerade principen »at være sig selv» eger sin tilllämpning lika väl i dårhuset, oaktadt han för sin del menar att

her, så vidt jeg forstod, det gjaldt
at være sig selv, så at sige, foruden.

Misstag! förklarar Begriffenfeldt.

Foruden? Nej, der taer de mærkelig fejl!
Her er man sig selv aldeles forbandet;
sig selv og ikke det ringeste andet; —
man går, som sig selv, for fulde sejl.
Hver lukker sig inde i selvets tönde,
i selvets gæring han dukker tilbunds, —
han stænger hermetisk med selvets spunds,
og tætner træet i selvets brönde.
Ingen har gråd for de andres veer;
ingen har sans for de andres ideer.
Os selv, det er vi i tanken og tonen,
os selv til springbrættets yderste rand, —
og fölgelig, skal der en kejser på tronen,
er det klart at De er den rette mand.

Och så visar han fram flere exemplar som alla i sin galenskap äro »sig sjelf». Peer, som ju är en foglig

man, går in på deras idéer med den påföljd att en af dem går och hänger sig. Förfärad öfver sådana konseqvenser bringas han till dessa bekännelser för Hussejn:

Min historie, her pen, er, i korthed vævet, —
jeg er et papirblad og blir aldrig beskrevet.

Och vidare:

Jeg var i en kvindes eje en sölvspændt bog; —
det er en og samme trykfejl at være gal og klog!

När nu äfven Hussejn, för att vara sig sjelf, tar lifvet af sig, blir Peer förtviflad:

Hvad skal jeg —! Hvad er jeg? Du store —, hold fast!
Jeg er alt, hvad du vil, — en Tyrk, en synder, —
et bergtrold —; men hjælp; — det var noget som brast —!

(skriger).

Jeg kan ikke hitte dit navn i en hast; — —
hjælp mig, du, — alle dårers formynder!

Och så kröner honom Begriffenfeldt med orden:

Han leve! Leve selvets kejser!

Och Schafmann i buren ropar:

Es lebe hoch der grosse Peer!

Härmed har Peer nått kulminationspunkten af sin irrvandring ute i verlden, och nu begynner omslaget. Till en början tyckes det visserligen som skulle han gå ännu längre i samma riktning; hans ensamhet har till och med gjort honom fiendtlig mot menniskorna, han tål ej att höra talas om den glädje skeppsfolket skall njuta vid sin hemkomst: ja han vill förstöra den om han blott kan. Men på samma gång börjar han äfven småningom gå allt mer in i sig sjelf; han som förut hyste den glada förtröstan att vara »separat beskyttet» han begynner nu finna »Vorherre farlig»; men också

detta — för de andra, ty han sjelf har klara papper. Ja, han kommer ända derhän att han finner sig ha varit alltför from och lofvar framdeles bli hårdare mot menniskorna. Och detta löfte fyller han redligt då han kämpar om lifvet med kocken. Icke heller synes ännu någon verkan af »den fremmede passagers» ord, hans, som ber om Peers lik för att

söge sædet for drömmene, —
og forresten gå Dem kritisk efter i sömmene,

och som frågar:

Ja har De blot en gang i livet
havt sejren, som i angst er givet?

Lika litet intryck gör liktalet öfver honom som huggit fingret af sig. Denne hade varit »en kortsynt mand»:

Folk, fædreland, det lysende, det höje,
stod stedse slört af tåger för hans öje.

Han var sålunda en »slet borger;» men i sitt arbete för dem som stodo honom närmast,

hist på hejens hvælv,
i slægtens snevring, hvor han så sit virke,
der var han stor, fordi han var sig selv.

Peer tycker sig nästan höra sitt eget liktal och gläder sig öfver att det utfallit så bra. Det faller honom ej in att tänka på att mannen varit sig sjelf genom att lefva för andra, medan Peers sjelf varit hans »hær af önsker, lyster og begær»; han för sin del hade ju aldrig velat vara »en pakkamel for andres ve og andres vel».

Men så kommer han hem och minnena från hans ungdom upplifvas; och nu blir han vemodigt stämd, håller auktion på alla sina drömmar, men på samma

gång bemöter han folkets dom öfver honom sjelf med den ironiska sagan om »fanden og grisen». Hans lif kritiserades liksom grisens grymtning, hvar och en hade något att anmärka;

men alle vare enige om: qva grynt
var prestationen yderst outreret.

Han var i mängdens ögon, blott »en vederstyggelig digter», som förtjent att blifva hängd. Men att allt hvad han gjort och sagt kunnat komma direkte ur hans hjerta, vara ett uttryck för hela hans väsen, sådant lifvet utbildat det, derpå hade ingen kommit att tänka.

I drömauktionen och sagan om grisen visar sig redan omslaget i Peers sinnesstämning. Hans sinne börjar allt mera vändas till en allvarlig sjelfbetraktelse och småningom blir tanken att hans lif vere förfeladt allt starkare. Han finner sig vara en lök, den ena och den andra af de skepnader, hvari han uppträdt i verlden, har han kunnat lägga af sig: han har ej i dem varit sig sjelf — men till sist blir ingenting qvar. Och så hör han Solvejgs sång, och nu klarnar det för honom hvad han förlorat.

O, alvor! — Og aldrig kan det leges om!
O, angst! — Her var mit kejserdom!

Nu väckes hos honom känslan af det myckna han försummat att uträtta, de strider han kunnat kämpa i lifvet; ja till och med sin rika fantasi hade han ej användt såsom han bort, till dikt och sång för andras glädje. Äfven Åses stämma anklagar honom nu för att han åkt henne ut ur lifvet med lek i stället för med allvar.

Så skall nu liqviden öfver Peers lif uppgöras: och som dess verkställare uppträder »knappestöberen». Do-

men lyder att Peer skall »stöbes om»; betraktas som en nolla, »gå over i massen». Detta är Peer högeligen emot; men fåfängt söker han visa att han »varit sig sjelf», tvärtom: Dovregubben uppträder och förklarar att han varit endast »sig selv nok», följt endast sina egna begär, alltså varit ett troll.

Vid andra mötet med »knappestöberen» får han ännu närmare besked om hvad som fattats honom.

At være sig selv, er: sig selv at döde.
Dog, på dig er sagtens den forklaring spildt;
og derfor, lad det kaldes: overalt at möde
med Mesters mening til udhængsskilt.
Peer. Men den, som nu aldrig at vide fik?
hvad Mester har ment med ham?
Knappestöberen. Det skal han ane.

Denna fordran har Peer nu icke uppfylt, men han söker åtminstone bevisa att han varit en syndare. Emellertid, då han möter »den magre» har han ändå icke mod att bekänna annat än att han t. ex. »skilte halvvejs en kok ved livet». Ja, då »den magre» menar att Peer Gynt dock på negativt sätt varit sig sjelf och derför kunde få husrum hos honom, vågar Peer ej tillstå hvem han är och fröjdar sig öfver att ha narrat den som dock kunnat hjelpa honom till hvad han önskar.

Men så kommer han ånyo till Solvejgs stuga. Han tvekar först:

Udenom sa' Böjgen!

men så hör han sång i stugan och besluter sig.

Nej, denne gang
tvers igennem, var vejen aldrig så trang!

Hos henne skall han då åtminstone finna sin dom, ty mot henne känner han att han syndat. Och då

han nu säger: »Har du dom for en synder, så tal den ud», så har han dermed i sjelfva verket fylt den fordran, som »den fremmede passager» uppstält:

> Har de blot en gang i livet
> havt sejren som i angst blef givet.

Och derför är det rätt att Solvejg på hans fråga:

> Hvor var jeg som mig selv, som den hele, den sande?
> Hvor var jeg med Guds stempel på min pande?

svarar:

> I min tro, i mit håb og min kærlighed.

Hon har anat »Mesters mening» med honom, och hos henne har han äfven haft sitt bättre jag. Redan att han lemnade henne var ett erkännande af att han ej var henne värdig, och äfven under sin irrfärd ute i verlden hade han, såsom vi redan sett, ej kunnat glömma henne. Hans fel var att ha tagit lifvet som en lek eller en saga; men just emedan han så gjort, hade han i grunden varit henne trogen. Sålunda kan då hon också med rätta sjunga:

> Gutten har ligget til mit hjerte tæt
> hele livsdagen lang. Nu er han så træt.

Och derför kan hemkomsten till Solvejg varda, väl icke den slutliga domen öfver honom, men början till ett nytt lif, der han kan upprätta hvad han förut i sitt inre förtrampat. Derför säger också »knappestöberen»:

> Vi træffes på sidste korsvejen, Peer;
> og så får vi se, — om; jeg siger ikke mer.

På grund af den nu gifna framställningen skall man lätt finna att »Peer Gynt» ej kan betraktas såsom motstycke till »Brand» i den mening att här skulle framställas den karakterssvage, viljelöse Peer såsom ett

varnande exempel i motsats till den idealiske, viljestarke Brand. Här lika litet som i »Brand» räcker en sådan tendensiös uppfattning till för att fullt förklara styckets alla enskildheter.

Än mindre får man drifva den tendensiösa abstraktionen så långt, att man uti stycket såge endast ett i moralens namn gjordt angrepp på fantasin. Vi ha sett att Peers fantasi ingalunda är absolut omoralisk: den för honom visserligen emellanåt på afvägar, men räddar honom också emellanåt; och säkert är att han bevarat en vida större »sum af menneske» än Aslak smed, parasiterne och kocken, som endast mins fjerde bönen.

Nej, vill man nödvändigt i en abstrakt formel sammanpressa det rika innehållet af denna dikt, så kan denna formel ej bli annat än psykologisk. Det är en strid mellan motsatta själskrafter vi här få skåda, en strid som föres i en menniskas hjerta och hvars slutmål är att af en half menniska skall varda en hel.

Målet är alltså det samma som i »Brand»; men skilnaden är nu, att fantasin här är den själskraft, som beherskar hjelten, medan den deremot af Brand bekämpas. Båda ha rätt och båda ha orätt. Fantasin i och för sig är hvarken god eller ond: förenad med kärleken, såsom hos Agnes, kan den åstadkomma den herrligaste utveckling af en menniska, skild derifrån är den lika litet som den rena viljan tillräcklig att fylla idealets mått. Ty det sanna idealet är harmoni, enhet af alla de krafter som kunna bo i ett menniskohjerta.

11.

»Kejser og Galilæer» sluter sig nära till »Brand» och »Peer Gynt». Visserligen möter oss här ett rikt historiskt lif i stället för det privatlif vi sågo i dessa stycken; men det är dock lätt att finna, att det historiska här, liksom förut i »Kongsemnerne», bildar endast bakgrunden för den psykologiska utvecklingen, och denna åter rör sig kring ett alldeles likartadt problem som i »Brand» och »Peer Gynt». Hela handlingen i »Kejser og Galilæer» har betydelse blott såvida den tjenar till utvecklandet af Julians personlighet; det är i Julians inre som hela detta »verldshistoriska skådespel» egentligen utspelas.

Sålunda blir då äfven Julians förhållande till Gud i det afseendet likt Brands, att de dogmatiska frågorna helt och hållet skjutas åt sidan. Det är ej i hela stycket fråga om hvilken religion som är den sanna, utan framför allt hvilken som har största lifskraft. Dogmatiken affärdas redan i den mästerliga inledningsscenen; efter sektträtan vid kyrkodörren är det snart sagdt omöjligt att vi kunde få något vidare intresse för dessa frågor.

Tvärtom bildar denna träta just ett moment af den upplösnings-process, hvilken vi eljes i stycket se alla de religiösa trosbegreppen undergå. Huru byta ej flere personligheter i stycket tro liksom man skiftar drägt, huru har ej kritiken angripit den kristna tron, så att t. ex. Julian vet att »Mamas var en falsk helgen». Och på samma sätt har det gått med hedendomen. Hörom Libanios:

— Hvad er Hekate? Hvad er guderne overhovedet for de opklaredes erkendelse? Har ikke Platon — og efter ham vi andre — kastet fortolkningens lys over det hele? Er det ikke forargeligt, nu, i disse vore egne dage, igen at ville hylle ind i gåder og tågefulde drömme denne beundringsværdige, håndgribelige og, jeg tör vel sige, möjsommeligt opförte bygning af begreb og af udtydning.

Och liksom det stod till med läran, stod det äfven med lifvet. Kejsaren, trons försvarare, var en grym tyrann som utrotat nästan hela Julians slägt. Hekebolios var en skrymtare, men Libanios var icke bättre, Sallust kunde lugnt svärja mened vid gudarne, ty »guderne — de er langt borte». Och i Athens visdomsskolor täflade kristne och hedniske ynglingar i vilda utsväfningar.

Ingen var såsom Julian förmögen att förstå och känna detta upplösningstillstånd i hela dess vidd. Han har uppvuxit vid hofvet och den eviga fruktan för kejsaren har gjort honom klarsynt, så att han t. ex. genomskådar Hekebolios; och i följd deraf finner han äfven sedermera lätt hvad Libanios' visdom är värd. Och derjemte låter han icke locka sig af några sinliga lustar; i de stormande dryckeslagen i Athen är han ensam nykter.

Det är då ej att undra på om samtidens ögon fästas på honom och man i honom ser den som skall leda menniskorna till ett nytt, renare tidehvarf. Agathon, Gregor, Makrina (i början) se i honom kristendomens räddare, och Maximos väntar af honom grundläggningen af »det tredje rige». Sjelf har äfven Julian från början känsla af att vara kallad till någonting stort; derför fäster han så stor vigt t. ex. vid sin moders dröm att hon födde Akilleus.

Men på samma gång han kände sig kallad till en stor uppgift, var han å andra sidan äfven beröfvad kraften att utföra den. Fruktan för kejsaren, som visserligen gjort hans förstånd klarsynt, hade på samma gång förstörande inverkat på hans öfriga själskrafter. Till en början är att märka att Kristus och kejsaren äro för honom oupplösligt förenade, kristendomen hade mot honom liksom mot hela riket användts som ett medel att skydda kejsarens makt, och derför såg han i kristendomen endast dess skrämmande sidor.

Han säger sålunda sjelf till Maximos (i Vienna):

— Hele min ungdom har været en sammenhængende rædsel for kejseren og for Kristus. O, han er forfærdelig, denne gådefulde, — dette skånsellöse gudemenneske! Overalt, hvor jeg vilde frem, trådte han mig stor og streng ivejen med sit ubetingede, ubönhörlige krav.

Maximos. Og dette krav, — var det i dig?

Julian. Altid udenfor. Jeg skulde! Kröb min sjæl sammen i gravende og tærende had til min slægts morder, så löd budet: elsk din fiende! Törsted mit skönhedsbetagne sind imod sæder og billeder fra den forgangne Græker-verden, så slog kristenkravet ned i mig med sit: sög det ene fornödne! Fornam jeg legemets söde lyst og begær imod dette eller hint, så skræmte forsagelsens fyrste mig med sit: afdö her for at

leve hisset! — Det menneskelige er bleven ulovligt efter den dag, da seeren fra Galilæa tog verdens-styret. At leve er ved ham bleven at dö. At elske og at hade, det er at synde. Har han da forvandlet menneskets köd og blod? Eller er ikke det jordbundne menneske blevet ved at være, hvad det var? Vor sunde inderste sjæl rejser sig imod dette; — og dog skal vi ville tvert imod vor egen vilje! Vi skal, skal, skal!

Detta slafveri har ej undgått att efterlemna spår i hans karakter. Han har blifvit van att förställa sig och får derför redan i början af stycket uppbära hårda ord af sin broder Gallos. Och då han icke heller har någon annan egen att hålla sig till, blir han oförmögen till personligt lif i kärlek, och denna omständighet leder honom — alldeles som Brand — på villospår.

Genast vid mötet med Agathon se vi hans sorgliga belägenhet. Han blir ytterst glad öfver att träffa en vän, men vågar ej sätta tro till honom — helt naturligt då han redan i så rikt mått erfarit hofmännens hyckleri och äfven strax derpå finner huru Hekebolios bedrager honom. Denna känsla af öfvergifvenhet är det äfven som leder honom att säga: »Gud vil ikke vide af mig, Agathon».

Och på samma gång har äfven hans känsla af sin stora uppgift blifvit förgiftad i sin rot. Då han ej har någon vän att personligen lefva för, lefver han för sig sjelf, sin egen ära. När han berättar för Agathon att »Mamas var en falsk helgen», tillägger han:

— Jeg selv har for nylig affattet et ringe skrift om denne sag, et skrift, min Agathon, som visse visdomsvenner, ubegribeligt nok, skal have omtalt med ros i læresalene.

Han utbrister visserligen omedelbart derpå: »Herren holde mit hjerte rent for al forfængelighed!» Men i

sjelfva verket växer allt mera denna hans lystnad efter andras pris. Och då han ej har tillfälle att vinna detta pris genom handlingar, enär ju kejsaren med afsigt håller honom i verksamhet — vänder han sig till »ordets fægtende leg i læresalene»; ty »kejseren har ikke ordets gave», på detta område kan Julian »lyse over riget». Derför är han så ifrig att lyssna till Libanios' smickrande utmaning och så kommer han till Athen.

De frön som vi här i första akten spårat, gro i det följande. Julian finner att Libanios aldrig på allvar velat någon strid med honom, och hans kritik vänder sig mot hedendomen lika väl som mot kristendomen.

Redan som barn hade han ju för öfnings skull försvarat gudarnes sak mot galileern, på samma gång han omvände andra barn till kristendomen. Nu se vi huru han, i rättegången mot Gregor, gycklar med både kristendomen och den hedniska visdomen. med hvars vapen han först förklarar Gregor vara en förbrytare och sedan i en handvändning gör honom till en gud.

Kort och träffande säger han derför till Gregor:

— Et eneste har jeg lært i Athen. Den gamle skönhed er ikke længer skön, og den nye sandhed ikke længer sand.

Det var äfven längtan efter skönheten som lockat honom till Athen; men denna längtan blef icke tillfredsställd. Hvarför? Delvis visserligen emedan denna »skönhet» numera var en utlefvad form. Men äfven af en annan orsak, hvilken vi få veta långt senare, då Maximos frågar:

— Hvoraf ved du at hin fordums skönhed var skön — i og for sig — undtagen i beskuerens forestilling?

Julian egde icke den fria blick som skulle ha låtit honom se skönheten. Det glada lifvet i Athen var nämligen för honom blott ett medel att glömma den eviga fruktan för kejsaren; men i sitt sinne var han ej glad. Han var »mådeholden i alle ting», nykter då de andra drucko. Förundrad säger Gregor: »Og dog lever du dette liv med». Julian svarar:

— Hvorfor ikke? Ved du eller jeg når lynet slår ned? Hvorfor så ikke leve en lys, solrig dag? Glemmer du at jeg har henslæbt både min barndom og mine förste ungdomsår i et gyldent slaveri? Det var bleven mig til en vane, ja, jeg kan sige, et slags fornödenhed, at föle den visse skræk over mig.

Att detta lif är blott ett surrogat för ett djupare själslif, det se vi af Julians uppförande efter det han fått höra den skakande nyheten om Gallos' vilda framfart, och Gregor frågar: »Hvad agter du at göre?»

— Jeg? Jeg vil ikke mere gå till Eleusis; jeg vil afbryde alt samkvem med hedningerne, og takke Herren min Gud at han tog magtens fristelse fra mig.

Och strax derpå säger han:

— Dette vil gribe videre om sig. Vederstyggeligheden vil fordærve os alle. — O, Gregor, om jeg kunde flygte til verdens grænse —!

Samma längtan efter ensamheten ha vi redan förut i Konstantinopel hört honom uttala. — Men Gregor svarar:

— Din plads er på verdens navle, furst Julian.

— Hvad kræver du?

— Du er denne blodige Cæsars broder. Træd frem for ham, — han kalder sig jo en kristen. Kast ham hans gerning i ansigtet; slå ham til jorden i rædsel og nag —

— Afsindige, hvad tænker du!

— Har du din broder kær? Vil du frelse ham?

— Jeg havde Gallos kær som ingen anden.

— Du havde —?

— Så længe han kun var min broder. Men nu —; er **han** ikke Cæsar? Gregor, — Basilios — o I dyrebare venner, — jeg skælver for mit liv, jeg ånder i angst for Cæsar Gallos. Og jeg skulde tænke på at træde ham under öjnene, jeg hvis blotte tilværelse er en fare for ham.

Fruktan för kejsaren hade sålunda öfvergått *till* fruktan för brodern, och derigenom är han ännu mera ensam än förr. Derför sade äfven Gregor nyss till Basilios, då denne gick bort för att ej behöfva se Julian bland den druckna skaran: »Jeg bliver; han trænger vel til en ven».

Men nu när Julian på hans uppmaning svarar: »Nu vel; skal vi fölges?» säger han:

— Jeg har min lille kreds; jeg har min slægt at værge om. Videre går hverken min magt eller mine evner.

Och nu utbrister Julian plötsligt: »Til bakkanal!» — Är icke detta ett tydligt bevis på att, såsom nyss nämndes, det stormande lifvet är endast ett surrogat för bristande inre personligt lif?

Att han äfven känner denna brist synes af hans ord till Basilios, då denne på hans fråga »hvor er kristendommen?» svarar: »I de hellige mænds skrifter». Då utbrister Julian:

— Det samme fortvivlelsens svar. Böger — altid böger! Kom jeg til Libanios, så löd det: böger, böger! Kommer jeg til eder, — böger, böger, böger! Stene for bröd! Jeg kan ikke bruge böger; — det er liv, jeg hungrer efter, samliv ansigt til ansigt med ånden. Blev Saulus seende af en bog? Var det ikke en lysflod, der slog ham imöde, et syn, en röst —

Och vidare:

— Dette med det skrevne, det er ikke sandhed i ködet. Föler du ikke ækkelhed og kvalme, ligesom ombord på et skib i

vindstille, omtumlet mellem liv, skrift, hedensk visdom og skönhed? Der må komme en ny åbenbaring. Eller en åbenbaring af noget nyt. Der må, siger jeg; tiden er inde.

Derför har Julian redan från början en sådan förkärlek för all mystik, drömmar, syner, de eleusinska mysterierna; och slutligen söker han hos Maximos den umgängelse med andarna efter hvilken han längtar.

Och här drifves då upplösningen af alla fasta begrepp till sin spets. Här ser han i en syn hela jorden öde och fattar »den store forlösende erkendelse: det som er, det er ikke; og det som ikke er, det er». Här hör han att han skall »grundfæste riget» på frihetens väg, hvilken är den samma som nödvändighetens väg, genom att vilja hvad han måste.

Men han stannar ej i tvifvel och metafysik. Maximos lär honom att det finnes tre riken.

— Först er hint rige, som grundlagdes på kundskaben træ; så hint rige, der grundlagdes på korsets træ. Det tredje er den store hemmeligheds rige, det rige, som skal grundlægges på kundskabens og på korsets træ tilsammen, fordi det hader og elsker dem begge og fordi det har sine levende kilder under Adams lund og under Golgata.

Dermed ha vi att sammanställa hvad Julian förklarar för Basilios och Gregor.

— I hvert af de skiftende slægtsled har der været en sjæl, hvori den rene Adam genfödtes; han var stærk i lovgiveren Moses; han havde evnen til at göre sig jorden underdanig i den makedoniske Alexander; han var næsten fuldkommen i Jesus fra Nazareth. Men se Basilios (han griber ham i armen) dem alle fattedes, hvad der er mig lovet, — den rene kvinde. — —

Vent, vent, — I skal få se; — bruden skal visselig skænkes mig, og da —, hånd i hånd vil vi gå imod öst, did hen, hvor nogle siger at Helios födes, — ind i ensomheden, skjule

os, som guddommen skjuler sig, söge lunden ved Eufrats bredder, finde den, og der — o, forherligelse — derfra skal en n slægt i skönhed og ligevægt gå ud over jorden; der, I skriftbundne tvivlere, der skal åndens kejserrige grundes.

Den uppgift Julian nu hade att fylla är alltså af rent andlig art, och består i försoningen af menniskans natursida med hennes andliga sida. Det första riket, grundlagdt på kunskapens träd, är naturens, den individuela sjelfständighetens rike, det andra är andens, hängifvenhetens. Båda syntes på Julians tid ensidiga. Den gamla grekiska skönheten var ej längre skön, ty naturlifvet är skönt blott så länge det är oskyldigt; men oskuld fans ej mera i bakkanalerna i Athen. Den nya sanningen var ej längre sann, kristendomen hade ofta ledt till förintande af det rent menskliga eller användts som skylt för de värsta ogerningar.

Den försoning Julian eftersträfvar ville han, som vi sett, vinna i ensamheten under samlif med »den rene kvinde». De villovägar, på hvilka både kristendom och hedendom råkat in, tänkte han, liksom så många andra på hans tid, undvika genom tillbakadragenhet och således vinna möjligheten af ett fritt, personligt, harmoniskt lif.

Men ett är att vilja målet, ett annat att kunna nå det. Varnande träda andarne fram för Julian. Frihetens väg är tillika nödvändighetens väg, hvad menniskan tror sig vilja är må hända blott hvad hon måste och då hon tror sig gå sin egen väg tjenar hon ofta endast »verldsviljan» — och så blir hon en Kain eller en Judas. Hvarför? Härpå ger Kain svaret: »Jeg var mig».

Också Julian skall erfara att han ej kan gå utom sig sjelf. Han är hvad han är på grund af det lif han

hittills genomlefvat, och af dessa hans bestämningar beror utgången af hans värf allt under det han tror sig vara fri.

Vi ha redan sett huru detta hans föregående lif hos honom förgiftat källan till ett personligt lif i kärlek; han var sålunda oförmögen att herska i naturens verld. Och på samma gång hade hans lystnad efter andras pris äfven vuxit. Redan i Athen sade han då han genomskådat Libanios:

— Og denne Libanios vedbliver Grækerne at kalde for visdomselskernes konge! Ah, jeg vil ikke nægte at dette harmer mig. Jeg troede dog, sandt at sige, at Grækerne måtte kunne træffe et bedre valg, hvis de fæstede sine öjne lidt mere på de visdommens og veltalenhedens dyrkere, som i de senere år —

Och när Gregor och Basilios komma till Efesos, frågar han dem ifrigt hvad ryktet säger om honom:

— Hvis jeg gad fæste lid til visses forsikring, så måtte jeg tro, der gaves få mænd i riget, om hvem der tales så meget, som om mig.

Den som sätter sådant värde på mängdens omdöme, han kan säkerligen ej förstå det svar anden på hans fråga: »hvi blev jeg?» ger uti orden »for at tjene ånden».

Nu kommer frestelsen: »magtens fristelse», just den som han nyss var glad att ha undsluppit: han blir utsedd till Cæsar.

Fåfängt varnar honom Gregor för att »træde på sin broders blodige lig»: hans engång väckta äregirighet qväfver hans naturliga känslor — eller rättare: de äro längesedan qväfda. »Mine broderlige øren kan tåle hvad mine sönlige øren har tålt». Men han tvekar ännu, tilldess kejsarens budbärare talar om att han skall »grund-

fæste riget» och att han skall erhålla Helena, »den tugtige og rene kvinde». Då anser han sig säker om att vara på rätt väg, ehuru äfven Maximos varnar honom med utropet: »Tegn imod tegn». Han svarar blott »Her står icke tegn imod tegn», och så tager han purpurn.

Hvad han dermed gjort synes tydligt genom jemförelsen med hvad han nyss sagt sig vilja göra. Han ville bli »kejser i åndens rige» — nu skall han »grundfæste kejserens store skönne rige». Han ville lefva i ensamheten med »den rene kvinde» — nu frågar han ej efter ensamheten, ej heller efter om Helena verkligen är ren — det tomma ordet är honom nog. Han har således valt det yttre för det inre, skenet för verkligheten. Och på samma gång har han, genom att kalla sin broders mördare »stor og retvis», redan blifvit en annan Kain.

Snart visa sig följderna af hans val. Hans ställning som Cæsar gör honom icke friare gent emot kejsaren; tvärtom: han blir allt mera omhvärfd af spioner och hycklare samt nödgas sjelf fortfarande förställa sig. Icke heller de handlingar han utför skänka honom någon tillfredsställelse, ty kejsaren tillegnar sig sjelf all ära för hans segrar. Derför se vi ock huru han allt fortfarande griper tag i hvarje tillfälle, der han kan utmärka sig för sin talegåfva, der således ej kejsaren kan täfla med honom. Då han för Helena berättar om Alemannerslaget och den lifsfara hvari han sväfvat, säger han:

— Jeg greb en fane, ildned de kejserlige hustropper med mine tilråb, holdt i al skynding en tale til dem, en tale, som måske ikke vilde have været selv en mere oplyst tilhörerkreds ganske uværdig, og derpå, så fort soldaternes bifaldsråb havde lönnet mig, styrted jeg mig lige ind i den tætteste kamp-tummel.

Bryta med kejsaren vågar han dock icke, han vill hellre draga sig tillbaka till ensamheten med Helena och sina kära böcker. Ja till och med då Helena sporrar hans äregirighet svarar han: »Glemmer du den usynlige livvagt om den salvede?» Kristus och kejsaren äro ännu för honom ett.

Men så kommer Helenas död och de upptäckter han dervid gör. Han tänker icke på att Helena kunde ha rätt i sitt omdöme om honom: »Han kan ikke overvinde kvinder. Hvor jeg ækles ved denne vanmagtens dyd». Han vet icke att genom det långvariga slafveriet och den eviga fruktan för kejsaren hans förmåga af personlig hängifvenhet blifvit qväfd. Helt annat var det med Gallos, denne »brune svulmende barbar», som ej var rädd att i sjelfva Konstantinopel kalla Konstanzios en mördare. Dermed förnekas då icke att äfven Helena hade sin del af skulden, äfven hon var besmittad af hofhyckleriets luft. Och då äfven hon använde kristendomen i detta hyckleris tjenst, är det ej att undra öfver om Julian nu vid hennes bekännelser förbittrad knyter näfven och utropar: »Galilæer!

Dermed börjar då hans direkta strid mot Kristus, medan han mot kejsaren ännu förhåller sig tveksam och vill rädda skenet af att ha blifvit tvungen att antaga kejsarvärdigheten. Men på samma gång finner han (i samtalet med Maximos i Vienna) huru nära dessa två, Kristus och kejsaren, i hans föreställning sammanhänga med hvarandra, och hvilken makt de hafva öfver honom. Början af samtalet har förut anförts, se här fortsättningen.

Maximos vill förmå honom att bryta med denna makt, som han så fruktat, och påminner honom om den

frihet han trott sig ha vunnit i Athen och Efesos. Julian svarar blott:

— Ak, hine tider, Maximos! Dengang var det let at vælge. Hvad var det vi sysled med igrunden? En visdomsbygning; hverken mere eller mindre.

Här, menar Julian, gäller det lif, icke lära. Och då Maximos påminner om ordet: »enten med os eller mod os», svarar han:

— Vedblev ikke Libanios at være den han var, enten han i en ordstrid stod på anklagens eller på forsvarets side? Dette her ligger dybere. Her er det en handling, som jeg skal over. »Giv kejseren, hvad kejserens er». I Athen gjorde jeg engang leg deraf; — men det ligger dybere. Du kan ikke fatte det du, som aldrig har været under gudemenneskets magt. Det er mere end en lære han har spredt ud over verden; det er en trolddom, som tager sindene fangen. Den som engang har været under ham, — jeg tror aldrig han kommer helt lös.

Maximos svarar: »Fordi du ikke vil helt».

— Hvorledes skal jeg kunne ville det umulige?
— Er det möjen værd at ville det mulige?

Men detta svar tillfredsställer icke Julian. »Ordskvalder fra læresalene!» svarar han; hans känsla af Kristi makt kan ej betvingas med blotta ord. Men den brytes deremot af en annan känsla: harmen öfver att presterne förklara Helena för helgon, och att underverk ske vid hennes lik. Då utbrister han beslutsamt: »livet eller lögnen»; och så »löser han pagten» med Kristus genom att offra åt Helios, och Maximos förklarar: »det skabte er i din hånd».

Och spådomen går i uppfyllelse: Julian vinner »kejserens store skönne rige».

Men dermed är också hans affall fullbordadt: han blir snart såsom Gregor kallar det »legemernes herre, som ruster sig til krig imod sjælenes herre».

Och likvisst var det just ett fritt, rikt själslif han sökte, det var hyckleriet och det ensidiga dödandet af alla jordiska känslor han uti kristendomen ville bekämpa. Derför hade han, då Sallust sagt sitt »Guderne de er langt borte», svarat:

— Ja, eders guder er langt borte; de hemmer ingen; de tynger ikke på nogen; de levner en mand rum omkring sig til at handle. O, denne græske lykke at föle sig fri!

Denna uppfattning var en naturlig följd af den erfarenhet han hittills haft af kristendomen. Men denna erfarenhet har på samma gång gjort honom oförmögen att sätta något bättre i stället. När han går till sin Dionysosfest utropar han:

— O, Dionysos, sænk din svulmende herlighed over sindene; fyld sjælene med dit hellige stormsus, fyld dem indtil alle bånd brister og den frigjorte jubel drager ånde i dans og sang! — Liv, liv, liv i skönhed!

Men när han kommer ifrån sin fest frågar han:

— Hvor er skönheden bleven af? Kan ikke kejseren byde den stå op igen og så står den op?
Tvi over denne stinkende utugt!

Och förundrad säger han till sig sjelf:

— Seeren fra Nazareth sat til höjbord mellem toldere og syndere.
Hvori ligger svælget mellem hint og dette?

Svaret är för oss icke svårt att finna. Det lif han fört hade låtit kärlekens källor utsina hos honom och i kärleken var det som Jesus hade sin styrka.

Sålunda drifves han att slå öfver till motsatsen och förkunnar att »intet menneske har rét til at nyde, forinden han har vist sig hærdet nok til at bære nydelsens savn». Han uppger skönhetslifvet och hamnar genom en ödets ironi just uti samma försakelse, som han funnit vara kristendomens mörka sida. Men ej heller härutinnan har han bättre lycka: han skördar blott begabbelse af sina egna hofmän.

På samma gång blir hans förhållande till de kristne allt mer fiendtligt, ehuru han till en början förklarat att ingen skulle förföljas för sin tros skull. Orsaken till denna fiendtlighet ligger uti att han småningom allt mera lefver sig in i en tanke, hvilken för honom blir ödesdiger: tanken att förklara sig sjelf för gud.

Denna tanke framträder redan i hans första tal såsom kejsare, visserligen ännu i den försigtiga formen af ett citat från Platon, huruledes »kun en gud kan herske over menneskene», och med bifogad reservation: »O, bed med mig at jeg må gå fri for ærgærrighedens snarer og for magtens fristelser». Men engång uttalad tages denne tanke om hand af hofvets smickrare och så går Julian steg för steg framåt i samma riktning.

Denna utveckling är, psykologiskt taget, fullt förklarlig.

Kejsaren och Kristus hade för honom varit oupplösligt förenade, och han hade på samma gång »löst pagten» med båda. Men från föreställningen om den nära förbindelsen emellan den kejserliga makten och den gudomliga hade han ej kunnat frigöra sig; och då han ej mera trodde på Kristus, måste någon annan gud stå vid hans sida. Men de gamle gudarne hade ju blifvit

upplösta i blotta symboler och begrepp, och Julian, som törstade efter lif, kunde ej vara tillfredsstäld ensamt med dem; och då återstod ingenting annat än att sätta sig sjelf uti deras ställe.

Men hela denna slutledning hvilade på förutsättningen att kristendomen ej var annat än ett vapen i kejsarens hand, som han efter behag kunde använda eller ej. Och de som stå Julian närmast, särskildt hofmännen, göra heller intet för att visa honom att han misstagit sig i denna sin uppfattning. Tvärtom: han styrkes allt mera i den samma och tager sålunda fortfarande det yttre för det inre, skenet för verkligheten. Deraf följer då äfven ett stort bakslag i hans karaktersutveckling: han sluter förbund med det officiela hyckleriet, emot hvilket han förut hyst sådan motvilja; han låter bedraga sig af Hekebolios och Libanios, dem han förut genomskådat, han blir orättvis och grym, oaktadt han i grunden är rättvis och högsinnad, såsom synes t. ex. af hans domar i Medons och Malkos' sak. Och hvaraf vållas väl hans första orättvisa, mot Ursulos? Deraf att Ursulos tror på »den eneste himmelens gud». Detta »den eneste» finner Julian vara bevis på »utålsomhed» — tydligen emedan han vill hafva ett rum för sig sjelf på Olympen. — Ännu en förändring är att han, som förut ringaktat bokvisdom, nu ständigt sysselsätter sig med att skrifva böcker för att öfvertyga sina motståndare.

Men dermed blir han då allt mindre egnad att besegra kristendomen; tvärtom: han bidrager endast att befästa den genom att rena den från förderfliga missriktningar, han blir en Judas, genom hvars affall »verdensvognen ruller ind i forherligelsen».

Förut hade alla, liksom Julian, lydt eller fruktat Gud och kejsaren på en gång: Gregor svarar i Athen att både Gud och kejsaren egde att fordra »allt». Nu lär man sig att skilja mellan dem; Gregor, den förste som opponerar sig, talar modigt om »ham, der er större end kejseren» och förklarar att invånarne i Cæsaræa ej kunde vika, ty »sagen er nu kommen dertil, at den er bleven os et valg imellem menneskefrygt og lydighed under Gud». Och Agathon säger till de kristne fångarne: »vælg mellem Kristus og kejseren».

Nu veta således de kristne att det är något som kejsaren ej får kräfva. Och hvad är detta? Märkeligt nog: öfverallt den personliga hängifvenheten.

Gent emot den döda auktoriteten, kejsarens makt, vaknar öfverallt det friska pulserande lifvet i form af personlig hängifvenhet. Medan Julian allt står ensam på sin höjd — ty hans »kärlek» till Libanios är ju endast en parodi — hafva de kristne städse någon att lefva för. Redan i första afdelningen reser Agathon hem för sin lille broders skull, Basilios och Gregor för sina föräldrars; och längre fram gör Cæsarios det samma, hvarvid Julian utropar: »Lykkelige fader, der har så ulykkelige sönner!» Och Gregors råd till de kristne då de få lida för sin tro är: »elsk hverandre og lid for hverandre».

Under förföljelsen blir äfven de kristnes förhållande till sin frälsare ett sådant personligt lif. Gregor har »talt ansigt til ansigt med den korsfæstede» och blifvit hans — då när han kallades att »holde Herrens hjord sammen». I Julians svar: »Dårskab; dårskab! Jeg kender disse drömme!» uttalar sig omedvetet hans smärta

öfver att ej han sjelf erfarit en sådan uppenbarelse, hvarefter han dock så mycket längtat. — Biskop Maris hade svikit sin hjord, men ångrat sig, och säger: »Nu har Kristus helt og holdent mit hjerte». Kyrillos ligger midt under plågorna »salig som et barn i sin frelsers arme».

Motsatsen mellan detta nyvaknade lif hos de kristne och det på konstladt sätt nyväckta hos hedningarne, visar sig klarast i vexelsångerna mellan »Apollon-toget» och »fangetoget». Det förra sjunger:

Nydelsens fyldte flömmende skåler
rigt du, Apollon, din dyrker tilmåler.

Det senare svarar:

Fræsende brandsår og flaede ben
heles af En!

Just mot detta de kristnas nyvaknade lif är Julian maktlös, något som symboliskt antydes af att han ej kan återuppbygga Jerusalems tempel. Hvad som bygges med blotta yttre medel, förstöres lätt af den frambrytande inre elden, och liksom Julian blott kunde fullborda spådomen, att ej sten på sten skulle bli qvar af templet, likaså kunde han med hela sitt arbete mot kristendomen blott förstöra hedendomen i grund och rena den kristna läran samt derigenom hjelpa den till än herrligare seger.

Derför inser han ock sin maktlöshet och säger till Maximos:

— Ja, denne Jesus Kristus er den störste oprörer, som nogen tid har levet. Hvad var Brutus, — hvad var Kassius imod ham? De myrded kun den ene Julius Cæsar; men han myrder Cæsar og Augustus overhovedet. Eller er der at tænke på forligelighed mellem Galilæeren og kejseren? Er der rum for de to tilhobe på jorden? Og han lever pa jorden, Maximos,

— Galilæeren lever, siger jeg, så grundigt end både Jöder og Romere bildte sig ind at de havde dödet ham; — han lever i menneskenes opsætsige sind; han lever i deres trods og hån imod al synlig magt. — »Giv kejseren, hvad kejserens er, — og Gud, hvad Guds er!» Aldrig har menneskemund udtalt et underfundigere ord än dette. Hvad ligger der bagved? Hvad og hvor meget tilkommer kejseren? Dette ord er som en stridsklubbe, der slår kronen af kejserens hoved.

Nu har han alltså lärt sig förstå hela svårigheten af den kamp han har att föra. Men Maximos visar honom en utväg, talar än en gång om »det tredje rige» der motsatsen mellan kejsare och galileer skall häfvas, der gud och kejsare äro ett.

Men hans ord synas förspilda. Visserligen verka de på Julian; men endast sålunda att han besluter: »Jeg vil eje verden», och begynner kriget mot Persien. Åter söker han alltså i yttre makt sin styrka, vill imponera genom stora segrar, icke mera genom böcker; men på andens område är han allt fortfarande lika svag, och derför svarar psalmsångerskornas kör långt borta på martyrernas grafvar:

Menneske-guder af sölv og guld, —
I skal smuldre i muld!

Emellertid tager Julian ett steg i den riktning Maximos tillrådt, men endast halft.

— Det kunde tænkes at de udödelige, som styrer og opholder verden, til enkelte tider nedlægger sin magt i menneskelige hænder — hvorved guderne visselig ikke i nogen måde forringes; thi det skyldes dog dem at en så særligt benådet — ifald han findes — har kunnet fremstå på jorden.

Och den dröm som han låter kungöra för hären innehåller äfven ett dylikt halft steg, låter honom endast erfara att han herskar blott öfver »liv og blod», men ej

»over viljene, over menneskenes sind». Och han finner att just »i dette er det at hin Jesus af Nazareth står mig imod og gör mig magten stridig».

— Hvad var dog ikke Sokrates imod ham! Elsked ikke Sokrates nydelsen og lykken og skönheden? Og dog forsaged han. — Men hvilket bundlöst svælg mellem dette — på den ene side ikke at begære, — og på den anden side at begære og dog forsage.

O, denne tabte visdoms skat vilde jeg bringe menneskene tilbage. Lig Dionysos fordum, kom jeg dem glad og ung imöde, med löv om panden, med druers fylde i mine arme. Men de viser min gave fra sig og jeg hånes og hades og bespottes af venner og af fiender.

Maximos svarar med liknelsen om drufvorna och vinet. »Verdens vinstok er bleven gammel, og dog mener du, lig fordum, at kunne bjude druerne rå til dem, der törster efter den nye vin».

Julian, fortsätter han, hade blifvit rik på de andras bekostnad, han förstod tidens kraf och detta borde han fylla; men denna rikedom förpligtade honom äfven att komma i eget namn liksom Jesus af Nazareth. Endast så kunde han representera »den fri nödvendighed» och dermed grundlägga »det tredje rige».

Men än en gång förstår Julian saken blott från dess yttre sida, han vill lägga jorden under sitt herradöme.

Snart talar dock en annan tydligare: det är Makrina. Hon säger till honom:

— Hvad er det du hader og forfölger? Ikke ham (Kristus), men din tro på ham. Og lever han ikke i dit had og i din forfölgelse, således som han lever i vor kærlighed?

Och hon ser i honom endast ett redskap för att tukta de försvagade kristna.

— I ham er en större. Ser du ikke Basilios, — i ham vil Gud Herren slå os til döden.

»Förste vundne sjæl!» utropar Julian. För honom är det nog att Makrina erkänner rikedomen i de krafter som bo hos honom, och dermed hans gudomlighet; målet för hans verksamhet såsom sådan är honom likgiltigt.

Och nu tar han med större dristighet ut steget och låter uppställa de kejserliga bildstoderna i lägret såsom föremål för dyrkan. Men på samma gång visar det sig huru litet han äfven i yttre måtto förmår, då den persiske öfverlöparen förleder honom att bränna sin flotta, och då samtidigt de kristnes opposition borta i vestern utbrister i öppet uppror.

Dessa yttre tilldragelser utöfva emellertid en stor verkan på Julian; han börjar grubbla, tänker på hebreernes tåg i öknen, der det gamla slägtet dog ut, och först det nya kom in i det förlofvade landet — ett dunkelt erkännande af att ej heller han var rätta mannen att lösa den uppgift han hade sig förelagd. Och tillika är talet härom en förebråelse mot hans trosförvandter, för hvilka han nu — märkligt nog för första gången — framhåller galileerne såsom föredömen i inbördes kärlek.

— De lever som brödre och söstre indbyrdes, — og mest nu, da deres genstridighed har tvunget mig til at tugte dem.

Man ser: mötet med Makrina har ej varit utan verkan; det var med skäl som han vid detta möte sade:

— Basilios, — jeg gad gerne have kendt denne kvinde för idag.

Huru vacklande han blifvit synes af hans förklaring att vi om de makter som råda för menniskornas välfärd

veta als ingenting — »fraregnet deres lunefuldhed og ubestandighed, for hvilke egenskaber vi har temmelig sikkre vidnesbyrd». — Och samtidigt söker han varsler på alla håll och blir förfärad då alla tecken tiga.

— Intet. — Taushed — taushed, som om solskiven var i færd med at formörkes. Alene! Ingen bro mere mellem mig og anderne.

Hvilken skilnad mot nyss då han tydde oraklens tystnad derhän att gudarne nedlagt all sin makt i hans hand! Äfven nu tyder Maximos saken på samma sätt och Julian tyckes gå in på tydningen, men upprepar strax derpå: »Denne taushed! At stå så helt alene».

Ja, snart vet han icke bättre än att fråga Maximos:

— Tror du — hvis jeg uden spor forsvandt fra jorden og mit legeme aldrig fandtes, og ingen fik vide, hvor jeg var bleven af — tror du at det sagn da vilde udbrede sig at Hermes var kommen til mig og havde fört mig bort, og at jeg var optagen i gudernes samfund?

Här synes då redan huru förändrad han blifvit. Han hade velat vinna sitt mål genom yttre makt och nu hade denna helt och hållet förlorat sitt värde för honom, han vill offra till och med lifvet för att lefva i menniskornas sinnen. Och strax derpå heter det:

— Er det möjen værd at sejre? Hvad har den makedoniske Alexander, hvad har Julius Cæsar vundet? Grækere og Romere taler om deres ry med kold undren, — medens den anden, Galilæeren, tömmermandssönnen, sidder som kærlighedens konge i varme troende menneskehjerter.

I sin förtviflan öfver att hans nederlag skall komma till efterverlden vill han ödelägga hela jorden, tänker på Kaligulas svärd — det hvarmed han i ett enda hugg kunde halshugga hela menskligheten.

Dermed har han då i sjelfva verket uppgifvit sin strid, och lifvet har, såsom nyss syntes, intet värde för honom. Men samtidigt har äfven motståndet från de kristnes sida hunnit till sin spets, hans forne barndomsvän Agathon ser i honom »dyret med de syv hoveder», han bryter fullkomligt med kejsarens auktoritet och i stället för de andres fältrop »Med Kristus for kejseren» ropar han: »Med Kristus for Kristus» och slungar »romerlandsen fra Golgata» mot Julian.

Och nu får Julian veta att stället der han sårats kallas »de frygiske egne», för hvilka oraklet tillsagt honom att akta sig, och att sålunda »verdensviljen har ligget i baghold» efter honom. Och då lemnar han lätt nog det jordiska och slutar sitt lif med tanke på skönhet och ljus — men dock med det smärtsamma utropet: »O, sol, sol, — hvi bedrog du mig?»

Hörom det liktal han får. Maximos säger:

— Forlokket som Kain. Forlokket som Judas. — — Eders gud er en ödsel gud, Galilæere! Han bruger mange sjæle.

Var du heller ikke denne gang den rette, — du nödvendighedens slagtoffer?

Hvad er det værd at leve? Alt er spil og leg. — At ville er at måtte ville.

O, min elskede, — alle tegn bedrog mig, alle varsler talte med to tunger, så jeg i dig skimted forsoneren mellem de to riger.

Det tredje rige skal komme! Menneskeånden skal tage sin arv igen, — og da skal der tændes rögoffer for dig og for dine to gæster i symposiet.

Men Makrina säger:

— Udvælgelsens hemmelighed er forfærdelig. — — Vildfarende menneskesjæl, — måtte du fare vild, da skal det visselig regnes dig til gode på hin store dag, når den vældige kom-

mer i skyen for at sige dommen over de levende döde og over de döde levende.

Sålunda erkänna både hedningar och kristne, att Julian haft en stor uppgift att fylla och att det icke uteslutande var hans skuld om han tog miste om vägen. Med hvad de kalla »forlokkelse» eller »udvælgelsens hemmelighed», det har för oss mist sin gåtfullhet. Julian är »nödvendighedens slave» på grund af det lif han genomlefvat: hans medvetande om sin uppgift och hans oförmåga att fylla denna uppgift alstras båda af hans eget lif, af de tidsomständigheter, under hvilka han utvecklats.

Vi hafva sett hvaruti denna uppgift bestod. »Menneskeånden skal tage sin arv igen» — Gud skall ej tjenas genom blott martyrskap och blind undergifvenhet, utan i fri glädje. På Julians tid hade ingen annan kunnat lära menniskorna att fylla denna uppgift, än den som var kejsare och Gud på en gång, d. v. s. den som stod öfver den sammanslingrade fruktan för den gudomliga och den verldsliga makten, hvilken fruktan band alla andra menniskors sinnen. Maximos tänker sig tydligen, att en kejsare skulle framträda och säga till menniskorna: »I hafven lefvat i fruktan och bäfvan för Guds och min makt; jag bjuder eder att hädanefter öfva samma dygder som förr, men öfva dem i glädje och skönhet. Jag, som är verldens herre, bygger icke min tron på eder fruktan, jag bygger den på mitt lifliga medvetande af att Gud kallat mig att verka sitt verk bland eder, göra eder till hela, sköna menniskor».

Denne kejsare skulle då blifvit för verlden hvad Håkon blef för Norge, grundläggaren af ett nytt tide-

hvarf. Men dertill hade fordrats att han varit lika viss på sin kejsartanke som Håkon på sin »kongstanke».

I stället var Julian en Skule-natur: han hade icke kunnat befria sig från fruktan för Kristus, sådan han och tiden uppfattat honom; och derför kunde han endast »göre den gamle saga om igen», använda samma medel som hans föregångare: yttre makt; och derför kan han endast sträfva att föra menskligheten tillbaka till en redan öfvervunnen ståndpunkt. Också säger Maximos:

— Du har villet skabe ynglingen om til barn igen. Kødets rige er opslugt af åndens rige. Men åndens rige er ikke det afsluttende, ligeså lidt som ynglingen er det. Du har villet hindre ynglingens vækst, — hindre ham fra at vorde mand. O, du dåre, som har draget sværdet imod det vordende, — imod det tredje rige, hvor den tvesidige skal herske!

Och denne »tvesidige», »den rette», skall han ännu komma, efter ej Julian var »den rette»? Säger icke Maximos i alla fall efter Julians död: »Det tredje rige skal komme!» Är det då skaldens mening att en ny Messias är att vänta?

Om man så frågar, så glömmer man åter, att Maximos och alla öfriga personligheter i dramat äro barn af sin tid och naturligtvis röra sig med de föreställningar som under denna tid äro rådande. Man får sålunda lika litet anse Maximos' ord just i denna form uttala skaldens tankar, som man får anse det för en hädelse att låta en menniska upphäfva sig till gud. Tvärtom: det är just skaldens storhet, att han kunnat så tänka sig in i denna tids åskådningar och sammanfatta dem uti skildringen af en enda menniskosjäls historia. Det är visserligen endast Julians inre strider vi här få skåda;

men hans person är verkligen representativ: hans lefnads drama är i sanning ett »verdenshistorisk skuespil».

Men vill man veta skaldens tankar om »det tredje rige», så må man erinra sig Maximos' ord: »Sker ikke alle ting stykkevis? Hvad er helheden andet, end den fulde sum af samtlige stykker?» — Visserligen säger han ock med hänsyn till Julian:

— Verdens-sjælen er som en rig mand, der har utallige sönner. Deler han sin rigdom lige imellem alle sönnerne, da blir de alle velhavende, men ingen af dem rig. Gör han dem derimod alle arvelöse på en nær, og skænker alt til denne ene, da står denne ene som en rig mand i en kreds af fattige.

Men denna rikedom hade ej gagnat Julian till något, det är endast indirekt han främjat menniskoslägtets framåtskridande; han har gjort andra rika genom att väcka hos dem de krafter som slumrade. Om sålunda äfven verldens herre hade till sin uppgift endast att väcka det individuela lifvet hos de enskilde, så kan man förstå att i våra dagar, då den enskilde har en så ofantligt mycket större betydelse, striden äfven skall ha bytt form och vara förlagd helt och hållet inom individernes hjertan. Ty

hjertet, lig en verden, vider
stort sig ud til alle sider

kan Agnes säga och i denna verld kunna strider föras på sitt sätt lika afgörande som striden på Julians tid: äfven i denna verld kan en menniska upphäfva sig till gud (Brand) eller kejsare (Peer Gynt), äfven der kan »det tredje rige», harmonins rike grundfästas.

De tre dramer vi nu senast betraktat äro utan tvifvel de mest djerft och storartadt anlagda af alla Ibsens

arbeten. Det är som hade hans andes kraft och energi ökats, då han ute i verlden fick andas det stora lifvets och de klassiska minnenas luft. Ur menniskohjertats djupaste schakt upphemtar han skatter så rika, att de icke ens mera rymmas inom den form han redan hade bragt till sådan fulländning. Tvärtom: formen nästan spränges: de mest vexlande rytmer (i »Brand» och »Peer Gynt») eller dubbelt så stort utrymme som vanligt (i Kejser og Galilæer») fordras för att ge uttryck åt hans rika tankar. Än mer: skildringen af hufvudpersonernas själslif tager skaldens uppmärksamhet så mycket i anspråk, att de öfriga personligheterna, liksom förr i »Catilina», äro till endast för att belysa dessa hufvudpersoners utveckling; ja, ofta stå bipersonerna till hälften eller helt och hållet innanför symbolens gränsmarker. Till och med kan man säga, att ju längre det lider, bifigurerna i taflan få allt obestämdare konturer: Agnes är ännu tecknad med varma och rika färger; Åse är redan vida blekare och Makrina knapt mer än en skugga.

Och likvisst: hvilket rikt lif i alla dessa skuggor och symboler! Det vore lättare att skrifva volymer om dem, än att på några blad tolka deras betydelse.

Det har också ej här kunnat komma i fråga att uttömmande framställa all denna rikedom. Här om någonsin måste läsarens fantasi biträda estetikern. Hvad denne har att göra är blott att angifva den ledande tråden i det hela.

Detta är hvad här försökts, och resultatet blir då framför allt följande.

Sök att se hufvudpersonerna i dessa dramer såsom menniskor, känna med dem, tänka med dem, drömma

med dem, lida med dem, såsom man känner, drömmer och lider med en broder. Fråga ej främst: är denna menniska god eller dålig, utan: huru har hon blifvit hvad hon är?

Om man så gör, skall man äfven med oförvillad blick kunna skåda hela storheten af den väldiga kamp dessa personligheter ha att föra. Då skall man finna, att denna kamp gäller ingenting ringare än den högsta uppgift menniskan kan ställa för sig: föreningen af natursidan och den andliga sidan i hennes väsende.

Sedda ur denna synpunkt erbjuda äfven dessa dramer den »försoning» man eljes i dem plägar sakna. Vi finna då huru t. ex. Brand går under, icke emedan det mål han kämpar för, viljans renhet, vore ett absolut oberättigadt, utan emedan det är för inskränkt i jemförelse med det högre idealet, harmonin af alla menniskans själskrafter. Det samma gäller om den af Peer Gynt representerade fantasin, ja t. o. m. om enheten mellan skönhet och sanning, för hvilken Julian kämpar, ty äfven denna har af honom fattats ensidigt och kan derför ej af honom realiseras.

Beundransvärd är i sanning skaldens förmåga att skipa rättvisa mellan de olika sidorna af menniskans väsende. Om han ser det ihåliga i den döda auktoritetstron (prosten i »Brand»), så är han icke derför blind för det vilda och råa i det rena naturlifvet (tattarqvinnan i »Brand», trollen i »Peer Gynt», den »stinkande utugten» i Dionysosfesten). Brands viljestyrka ehuru ensidig, vinner ett visst berättigande gent emot Ejnars viljesvaghet. Om fantasin hos Agnes och Peer Gynt är förut taladt.

Nej, endast harmonin är det rätta idealet. Och huru detta ideal skall nås, derom lemnar oss Ibsen icke i okunnighet. Menniskan bör blifva trogen sig sjelf, sin ädlare natur, »Mesters mening», men tillika ega förmåga att hängifva sig sjelf till ett personligt lif i kärlek, der hennes sjelfviskhet dödas. Ty »at være sig selv er sig selv at döde».

IV.

VERKLIGHETSDRAMER.

(1869—1881).

---

12. DE UNGES FORBUND.
13. SAMFUNDETS STÖTTER.
14. ET DUKKEHJEM.
15. GENGANGERE.

Jert samfund er et samfund af pebersvend
sjæle; I ser ikke kvinden.

LONA HESSEL.

12.

Från de idédramer vi senast behandlat ha vi nu att vända oss till de stycken, hvilkas ämne är hemtadt från vår egen tid och från den verkliga verlden rundt omkring oss. Och vi skola finna att, så stor olikheten än kan synas mellan dessa båda arter af dramer, så återfinna vi dock äfven i nutidsdramerna alldeles samma uppfattning af menniskan, som hittills framträdt.

Sålunda se vi då uti »De unges forbund» Stensgårds karakter motiveras alldeles på samma sätt som Brands och Peer Gynts: genom intrycken från hans ungdomstid. På kammarherrens fråga: »Hvad siger De om Stensgård?» svarar Fjeldbo:

— Stykværk. Jeg har kendt ham fra barnsben af. Hans far var et vissent drog, en pjalt, et ingenting; han drev en liden hökernæring og pantelånerforretninger ved siden af; eller, rettere sagt, det var konen som drev det. Hun var et grovslået fruentimmer, det mest ukvindelige jeg har kendt. Manden fik hun gjort umyndig; ikke en hjertetanke var der i hende. Og i dette hjem vokste Stensgård op. Og så gik han i latinskole tillige. »Han skal studere», sagde moderen; der skal blie en dygtig inkassator af ham». Styghed i hjemmet; löftelse i skolen; ånden, karakteren, viljen, evnerne, — alt-

sammen hver sin vej. Hvad kunde det före til, andet, end til splittelse i personligheden?

Och denna dom bekräftas till fullo af Stensgårds uppträdande. Han är talare, särskildt mötestalare; Monsen har läst mycket om honom »både fra sangermöder og andre möder». Och emellertid — det är högst karakteristiskt — är redan det första tal vi få höra af honom så allmänt hållet, att kammarherren, mot hvilken det är riktadt, kan tro det gälla Monsen. Med skäl ropa flere bland mängden då han slutat: »Mere! mere!» Ty äfven det förbund han stiftat är »grundlagt på en så temmelig bred basis»; det beror på honom sjelf att ge det hvilken riktning han vill. All hans verksamhet för »frihetens» sak inskränker sig till att — afsätta en festkomité.

I grunden är det alltså blott sina egna intressen han tjenar; hans mål, det bekänner han öppet för Fjeldbo, är »engang i tiden at blive storthingsmand eller statsråd, og at blive lykkelig gift i en rig og anset familje».

Men är denna egoism medveten? Nej ingalunda. Ty han ställer sig dock äfven på sitt vis i högre makters tjenst. Så säger han, då hans majfesttal gjort lycka:

— Ja, måtte jeg ikke være den usleste usling på jorden, hvis ikke al denne velsignelse gjorde mig god og brav? Hvormed har jeg fortjent det, du? Hvad har jeg syndige skabhals gjort, at jeg blev så rigt benådet — —

Ja, er det ikke en usigelig lykke, således at kunne rive dem med sig, alle de mange? Må en ikke blive god af taknemmelighed? Og hvorledes må en ikke elske alle mennesker? Jeg synes, jeg kunde kryste dem i favn allesammen, græde og bede dem om forladelse, fordi Gud har været så partisk at give mig mere end dem.

Men huru osäker grundvalen för denna hänförelse är, synes bäst af hans utrop:

— Hör; hör! De drikker min skål! Hvad der kan gribe så mange, — ved den evige Gud, det har sandhed i sig!

Och dock fordrar han att andra skola finna denna hänförelse ega absolut värde. Han tål ej att Fjeldbo »tager löftelsen fra ham» genom sin kritik; ja han kritiserar honom tillbaka och finner att han »duer till ingenting» — åtminstone, frågar han:

— Har du nogensinde duet til at anerkende mig?
Fjeldbo. Hvad skulde jeg da anerkende?
Stensgård. Min vilje, om ikke andet.

Detta är tydligen alldeles det samma som Falks »færd for færdens skyld», och är den naturliga följden af dissonansen mellan Stensgårds ungdomserfarenheter i hemmet och »löftelsen i skolen». Han har aldrig lefvat sig in i ämnet för sin hänförelse, derför sitter »löftelsen» så löst.

Af samma disharmoni bestämmes också det intryck kammarherren och hans familj göra på Stensgård. Till Fjeldbo säger han:

— Her er fine sæder; her er ynde over tilværelsen; her er gulvet lagt ligesom blot til at trædes på af lakerte stövler; her er lænestolene dybe, og damerne sidder smukt i dem; her går samtalen let og elegant, som en kasteleg; her plumper ingen råhed ind og gör selskabet stille. Å, Fjeldbo, — her först föler jeg hvad fornemhed er. Ja vi har dog virkelig vor adel, en liden kreds; en adel i dannelse; og den vil jeg tilhöre.

Och längre fram säger han, då Fjeldbo råder honom att »slå fröken Bratsberg af tankerne»:

— Jeg kan ikke. Jeg må frelse mig ud af al den styghed jeg her står i. Jeg kan ikke leve længere i dette röre. Her må jeg gå og lade mig tage under armen af Ole Persen og Per Olsen, må hviske i krogene med dem, drikke dramme med

dem, slå en latter op over deres Bajeröl-vittigheder, være dus med seminarister og slige halvstuderte rövere. Hvorledes kan jeg bevare mig frisk i min kærlighed til folket midt i alt dette? Det er som det lynende ord svigter mig. Jeg har ikke albuerum; ikke ren luft at ånde. O, det kommer stundom over mig som en længsel efter fine kvinder. Jeg vil noget som der er skönhed i! Jeg ligger her som i en grumset bugt og der ude skyller den klare blå ström forbi mig.

En folkets vän som ej kan hålla sin kärlek till folket frisk annat än på afstånd! Synes det icke tydligt nog hvad denna kärlek är värd?

Och emellertid visar han just i sin sträfvan efter att komma in i det fina lifvet, huru litet han är skapt derför. Ty hvarpå beror väl skönheten i lifvet om ej på ömsesidiga hänsyn — af konvenans, om skönheten ligger blott på ytan, af hjertats godhet, om skönheten verkligen är lefvande. Men huru uppträder Stensgård mot kammarherren, som han dock sjelf kallat en »prægtig, fin gammel gubbe», och som verkligen är det, då han t. ex. förbjuder Stensgård att tala illa om Daniel Hejre, emedan denne är hans gäst? Jo, först dummar sig Stensgård kolossalt med sin ursäkt för festtalet: det är verkligen »en råhed som plumper ind og gör selskabet stille». Och så, då han friar, säger han helt frankt:

— Hör nu, herr kammerherre! Vær nu snild og fornuftig. En familje, som Deres, trænger til nye forbindelser, ellers fordummes slægten. —

Men huru det går med slägtens finhet, om de nya förbindelserna ingås med »rodhuggere», derpå har han aldrig tänkt; allt skall ju vika för honom.

— Jeg vil sige dem det, herr Bratsberg, Vorherres vrede er i mig. Det er hans vilje. De står imod. Han har tænkt det lyseste med mig. Skyg ikke!

Redan dessa drag visa oss tydligt hela Stensgårds karakter — och vi återfinna här samma historia som på så många andra håll: Stensgård har aldrig lärt sig att lefva, att uppoffra sig för någon, att rätta sig efter någon. Han fordrar allt för sig sjelf, men sjelf har han intet att gifva.

Det är derför också en nemesis att hans politiska fälttåg misslyckas, emedan han ej kan vinna sig en fästmö. För att bli stortingsman bör han ega »lighed i interesser» med sina valmän, vara »ejnedomsmand», d. v. s. gifta sig i valkretsen. Det är tydligt att den verkliga »likheten i intressen» ej beror blott på den yttre omständigheten att man är fastighetsegare; men Stensgård fattar emellertid saken så. Äktenskapet skall sålunda för honom bli blott ett medel för politiska syftemål; och detta är det som störtar honom. Ty för ett rätt äktenskap fordras just denna högre »likhet i intressen», likhet i lifsintressena, således något som Stensgård, hvilken ej lärt sig att älska, aldrig kan prestera. Derför är det också en högre rättvisa att hans planer stranda på denna klippa, liksom att han, som haft en sådan »længsel efter fine kvinder», går skalan utföre från fröken Bratsberg ända till — madam Rundholmen.

Hans vana att lefva blott i sig sjelf och hans höga tanke om sin mission är likaså orsaken till att han så lätt drages vid näsan af den förslagne politikern Lundestad och menniskokännaren Daniel Hejre. Dessa båda känna lifvet i grund och botten och äro likaså i grunden hederligt folk. Men Lundestad drar naturligtvis ej i betänkande att intrigera mot en politisk motståndare, som han anser vara en »lykkejæger og rodhugger»; och

Daniel Hejre har på grund af sin lifserfarenhet en förnöjelse af att intrigera.

Äfven Stensgårds båda drabanter, Aslaksen och Bastian, bidraga, ehuru tecknade endast i några kraftiga drag, förträffligt till karakteristiken af det hela. Aslaksen är en motsats till Stensgård så till vida som han känner sig ha blifvit lika illa lottad i lifvet, som Stensgård känner sig väl utrustad. Och ändå var grunden till hans olycka den samma: han hade endast till hälften blifvit ryckt upp från sin låga ställning, fått studera något, men ej tillräckligt, och sedan kunde han ej mera gå tillbaka till sitt handtverk.

— Efter sligt noget er ens stand ikke længere ens stand. De tog fodfæstet væk under mig og satte mig ud på en glat is, — og så må jeg endda höre slængord fordi jeg snubler.

Må hända hade han blifvit just en ny upplaga af Stensgård, derest han ej gift sig. Men då han det gjort, har han fått som man säger »black om foten», kan således ej vara idéernas fanbärare som Stensgård; men på samma gång har han fått något att lefva för; och må hända finnes det i hela stycket intet ställe der Stensgård framstår i så ful dager som då han, folkets vän, på Aslaksens påminnelse om att han har hustru och barn, svarar:

— Pak dem! Vil De söle mig ned i Deres gemenhed? Hvad kommer Deres værkbrudne koner og deres vanskabte unger mig ved?

En annan likadan halfbildningens man är »proprietær» Monsen. Också han hade velat uppåt, ville ej slita ondt som hans far, timmerflötaren. Men den smula lärdom han fått hade icke heller hos honom verkat till-

räcklig moralisk fasthet, och så begagnade han sig af hvilka medel som helst för att bli rik, till dess slutligen allt ramlade. Och lika litet som hans moraliska sinne var odladt, lika litet hade han odlat sitt känslolif; det synes af att till och med den hänsynsfulle kammarherren kan förebrå honom:

— De har havt skandaler med Deres egne tjenestepiger. Deres kone gik fra forstanden over Deres udskejelser og Deres rå behandling.

Hans barn röna likaledes inflytande af dessa förhållanden. Ragna förädlas i lidandets skola; Bastian deremot blir, såsom ofta är fallet med rike mäns söner, ingenting ordentligt. Han har, säger Daniel Hejre, blifvit »oplært trefold. Först i retning henimod student; så i retning henimod maler; og så i retning, — nej det er sandt — civilingenieur, det er han da».

Men stort bevändt är det ej med den saken heller; den bro han bygger ramlar — men, tröstar honom Daniel, »Her er så mange, som spænder buen til den brister; brobuen mener jeg; alting er jo arveligt» — liksom Bratsbergs kammarherretitel och Lundestads plats i stortinget, menar han.

Denne Bastian är det nu som blir Stensgårds bäste proselyt. Efter Stensgårds tal känner han sig så stark, att han vill »göre noget».

Fjeldbo. Genér dem ikke. Men hvad vil De göre?

Bastian. Jeg tror, jeg går ned på dansesalen og prygler et par af mine venner.

Men snart få vi se en helt annan följd af Stensgårds tal. Bastians styrka söker sig ett annat mål. Till Stensgård säger han:

— Jeg kender mig så stærk. Det kan jeg takke dig for; du har vækket mig. Jeg må göre noget du; — jeg vil gifte mig.

Visserligen ligger det också i hans plan en god del egoistisk beräkning; men han säger ej som Stensgård: »Jeg blir forelsket, det föler jeg godt»; utan han säger: »Ja i det hele taget, — jeg elsker hende, död og pine!» Och säkert kan man lita på hans ord vida mer än på Stensgårds, och med rätta säger derför madam Rundholmen:

— En skal vogte sig for de falske mandfolk; men når en har sort på hvidt for at en mandsperson mener det redeligt så —.

Också förklarar Bastian att han ingen del har i hvad som händt hemma och intet tyder på annat än att han är en hederlig karl. Men en ödets ironi är det att Stensgård väcker honom till att göra något som just beröfvar väckaren dennes sista ressurs.

Gent emot dessa parvenyer står kammarherren, representanten för den ärfda förfiningen och ädelheten i tänkesätt. Men denna förfining drifver han dock något för långt, såsom t. ex. deri, att han vill hålla sig alldeles utanför de politiska partierna. Hans program uttalas i följande ord:

— Jeg pukker naturligtvis ikke på noget slags fornemhed, eller på titler og sligt. Men hvad jeg holder i ære og hvad jeg forlanger at andre skal holde i ære, det er den gennem alle slægter nedarvede retskaffenhed i vor familje. Det er det jeg mener, at når man, som Lundestad, griber ind i det offentlige liv, så kan man ikke bevare sin karakter og sin vandel så aldeles pletfri. Derfor får Lundestad også finde sig i, at man söler ham til. Men man skal lade mig i ro; jeg står udenfor partierne.

Men med allt detta erkänner han villigt att han blifvit efter sin tid, och då så är, måste man å andra sidan medgifva att den gamle praktikern Lundestad förstår saken bättre, då han säger:

— Det er med nye tanker som med spögelser, en kan mane dem frem, men ikke bort igen; og derfor får en se at komme ud af det med dem, så godt en kan.

Denna kammarherrens förnäma motvilja mot både politik och affärer har dåliga följder äfven för sonen, som väl har tillräckligt att lefva af, men ingenting att lefva för. Och när sedan sonens verksamhetsbegär bär dåliga frukter, så är fadern färdig att öfverlemna förbrytaren åt strafflagen. Men nu får han höra af Fjeldbo, att äfven han haft sin del i skulden.

— De bebrejder Deres sön; men hvad har De gjort for Deres sön? De har sörget for at uddanne hans evner, men ikke for at grundlægge en karakter i ham. De har holdt foredrag over, hvad han skyldte sin hæderlige familje; men De har ikke ledet og böjet og formet ham således, at det blev ham en ubevidst nödvendighed at handle hæderligt.

Från ett annat håll visar sig den i kammarherrens slägt rådande öfverförfiningen uti den behandling som kommit Selma till del. Hon, »eventyrprinsessen» har blifvit drottning, men på samma vilkor som verkliga prinsessor: »De må udenlands; bort til et fremmed rige». Man har hållit henne som främmande och det är deröfver hon sedan klagar så bittert.

— O, hvorledes I har mishandlet mig! Skændigt, allesammen! Altid skulde jeg tage; aldrig fik jeg give. Jeg har været den fattige iblandt jer. Aldrig kom I og kræved noget offer af mig; intet har jeg været god nok til at bære. Jeg hader jer! Jeg afskyr jer!

I klædte mig på som en dukke; I legte med mig, som man leger med et barn. O, jeg havde dog en jubel til at bære det tunge; jeg havde alvor og længsel mod alt det, som stormer og löfter og höjner. Nu er jeg god nok; nu, da Erik intet andet har.

Äfven hon hade icke fått lära sig att lefva; men hon hade känt bristen, och Erik, som kan mista »alt andet men ikke hende», blir just derigenom förändrad och derför är det äfven Selma som ber om tillgift för honom.

Domen öfver alla dessa personligheter och styckets »tendens» öfverhufvud uttalas summariskt af Fjeldbo, då han säger:

— Men det er jo så almindeligt her; man sætter opgaven i at lære istedetfor i at være. Vi ser også hvad det leder til; vi ser det i de hundreder af begavede mennesker, der går halvfærdige omkring og er et i følelser og stemninger og noget ganske andet i værk og handlesæt.

Fjeldbo sjelf, han är en motsats till dem alla; han säger sjelf:

— Jeg har fåt det som grunder ligevægten og som gör sikker. Jeg er vokset op under ro og harmoni, i en jævn middelstandsfamilje. Min moder er en kvinde, helt og holdent; hjemme hos os har der aldrig været önsker udover evnerne; intet krav er forlist på forholdenes skær; intet dödsfald har grebet forstyrrende ind og efterladt tomhed og savn i kredsen. Der var der kærlighed til skönhed; men den lå inderligt i livsbetragtningen, ikke jævnsides langs med den; der var der hverken forstandens eller stemningens udskejelser.

Derför är det också han som kan säga sanningen åt både Stensgård och kammarherren och det är riktigt att stycket slutar med en förening mellan honom och kammarherrens familj, som nu, efter de pröfningar den

undergått, kommer att stå på samma ståndpunkt som han. Kammarherren lemnar sin förnäma tillbakadragenhet och blir sin sons kompagnon, och erbjuder oss sålunda en borgen för att affären framdeles skall bli fullt hederlig, i synnerhet då sonen nu har stöd äfven i kärleken till sin hustru. Äfven alla öfriga som kunna egna sitt lif åt andra menniskor blifva lyckliga, till och med Aslaksen får en bättre ställning; de enda som lemna scenen utan att vi få veta hvart de taga vägen äro Stensgård och Monsen, de två som aldrig kunnat gå utom sig sjelf.

13.

»Samfundets stötter» visar oss ett alldeles liknande problem som »De unges forbund»; men konflikterna äro fördjupade, det gäller här mer än festtal och »löftelse». Konsul Bernick har mycket gemensamt med Stensgård; äfven han rör sig med fraser, hvilka äro endast en skylt för tänkesätt af helt annat slag, än han visar; men dessa fraser gälla icke »friheten» utan »samhället». Bernick känner sig likasom Stensgård ega förpligtelser mot sina medborgare; men dessa skall han ej fylla blott i tal utan i handling, ty han är ej mera en som söker en ställning i samhället, han har den redan.

Men då han sålunda skall handla för samhällets bästa, visar det sig att han lika litet som Stensgård är förmögen att rätt leda andra, detta af orsak att han ej kunnat rätt leda sitt eget lif.

När han i sin ungdom kom hem »fin og fornem» från Paris, då mötte honom lifvets allvar för första gången: han fann firman, »dette gamle ansete hus, der havde ståt i tre generationer», så godt som ruinerad. »Hvad havde jeg, sönnen, den eneste sön, andet at göre end at se mig om efter et redningsmiddel?»

»Og så — svarar Lona — redded du huset Bernick på en kvindes bekostning», genom att gifta sig med den rika Betty Tönnesen och öfverge den fattiga Lona Hessel.

Men Bernick är icke svarslös:

— Tror kanske du, at jeg af egennyttige bevæggrunde handled som jeg gjorde? Havde jeg dengang ståt alene, så skulde jeg med frejdigt mod begyndt forfra. Men du skönner ikke, hvorledes en forretningsmand vokser sammen, under et umådeligt ansvar, med den forretning, han tager i arv. Ved du at hundreders, ja tusenders vel og ve afhænger af ham? Betænker du ikke, at hele det samfund, som både du og jeg kalder vort hjem, vilde på den föleligste måde være blevet berört deraf, om huset Bernick havde gåt tilgrunde?

Härmed är då systemet färdigt, och allt framgent handlar Bernick efter samma principer. Han tror helt visst lika litet som Stensgård, att han är en egoist, och dock förfäktar han i grunden blott sina egna intressen. Karakteristiskt är det att han, som dock ifrar för jernvägen, emedan han sjelf hoppas vinna derpå, svarar Hilmar, då denne förmodar liknande egoistiska bevekelsegrunder hos dem som gå med honom:

— Umuligt, siger jeg; — så meget borgersind er her dog i vort lille samfund.

Det är alldeles som när Stensgård förebrår Bastian det »smudsige» i att tänka på ekonomiska fördelar af giftermålet med madam Rundholmen.

Men äfven för egendomsköpet längs den blifvande jernvägen har Bernick en ursäkt: det är endast han som kan sköta dessa egendomar ordentligt, så att de komma samhället till godo — alldeles som Stensgård då han grundar sitt frieri till Thora på att kammar-

herren aldrig kunde finna »en svigersön mellem disse dosmere og landevejstravere».

Det oberättigade i Bernicks anspråk att sålunda få sjelfrådigt handla för samhällets räkning, visar sig redan i hans förhållande till skeppsbyggar Aune — ett motstycke till Stensgårds förhållande till Aslaksen.

För att kunna med kraft — till samhällets båtnad naturligtvis — drifva jernbanesaken igenom behöfver Bernick en oblandadt välvillig stämning i pressen och derför bör det amerikanska fartyget, som repareras på hans varf och hvars besättning gör allehanda ofog i staden, bli snart segelfärdigt; hvarom icke skall Aune få sitt afsked. Aune tror i början ej härpå.

— De kunde tænke på at afskedige mig? Mig, hvis far og farfar har været i værftets tjeneste alle sine levedage, og jeg selv ligeså —

Bernick får här igen sina ord om de »tre generationerna» som stått i samhällets tjenst. Men han ger ej efter. Då kommer Aune med sitt andra argument. Bernick har frågat:

— Tror De jeg afskediger Dem med let hjerte? Har jeg ikke altid været en rimelig husbond?

Aune svarar:

— Så meget værre, herr konsul. Just derfor vil de derhjemme ikke give Dem skylden; de vil ikke sige noget til mig, for det tör de ikke; men de vil se på mig, når jeg ikke mærker det, og tænke som så: det må vel være fortjent. Ser De vel, det — det kan jeg ikke bære. Så ringe en mand jeg end er, har jeg dog altid været vant til at regnes for den förste iblandt mine. Mit tarvelige hjem er også et lidet samfund, herr konsul. Dette lille samfund har jeg kunnet stötte og

holde oppe fordi min kone har troet på mig, og fordi mine börn har troet på mig. Og nu skal det hele falde samman.

Bernick svarar — med en fras:

— Ja, hvis ikke andet kan være, så må det mindre falde for det större; det enkelte får i Guds navn ofres for det almindelige. Andet ved jeg ikke at svare Dem, og anderledes går det heller ikke her i verden.

Och så drifver Bernick genom denna sin sats Aune till att reparera »Indian Girl» vårdslöst, blott för att få behålla sin plats.

Det är en märkvärdig nemesis som visar sig i förhållandet mellan Aunes »lille samfund», konsulns större och de »store samfund» ute i verlden, hvilkas många dåliga sidor Bernick och adjunkten äro så glada att vara qvitt. Bernick har dock från dessa »store samfund» lånat åtskilligt, t. ex. maskinerna, mot hvilka Aune opponerar sig, men dem Bernick infört af omsorg för »samfundets» framåtskridande. Nu, då han på Aune ställer fordran att han skall offra det mindre för det större, drifver han honom just in i de »store samfunds» sätt att gå tillväga. Och när Bernick sedan får nys derom finner han saken upprörande, vill anmäla den, ty

— Jeg må have min samvittighed ubelastet. Det vil desuden göre et godt indtryk både i pressen og i samfundet idethele, når man ser at jeg skyder alle personlige interesser tilside og lader retfærdigheden have sin gang.

Men så får han höra att Johan skall segla med »Indian Girl» och så drages han sjelf, allt af fruktan för »allmänna opinionen», in på samma väg som Aune: han hamnar sjelf i de »store samfunds» samvetslöshet derför att han förgripit sig på Aunes »lille samfund», familjen.

Men samma fel har han begått ännu på ett annat sätt. Han har gift sig med Betty utan kärlek; och nu har hon ej heller blifvit något för honom. Hvarför? Lona svarar:

— Fordi du aldrig har delt din livsgerning med hende; fordi du aldrig har stillet hende fri og sand i sit forhold til dig; fordi du lader hende gå her og segne under bebrejdelsen for den skam du har væltet over på hendes nærmeste.

Men derom har han länge ej haft någon aning. Han har endast funnit att Betty lärt sig att böja sig efter hans tycke.

— För havde hun jo en hel del overspændte forestillinger om kærligheden; hun kunde ikke forlige sig med den tanke, at den lidt efter lidt skulde gå over til en mild venskabsflamme.

Fröken Hessel. Men nu finder hun sig tilrette i det?

Konsul Bernick. Fuldstændig. Du kan vide at den daglige omgang med mig ikke er bleven uden modnende indflydelse på hende. Menneskene må gensidig lære at nedstemme sine fordringer, hvis man skal göre fyldest i det samfund, hvori man er sat. Det har Betty også efterhånden lært at indse, og derfor er vort hus nu et mönster for vore medborgere.

På samma sätt behandlar han Marta. Det hade varit en »kapital dumhed» att hon »har taget en post ved almueskolen».

Johan Tönnesen. Ja, hun så svært medtaget ud igår; jeg frygter også for at hun ikke har helbred til det.

Konsul Bernick. Å, hvad helbreden angår, så kunde hun vel altid stå i det. Men det er ubehageligt for mig, det ser ud som om jeg, hendes broder, ikke var villig til at underholde hende.

Men i det hela taget vore det ändå bra som det var.

— Du kan vide, — i et stort hus, som vort, — det er altid godt at have et sådant jævnt menneske, som man kan sætte til hvad der forefalder.

Johan Tönnesen. Ja, men hun —?

Konsul Bernick. Hun? Hvorledes? Nå ja, hun har naturligtvis nok at interessere sig for; hun har jo mig og Betty og Olaf og mig. Menneskene bör da ikke i förste række tænke på sig selv, og allermindst kvinderne. Vi har jo dog alle et större eller mindre samfund at stötte og at virke for. Således gör jeg ialfald.

Slutligen gör denna hans ställning till »samfundet» att han äfven blir hård mot sonen Olaf. Pojken har hotat att löpa sin väg, men det må han icke understå sig att göra.

— Jeg har en gerning at efterlade mig her i verden; jeg er ikke tjent med at blive barnlös.

Öfverallt har sålunda det stora samhället tagit lofven af det lilla. Men af de anförda replikerna se vi redan, att Bernick ingalunda är hvad man vanligen förstår med uttrycket skrymtare. Han tror verkligen, i många fall åtminstone, att han handlar rätt.

Men så komma de båda »amerikanerne»: Lona Hessel och Johan. De äro folk af helt annat slag.

Lona hade redan tidigt känt sig manad att gå sin egen väg. Till en början stötte hon »samfundet» för hufvudet genom att hon, som fru Rummel berättar, »klipped håret af sig og så gik hun med mandfolksstövler i regnvejr». Efteråt säger hon sjelf att hon gjort det »mest for at ærgre disse skörteklædte og bukseklædte snærper som sjokked om i byen». Redan derigenom hade hon stött ifrån sig den »fine dannede Karsten Bernick», som i allt tog sådan hänsyn till »samfundet».

Denna Lonas vana att sätta sig öfver samhällets dom kom henne väl till pass, då hon påtog sig att »uppfostra» Johan Tönnesen. Denne berättar sjelf:

— Da jeg så lå syg en lang tid, og ingenting kunde fortjene, og ikke kunde forhindre det, så gav hun sig til at synge viser i kaffehusene, — holde foredrag, som folk gjorde löjer med; og så skrev hun en bog, som hun siden både lo og græd over, — altsammen for at holde livet i mig.

Det är då ej att undra öfver, om »direktörens madam» ej generar sig för att tvätta sig midt på torget — något som ger konsul Bernick anledning att än en gång variera sitt favorittema.

— Alt dette uvæsen, som sætter sig op imod skik og gode sæder, det er lykkeligvis ikke i slægt med vort samfund, om jeg så tör sige.

Men så har också denna Lonas vana att gå sin egen väg gjort henne förmögen att »uppfostra» sin Johan och med fog säger hon:

— Jo, det er jeg rigtignok kry af. Herregud, det er jo det eneste, jeg har udrettet her i verden; men det gir mig da et slags ret til at være til.

Ja hon har verklig en »ret til at være til», ty hon har gjort något för andra, hon har kunnat uppoffra sig. Äfven Johan har samma rätt, ty också han har kunnat göra en uppoffring och uti lifvets skola har äfven han blifvit en verklig man.

Det är ej underligt om konsul Bernick känner sig obehagligt berörd af deras ankomst; han anar att Lona ej blott skall »lufte ud» i »foreningen for de moralsk fordærvede» utan också »ryste op» i honom sjelf.

Främst tänker han visserligen på att han just nu skulle behöfva »en ublandet god stemning både i byen og i pressen». Men karakteristiskt är det att han just på samma gång får en känsla af sin ensamhet.

— Og ikke et menneske har jeg her, som jeg kan tale med og söge nogen stötte hos.

Fru Bernick. Slet ingen, Karsten?

Konsul Bernick. Nej, hvem skulde det være?

Emellertid finnes det dock en som denne »samfundets stötte» senare »söger stötte hos». Det är adjunkt Rörlund.

Det är tydligt att adjunkten är en nära själafrände till Bernick, framför allt i lofprisandet af det egna samhället gent emot de »stora» samhällena. Nästan hans första ord äro dessa:

— Denne forgyldte og sminkede yderside, som de store samfund bærer tilskue, — hvad dölger den egentlig? Hulhed og rådenskab, om jeg så må sige. Ingen moralsk grundvold under födderne. Med et ord, de ere kalkede grave, disse store samfuld nutildags.

Och hans program är moralisk karantän.

— Det gælder at holde samfundet rent, mine damer, — at holde ude alt dette uprövede, som en utålmodig tid vil påtvinge os.

I sjelfva verket är det dock ur ren beqvämlighetssynpunkt han betraktar saken.

— Se bare ned på gaden. Der går menneskene i solheden og sveder og tumler med sine små anliggender. Nej, da har vi det sandeligen bedre, vi som sidder svalt herinde og vender ryggen til den kant, hvorfra forstyrrelsen kommer.

Det är tydligt att om han än sjelf säger: »Det gælder kun at se tingene i lys af en alvorlig livsopgave», så har han dock icke sjelf pröfvat så synnerligen mycket af lifvet. Derför är det ock förgäfves som Bernick hos honom söker någon »stötte», då han vill låta »Indian Girl» segla. Han får blott igen sina egna fraser om de »store

samfund» — fraser på hvilka Bernick naturligtvis då icke mera sjelf tror.

Deremot blir adjunkten i sin ärliga enfald Bernick betydligt till skada, då han för det samhälles skull, »hvis moral og sæder han er sat til at være en vogter for» underrättar Dina om hvad »allmänna opinionen» lägger Johan till last, och sålunda vållar utbrottet af konflikten.

En alldeles liknande ställning till Bernick intager Hilmar Tönnesen. Också han känner att »man har dog visse forpligtelser mod det samfund, man står i. Her må dog ialfald være nogen som holder ideens fane höjt». Men han står ännu mera än adjunkten utanför lifvet; och derför har han inga moraliska hänsyn utan fäster sig uteslutande vid skick och bruk. Sålunda är det äfven han som af lust för det »nervespændende» på sätt och vis tar »de store samfund» i försvar. Då Johan kommer tillbaka säger han:

— Det er då også utåleligt, hvor enkelte mennesker kan være sejglivet. Der slipper han helskindet fra jernbaneulykker og fra overfald af kaliforniske björne og af Sortefod-Indianere; ikke skalperet engang.

Och då Bernick funnit »Indian Girls» redare hafva handlat oförsvarligt uti att vilja låta skeppet gå illa repareradt till sjös, säger han:

— Nå, det er sömandens kald at trodse elementerne; der må være noget nervespændende i dette, således, med en tynd planke mellem sig og afgrunden.

Sålunda främjar han, ännu mera positivt än adjunkten, Bernicks beslut att låta »Indian Girl» segla. Men på samma gång verkar han äfven liksom adjunkten till påskyndande af katastrofen, derigenom att det är han som eggar Olaf att rymma med »Indian Girl».

Vi se alltså huru det slag, som skall drifva Bernick ur den falska ställning, hvari han står till samhället och sig sjelf, ingalunda kommer såsom hämnd från de af honom förorättade Johan och Lona. Visserligen hade Lona velat hjelpa honom ur »lögnen», men blott om hon kunde så väcka hans samvete, att han skulle tala frivilligt. Också Johan tänker från början icke på någon hämnd, utan ämnar resa tillbaka helt snart. Ej ens mötet med Marta och erfarenheten af hvad hon fått lida emedan Bernick tegat, förmår rubba hans godhjertenhet.

Men så blir han bekant med Dina. I henne är oppositionen mot hela samhällslögnen liksom sammanpressad: hon har burit hela tyngden af denna lögn och längtar att bli fri. I adjunkten tror hon sig till en början kunna hoppas en befriare; men han vågar ej offentligt bekänna sina känslor. Nu träffar hon Johan och får höra att i Amerika menniskorna ej äro så »moralske» som här, utan »naturlige». Dit vill hon fara; men icke med Johan utan allena.

Allt detta vore nu godt och väl, och äfven sedan Johan förmått Dina att följa med honom kunde ju Bernick ej önska något bättre. Men nu kommer nemesis för lögnen med »samhället». I samhällets namn uttalar adjunkten, sekunderad af Hilmar, allmänna opinionens dom öfver Johan.

Och nu vaknar denne från den likgiltighet, hvarmed han förut betraktat denna opinionens dom. Han har fått något att lefva för, han vill vinna Dina och derför är det nödigt att Bernick talar. Allt hvad denne säger om den fara som hotar honom från samhällets sida gör icke något intryck. Till och med sedan Ber-

nick utlagt huru jernvägssakens fall blefve till ruin ej blott för honom utan ock för hela samhället, och Lona sagt:

— Johan, efter det, du nu har hört må du rejse og tie,

svarar denne:

— Ja, jeg rejser og tier også; men jeg kommer igen, og da taler jeg.

Och sålunda kommer Bernick till det svåra valet om han skall låta »Indian Girl», med hvilken Johan ämnar resa, segla eller ej.

Ett ögonblick synes det som skulle han kunna undgå detta val. Adjunkten, som vill »rädda» Dina, tar mod till sig och påminner om det löfte hon gifvit honom före sin bekantskap med Johan. Nu synes det som Johan ej hade någon anledning att komma igen. Men åter en gång har adjunkten, Bernicks bundsförvandt, endast förvärrat saken. Nu vaknar Johans vrede, han vill hämnas, »knuse så mange jeg kan».

Nu är Bernick drifven till det yttersta och så låter han »Indian Girl» segla.

Men detta beslut har skakat honom djupt, och i sitt inre har han redan löst det band som fäste honom vid »samfundet». Nu säger han till Lona:

— Lona, du kan ikke fatte, hvor usigelig ensom jeg står her i dette sammenknebne, forkröblede samfund, hvorledes jeg år for år har måttet slå af på min fordring til en hel udfyldende livsgerning. Hvad har jeg udrettet, så mangfoldigt det end kan synes? Stykværk — småpuslerier. Men andet eller mere tåles ikke her. Vilde jeg gå et skridt foran den stemning og det syn, som just er oppe i dögnet, så var det ude med min magt. Ved du hvad vi er, vi, som regnes for samfundets stötter? Vi er samfundets redskaber, hverken mere eller mindre.

Och när sedan Lona frågar: »hvad tilfredsstillelse bringer dig dette skin og bedrag?» svarar han:

— Mig bringer det ingen. Jeg må gå tilgrunde som hele dette forhutlede samfund. Men der vokser op en slægt efter os; det er min sön jeg arbejder for; det er for ham jeg lægger et livsværk tilrette. Der vil komme en tid, da der sænker sig sandhed ned i samfundslivet, og på den skal han grunde en lykkeligere tilværelse end hans faders.

Man ser: för sin egen räkning begär Bernick nu mera ingenting. Denna tanke på sonen är första steget till frigörelse från den egoism hvari han stått.

Men äfven från denna ståndpunkt skall han drifvas — åter genom en af »samfundets stötter». Hilmars lockelser ha förmått Olaf att rymma med »Indian Girl», och fadern står således inför möjligheten att sjelf ha vållat sin sons död.

Och på samma gång skall han mottaga festtåget af tacksamma samhällsmedlemmar, höra huru de båda »stötterne», som vållat hans ofärd, förhärliga honom, adjunkten i sitt tal och Hilmar i sin sång: »Lyft idéens fane höjt!» Och »under en svulmende feststemning» säger grosserer Rummel, »må du lade dem vide hvad du har risikeret til samfundets beste. Under en sådan svulmende feststemning, som jeg nys udtrykte mig, kan man udrette overordentlig meget her hos os. Men den må også til, ellers går det ikke».

Det vill säga han skall ännu en gång ljuga med döden i hjertat. Också säger han:

— Hvad gælder alt det nu for mig! Hvem har jeg nu at arbejde for?

Hvartill grosserer Rummel svarar:

— Kan du spörge så? Du har da os selv og samfundet.

Är det att undra på om Bernick nu säger:

— Jeg föler at mit hår gråner i denne stund.

Men samtidigt ha också det »lille samfunds» krafter varit verksamma. Marta och Lona hafva fört Johan och Dina tillsammans, och Dina har samtyckt att bli Johans hustru, ty adjunkten var henne dock för »moralsk» — något som äfven bekräftar sig af hans sista replik:

— Löbet bort! Hun var mig altså dog fuldstændig uværdig.

Sålunda resa Johan och Dina, men på »Palmetræet». Underrättelsen derom befriar visserligen Bernick från medvetandet att ha kunnat vålla deras död; och likaså befrias han från all fruktan från Johans sida derigenom att Lona rifver sönder dennes bref; men allt detta ökar endast hans förtviflan, så länge han tror sonen vara rest med »Indian Girl».

Men det »lille samfunds» resurser äro ännu ej uttömda. Modern har vakat öfver sitt barn och i förening med Aune räddat ej blott Olaf utan äfven hela skeppsbesättningen. Outtröttligt har sålunda detta »lille samfund» verkat för att befria Bernick från den skuld, som det »större samfunds» representanter gjort allt sitt för att åhvälfva honom.

Det är då icke att förvåna sig öfver om han, som redan förut funnit samhället »forhutlet», nu frisäger sig från all den lögn, det falska sken, han förut stått i. Lika omöjligt som det var för honom att ljuga med döden i hjertat, lika omöjligt vore det nu att ljuga, när ett nytt, förut oanadt lif öppnar sig för honom.

Och derför talar han, och gör sig qvitt hela det stora samhället för att lefva i det lilla. Hans son skall icke behöfva blifva »samfundets stötte», som han »tror

må være så kedeligt», han skall blifva sig sjelf. Äfven Betty har vunnit honom och likaså säger han till Marta — som han förut förklarat vara »ubetydelig»:

— Og du Marta; jeg har ikke set dig i alle disse år, synes jeg.

Härtill svarar då Lona de innehållsrika orden:

— Nej, det tror jeg gerne; jert samfund er et samfund af pebersvend-sjæle; I ser ikke kvinden.

Nu finner Bernick:

— Det har jeg også lært i disse dage: det er I kvinder som er samfundets stötter.

Men då svarar Lona åter:

— Da har du lært en skröbelig visdom, svoger. Nej du; sandhedens og frihedens ånd, — det er samfundets stötter.

Bägge ha rätt, ty sanningens och frihetens ande tar lättare sin boning i ett älskande qvinnohjerta, än hos en man, som jagar efter lyckan ute i verlden och förbiser hvad som ligger honom närmast. Ty »at være sig selv er: sig selv at döde». Endast uti det hängifna kärleksfulla arbetet för andra kan menniskan finna tillfälle att utveckla sig så att alla hennes anlag komma till full mognad och tillika så att hon lösgör sig från alla falska auktoriteter. Som vi förut sett hafva just dessa båda uppgifter varit föremål för behandling i Ibsens tidigare stycken: här i Lona Hessels person mötas båda dessa sidor i det Ibsenska idealet och med fog kan Bernick säga att sådana qvinnor som hon äro »samfundets stötter»; de kunna till och med genom exemplets makt draga andra på villspår stadda öfver på den rätta vägen.

14.

Lona Hessel och Nora, den sjelfständiga qvinnan och dockan, sanning och lögn — kan man tänka sig någon större motsats? Och likvisst äro de åtminstone i ett afseende syskon: båda äro förmögna af hängifven uppoffring för den de älska.

Nora är helt visst icke i grunden någon sämre anlagd karakter än Lona. Men lifvet har ej kallat henne till sjelfständig verksamhet och deraf härflyta hennes fel och hennes olycka.

Hon har varit en docka i sitt fädernehem, aldrig fått dela faderns sorger; och mor vet hon sig knappast hafva haft. Från faderns hem flyttar hon öfver till Helmers, hvilken i henne älskar just barnet och intet annat. Han förklarar uttryckligen:

— Jeg vilde ikke önske dig anderledes end netop således som du er, min söde lille sanglærke.

Om hon fortfar att vara docka, så är således felet helt och hållet hans.

Ty det synes snart att hon har ämne till att vara något helt annat. Ja, på egen hand har hon redan utfört en ingalunda lätt uppgift: den att då mannen är sjuk

rädda hans lif utan att han sjelf skulle få veta något deraf. Hvad hon sålunda åstadkommit, det alstrar hos henne en känsla af öfverlägsenhet öfver mannen. Till en början är dock denna känsla fullkomligt omedveten, visar sig blott indirekte, såsom t. ex. när fru Linde kallar henne ett barn. Då svarar hon:

— Du er ligesom de andre. I tror allesammen at jeg ikke duer til noget riktig alvorligt, at jeg ikke har prövet noget i denne vanskelige verden.

Och så berättar hon om »det store» hon uträttat: hon hade räddat Torvalds lif och skaffat penningar till resan. Men eftersom nu Torvald ej borde få veta huru sjuk han var, försökte hon först »lirke sig frem», och föregaf att det var hon som ville resa. Han fann henne lättsinnig, men

— Ja, ja, tænkte jeg, reddes må du nu, og så var det jeg gjorde udvej.

Huru hennes sjelfkänsla vuxit genom denna handling det synes af hvad hon vidare berättar. Hon hade skrifvit rent för att få penningar till betalning af räntorna på lånet. Derom säger hon:

— Ak, jeg var mangengang så træt, så træt. Men det var dog uhyre morsomt alligevel, således at sidde og arbejde og fortjene penge. Det var næsten, som om jeg var en mand.

Och för Krogstad kallar hon hemligheten »min glæde og min stolthed».

Äfven några andra smådrag belysa denna hennes sjelfkänsla. Om hon kunnat rädda sin mans lif utan hans lof, hvarför skulle hon ej kunna bakom hans rygg äta några makroner? Ja, till och med har hon en obe-

tvinglig lust att säga »död og pine» så att Torvald hör det, fastän hon vet att han finner det fult. Och det är väl ej heller utan skäl som hon till Krogstad säger:

— Å, man har dog vel altid en liden smule inflydelse, skulde jeg tro.

På samma gång Nora sålunda på visst sätt står öfver sin man, är det dock han som gör anspråk på att leda och stöda sin hustru. Och hon tänker icke ens på någon protest mot denna hans myndighet. Tvärtom: hon älskar Torvald allt för högt för att låta sin sjelfkänsla framlysa för honom, hon låter honom gerna tro henne vara en slöserska, och finner blott en hemlig glädje i att veta sig vara bättre än sitt rykte. Och då fru Linde frågar om hon ej berättat sin hemlighet för Torvald, svarar hon:

— Nej for himlens skyld, hvor kan du tænke det? Han, som er så stræng i det stykke. Og desuden — Torvald med sin mandige selvfölelse — hvor pinligt og ydmygende vilde det ikke være for ham at vide, at han skyldte mig noget. Det vilde ganske forrykke forholdet imellem os; vort skönne lykkelige hjem vilde ikke længer blive hvad det nu er.

Naturligt: om hon talade, skulle hon ej mer för mannen vara den docka hon nu är, men det är just en docka han vill hon skall vara. Derför säger hon också strax derpå, när fru Linde frågar: »Vil du aldrig sige ham det?»

— Jo engang kanske; — om mange år, når jeg ikke længer er så smuk som nu. Du skal ikke le af det! Jeg mener naturligvis: når Torvald ikke længer synes så godt om mig som nu; når han ikke længer finder förnöjelse i at jeg danser for ham og forklæder mig og deklamerer.

Det vill säga: när han ej mera vill att hon skall vara en docka.

— Da kunde det være godt at have noget i baghånden — (afbrydende) Vås, vås vås! Den tid kommer aldrig.

Nej, denna tid kommer aldrig, ty hela deras äktenskap är bygdt på grundvalen af att hon är en docka och skall förblifva det.

Men derigenom ledes då också Nora från den ena osanningen till den andra. Den första osanningen — den att hon sjelf önskade resa till Italien — var orsakad af kärlek, och de andra voro följder af denna, d. v. s. följder af att hon ej vill stöta Torvalds »mandige selvfölelse». Men till Noras ursäkt länder att hon genom dessa osanningar ej gör sig bättre än hon är, utan tvärtom af mannen anses vara lättsinnig och slösaktig. Och att en osanning i och för sig vore något orätt, detta har hon aldrig fått lära sig. Visserligen förklarar Torvald, då han en gång beslår henne med att ej hafva talat sanning:

— Det må aldrig min lille sangfugl göre mere. En sangfugl må have rent næb at kviddre med; aldrig falske toner.

Men en sådan estetiserande moral kan ju ej på Nora göra något synnerligt intryck, då hon ser huru Torvald, när så behöfves, ljuger ganska friskt, t. ex. mot fru Linde och Rank, dem han (i slutscenen) bemöter helt olika än man kunde vänta af hans ord då de äro utom dörren; så säger han, då fru Linde gått: »Se så; endelig fik vi hende da på dören. Hun er forskrækkelig kedelig, det menneske».

Sålunda visar sig mannen verkligen alldeles oförmögen att leda Nora i annat än — bestämmandet af hennes drägt på kostymbaler. Det är naturligt att han häruti eger sin styrka, ty här kommer det an på »hvad

folk skall säga» om hans hustru och »hvad folk säger» är som vi snart skola se något hvarvid Torvald fäster stor vigt.

Och Nora, hos hvilken vi redan spårat en, om ock omedveten känsla af sin öfverlägsenhet, kan hon vara nöjd med ett sådant äktenskap?

I sjelfva verket är hon det icke, men hennes känsla af att något fattas tar en form som vittnar om den finaste qvinliga instinkt. Hon väntar på att något »vidunderligt» skall inträffa, något som visar att äfven mannen är i stånd att göra något stort för henne, liksom hon gjort för honom; hon lider, utan att sjelf vara fullt medveten derom, af att Torvald icke är hennes jemlike.

Ty Torvald är nu engång hennes ideal, kring honom röra sig alla hennes tankar, och ingen må våga tala illa om honom. »Taler De ringeagtende om min mand, så viser jeg Dem dören» säger hon till Krogstad. Ja hon som eljes är godhjertad, blir hård mot andra när hennes man kommer i fråga. Då Krogstad frågar: »Tænkte De da ikke på at det var et bedrageri mod mig?» (att förfalska faderns namn), svarar hon:

— Det kunde jeg aldeles ikke tage nogen hensyn til. Jeg bröd mig slet ikke om Dem. Jeg kunde ikke udstå Dem for alle de kolde vanskeligheder, De gjorde, skönt De vidste, hvor farligt det stod til med min mand.

Derför kan hon ej heller fatta att Krogstad kunde ha rätt i att hon begått en förbrytelse. Hon hade ju handlat af ädla bevekelsegrunder och »det må være nogen meget dårlige love» som ej skulle tillåta en hustru att rädda sin mans lif. Icke ens när Torvald talar om Krogstads brott, vill hon tro sig vara lika skyldig. Men

så säger han att en sådan förbrytelse, om den ej försonas genom lagligt straff, utan döljes, alstrar »en dunstkreds af lögn, som bringer smitte og sygdomsstof in i et helt hjems liv. Hvert åndedrag, som börnene tager i et sådant hus, er fyldt med spirer til noget stygt». — Man märke: åter den estetiserande uppfattningen: »noget stygt» — ja på samma sätt säger han sig omöjligen kunna arbeta tillsammans med Krogstad: »Jeg föler bogstavelig et legemligt ildebefindende i slige menneskers nærhed».

Nu står emellertid Nora svarslös, i synnerhet som hon i doktor Rank har ett exempel på huru fädernes missgerningar straffas inpå barnen, och hennes man dessutom redan förut talat om att lättsinnet är ärftligt. Visserligen utbrister hon, då hon blir ensam: »Dette er ikke sandt. Dette er aldrig i evighed sandt». Men hon känner dock sin pligt som mor, och så besluter hon att hålla sig så mycket som möjligt skild från barnen. Detta gör hon, såsom synes af samtalet med Anne-Marie, med blödande hjerta, men detta beslut är ännu en yttring af hennes kärlek och tilltro till Torvald, medan det samma tillika är första steget till lösandet af de band, som fästa henne vid hemmet.

Snart visar det sig allt mera huru beskaffade Torvalds principer emellertid äro. Nora söker förgäfves omstämma honom till Krogstads förmån, lofvar t. ex. att »ekornen skulde löbe omkring og göre spilopper, hvis du vilde være snil og föjelig, lærkefuglen skulde kvidre i alle stuerne både höjt og lavt». Han svarar, trygg i känslan af sin manliga envåldsmakt: »Å hvad, det gör jo lærkefuglen alligevel». Icke heller skrämmer det

honom att Krogstad kunde skrifva emot honom »i de styggeste aviser», ty han är ju en »uangribelig embedsmand». Men värre vore det om han läte omstämma sig af sin hustru: då vore det slut med hans värdighet, han skulle »bringe folk på den tanke at han var afhængig af alskens fremmede indflydelser». Men i samma andedrag kryper det fram hvad han anser vara det värsta med Krogstad. Det var så olyckligt att han i en svag stund druckit brorskål med denne.

— Og dette taktlöse menneske lægger slet ikke skjul på det, når andre er tilstæde. Tvertimod — han tror at det berettiger ham til en familiær tone imod mig; og så trumfer han hvert öjeblik ud med sit: du, du Helmer. Jeg forsikrer dig, det virker höjst pinligt på mig. Han vilde göre mig min stilling i banken utåelig.

Här visar det sig nu klart huru mycket bättre Nora är än han. Hon svarar helt lugnt:

— Torvald, alt dette mener du ikke noget med.

— Ja så? Hvorfor ikke?

— Nej, for dette her er jo bare smålige hensyn.

— Hvad er det du siger? Smålig? Synes du, jeg er smålig?

— Nej tvertimod, kære Torvald; og just derfor —

— Lige meget; du kalder mine bevæggrunde smålige; så må vel jeg også være det. Smålig! Ja så! — Nå, dette skal tilforladelig få en ende.

Och så afsänder han det ödesdigra brefvet till Krogstad, stolt öfver att han nu böjt sin »lille fru stivnakke».

Utan tvifvel hade det nu begynt klarna för Nora, hvad hennes man verkligen var, derest icke straxder på något inträffat, som gett hennes tankar en annan riktning.

För att upprätta sin kränkta värdighet fullständigt är det ej Torvald nog att ha varit sträng mot sin hustru, för att riktigt förkrossa henne visar han sig derefter öm och förlåtande.

— Kære Nora, jeg tilgiver dig denne angst, som du her går i, skönt den igrunden er en fornærmelse mod mig. Jo, det er! Eller er det kanske ikke en fornærmelse at tro, at jeg skulde være bange for en forkommen vinkelskrivers hævn? Men jeg tilgiver dig det alligevel, fordi det så smukt vidner om din store kærlighed til mig. (tager hende i sine arme.) Således skal det være, min egen elskede Nora. Lad så komme, hvad der vil. Når det rigtig gælder, kan du tro, jeg har både mod og kræfter. Du skal se, jeg er mand for at tage alt på mig.

Dessa ord slå Nora med namnlös skräck. Nu har »det vidunderlige» kommit; Torvald vill taga hennes skuld på sig, vill träda fram och säga: »jag är den skyldige».

— Det skal du aldrig i evighed göre.

— Godt; så deler vi, Nora, — som man og hustru.

Men hon hade ju aldrig förr fått dela något med honom, huru skulle hon då nu få göra det? Nej:

— Han var istand til at göre det. Han gör det. Han gör det, trods alt i verden. — Nej, aldrig i evighed dette! För alt andet! Redning —! En udvej — (det ringer i forstuen). Doktor Rank —! För alt andet! För alt, hvad det så skal være.

Huru pinsamt det för henne måste vara att nödgas vända sig till doktorn, det ha vi redan förut af hennes ord till fru Linde kunnat finna. Början af samtalet med honom är icke heller egnad att uppmuntra henne. Talet om huru doktorn lider för sin fars synder måste naturligtvis i Noras nuvarande sinnestämning låta henne än bittrare känna, att hon borde skiljas från sina barn. Hon håller derför äfven för öronen, då han säger: »I

hver eneste familje råder der på en eller anden måde en slig ubönhörlig gengældelse». Hon slår bort saken i skämt, hon vill ha honom i godt humör för att komma fram med sin begäran om hjelp. Han går henne till mötes genom att omtala sin önskan att, då han snart skall dö, åtminstone kunna lemna efter sig »et fattigt takkens tegn». Nu är ögonblicket inne, då Nora skall tala ut. Men huru börjar hon? Jo, sålunda:

— De ved hvor inderligt, hvor ubeskriveligt höjt Torvald elsker mig; aldrig et öjeblik vilde han betænke sig på at give sit liv hen for min skyld.

Detta yttrande framkallar nu Ranks fråga:

— Nora, — tror De da, at han er den eneste, som gladelig gav sit liv hen for Deres skyld.

Dermed är vägen stängd för Nora. Det vore ju högförräderi mot hennes ädle, storsinnade man, om hon mottoge Ranks hjelp och dermed erkände att någon kunde stå i bredd med Torvald. Hon visar emellertid ej Rank på dörren; han skall naturligtvis komma som förr: »De ved jo godt, Torvald kan ikke undvære Dem». Äfven hon sjelf är gerna tillsammans med honom — af ett högst karakteristiskt skäl.

— Der er jo nogle mennesker, som man holder mest af, og andre mennesker, som man næsten helst vil være sammen med. — Da jeg var hjemme, holdt jeg naturligvis mest af pappa. Men jeg syntes altid det var så umådelig morsomt, når jeg kunde stjæle mig ned i pigekammeret; for de vejleded mig ikke en smule. — Og de kan vel skönne, at det er med Torvald ligesom med pappa.

Det var i följd af en dunkel sjelfständighetskänsla hon ej velat bli »vejledet» hvarken af fadern eller Torvald. Och likvisst bor i hennes hjerta orubbligt det

ideal hon skapat sig af Torvald; det är icke någon blott romanesk inbillning, det är en fast tro på mannens bättre jag, en tro så säker att den kan »vejlede» henne till att i förhållandet med Rank handla i öfverensstämmelse med strängt sedliga principer.

Snart se vi ett ytterligare bevis på styrkan af hennes kärlek till Torvald. Nora vet nu ej någon annan råd än att göra slut på sitt lif; och denna afsigt, som hon naturligtvis ej kan yppa för någon annan, låter oss skalden genom ett mästerdrag i komposition veta sålunda att Krogstad, som sjelf varit i en liknande belägenhet, kommer enkom för att bedja henne låta bli med sådana »dumheder»: ty saken vore icke så farlig; han ämnade ej göra något väsen deraf. Hon hade för resten, säger han, icke mod till en sådan handling, och detta nödgas hon erkänna. Men så talar han om hvad han ämnar göra: han vill komma sig upp igen genom Torvald, han vill beherrska denne, det skall bli han och icke Torvald som styr aktiebanken. Men nu svarar Nora: »Det skal De aldrig komme til at opleve! — Nu har jeg mod til det».

Och huru än Krogstad för henne utmålar dödens fasor svarar hon blott: »De skal få se; De skal få se! De skræmmer mig icke.»

Men Krogstad har ännu ett svar till hands. Om hon dör så är han »rådig over hendes eftermæle» och har alltså mannen »ligefuldt i lommen».

Äfven för detta vet dock Nora råd. Hon bekänner för fru Linde att hon skrifvit ett falskt namn; men detta gör hon egentligen blott i förbigående. En annan sak är för henne mycket vigtigare.

— Nu er det bare det jeg vil sige dig, Kristine, at du skal være mit vidne. — — Dersom der skulde tilstöde noget, således at jeg ikke kunde være tilstæde her — hvis der så skulde være nogen, som vilde tage alt på sig, hele skylden, forstår du — da skal du vidne, at det ikke er sandt, Kristine. Jeg er slet ikke fra mig selv; jeg har min fulde forstand nu; og jeg siger dig: der har ikke nogen anden vidst om det; jeg alene har gjort det altsammen. Husk på det.

Fru Linde. Det skal jeg nok. Men jeg forstår ikke alt dette.

Nora. Å, hvor skulde du kunne forstå det? Det er jo det vidunderlige, som nu vil ske. — — Men det er så forfærdeligt, Kristine; — det må ikke ske, ikke for nogen pris i verden.

Och ändå: när fru Linde ej lyckats träffa Krogstad, men skrifvit till honom, säger Nora: »Det skulde du ladet være. Du skal ingenting forhindre. Det er dog igrunden en jubel dette her, at gå og vente på det vidunderlige» —- ett yttrande som förklarar såväl vildheten i tarantellan som hennes lust för »champagne-gilde til den lyse morgen».

Och strax derpå räknar hon ut att hon har tretioen timmar att lefva! — Sällan har någon skald så mästerligt, som Ibsen här, tolkat ett älskande qvinnohjertas underbara logik.

Efter denna skakande scen följer i början af tredje akten en hvilopunkt: scenen mellan fru Linde och Krogstad. Dessa båda bipersoner hafva äfven sig emellan en dram att utspela. Fru Linde har uppoffrat sin kärlek till Krogstad för att kunna understöda »en hjælpelös moder og to små brödre». Detta hade till följd att Krogstad nu är »en skibbruden mand på et vrag» ty »Da jeg misted Dem, var det som om all fast grund gled bort under föddcrne på mig». Misstrogen och

bitter har han äfven blifvit; men nu randas för honom en ny tid, då fru Linde vänder åter till honom. Bägge ha de blifvit pröfvade i lifvets skola, bägge ha de lärt att arbeta, lida, uppoffra sig för andra; derför äro de också nu mogna till förening med hvarandra. Härigenom bilda de en bjert kontrast mot Helmer och Nora, hvilkas samlif ännu hvilar på lösan sand; och denna kontrast får äfven i stycket sitt uttryck, t. ex. i Krogstads yttranden om Helmers karaktersstyrka och likaså i fru Lindes förhållande till Nora, särskildt nu i sista akten, der hon säger till Krogstad:

— Helmer må få vide altsammen; denne ulyksalige hemmelighed må for dagen; det må komme till fuld forklaring imellem de to; det kan umuligt bli'e ved med alle disse fordölgelser og udflygter.

Utan tvifvel resonnerar hon förståndigt och riktigt; men det är blott ett som hon icke tar i beräkning: Noras höga tanke om sin man.

Men detta är naturligt, ty fru Linde frågar — af helt annan orsak: »Har de nogensinde mærket, at jeg var overspændt?» En så idealistisk uppfattning som Noras kan icke få insteg hos henne, derför förstår hon ej heller det ringaste Noras tal om »det vidunderlige».

Men ännu på ett annat sätt tjenar denna scen dramats totaländamål. I glädjen öfver sin nyvunna lycka återsänder Krogstad Noras skuldsedel till Helmer och derigenom blir afgörandet — alldeles som förut i »Samfundets stötter» — als icke framkalladt af någon yttre fiendtlig makt, utan endast af hufvudpersonernas inre karaktersutveckling.

Helmers hafva hemkommit och fru Linde underrättar Nora att hon ingenting har att frukta men att hon måste

tala, annars talar brefvet. »Tak Kristine; jeg ved nu, hvad der er at göre.»

Så går fru Linde, men icke förrän Torvald fått för henne hålla en liten estetisk föreläsning om huru det är mycket vackrare att brodera än att sticka. Med säker hand har Ibsen placerat detta lilla drag just här, der det tillika belyser Torvalds stämning för ögonblicket efter balen hos Stenborgs. Samma estetiserande uppfattning har redan tidigare i denna scen framträdt, då han berättar huru han fört bort Nora från balen i rätt tid, emedan »en afslutning bör altid være virkningsfuld». Naturligtvis har han dervid mest tänkt på »hvad folk skall säga»; hon hade ju också visserligen dansat litet för vildt; men »hovedsagen er, — hun gör lykke; hun gör stormende lykke». Sedan fru Linde gått, får man veta, att han äfven haft ett annat skäl att föra Nora från balen: han är afundsjuk på andra, han fröjdar sig åt att ha henne för sig allena.

Dessa tvenne grunddrag i hans karakter, det estetiserande och det egoistiska, framträda nu i slutscenerna upprepade gånger med förfärande konseqvens. Hade Torvald haft en tanke på något annat än sitt eget höga jag, så borde han, som kände doktor Ranks sjukdom, ha kunnat förstå hvad denne menade med att han på nästa maskerad skulle vara »osynlig». Nu gör han blott, då Rank gått, den djupsinniga reflexionen: »Han havde drukket betydeligt». Så får han se visitkorten från Rank, och Nora underrättar honom att doktorn nu stängt sig inne för att dö och för att Torvalds fina natur — som ju ej ens tål att se skräddarsöm — icke skall behöfva skåda förödelsens styggelse. Torvald är honom

tacksam för denna finkänslighet men på samma gång känner han sig »rystet»; »der er kommen uskönhed ind imellem os; tanker om död og oplösning». Öfver Rank håller han ett vackert liktal.

— Han var så sammenvokset med os. Jeg synes ikke, jeg kan tænke mig ham borte. Han, med sine lidelser og med sin ensomhed, gav ligesom en skyet baggrund for vor sollyse lykke. — Nå, det er kanske bedst således. For ham ialfald. — Og måske også for os, Nora. Nu er vi to så ganske henvist til hinanden alene».

Ja, nu äro de två makarna allena, nu har Nora ingen mer än Torvald att hålla sig till. Också har nu allting i verlden försvunnit för henne i bredd med tanken på att Torvald för henne vill göra en uppoffring, den hon aldrig vill och kan emottaga. Och just nu kommer den stora lögnen för andra gången öfver hans läppar:

— Ved du vel, Nora, — mangengang önsker jeg, at en overhængende fare måtte true dig, for at jeg kunde vove liv og blod og alt, alt, for din skyld.

Dessa ord styrka Nora i hennes beslut att dö, och kring detta koncentrera sig alla hennes tankar. Hon skjuter till och med ifrån sig Torvalds ömhetsbevis; hon kan icke leka nu, hon skall dö.

Och derför, när hon ej hunnit ut innan Torvald instörtar med brefvet i handen, då ropar hon genast:

— Lad mig gå! Lad mig komme ud. Du skal ikke rædde mig. Du skal ikke tage det på dig.

Och härtill svarar Torvald: »Ikke noget komediespil».

Så låter han hela stormen af sin ovilja och sina förebråelser bryta lös öfver henne. Men hvad är temat uti hela denna långa utgjutelse? Jo, för det första »Å,

denne bundlöse hæslighed, som ligger i alt dette!» Och för det andra: »Nu har du ödelagt hele min lykke».

När sedan det ringer, huru visar han att han »kunde vove liv og blod og alt, alt» för Nora? — Jo han säger: »Skjul dig Nora! Sig du er syg». Och när han fått Krogstads andra bref: »Jeg har neppe mod til at læse det».

Men allt tar en annan vändning än han förmodat och jublande utbrister han: »Jeg er frelst! Nora, jeg er frelst!»

»Og jeg?» frågar Nora.

I dessa två ord sammanpressas allt hvad hon under denna korta men så ödesdigra stund genomlefvat.

Men derom har Torvald ingen aning. Nora hade visserligen begått ett brott, men det var en småsak, då verlden ej fick veta något derom. Hon hade helt visst kämpat en hård strid dessa tre dagar; men: »Nej; vi vil ikke mindes alt dette hæslige». Hennes strid var således i hans ögon endast ful. Han kan icke fatta, att det stelnade uttrycket i Noras drag har någon annan orsak än den att hon ej kan rätt tro, det han förlåtit henne. Men detta tvifvel skall hon kasta ifrån sig, det är något fult, som ej bör finnas i deras varma, trefna bo; hon kunde lita på att han förlåtit henne, ja att han uti denna förlåtelse fann »noget så ubeskriveligt södt og tillfredsstillende», en sann estetisk njutning. Och så kommer han tredje gången med samma lögn: jag skall stöda dig som en man, »jeg skal være både din vilje og din samvittighed».

Men nu ser Nora klart; nu har hon sjelf både vilja och samvete. Hon hade sagt till honom: »Jeg har el-

sket dig over alt i verdens rige», och han hade svarat: »Å kom ikke her med tåbelige udflugter». Hon hade sagt: »Når jeg er ude af verden, så er du fri», och han hade svarat: »Å ingen fagter. Hvad vilde det nytte mig, at du var ude af verden, som du siger? Ikke det ringeste vilde det nytte mig».

Än mer: han har kallat henne en lättsinnig qvinna, förklarat henne ovärdig att uppfostra hans barn och velat att hon skall stanna hos honom blott för verldens skull, för att han ej skall utsättas för skandal. Och nu, efter allt detta, vill han, att hon skall vara samma docka som förr, att hon dagen derpå, med sjelfmordstankarna ännu i sitt sinne, skall sitta i hans knä, qvittra och dansa för honom som förr.

Nu »begynder hun at forstå det tilbunds», att hela hans så kallade kärlek och hela hans estetik varit blott en slöja för den mest egoistiska sinlighet, sådan som helt nyss efter hemkomsten från balen framträdde hos honom. Hennes man, hennes jemlike har han aldrig varit: »I den stund gik det op for mig, at jeg i otte år havde levet her sammen med en fremmed mand og at jeg havde fået tre börn —».

Derför måste hon skiljas från honom: hennes qvinliga värdighet tillåter henne icke att en enda natt till »bli'e liggende i en fremmed mands værelser». Vi sågo nyss i scenen med doktor Rank huru ömtålig hennes känsla varit i denna punkt: huru hon åt sin man ville bevara det finaste af hela sin andliga tillvaro, så att icke ens en tanke på någon annan fick vinna insteg hos henne — och nu hade hon offrat allt detta åt en rå egoist. Är det att undra öfver om hon utropar. »Å

jeg tåler ikke at tænke på det! Jeg kunde rive mig selv i stumper og stykker».

Och derför framträder nu ock den förut omedvetna känslan af hennes öfverlägsenhet öfver Torvald, på samma gång denne visar sig i sin fulla skralhet. Då hon yppar sitt beslut att resa, vaknar väl hos honom någon tanke på att han kunnat hafva skuld deri? Ingalunda. Han finner henne vanvettig, förblindad, oerfaren, han förbjuder henne att fara. Sedan hämtar han sig dock så mycket att han söker öfvertyga henne, att hon handlar orätt. Hans första argument är då »Og du tænker ikke på hvad folk vil sige?» Sedan följa fraser om religion, samhälle och moral. Men huru skola dessa fraser i hans mun kunna göra intryck på henne, då hon sett att han brytt sig hvarken om det ena eller det andra, blott allt ser vackert ut för verldens ögon och han sjelf ej lider någon skada. Och för öfrigt: Torvald har nu varit gift i åtta år och ansett sig vara den som skulle stöda henne; hvarför faller det honom först nu in att fråga om hustrun har religion; hvarför ha de aldrig förrän nu »vekslet et alvorligt ord om alvorlige ting»? Hade hon ej kunnat svara honom: Jag har haft en religion, du har varit min afgud? Och när han frågade efter hennes samvete, så hade hon kunnat svara: Var det icke du som nyss ville vara både min vilja och mitt samvete? Nu svarar hon endast: Du har rätt, jag har ingen religion, ingen moral, jag känner ej min ställning till samhället; men jag finner min brist och jag skall söka ersätta den. Jag har ej kunnat fylla mina pligter emedan jag ej varit menniska, utan endast en docka. Nu skall

jag söka bli menniska, men du är icke mannen att hjelpa mig deri.

Och hon har rätt. Ty hon är i sjelfva verket redan en vida ädlare karakter än han, hon har velat gå i döden för honom och derför, då mannen säger till henne: »Der er ingen som ofrer sin ære for den man elsker», då svarar hon med sin dräpande qvinliga logik: »Det har hundrede tusend kvinder gjort».

Och hvad svarar han? »Å du både tænker og du taler som et uforstandigt barn».

Åter träffar hon spiken på hufvudet. »Lad gå. Men du hverken tænker eller taler som den mand, jeg skal kunne slutte mig til».

När nu Torvald småningom börjar vakna på hvad som fattas honom och säger: »Jeg har kraft til at blive en anden», då svarar Nora åter alldeles rätt: »Måske, — hvis dukken tages fra dig». Med lindrigare medel kan man säkert icke vänta att ett helt lifs inrotade sjelfviskhet skall brytas.

Om sålunda icke lögnen skall triumfera i Torvalds själ, så måste Nora resa. Men bör hon ej stanna för barnens skull?

Nej. Hade han icke sagt att »en dunstkrets af lögn i hemmet» förderfvar barnen? Hade hon ej just för att undvika detta slitit dem från sitt hjerta? Och nu skulle hon stanna, för att i hemmet upprätthålla just en dylik dunstkrets af lögn? Nej, hennes pligt som mor bjuder henne att lemna sina barn, ty endast sålunda kunde de få en far, som »då dockan tagits ifrån honom», lärde först sig och sedan dem att förstå sanningens värde.

Men allt detta säger hon ju icke; hon talar ju blott om sina pligter mot sig sjelf?

Sant; men hon reser icke derför af blott sjelfviska bevekelsegrunder. Det är naturligt, att hon här först måste tänka på sig sjelf. Hon hade redan löst sig från allt som band henne vid lifvet. Hon hade velat dö för Torvalds skull, och han hade svikit henne. Hon hade trott på honom, hon hade tänkt blott på honom; nu, när han sviker, har hon ingenting mera att tro på. Hon har förlorat allt fotfäste i lifvet och får lof att söka sig sådant på nytt. Hon måste börja lifvet från början. Huru skulle hon då kunna uppfostra sina barn? Hvad blefve det af en uppfostran i ett hem, der hustrun har inga principer att stöda sig på och der mannens lifsprincip är en lögn?

Nej, hon måste resa både för mannens, för barnens och för sin egen skull.

Men just häruti ligger tillika hennes straff. Hennes uppgift att »blifva menniska» är ingalunda lätt, då hon skall fylla den, skild från det hem, der hon förr varit så lycklig, och från sina barn, som hon älskat så högt, och ännu dertill utsatt för alla de onda tungor som säkert ej skola skona den frånskilda hustrun.

Med hvilka känslor hon lemnar sitt hem, det kunna vi lätt förstå af ett föregående samtal med fru Linde. Nora frågär:

— Og han (din mand) efterlod dig jo ikke noget at leve af?

— Nej.

— Og ingen börn?

— Nej.

— Slet ingen ting altså?

— Ikke engang en sorg eller et savn til at tære på.

— Ja, men, Kristine, hvor kan det væte muligt?

— Å, det hænder undertiden, Nora.

— Så ganske alene. Hvor det må være forfærdelig tungt for dig. Jeg har tre dejlige börn.

Det är sålunda helt visst icke af lust att bli qvitt en börda som hon reser. Hon liknar ingalunda en fånge, som rymmer ur sitt fängelse, utan snarare en brottsling, som öfverlemnar sig i rättvisans händer, oaktadt han vet att lifstidsfängelse väntar honom för hans brott.

Denna utgång är fullt tragisk och »Et dukkehjem» är i sjelfva verket en så regelrätt tragedi man kan begära.

Nora har »elsket Torvald over alt i verdens rige», hon har för sin kärlek till honom satt sanningen å sido, hvilket hon dock visste vara orätt och än mer: hon har bygt så mycket på denna sin kärlek, att hon för dess skull kommit att sakna alla moraliska principer, all fast grund i lifvet, utvecklat sin personlighet endast halft. Nu finner hon att hon offrat sitt lif för en lögn; och att hon måste börja på nytt, bli menniska. Men då hon skall göra detta, då står hon inför en ny tragisk nödvändighet, hon måste för att komma lös från denne »främmande karl» bryta mot den borgerliga lagens bud, mot skick och bruk. Men hon har intet annat val, så framt hon vill rädda det ädlaste af sin personlighet: det är i sjelfva verket en högre sedlighets bud som bjuder henne att handla mot den rådande seden.

Det finnes icke få beröringspunkter mellan Nora och Margit i »Gildet på Solhoug». Båda hafva, halft genom förhållandenas makt, halft genom eget förvållande,

kommit att tillhöra män, som icke äro deras jemlikar och båda sluta med att finna denna förbindelse såsom en boja, emedan de i den spilt bort sitt bättre jag. Också de scener der båda komma till full insigt deraf påminna rätt mycket om hvarandra; man läse ofvan (s. 76) referatet af slutscenen i »Gildet på Solhoug» och man skall erkänna att den »kendeligt berusede» Bengt i mångt och mycket liknar Torvald efter hemkomsten från balen, liksom ock hans uppfattning af Margits »eventyr» är ett motstycke till Torvalds uppfattning af Ranks »usynlighedshat».

Och, det märkvärdigaste af allt: både Margit och Nora hafva blifvit vilseledda af sin fantasi. Margit har önskat sig ett praktfullt lif och sett endast dess yttersida, då hon valde Bengt; Nora har bildat sig ett ideal af en man och antagit att Torvald borde fylla måttet af detta ideal, utan att pröfva huruvida han verkligen gör det.

Men hvilken skilnad dem emellan! Mest deruti att Noras karakter blifvit så omsorgsfullt motiverad genom hennes härkomst och uppfostran. I detta afseende liknar hon åter Hjördis, som äfven har sitt påbrå (»ulvehjertet») och hvars skaplynne äfven rönt inverkan af att hon uppfostrats hos en fiende. Hos henne likasom hos Nora (hvars far har ju ej varit rätt samvetsgrann såsom embetsman) alstras genom uppfostran ett främmande förhållande till samhället, lagen, seden; Hjördis är fiendtligt stämd mot dessa makter, Nora endast obekant med dem, åtminstone till en början; men äfven hon slutar med att fråga hvem som har rätt, samhället eller hon.

Men huru högt står ej Nora äfven öfver Hjördis, hvilken, också hon, blifvit förenad med en man som hon ej

känner vara sin jemlike. När Hjördis vill bryta föreningen med Gunnar och dermed bryta sedens bud, då har hon derför i grunden intet annat skäl än att hon känner sig värdig Sigurd och vill tillhöra denne. Men när Nora kommer i liknande belägenhet, har hon vida större ursäkt. Den bästa delen af hennes personlighet står på spel, och hon har älskat Torvald »over alt i verdens rige». Hon lemnar ej heller honom för att tillhöra en annan utan för att »bli menniska» rädda sitt bättre jag. Och hon kämpar ej som Hjördis emot samhället, hon endast frågar om samhället eller hon har rätt. Slutligen: mellan Hjördis och samhället är ingen försoning möjlig; men Nora kan komma att inse att hon dock haft del i skulden för sitt öde och »det vidunderligste» kan inträffa, Torvald och hon kunna i lidandets och försakelsens skola bli menniskor, bli så förändrade, att samlifvet dem emellan kan varda ett äktenskap.

15.

Fru Alving i »Gengangere» är egentligen intet annat än en ny upplaga af Nora.

Äfven hon har i sin ungdom behandlats såsom en docka, då nämligen hennes mor och tanter »gjorde op regnestykket» för henne och kommo till det resultat, »at det vilde være den rene dårskab at vrage et sligt tilbud» som den förmögne löjtnanten. Likaså se vi hos fru Alving samma förmåga af sjelfuppoffring, samma i grunden dugliga karakter som hos Nora.

Men Alving deremot är mera framskriden på den väg äfven Helmer går. Den sinlighet, hvilken hos Helmer ännu är någorlunda beherskad, är hos Alving ohejdad. Derför kommer också utbrottet hastigare för fru Alving; redan efter ett år finner hon att hon låtit »sig ægtevie til en falden mand». Och då revolterar hennes medfödda sedlighetskänsla, hennes »hele sind» mot detta förhållande »som imod noget vederstyggeligt» — alldeles som hos Nora, då hon finner sig ha lefvat med »en fremmed mand». Hon lemnade också mannen, kom till pastor Manders »forvildet og råbte: her er jeg, tag mig!»

Men pastorn, som fann det stå fast, att hennes »ægteskab blev stiftet overensstemmende med fuld lovlig orden», han sade till henne: »kvinde, gå hjem til Deres lovlige husbond»; och så tvådde han sina händer och sade: »udfaldet kan ingen göres ansvarlig for».

Fru Alving menar emellertid att pastorn härmed begått en »forbrydelse» mot dem begge.

Mången kan uppröras af detta påstående och fråga: hade presten bort hos sig behålla den förlupna hustrun?

Men när man så frågar, ser man icke hvad som är det väsentliga i saken.

Var icke Manders kammarherrens själasörjare lika väl som hans hustrus? Hvarför tog han då saken ensidigt och vände sig blott mot henne? Hvarför nöjde han sig med att framhålla, huruledes »en hustru er ikke sat til at være sin husbonds dommer»? Hade han ej äfven bort förehålla kammarherren dennes pligter mot sin hustru? Eller, om detta var för mycket begärdt, hvarför begår han just samma fel som han klandrar hos henne, »forlader den snublende, som han skulde have støttet»? Han, som förut var daglig gäst hos Alvings, vågar nu ej mera sätta sin fot der, lemnar fru Alving på egen hand utan hjelp och stöd — hvarför?

Emedan han ej är säker på sig sjelf och som offentlig person ej bör »føle» — alldeles som klockaren och skolmästaren i »Brand». Han känner sig ej trygg för möjligheten att dels sjelf i fru Alving se något annat än en annans maka, dels — och i följd deraf — utsättas för onda tungors prat.

Så lider han nu hvad fru Alving kallar hans »ynkeligste nederlag», fastän han sjelf tror det vara »sit livs største sejr».

Hvarför led han detta nederlag? Emedan han var utan all lifserfarenhet och sålunda ej vuxen det kall, der han skall leda andra. Synnerligen klart visar sig detta i de svar han ger fru Alving, då hon berättar att hela hennes äktenskap i sjelfva verket varit blott »en overdækket afgrund» — »ikke en smule andet». Då utbrister Manders först: »Det næsten svimler for mig». Sedan: »Dette — det finder jeg mig sent tilrette i. Jeg kan ikke fatte det! Ikke fastholde det!» Vidare: »At De har kunnet bære alt dette!» Och slutligen: »De har da i sandhed prövet livet!»

I denna sin oerfarendet blir Manders sålunda en ny upplaga af dessa oss redan förut bekanta kämpar för »idén» utan motsvarande kraft att i lifvet förverkliga idéns kraf. Och denna hans svaghet hämnar sig på alla områden.

Han har låtit bestämma sig af allmänna opinionen, och hans fruktan för denna förmår äfven fru Alving att ej assurera asylet; »det hensyn (att Manders kunde bli omildt bedömd) er aldeles afgörende». Och när så asylet brinner, träffas han just af den allmänna opinionens dom som han velat undvika.

Än mer: vid öfvervägande af det ansvar han påtager sig genom att icke assurera, stannar han vid att »stole på at en sådan anstalt har lykken med sig — ja, at den står under en særlig beskærmelse», något som han naturligtvis icke sjelf tror på, efter han »for sit eget personlige vedkommende» gerna ville assurera. Han

har sålunda ej gjort klart för sig, huru långt makten sträcker sig hos den försyn, om hvilken han predikar. Han har derför ej heller rätt att vid eldsvådan säga: »Fru Alving, der lyser straffedommen over dette forstyrrelsens hus»; och med rätta träffar således straffet just honom sjelf, genom att han i följd af eldsvådan råkar i Engstrands våld.

Äfven i öfrigt är Manders' förhållande till Engstrand ett straff för hans oerfarenhet och feghet. Till Regine säger han: »Deres far er ingen rigtig stærk personlighed, jomfru Engstrand. Han trænger så inderligt til en ledende hånd». Och nu blir det just Engstrand som leder Manders hvart han vill; hans förmåga i denna väg framgår redan af Regines fråga i första scenen: »hvad er det nu for noget du vil narre presten Manders til igen?» Och hvarmed är det som Engstrand gör ett så starkt intryck på Manders? Jo, med föregifvandet att han, för att upprätta en »snublende», låtit menniskorna tro illa om honom — just hvad Manders bort våga göra, men icke gjort. Det är derför presten känner sin svaghet och får sådan högaktning för snickaren, medan fru Alving, som »pröfvat lifvet», genomskådar skrymtaren och säger till Manders: »De er og blir et stort barn».

Yttermera är att märka huru Manders, på tal om förhållandet mellan föräldrar och barn, varnande framhållit »idealens» kraf för fru Alving — och nu råkar han i händerna på Engstrand och Regine, som i denna väg äro totalt utan »ideal». Engstrand talar helt lugnt om att låta sin dotter formera bekantskap med sjökaptener, men utan att gifta sig: »det kan lönne sig

ligevel». Regine åter vill icke höra talas om »sligt sludder», som att hon hade pligter mot fadern. Litet mera pietet visar hon mot moderns minne, till fadern säger hon: »snakker du om mor, så slår jeg». Men äfven denna känsla försvinner snart, då hon får veta att modern varit »slig en». Och i sitt förhållande till Osvald är hon fullkomligt sin fars dotter: »jeg kan rigtig ikke gå her ude på landet og slide mig op for syge folk». I stället tänker hon vända sig till pastorn, till hvilken hon redan i första akten i förtäckta ordalag friat och som hon finner vara »så snil at komme tilrette med». — Det har Manders för att han ej fylt sin pligt mot fru Alving, som ju dock, åtminstone i sitt förhållande till sonen, hyllar idealen på ett sätt hvarom det Engstrandska paret ej har en aning.

Men äfven mera direkt visar sig en nemesis för Manders' förfarande mot fru Alving. Hade han i det kritiska ögonblicket fylt sin pligt som själasörjare, då hade han möjligen kunnat böja hennes sinne under »lov og orden» och då hade hon må hända aldrig kommit att anse hans förfarande som en »forbrydelse». Nu uppnår han en verkan rakt motsatt den han eftersträfvat: hos fru Alving vaknar en än kraftigare »oprörsånd», hvilken hon till på köpet anser att just pastorn »skal ha' tak og pris for».

— Da De tvang mig ind under det, som De kaldte pligt og skyldighed; da De lovpriste som ret og rigtigt, hvad hele mit sind oprörte sig imod, som imod noget vederstyggeligt — da var det jeg begyndte at se Deres lærdomme efter i sömmene. Jeg vilde bare pille ved en eneste knude; men da jeg havde fåt den löst, så rakned det op altsammen. Og så skönte jeg, at det var maskinsöm.

Genom dessa sina tvifvel har hon nu vunnit den sjelfständighet hon förut saknade, då hon lät leda sig af andra. Detta synes tydligen af hvad hon säger om de böcker pastor Manders anser »farliga». Hon känner sig »ligesom tryggere», då hon läser dem.

— Jeg får ligesom forklaring og bekræftelse på mangt og meget af det, jeg selv går og tænker mig. Ja for det er det underlige, pastor Manders, — der er egentlig sletikke noget nyt i disse böger; der står ikke andet end det, som de fleste mennesker tænker og tror. Det er bare det, at de fleste mennesker ikke gör sig rede for det eller ikke vil være ved det.

Dessa böcker, i hvilka fru Alving endast finner bekräftelse på sin egen erfarenhet, om dem vågar Manders, själasörjaren, ej ha någon egen åsigt.

Emellertid hade fru Alving ej kunnat gå till botten med sitt tvifvel. Hon hade böjt sig för verldens dom och för de ideal Manders predikar, i det hon dolt sin mans uppförande för både verlden och sonen. När nu Osvald i sitt förhållande till Regine visat sig som faderns »genganger», då vaknar hos modern känslan af att hon aldrig »skulde lagt dölgsmål på Alvings levnet». Att hon dock gjort så, detta tillskrifver hon endast sin »feghet»; hon hade fordom fruktat att menniskorna skulle ge henne skulden till mannens utsväfningar, då hon hade lupit ifrån honom; och nu känner hon sig upprörd vid tanken att hon skulle berätta för Osvald att fadern varit »et forfaldent menneske». — Alltid blir slutsatsen: »Så fejg er jeg».

Denna hennes »feghet» är ett drag som på ett utmärkt karakteristiskt sätt belyser hennes ungdomshistoria. Om hon ännu såsom gift kunde böja sig under men-

niskornas omdömen, så finna vi det äfven naturligt, att hon som ogift lät mor och tanter bestämma sitt val. Men på samma gång se vi att under den falska uppfattning af qvinnans uppgift och pligter (hos modern och Manders), för hvilken hon fallit ett offer, äfven ligger något som är berättigadt, nämligen att menniskan under lidandet, ja under sjelfva våldets ok kan känna sin kraft växa och utveckla en styrka, som må hända eljes hos henne slumrat. Fru Alvings kamp med sin »ryggeslöse» man och för sin son, hennes sträfvan att vinna frid genom arbete för sina medmenniskor, allt detta gör ju henne till något helt annat än hon var då hon fogade sig under andras mening. Och likvisst faller det henne aldrig in att vara stolt deröfver; tvärtom: hon ser deri blott »feghet», det är »den onde samvittigheds magt» som drifver henne att upprätta asylet; med ett ord: hon betraktar som sitt lifs »ynkeligste nederlag» hvad som i sjelfva verket var dess »störste sejr» — i rak motsats mot pastor Manders som gör tvärtom.

Men om än denna inre tvedrägt hos fru Alving gör att vi för henne kunna hysa vida större deltagande än om hon vore absolut tviflerska, så är en dylik halfhetsståndpunkt någonting som ej har rätt att existera enligt Ibsens psykologiska logik. Ett brott har blifvit begånget mot hennes »sum af menneske» och på detta brott måste straffet följa, och följa på samma område der felet begicks.

Då hon böjde sig under det »vederstyggliga» hade hon dermed fått »tvivlens gave». Men den årslånga striden hade gjort hennes själ liksom utsliten, hon är nu »en ufrisk tvivler en som »tvivler på sin egen tvivl».

Detta är hvad hon kallar det »gengangeragtige» som sitter i henne.

— Jeg tror næsten, vi er gengangere allesammen, pastor Manders. Det er ikke bare det vi har arvet fra far og mor, som går igen i os. Det er alleslags gamle afdöde meninger og alskens gammel afdöd tro og sligt noget. Det er ikke levende i os; men det sidder i alligevel og vi kan ikke bli' det kvit. Bare jeg tar en avis og læser i, er det ligesom jeg så gengangere smyge imellem linjerne. Der må leve gengangere hele landet udover. Der må være så tykt af dem som sand, synes jeg. Og så er vi så gudsjammerlig lysrædde allesammen.

Denna hennes »lysrædhed» tyckes i någon mån försvinna när Osvald hemkommer. Hon finner i honom — liksom förut i böckerna — ett stöd för sina åsigter; »min gut skal tale for mig». Hon betänker icke att Osvalds meningar ej, liksom hennes, äro grundade på lifserfarenhet; han har ju till lifvet förhållit sig blott som åskådare, och hans uppfattning t. ex. af äktenskapet borde ej kunna vara ett stöd för hennes.

Just häri träffa vi nu hennes svaga punkt. Om hon tviflar på allt annat, tror hon dock på Osvald. Det var ju för honom hon kämpat och lidit, och om hon sändt honom bort, så var det blott emedan hon »syntes barnet måtte forgiftes, bare ved at ånde i dette tillsölede hjem». Derför är hon också säker på honom; nästan hennes första ord till Manders om sonen är: »Å, min kære, velsignede gut, han har nok hjerte for sin mor, han!» Derför vill hon ej heller höra talas om att Osvald liknar sin far eller att, som Manders säger, »fædrenehjemmet er og blir dog barnets rette tilholdssted». Hon vill ha honom ensam för sig, asylet skulle utplåna alla minnen af Osvalds far.

— Fra iovermorgen af skal det være for mig, som om den döde aldrig havde levet i dette hus. Her skal ingen anden være, end min gut og hans mor.

Det är nu just denna hennes tro på Osvald som skall blifva hennes straff, som skall leda henne steg för steg framåt på tviflets bana till dess hon stannar i förtviflan.

Första stöten är upptäckten af Osvalds förhållande till Regine. Att modern härvid ser Osvald som en »genganger» af fadern är första tecknet på att hon begynner vackla i sin tro på sonen och på moderskärlekens makt.

Så följer Osvalds fråga: »er det da virkelig så stor en lykke for dig at ha' mig hjemme?» Ty, menar han, »du har da så godt kunnet leve mig foruden för». Icke heller i Osvalds sinne står således tron på moderskärleken orubbad.

Än värre blir det då sonen gör sin tunga bikt om att han är »åndelig nedbrudt» och att han åberopat sig på hennes bref då läkaren sagt: »fædrenes synder hjemsöges på börnene». Genom sin »feghet» att upprätthålla Osvalds »ideal» har hon sålunda drifvit honom till förtviflan öfver att sjelf ha vållat sin olycka.

Till en början har modern svårt att tro honom.

— Nej, nej, min kære, velsignede gut; dette er umuligt! Det står ikke så fortvivlet til med dig, som du tror.

Men naturligtvis förfäras hon dock i sitt inre öfver hvad hon hört. Under inflytandet häraf få äfven andra grundsatser vika. Nyss hade hon varnat Osvald för den starka likören och nu ger hon honom champagne, ty: »Du, min stakkers, kære Osvald; hvorledes skulde jeg kunne nægte dig nogenting nu?»

På detta löfte tar nu Osvald »livfuldt» fasta och förbereder dermed det sista steg, som modern får taga på sin tunga bana.

Närmast följer emellertid Osvalds yttrande om »livsglæden» eller »arbejdsglæden», ty »det er nu igrunden den samme ting». Men derom vet man ingenting här uppe i norden.

— Her læres folk op til at tro, at arbejdet er en forbandelse og en syndestraf, og at livet er noget jammerligt noget, som vi er bedst tjent med at komme ud af jo för jo heller.

Fru Alving. En jammerdal, ja. Og det gör vi det da også ærligt og redeligt til.

Osvald. Men sligt noget vil menneskene ikke vide af derude. Der er ingen der, som rigtig tror på den slags lærdomme længer. Derude kan det kendes som noget så jublende lyksaligt, bare det at være til i verden. Mor, har du lagt mærke til, at alt det, jeg har malet, har drejet sig om livsglæden?

Detta är sålunda Osvalds lifsprincip och man måste väl erkänna, att om man fattar lifsglädjen såsom arbetsglädje, så är denna glädje icke något i och för sig oberättigadt. Men Osvald förstår ändock saken endast halft. Den verkliga lifsglädjen är glädjen att lefva och arbeta för andra; men denna har Osvald ej kunnat lära sig; han har ute i verlden varit endast söndagsgäst i konstnärshemmen och om söndagen »da skal man jo more sig». Derför har han äfven målat »lys og solskin og söndagsluft, — og strålende fornöjede menneskeansigter». Och derför är han rädd att stanna hemma, ty i teorin om att jorden är en »jammerdal» ligger någonting som han — obunden som han varit — icke lärt sig: det är hvad man kallar pligt.

Fru Alving förstår emellertid honom på ett egendomligt sätt. Hon tycker sig nu se »sammenhængen» med hennes förhållande till Alving. Och nu kan hon »tale rent ud» — »og endda skal der ingen idealer falde».

Nu berättar hon om Alvings »livsglæde». »Det var som et söndagsvejr bare at se på ham». Men så hade han intet »livsformål; han havde bare et embede». Och derför »kom det som det måtte komme».

— Din stakkers far fandt aldrig noget aflöb for den overmægtige livsglæde, som var i ham. Jeg bragte heller ikke söndagsvejr ind i hans hjem. De havde lært mig noget om pligter og sligt noget, som jeg har gåt her og troet på så længe. Alting så munded det ud i pligterne, i mine pligter og i hans pligter og —. Jeg er ræd, jeg har gjort hjemmet uudholdeligt for din stakkers far, Osvald.

Detta är nu konseqvensen af hvad hon förut sagt till Manders:

— Ja, dette med lov og orden! Jeg tror mangengang, det er det, som volder alle ulykkerne her i verden.

Hon betraktar nu pligten såsom något hvilket inverkat förderfligt på hennes och Alvings lif, det hade förstört deras »söndagsvejr». Men detta betraktelsesätt står klarligen i strid mot hennes förklaring, att Alving ej hade något »livsformål» — d. v. s. inga pligter som han med glädje kunnat fylla. Hon gör ej sig sjelf reda för att om Alving sett en sådan pligt i sitt förhållande till henne, så hade hon ej mot honom behöft i bestraffande mening åberopa hans pligter. Hon tar hela felet på sig och går dervid å ena sidan framåt i den sjelfförnekelse hon visat, då hon förut såsom »feghet» betraktat hvad hon gjort för sin son; men å andra sidan

har hon gått ännu längre i sina tvifvel, då »pligten» sättes å sido för den ytligt fattade »lifsglädjen».

Sålunda har då området för hennes idealitet blifvit än mera koncentreradt på hennes förhållande till sonen. Om allt hennes pligtlif varit blott en villfarelse, så återstår ju henne intet annat som hon kan stöda sig på än att hon lefvat för sonen.

Då träffar henne ett nytt slag. Osvald är icke särdeles skakad af att hans far var så »grænselös ulykkelig». Hvarför skulle han älska fadern?

— Når et barn ikke har noget at takke sin far for? Aldrig har kendt ham? Holder du virkelig fast ved den gamle overtro, du, som er så oplyst forresten?

Fru Alving. Og det skulde bare være overtro —!

Osvald. Ja, det kan du vel indse, mor. Det er en af disse meninger, som er sat i omlöb i verden og så —

Fru Alving (rystet) Gengangere!

Osvald. Ja, du kan gerne kalde dem gengangere.

Förfärad utbrister fru Alving: »Osvald, — så elsker du heller ikke mig». Han svararar visserligen: »Dig kender jeg da ial fald», men detta är henne icke nog, ej heller att han säger: »jeg ved jo, hvor meget du holder af mig; og det må jeg da være dig taknemmelig for». Men då han tillägger: »Og du kan jo være mig så umådelig nyttig, nu, da jeg er syg», då svarar hon:

— Ja, kan jeg ikke det, Osvald! Å, jeg kunde næsten velsigne din sygdom, som drev dig hjem til mig. For jeg ser det nok; jeg har dig ikke; du må vindes.

Hon ser att hvad hon hittills gjort för sonen ej kunnat hos honom grundlägga något innerligare förhållande till henne; men hon griper i sin nöd efter det halmstrå, som räckes henne af sonen: han behöfver

henne i sin sjukdom. Men hennes förhoppningar stäckas dock genast af hans otåliga svar:

— Ja, ja, ja; alt dette er nu sådanne talemåder. Du må huske på, jeg er et sygt menneske, mor. Jeg kan ikke beskæftige mig så meget med andre; jeg har nok med at tænke på mig selv.

Detta är »livsglædens» afvigsida — den absoluta sjelfviskheten. Nedslagen svarar modern: »Jeg skal være nöjsom og tålmodig».

Och än en gång upprepar hon strax derpå, att hon vill göra allt hvad han kan bedja henne om. »Det kan du lide på, du min kære, eneste gut. Jeg lever jo ikke for noget andet, end bare for dig alene».

Men detta löfte skall hon nu fylla på ett sätt som hon icke anat. Sonen förtror henne hela vidden af sin olycka och begär af henne löfte om den sista »håndsrækningen», när det andra anfallet af det ärfda vansinnet infinner sig. Förfärad nekar hon till en början; hon har ju gifvit honom lifvet. Men då svarar Osvald:

— Jeg har ikke bedt dig om livet. Og hvad er det for et slags liv, du har givet mig? Jeg vil ikke ha' det! Du skal ta' det igen.

Så drifves då modern till det förfärliga löftet att gifva honom »håndsrækningen». Men väl till märkandes »om det blir nödvendigt. Men det blir ikke nödvendigt. Nej, nej, det er aldrig muligt!» Hemma hos sin egen mor, der måste ju sonen vara i säkerhet.

Men dermed har hon då kommit till samma ståndpunkt, som Manders då han hoppas på att asylet står under försynens särskilda hägn. För en ande sådan som fru Alvings borde det vara klart att en fysisk process ej kan uppehållas af moderskärleken. Men det är natur-

ligt att hon ej vill släppa sitt ideal; det är ju det enda hon har.

Och derför; när detta ideal ändock krossas af den hårda verkligheten, då är också dramat slut. Skalden har visat oss hvad han velat visa oss: huru våldet på en individs »sum af menneske» hämnar sig genom att föra denna individ till fullkomlig tröstlöshet.

Märkvärdigt nog möta vi här liksom i »Et dukkehjem» mycket som påminner om ett af skaldens ungdomsstycken, nämligen om »Fru Inger til Östråt». Äfven fru Inger är en mor som kämpar för sin son, hvilken är hennes allt, äfven hon har betraktat sitt äktenskap som ett »hoveriarbejde». Och äfven hon slutar med att förlora sin son, sedan hon för honom uppgifvit alla andra »ideal» i lifvet, sedan hon hunnit till frågan: »hvem sejrer, Gud eller jeg?» — en fråga fullt ut lika »nihilistisk» som fru Alvings yttrande om »maskinsömmen».

Men jemförelsen visar äfven här huru skalden gått framåt. Skilnaden kan må hända bäst uttryckas dermed att fru Inger ovetande låter döda sin son, men Osvald säger till sin mor: »Jeg har ikke bedt dig om livet. Du skal ta' det igen».

Hvilken djup psykologisk motivering skall det ej behöfvas för att vi skola kunna tro på möjligheten af detta yttrande! Och derför se vi ock huru det invecklade intrigspelet i »Fru Inger» lemnat rum för en utveckling, der så godt som ingenting i yttre måtto tilldrager sig. Visserligen ha vi sett huru för Ibsen städse de inre motiven äro de bestämmande: så skiljas ju redan Falk och Svanhild af sådana inre motiv, ehuru ingenting i yttre afseende hindrar deras förening; Skule går

frivilligt i döden, Bernicks omvändelse inträffar sedan hans son är i säkerhet, och katastrofen i »Et dukkehjem» inträffar likaså efter Krogstads andra bref, således när allt i yttre måtto är godt igen. Men vi ha dock ännu i »Et dukkehjem» en sådan dramatisk spänning som följer af Krogstads bref i breflådan, medan här den enda yttre tilldragelsen, eldsvådan, har blott ett nästan omärkbart inflytande på det helas gång. Att Manders derigenom råkar i Engstrands våld är redan påpekadt, men Manders är ju blott en biperson. Deremot torde det undgå de allra fleste läsare att eldsvådan har ännu en annan verkan. Osvald är nämligen »ikke at formå til at gå fra slækningen», och denna ansträngning, förskräckelsen öfver att »fars asyl» brinner, samt upphetsningen i följd af likören och champagnen, allt detta i förening verkar, att det andra anfallet af vansinnet kommer så snart; också låta oss redan Osvalds första repliker efter eldsvådan ana hvad som skall komma, så t. ex. denna: »Alfing vil brænde. Det blir ingenting tilbage som minder om far. Jeg går også her og brænder op.»

Men för öfrigt beror ju dramats hela gång ej af yttre krafter utan endast af inre: hela stycket är endast en analys af de uppträdande personernas karakterer. Och äfven härvid äro medlen ofta beundransvärdt enkla. Hvem fäster sig t. ex. vid Regines replik alldeles i styckets början: »Det er fandens regn, er det»? Men när samma Regine sedan säger till Manders: »Det er et så velsignet vejr for landmanden, herr pastor», så kan man säga att man har henne hel och hållen i dessa två repliker.

Just på grund af denna enkelhet i handlingens yttre gång och öfvervigten af karakters-analysen har man med

fog jemfört »Gengangere» med en antik tragedi. Men denna sista jemförelse drifver man för långt då man säger att i stycket liksom i den antika tragedien skulle råda ett obevekligt öde. Visserligen kunde någon tycka, att den makt, som krossar fru Alving, är en blind, obeveklig naturkraft, den fysiska ärftligheten, mot hvilken all fru Alvings hängifvenhet ingenting förmår. Men hvad är då orsaken till Osvalds ärfda sjukdom? Jo, att Alving lefvat som ett djur: derför fick det djuriska, fysiska, så stor makt öfver sonen. Men hvar ligger då ytterst skulden såväl till Osvalds som till fru Alvings öde? Tydligen hos modern och tanterna, som sålde bort den unga, oerfarna flickan åt en man, hvilken lefde såsom ett djur. Vi återföras alltså äfven här till andliga faktorer, fördomen om värdet af ett »godt parti» och oförmågan hos modern att så uppfostra sin dotter, att denna kunde se klart i saken. Men ligger väl häri något obevekligt öde? Äro icke de ytterst bestämmande krafterna här liksom öfverallt hos Ibsen rent menskliga?

Äfven på ett annat sätt sammanhänger »Gengangere» med de öfriga »verklighetsdramerna». Helmer är för Nora, alldeles som Osvald för fru Alving, ett ideal, kring hvilket alla Noras tankar och känslor koncentrera sig; och när detta ideal ramlat, då är dramat slut. Och hvarför har Lona Hessel återvändt från Amerika? Emedan hon sagt till sig sjelf: »min ungdoms helt skal stå fri og sand».

Till alla dessa qvinnor ligger fröet redan i Selma, »eventyrprinsessen», som herskar »over alle de sunkne slotte, hvor det spiller om thorsdagsnatten». Och det har gått henne som alla prinsessor i sagan: »der kommer

altid en prins og löser trolddommen, og så er alting godt och vel, og så er der glæde og gratulation i verden, og så er eventyret ude». Visserligen menar mannen, att sedan följt ett nytt »eventyr» der prinsessan blifvit drottning; men dertill svarar Selma: Ja, »på samme vilkor som de rigtige prinsesser — de må udenlands; bort til et fremmed rige».

Äfven hon hade sålunda haft sitt idealrike, som ej motsvarades af verkligheten. Och märkeligt är att hon sedan förnämligast klagar öfver att hon ej fått dela de andras sorger. »O, jeg havde dog en jubel til at bære det tunge».

Just dessa ord kunde äfven sägas vara Noras, Lonas och fru Alvings valspråk. Den glädje de hafva af sitt ideal består förnämligast just i glädjen att arbeta och försaka för dem de älska.

Och just derför att dessa qvinnor gifva sitt hela jag åt männen, just derför kunna de ock begära att dessa skola vara hela, starka personligheter. Men i stället äro de allt annat. De anse sig visserligen som herrar, men stöda detta anspråk på sin höjd derpå att de omfatta någon »idé», för hvilken då qvinnans ideal får vika. Bernick har sitt »samfund», för hvilket allt skall stå tillbaka. Så säger han med afseende å sitt förhållande till Betty: »Menneskene må gensidig lære at nedstemme sine fordringer, hvis man skal göre fyldest i det samfund hvori man er sat». Helmer har »hederns» idé, som han säger att ingen offrar för den han älskar; Nora svarar: »det har hundrede tusend kvinder gjort». I »Gengangere» representeras »idén» ej af Osvald, som är för skröplig dertill, utan af Manders, som bland annat

påminner om att en son skall akta och älska sin far; men dertill svarar fru Alving: »Lad os ikke ta' det så almindeligt. Lad os spörge: skal Osvald agte og elske kammarherre Alving?».

Öfver allt utgör sålunda personligheten och dess harmoniska utbildning rättesnöret för qvinnans uppfattning. Och emedan detta ideal af männen så ofta tillbakasättes för de abstrakta, till ensidighet förande idéerna, derför har Lona Hessel äfven rätt då hon säger: »jert samfund er et samfund af pebersvend-sjæle, I ser ikke kvinden».

Men lika rätt har hon då hon kallar det en »skröbelig visdom» att anse qvinnorna vara »samfundets stötter». Ty qvinnan verkar nästan aldrig hos Ibsen i någon »idés» tjenst. Fru Inger, den enda som egentligen gör det, känner idén blott som en börda, klagar öfver att vara »en kvinde med en mandsdåd læsset på sine skuldre». Margrete deremot vill hellre vara Håkons hustru än drottning, och Nora säger till och med: »Hvad bryr jeg mig om det kedelige samfund?» Lona Hessel har visserligen uppträdt offentligt, hållit föredrag och skrifvit en bok, men en »som hon siden både lo og græd over» och blott för att skaffa mat åt sin Johan. Eline svärmar visserligen för sitt fosterlands räddning, men blott till dess kärleken fäst sitt bo i hennes hjerta — sedan tänker hon ej mer på fosterlandet. Återstår sålunda som »idéns» qvinliga representanter endast — »foreningen for de moralsk fordærvede».

Deremot kan man säga att motsatsen mellan mannens idé och qvinnans ideal genomgår Ibsens hela diktning. Aurelia, Eline, Signe och Alfhild, Margrete, Inga,

Ingebjörg och Ragnhild, Svanhild, Agnes, Makrina och Solvejg — alla se de i någon man ett sådant ideal, representerande hela lifvets fullhet. Och om männen svika dem, hvarför göra de detta? Emellanåt visserligen af svaghet (Olaf Liljekrans, Ejnar), men mestadels emedan de omfatta någon »idé» och denna idé hindrar deras allsidiga utveckling. Catilina lemnar Aurelia för att vinna »hæder og et evigt navn», Skule ledes likaså af ärelystnaden från Ragnhild, Håkon genom kungapligten från Margrete, Falk är alltför ensidig i sin kritik för att vara Svanhild värdig, Brand likaså ensidig i sin predikan om viljan; både Falk och Brand sätta »ægteskabets kærne» i att dela menniskan, så att man och hustru representera hvar sin hälft, i stället för att båda genom samlifvet med hvarandra borde blifva hela menniskor.

16.

Ur det resultat vi senast vunnit framgår omedelbart slutsatsen att Ibsen icke är tendensdiktare. Ty idéernas verld är just den, i hvilken en tendensdiktare rör sig. Man läse t. ex. det bekanta Brandesska programmet för tendensdiktning.

Det, at en litteratur i vore dage lever, viser sig i, at den sætter problemer under debat. Således sætter f. ex. George Sand ægteskabet under debat, Voltaire, Byron och Feuerbach religionen, Proud'hon ejendommen, den yngre Alexander Dumas forholdet mellem de to kön og Emile Augier samfundsforholdene.

Mätt med denna måttstock kan Ibsens diktning icke göra synnerligen stora anspråk på att erkännas »lefva», ty äktenskapet, religionen, egendomen, förhållandet mellan könen och samhällsförhållandena — allt detta är för skalden endast af underordnad betydelse. Det enda problem som han egentligen sätter under debatt är menniskan — men detta problem har sysselsatt skalderna i alla tider och i alla land.

Denna sin ståndpunkt har Ibsen sjelf klart och tydligt uttryckt uti ett nyligen offentliggjordt bref från December 1870.

Det gamle illusoriske Frankrig er slaet i stykker; når nu også det nye faktiske Preussen er slået i stykker, så ere vi med et spring inde i en vordende tidsalder. Hej, vor ideerne da vil ramle rundt omkring os. Og det kan sandelig også være på tiden. Alt det, vi til dato lever på, er jo dog kun smulerne fra revolutionsbordet i forrige århundrede, og den kost er jo dog nu længe nog tygget og tygget om igen. Begreberne trænger til et nyt indhold og en ny forklaring. Frihed, lighed og broderskab er ikke længere de samme ting, som de var i salig guillotinens dage. Dette er det, som politikerne ikke vil forstå, og derfor hader jag dem. De mennesker vil kun specialrevolutioner, revolutioner i det ydre, i det politiske. Men alt sligt er pilleri. Hvad det gælder er *menneskeåndens revoltering.*

Det är sålunda egentligen blott en enda »idé», hvars sak Ibsen vill föra: utvecklingsfrihetens. Huru han fattar denna se vi af ett annat yttrande från samma tid som det nyss anförda.

Kampen for friheden er jo ikke andet end den stadige levende tilegnelse af frihedens idé. Den, der besidder friheden anderledes end som det efterstræbte, han besidder den dödt og åndlöst; thi frihedsbegrebet har jo dog det ved sig, at det stadig udvides under tilegnelsen, og hvis derfor nogen under kampen bliver stående og siger: nu har jeg den — så viser han derved, at han netop har tabt den. Men netop denne döde sidden inde med et vist givet frihedsstandpunkt er noget karakteristisk for statssamfundene, og det er dette, har jeg sagt, ikke er af det gode.

Han tillägger bland annat att »hverken moralbegreberne eller kunstformerne have nogen evighed for sig», ett yttrande som starkt påminner om Brands ord rörande dogmerna:

Alt skabt har jo et *finis* bag,
det fanger mén af möl og orm
og må, ifölge lov og norm,
afvejen for en ufödt form.

Men dessa yttranden, så »nihilistiska» de än må synas, äro i sjelfva verket endast ett bevis på att Ibsen djupt och rikt uppfattat den verldsåskådning, på hvilken tiden arbetar, och som dess störste tänkare omfattat: utvecklingsläran.

Enligt denna är menniskan en produkt af många sekels och många generationers städse fortgående utveckling, hvars resultat genom arf öfverflyttats från den ena generationen till den andra. Naturligtvis hafva då äfven alla »idéer» gått samma väg; äfven de hafva småningom utvecklat sig och kunna derför äfven erhålla ett »nytt innehåll», allt efter som den öfriga utvecklingen fortskrider.

Men då kan det hända att utvecklingen af någon orsak stannar, att personer finnas, hvilka äro oförmögna att gå vidare, utan fastslå den en gång vunna formen af »idén» såsom den högsta möjliga. Denna form blir då för dem sjelfva en skylt, som döljer deras inneboende skralhet; men för andra, som ega kraft till utveckling, blir »idén» i denna form en boja, mot hvilken utvecklingskraften, om den alltför mycket hålles tillbaka, reagerar på ett våldsamt, stundom för hela utvecklingen förderfligt sätt.

Låt oss välja Nora till exempel. Den uppfattning af äktenskapet, som hyllas af Helmer, är för henne en öfvervunnen ståndpunkt. Huru missriktad hennes utveckling än i annat kan vara, är hon dock såsom hustru vida mer än han såsom hennes man. Så är t. ex. troheten för henne en omedveten nödvändighet, som synes af hennes uppförande vid Ranks kärleksförklaring. Hon kan helt enkelt icke fela mot sin pligt. Men derför

ställer hon äfven äktenskapets idé vida öfver blotta troheten; hon längtar efter ett samlif af ömsesidig förädling: »det vidunderlige».

Helmer har åter en vida lägre uppfattning af hustruns ställning, sammansatt af en tredjedel sinlighet, en tredjedel fåfänga öfver Noras skönhet, och en tredjedel brutal känsla af sitt herravälde. Denna lägre uppfattning är det som trycker Noras utveckling tillbaka, så att hon dels kommer att ljuga af respekt för hans »mandige selvfölelse» dels slutligen, då »det vidunderlige» icke kommit, revolterar och förklarar sig vara först menniska, sedan maka och moder. Med en annan man hade hon aldrig behöft göra denna skilnad.

Det är sådana lägre, föråldrade former af någon idé, som i Ibsens »Rimbrev» kallas »lig i lasten» och hvilka fru Alving ännu mera träffande benämner »gengangere». Romantiken i »Olaf Liljekrans» och »Kærlighedens komedie», fostbrödraskapet i »Hærmændene», adjunkten Rörlunds moral och pastor Manders' »ideal» — allt detta är sådana »gengangere». Och mot dem, menar skalden, hjelper ingenting annat än »mennskoåndens revoltering», erkännandet af menniskans utvecklingsfrihet.

Och huru skall denna utvecklingsfrihet förverkligas?

Svaret ligger ganske nær.
Hvor personligheden mangler,
hvor ej formen i sig bær
hadet, harmen, jublen, glæden,
pulsens slag og blodets skær, —
der er hele herligheden
kun en benrads törre rangler.

Så läsa vi uti Ibsens »Ballonbrev», dagtecknadt just samtidigt med nyss anförda uttalanden (December 1870).

Och såsom vi sett, lemna äfven alla Ibsens dramer samma svar på frågan.

Äfven denna uppfattning stämmer fullkomligt öfverens med utvecklingsläran.

Om idéerna äro en produkt af menskligheteus i århundraden fortsatta utvecklingsarbete, så måste deras styrka äfven bero på det lif de ega i menniskornas själ, ty all utveckling förutsätter ju lif. Skall derför någon kunna främja en stor idé, så måste han innestå för den med hela sin personlighet, summan af alla de andliga krafter han eger till sitt förfogande. I annat fall blir idén endast en munnens bekännelse eller ock gör den menniskan ensidig, hatfull, hård (såsom Bernick mot Aune, Stensgård mot Aslaksen) och uppkallar derigenom till strid krafter, som kunna neutralisera hela verkan äfven af den hänförelse den sålunda vilsegångne individen kan egna sin idé.

Det är derför med rätta som Ibsen fäster så stor vigt vid individens förhållande till sina närmaste i lifvet. Ty ett sådant rent personligt förhållande är pröfvostenen för individens duglighet att kämpa uti idéernas tjenst.

Ej nogen sjæl kan alle favne,
hvis ikke först han elsked en,

denna tanke återkommer oupphörligt i Ibsens dramer. Och med rätta; ty t. ex. förhållandet mellan tvenne makar, der det är hvad det bör vara, är ett lif af ständig utveckling, af »viljers böjning mod hinanden ned», ett lif der man lär sig att »være sig selv» och »döde sig selv» på samma gång. I en sådan kärlekens skola

hvor alle dine tanker
kan lege frit som börn på faders fang,

hvor ej din röst pa hjertedören banker,
för svaret lyder i beslægtet sang,

här bildas äfven den harmoniska personlighet, hvilken ensam är mäktig att föra ett stort verk till seger, såsom t. ex. Håkon; medan den som brustit i detta personliga lif förgäfves använder sina krafter i »idéns» tjenst (Brand, Julian, Stensgård, Bernick).

Uti denna sin uppfattning skiljer sig Ibsen skarpt och bestämdt från både naturalister och idealister, ehuru han ej förbiser det berättigade som kan ligga i hvartdera af dessa åskådningssätt.

Med naturalisterne är Ibsen enig om att menniskan är i hög grad beroende af föregående omständigheter, t. ex. arf från föräldrarna. Stundom kunna dessa inflytanden vara så starka, att menniskans öde är på förhand fullkomligt bestämdt (Rank, Osvald). Men detta sker hos Ibsen blott i undantagsfall, föranledda af ett i föregående generation skedt nedsjunkande till djurets ståndpunkt. För naturalisterne är åter denna öfvermäktiga ärftlighet regel — helt naturligt då de ju se menniskan företrädesvis från lägre, mera djurisk synpunkt, då de fysiska anlagen och de lägre drifterna för dem äro allt.

Men Ibsen förbiser ej att denna uppfattning, tagen i sådan allmänhet, i sjelfva verket bjert strider mot utvecklingsläran. Är menskligheten stadd i ständigt framåtskridande, då måste äfven den enskilde individen gå framåt, utveckla sig i lifvet och under inflytande af de tilldragelser som der möta honom. För en sådan menniska blir ärftligheten blott ett af flere bestämmande element, såsom fallet är t. ex. med Brand och Peer Gynt.

Och vidare måste, då menskligheten går framåt, de sinliga drifternas verld, sådan naturalisterne skildra den, för mången varda en öfvervunnen ståndpunkt, till hvilken endast den kan nedsjunka, som ej har kraft att gå framåt (t. ex. Alving; jfr trollen i »Peer Gynt»). I stället kunna då renare känslor, högre syften bli verklig natur hos menniskan, såsom t. ex. sedlighetskänslan hos Nora, och måste blifva så, derest menniskan skall kunna hoppas nå en högre andlig utveckling. Med rätta fordrar Fjeldbo att kammarherren borde hafva ej blott hållit tal om hvad hans son var skyldig sin ätt, utan stält så till att det blef en »ubevidst nödvendighed» för sonen att handla hederligt.

På en sådan högre ståndpunkt — och der stå ju öfver hufvud Ibsens menniskor — utvecklas äfven allt mera hos individen känslan af personligheten och dess ansvar. När Fjeldbo beskrifvit de lyckliga förhållanden i hvilka han uppvuxit och kammarherren spetsigt infaller: »Se, se; det er derfor De er bleven så overmåde komplet?» svarar doktorn:

— Langtfra at jeg det tror. Jeg siger kun, at livsvilkårene har stillet sig så uendeligt gunstigt for mig; og jeg føler det som et ansvar.

Just denna känsla af ansvar — hvilken för en naturalist är idel nonsens — genomgår hela Ibsens diktning: härpå beror t. ex. Håkons »kongstanke» (»kongeret avler kongepligt»), och hela »Peer Gynt» handlar ju om sträfvandet att bli qvitt detta ansvar, »Mesters mening».

Med införandet af denna faktor, det personliga ansvaret, har Ibsen närmat sig idealisterne. Men han skiljer sig från dem deruti att han anser medvetandet

om »Mesters mening» ännu böra pröfvas i lifvet innan det kan erkännas ega värde. För en idealist vore t. ex. Håkon färdig blott med sin kungarätt och sin kungstanke; men enligt Ibsens mening behöfver han ännu en utveckling i lifvet, för att bli verkligen stor. Brand med sin starka känsla af sin pligt är för mången en idealisk gestalt; engång sade en varmhjertad qvinna till mig: »om jag hade en sådan man som Brand, skulle jag gerna som Agnes gå i döden för honom». Men som vi sett fyller Brand icke det Ibsenska idealets mått, ty detta ideal innebär något vida rikare än Brands idé.

Genom denna sin uppfattning af idealet undgår Ibsen äfven idealisternes ensidighet att, för att göra idealmenniskan komplett, höja henne upp öfver verkligheten och all mensklig skröplighet. Det samma synes äfven deraf att det ideal Ibsen hyllar: en menniska som lärt sig att lefva och lefva för andra, på sitt sätt fylles äfven af dem, hvilka eljes synas oss simpla, inskränkta, prosaiska: Styver och Strämand, Aslaksen och Aune, Fru Linde och Krogstad, ja till och med mannen med det afhuggna fingret i »Peer Gynt».

Dessa sistnämnda figurer visa också falskheten af det ofta uttalade påståendet att Ibsens diktning skulle sakna »försoning». Tvärtom: just försonligheten är ett utmärkande drag hos Ibsen. Väl förståendes ej denna slappa försonlighet, som låter »udda vara jemt». Men den som hos hvarje menniska ser fröet till något godt och ädelt, hvilket visserligen ofta blir af tillstötande omständigheter qväfdt, men åter kan bryta fram, der man minst väntar det.

Ett präktigt prof härpå är äfven Terje Vigen. Se honom der han vid skeppsbrottet står med lordens barn på sin arm och anklagar lorden för hvad han gjort, för att Terje mist sin hustru och sitt barn och för att hans nacke böjts i »prisonen». Hvilken motsats!

Din rige lady er lys som en vår,
hendes hånd er som silke fin, —
min hustrus hånd den var grov og härd,
men hun var nu alligevel min.
Dit barn har guldhår og öjne blå,
som en liden Vorherres gæst;
min dotter var intet at agte på,
hun var, Gud bedre det, mager og grå,
som fattigfolks börn er flest.

Hvem väntar ej med bäfvan hvad som skall följa, då Terje säger:

Nu er det gengældelsens time slär, —
thi nu skal du friste en stund,
som vel kommer op mod de lange år,
der böjde min nakke og blegte mit hår
og sænkte min lykke på grund.

Och hvad blir nu hans hämd? Jo, att han ikke tar hämd: att han segrar öfver sig sjelf och genom detta sitt upphöjda handlingssätt visar lorden att han, den fattige fiskaren, i menniskovärde är lordens jemnlike.

Denna försonliga uppfattning stämmer ju äfven utmärkt väl öfverens med den centrala ställning som kärleken intager i Ibsens verldsåskådning. Om lifvets högsta lycka beror på att kunna älska, så försvinna ju af sig sjelf alla bittrare känslor. Väl kunna hos en skald personligen röra sig känslor af harm och bitterhet öfver allt som hindrar idealets förverkligande, han kan säga

som Daniel Hjorts moder: »af kärlek hatar jag». Men är han en stor skald, då finner han just uti dikten befrielse från dessa mörka känslor, genom att ge allt klarare, rikare uttryck åt sitt ideal.

Visserligen kan det ej bestridas att uti »Brand» och »Peer Gynt» Ibsens känslor icke alltid fått ett sålunda renadt uttryck, utan skaldens harm öfver t. ex. det brutna »folkelöftet» om hjelp åt Danmark framträder utan att fullt motiveras af dikternas plan; och ett likadant utbrott finnes i »korsbroderens» slutreplik i »Kongsemnerne». Men märkeligt är å andra sidan att denna harm, äfven der den tar sitt starkaste uttryck, uti dikten »En broder i nöd», får en försonlig vändning mot slutet. Och i Ibsens senare dramer finner man ingenting af sådan art, liksom han redan i sin »cernering» (»Ballonbrev») tröstar sig med framställandet af sitt ideal: personligheten. — Det är utan tvifvel den fria ställning Ibsen under denna tid åtnjutit, afståndet från fosterlandet och dess strider, som låtit honom bibehålla sin harmoni. Men å andra sidan borde det ej förundra någon om stämningen t. ex. i »Gengangere» är så dyster: det vore förklarligt om skaldens sinne blefve missmodigt, då de ideal, hvilkas talan han för, ännu blifvit så litet förstådda och till sitt rätta värde uppskattade.

Ty detta så ofta upprepade rop om att Ibsen endast söker sitt ideal men ej funnit det, att hans dramer sakna försoning m. m. dyl., det bevisar endast att de ropande sjelfva sakna ideal och försoning. Mången är helt enkelt stött öfver att blifva obehagligt uppruskad ur säkerhetens sömn på något längesedan utlefvadt ideals kudde, andra stå inne i dagens fejder och känna sig

sårade på sin »idés» vägnar. Och äfven de, hvilka värdera Ibsen högt och hvilka sjelfva ana att tiden arbetar på bildandet af ett nytt ideal, äfven de hafva ofta nog icke ännu kunnat kämpa sig fram till full frihet, fatta hela vidden af den »menneskoåndens revoltering» Ibsen önskar. Äfven på det andliga området vågar mången endast göra »specialrevolutioner», frågar om »kärleken» eller »troheten» är äktenskapets grund o. s. v. Äfven då söker man förgäfves efter Ibsens ideal, ty detta är icke lära utan lif, det kan ej affattas i någon abstrakt formel. Äfven om man sade att detta ideal är »personlighetens fria, allsidiga utveckling genom kärleken», så skulle det samma städse taga olika gestalt för hvarje individ, allt efter de förhållanden, i hvilka individen är ställd. Fåfängt skall derför någon hos Ibsen söka mönstermenniskor, efter hvilka han kan bilda sig; fåfängt skall han fråga skalden på Skules vis: »hvad gave trænger jeg for at blive menneske?» — skalden skall svara honom som Jatgejr: »I er jo menneske» — och bifoga: »har I aldrig elsket?»

Men de som af lifvet lärt sig att lefva så som Ibsen vill, de se hans diktning med andra ögon. De finna deri bekräftelse på sin glada tro, att utvecklingsarbetet i kärlek utgör menniskans högsta lycka och tillika den kraftigaste häfstången för hela mensklighetens framåtskridande, de finna uti sina strider styrka och tröst af att betrakta de af fantasin förklarade gestalter skalden ställer för våra blickar, och se huru rika krafter menniskan uti dessa strider eger till sitt förfogande, huru stark hon kan visa sig äfven då de svåraste hinder möta på hennes väg. De, som se detta, dem skänker Ibsens

verk den rätta »livsglæden», som tillika är den rätta »arbejdsglæden».

Och hvar och en som så tänker och tror, hvar och en som förnimmer susningen af den nya tidens vingslag, han helsar tacksamt den nya tidens sångare med Signes ord till Gudmund:

Min edle sanger! I sorrig og lyst
slå kun din harpe som bedst du lærte!
Tro mig, der er strenge dybt i mit bryst,
som skal svare dig i fryd og i smerte.

Anmärkningar.

Innan jag skridit till utgifvandet af den bok, som härmed framlägges för allmänheten, har jag med all flit sökt taga kännedom af allt som finnes skrifvet om Ibsen; bl. a. har detta skett under tvenne besök i Kristiania, och hade vid det senare af dessa (1881) herr J. B. Halvorsen godheten att ställa sina rika samlingar åt detta håll till mitt förfogande. Äfven af Ibsen sjelf erhöll jag vid ett besök i München 1880 en samling »Nora-polemik».

En del af dessa kritiska uttalanden, nämligen de som röra »Catilina», »Fru Inger», »Gildet på Solhoug», »Hærmændene» och »Kongsemnerne», äro antikritiskt behandlade uti en af mig utgifven akademisk afhandling: »Henrik Ibsens dramatiska diktning i dess första skede», Helsingfors 1879. Till denna afhandling (utsåld i bokhandeln, men tillgänglig i Skandinaviens riks- och universitetsbibliotek), får jag hänvisa alla dem, som möjligen kunde önska upplysning om min ståndpunkt gent emot andre granskare; ty denna ståndpunkt är i dag den samma som då och jag står i dag lika ensam om min åsigt som då. Visserligen har, sedan nästan hela nu föreliggande bok var skrifven, G. Brandes i »Ude og Hjemme» (1882; n:ris 255—257) gifvit en karakteristik af Ibsen, der han i en punkt möter mig, i det han nämligen betonar Ibsens individualism; men den stora rol kärleken spelar vid individens utveckling har för honom blifvit fördold, hvarjemte han, såsom naturligt är för en ifrig partiman, bedömer individualismen orättvist.

Medvetandet att stå allena om sin åsigt bland dem som offentligen behandlat Ibsens skaldskap har, äfven om direkt

polemik undvikits, dock inverkat på behandlingssättet af ämnet. Allt det utrymme jag kunnat disponera har jag behöft för att genom analys af Ibsens dramer bevisa riktigheten af min uppfattning, och den egentliga kritiken af dessa dramer har dergenom kommit att — visserligen ej helt och hållet, men i någon mån — skjutas åt sidan. Jag tror dock detta icke ländt saken till skada. Att förstå rätt är första vilkoret för att bedöma rätt. Segrar engång en riktigare åsigt om hvad Ibsen velat, så skall väl också uppfattningen af hvad han gjort snart vara färdig. Och de fleste läsare torde äfven föredraga en tolkning framför ett bedömande.

Källorna för min framställning af det historiska uti »Catilina», »Fru Inger» och »Kongsemnerne» finnas angifna i nyss omnämnda disputation. Hufvudkällor för de biografiska uppgifterna om Ibsen ha varit följande till skaldens porträtt fogade lefnadsteckningar.

1. I Illustreret Nyhedsblad, 1863, n:o 29, 30. (Af Ibsens förtrogne vän P. Botten-Hansen).

2. I Illustreret Tidende, 1867, n:o 383, 384 (af A. Falkman).

3. I Norsk Folkeblad, 1869, n:o 3, 4.

4. I Ny Illustrerad Tidning 1869, n:o 34 (af L. Dietrichson).

Dessutom har jag erhållit muntliga meddelanden af skalden sjelf och af en privatman i Norge, som vistats i Grimstad samtidigt med Ibsen.

Sid. 2. Brandes' yttrande förekommer i hans »Aesthetiske studier», sid. 265.

Sid. 11. Omdömet om Skien är hemtadt från Lövenskiold, »Beskrivning over Bratsbergs amt og staden Skien».

Sid. 16. Om Catilinas rykte under medeltiden, se Literarisches Centralblatt 1879, s. 1426.

Sid. 19. Citaten ur »Catilina» äro efter andra upplagan. Om dennas förhållande till den första se sid. 101 och utförligare i min disputation.

Sid. 40. »Kæmpehöjen» är tryckt i »Bergenske Blade» för 1854, men denna tidning har jag hvarken i Kristianias

eller Bergens bibliotek lyckats öfverkomma. Jag har derför (Augusti 1881) excerperat en handskrift af stycket, som finnes i Bergens teaterbibliotek. »Sankthansnatten» hade äfven funnits der, men stod åtminstone vid detta mitt besök i Bergen ej att finna.

Sid. 84. Det, förnämligast ur dansk nationalfördom härflutna, påståendet, att »Gildet på Solhoug» skulle vara en imitation af »Svend Dyrings hus» är utförligt vederlagdt i min disputation, der äfven visas att Ibsens stycke formelt står vida öfver Hertz'.

Hr Brandes' smak för den »psykologiska» behandlingen af skalder har i afseende å »Gildet på Solhoug» spelat honom ett fatalt spratt. Han finner det vara »et bevis på en mærkværdig smidighed, at Ibsen kunde slutte sig til en digter, der åndeligt står ham så fjernt som Hertz. Han må have fölt at han her gjorde vold på sin natur. Fra nu af har han tydeligt det alvorlige forsæt at lade al efterligning fare og blive sig selv. Han skrev året efter, 1857, Fru Inger til Österråd».

Då nu i sjelfva verket Ibsen skref »Fru Inger» 1854, året före »Gildet» (ehuru stycket trycktes 1857), så blir det ej mer qvar af skaldens »alvorlige forsæt» än af hans »smidighed».

Sid. 87. »Olaf Liljekrans» är otryckt; jag har läst stycket i handskrift i Bergens teaterbibliotek.

Sid. 105. Brandes tror att Ibsen »kun ufrivillig og ved et misgreb» förminskat storheten hos Völsungasagans hjeltar genom att göra dem till menniskor. Detta är ett misstag. I en uppsats »Om kæmpevisen og dens betydning för kunstpoesien» (Illustreret Nyhedsblad, 1857, n:o 19, 20) har skalden uttalat sig om huru ämnen såväl från folkvisan som från sagan skola behandlas i dramatisk form, och hans förfaringssätt i »Hærmændene» står i full öfverensstämmelse med detta uttalande, har alltså varit fullt medvetet. Huru detta förfarande ledt dramat till fromma är i min disputation visadt genom jemförelse mellan »Hærmændene» och några tyska Nibelungendramer.

Sid. 150. Brandes' i »Ude og Hjemme» s. 589 gjorda påstående att Skules vacklan vore ohistorisk står i fullkomlig strid med Sars' uppfattning. Denne säger bland annat (Udsigt over den norske historie, Bd. 2, s. 198):

»Vi möde over alt den samme styrke og sikkerhed hos den ene part [Håkon], den samme lamhed og mangel på tiltag hos den anden. Skules tilhængere — — tör ikke rigtig rykke ud med, hvad de ville, og hvad de ville er også altfor meget i strid med den hele sammenhæng til at ikke deres optræden må blive merket af uklarhed og tvivlrådighed».

Som prof på huru troget Ibsen för öfrigt följt historien kan anföras att till och med samtalet mellan Håkon och Margrete om natten då Håkon fått veta att Skule tagit kunganamn finnes omtaladt i Håkon Håkonssöns saga (kap. 207). Håkon säger: »der er to konger i Norge på en gang». »Der er kun en retmæssig konge, svarede hun, og det er I, og så lade Gud og den hellige kong Olof det fremdeles blive».

Sid. 169. Som bevis på hvilket mottagande »Kærlighedens komedie» rönte kan anföras följande ur skaldens förord till andra upplagan (Rom, Januar 1867).

»Jeg begik den fejl, at udgive denne bog i Norge. Både tid og sted var uheldigt valgt. Digtet vakte en storm af uvilje, voldsommere og mere udbredt end de fleste böger skal kunne rose sig af i et samfund, hvis overvejende flerhed ellers betragte literære anliggenheder som sig så temmelig uvedkommende. Modtagelsen overraskede mig for övrigt ikke. »Den sunde realisme», som vi nordmænd, ialfald for realismens, om end ikke for sundhedens vedkommende, med föje tör tillægge os, bringer os ganske naturligt til i det bestående at se det berettigede, i opgavens lösning at se dens idé. Denne betragtningsmåde skaber et inderligt velbefindende, men just ikke så megen klarhed. Da jeg nu i min komedie efter bedste evne svang pisken over kærlighederne og ægteskaberne, var det i sin orden at de mange skreg på kærlighedens og ægteskabets vegne. Den tankens tugt og dressur, som kræves for at begribe vildfarelsen, har flertallet indenfor vor bogdömmende og læsende almenhed kun ufuldstændigt gennemgået. Det er imid-

lertid ikke min sag at give noget kursus. Et forord er ingen ABC».

Sid. 175. Att det religiösa ej enligt Ibsens mening är det hufvudsakliga i »Brand» har han sjelf uttalat i ett bref till Brandes (Ude og Hjemme s. 589), deri han bland annat säger: »Jeg skulde været mand for at göre den samme syllogismus lige så godt om en billedhugger eller om en politiker som om en prest».

Sid. 230. Att »Kejser og Galilæer» fått följa efter »Peer Gynt» är det enda afsteg jag gjort från den kronologiska ordningsföljden af styckena. Men som skäl för denna afvikelse kan, utom frändskapen mellan idédramerna, anföras att Ibsen till mig sagt sig hafva arbetat på »Kejser og Galileer» redan 1864. Det samma uppges äfven i Illustreret Nyhedsblad för samma år (den 29 Sept.); verket benämnes der »Julianus Apostata».

Sid. 327. Citatet är ur Brandes' »Hovedströmninger». I, s. 15.

Sid. 328. Ibsens här citerade yttranden äro tryckta i »Ude og Hjemme» 1882, s. 581—582.

Rättelser.

Sid.	3	rad.	7	nfr.	står:	*therands skäl*,	läs	*therandsskäl.*
»	109	»	7	»	»	*Denne;*	»	*Denna.*
»	141	»	12	»	»	*svaradt;*	»	*svarat.*
»	156	»	11	ofr	»	*Hom*	»	*Kom.*
»	159	»	13	»	»	*den. förres*	»	*dennes.*

